

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİNİN
UYGULADIĞI EKONOMİ POLİTİKALARININ
KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ
EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ**

ZHANTURE ZHETİBAYEV

İKTİSAT ANABİLİM DALI

MART 2017

**SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİNİN UYGULADIĞI
EKONOMİ POLİTİKALARININ KAZAK SOVYET SOSYALİST
CUMHURİYETİ EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ**

Zhanture ZHETİBAYEV

**DOKTORA TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

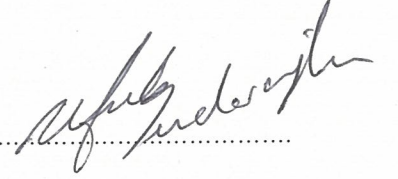
MART 2017

ZhantureZhetibayev tarafından hazırlanan “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Uyguladığı Ekonomi Politikalarının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi Üzerine Etkileri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi İktisat Anabilim DalındaDOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman:Prof. Dr. Ufuk SERDAROĞLU

İktisat, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Başkan :Prof. Dr. S. Alev SÖYLEMEZ

İktisat, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Üye :Doç. Dr. Özgür TEOMAN

İktisat, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Üye :Doç. Dr. Emre GüneşerBOZDAĞ

İktisat, Gazi Üniversitesi

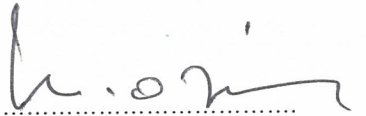
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Üye :Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZİŞ

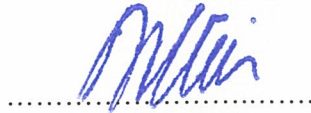
İktisat, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

TezSavunmaTarihi:31/03/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zhanture ZHETIBAYEV

31/03/2017

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİNİN UYGULADIĞI EKONOMİ
POLİTİKALARININ KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ EKONOMİSİ ÜZERİNE
ETKİLERİ
(Doktora Tezi)

Zhanture ZHETİBAYEV

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mart 2017

ÖZET

Bu çalışmada Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin uyguladığı ekonomik politikalarının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ekonomisi üzerine etkileri incelenmiştir. Sovyetler Birliğindeki farklı liderler döneminde ekonomi alanında politika anlayışlarında görülen farklılıklardan hareketle dönemler, liderler temelinde ayrıştırılmıştır. Sovyet liderlerinin yürütmüş oldukları ekonomi politikaları ağırlıklı olarak endüstri ve zirai ekonomi çerçevesinde etkileri ortaya konulmuştur. SSCB, sosyalist bir iktisadi sistem olması nedeniyle, Kazak SSC’nde uygulanan ekonomi politikalar, Sosyalist bir ekonominin gerektirdiği kurumlar ve yapılar sonucunda ortaya çıkan politikalar olarak sunulmuştur. Ele alınan dönemde Kazak SSC’nde endüstri ve zirai ekonomi konusunda meydana gelen değişimler bu amaç ve araçlar doğrultusunda incelenmiştir. Endüstri ve zirai ekonomi açısından Kazak SSC ekonomisi sözü edilen dönemler itibariyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Endüstri ve zirai ekonomi konusu, merkezi sosyalist sistemin ekonomi-politik anlayışlarının, Kazak SSC özelindeki etkileri sektörel anlamda analiz edilmiştir. Bu sektörler tarım, hayvancılık ve endüstri olarak ele alınmıştır. Ele alınan inceleme tarihsel arka planlı dört liderden hareketle ayrıştırılan dönemlerle sınırlı tutularak, her liderin kendine has ekonomi politikaları ve onun Kazak SSC üzerine etkisi açıklanmıştır. Böylece liderlerin uygulamış olduğu politikalar kısaca açıklanırsa: Lenin’in, Yeni Ekonomik Politika’sı sayesinde sosyalizmin temeli oluşturulmuştur. Stalin döneminde ise endüstride bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir. Ama Kazak SSC için bu çerçevede oluşturulan beş yıllık planları trajik olaylarla sonuçlanmıştır. Bu ise, o dönemdeki Sovyetler Birliği’nin yöneticilerinin Kazak SSC bölgesini tanımamasından kaynaklanmıştır. Daha sonraki senelerde bu eksikler giderilerek Kazak SSC’nin endüstrisi ve zirai ekonomisi gelişmiştir. Khrushchev ise tarımı geliştirmek amaçlı “Bakır Topraklar Projesi” uygulamıştır. Bu proje kapsamında işlenecek ekim alanlarının yarısı Kazak SSC bölgesindeydi. Bu durum Kazak SSC ziraatının teknik temelini ciddi ölçüde güçlendirmiştir. Son olarak Brejnev döneminde, Sovyetler Birliği ekonomik durgunluğa girmiştir. Bu durgunluk Brejnev’in Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi’nde başlamıştır. Bu durgunluğun bir olumlu, bir de olumsuz tarafı vardır. Olumlu tarafı, bu durgunluk döneminde Kazak SSC’nde küçük ve büyük şehirlerin kurulmuştur. Halkın yaşam ve kültürel seviyesi artmıştır. Olumsuz tarafı ise, ülkede ekonomi alanında gelişmenin söz konusu olmamasıdır.

Bilim Kodu : 1151
Anahtar Kavramlar : SSCB, Lenin, Stalin, Khrushchev, Brejnev, Kazak SSC, Sosyalizm
Sayfa Adedi : 219
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ufuk SERDAROĞLU

THE EFFECTS OF ECONOMIC POLICIES APPLIED BY THE SOVIET SOCIALIST
REPUBLICAN UNION ON THE KAZAKH SOVIET SOCIALIST REPUBLIC ECONOMY

(Ph. D. Thesis)

Zhanture ZHETİBAYEV

GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

March 2017

ABSTRACT

In this study, the effects of economic policies applied by the Soviet Socialist Republican Union on the Kazakh Soviet Socialist Republic economy was analysed. During the different leaderships in the Soviet Union, in the field of economy, the different movements in their policy can be seen, they are all separated on the basis of the leaders. The economic policies carried out by the Soviet leaders were predominantly influenced by industry and the agricultural economy. Because the USSR is a socialist economic system, economic policies implemented in the Kazakh SSR, the result of institutions and structures required by a socialist economy were presented as emerging policies. The changes in industry and agricultural economy in the Kazakh SSR during the mentioned period have been examined in terms of these aims and tools. In terms of industry and agricultural economy, the Kazakh SSR economy has been examined comparatively by the mentioned periods. In the topic of the industrial and agricultural economy, the effects of the economic-political conception of the central socialist system on the Kazakh SSR specifically, were analysed in the sectoral sense. These sectors are considered as agriculture, animal husbandry and industry. In this review, limiting to periods separated by action from four historical leaders, each leader's own economic policies and his influence on the Kazakh SSR was explained. Thus, if policies the leaders applied are briefly explained: Socialism was found thanks to Lenin's New Economic Policy. During the Stalin period, progress was recorded in the industry. But for the Kazakh SSR, the five-year plans created in this framework have resulted in tragic events. This is because the administrators of the Soviet Union at that time did not know the Kazakh SSR region enough. In the following years, these shortcomings were eliminated and the industrial and agricultural economy of the Kazakh SSR developed. Khrushchev implemented the "Project of the Virgin Soils" aiming improve agriculture. Half of the cultivation areas to be processed in this project was in the Kazakh SSR region. This situation has seriously strengthened the technical basis of Kazakh SSR's agriculture. Finally, in Brezhnev's period, the Soviet Union entered the economic stagnation. This stagnation began in Brezhnev's Ninth Five-Year Plan period. This stagnation has a positive and a negative side. On the positive side, in this period of stagnation, the Kazakh SSR established small and big cities. People's life and cultural level increased. On the negative side, the development of the economy in the country was not the issue.

Science Code : 1151
Key Words : USSR, Lenin, Stalin, Khrushchev, Brejnev, Kazakh SSC, Socialism
Page Number : 219
Supervisor : Prof. Dr. Ufuk SERDARĞOLU

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında, değerli zamanını bana ayırarak çalışmamı yönlendiren, öneri ve düzeltmeleriyle yardım ve katkısı olan, kendisinden sınırsız sayıda bilgi ve tecrübe edindiğim, sevgisini ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof.Dr. Ufuk SERDAROĞLU'NA sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın her bölümünü okuyarak fikirlerini paylaşan tez izleme jürileri, değerli hocalarım Doç. Dr. Özgür TEOMAN'a, Prof. Dr. Alev SÖYLEMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım sırasında gramerde oluşan hataları düzeltmede yardımcı olan, yardımını hiçbir zaman esirgemeyen değerli Doç.Dr. Emre BOZDAĞ hocama, Ebru IŞIK ve Akın Aksoy arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmak isterim.

Kazakistan'dan Türkiye'ye gelerek Doktora yapmamı sağlayan ve Doktora süresi boyunca her türlü desteklerini esirgemeyen Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı başta olmak üzere tüm hocalarıma ve çalışanlara teşekkürlerimi sunarım.

Bana her zaman güç veren ve destekleyen, bu tez çalışmamın hazırlanması sırasında her türlü yardımlarını esirgemeyen sevgili annem ve babama en içten saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvi
1. GİRİŞ.....	1
2. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ’NİN FELSEFİ, EKONOMİK, POLİTİK DAYANAKLARI	7
2.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği’nde Kapitalizm Anlayışı ve Eleştirisi	7
2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde Sosyalizm Anlayışı	13
2.3. Proletaryanın Önemi, Anlamı ve Ortaya Çıkışı	19
3. SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN KURULUŞ SÜRECİ VE BU SÜREÇTE KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ’NİN DURUMU	25
3.1. Sovyetler Birliği’nin Kuruluş Süreci.....	25
3.1.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği öncesi Çarlık Rusya’sının ekonomik özellikleri.....	25
3.1.2. 1917 devriminin arka planı ve devrime gidiş süreci	32
3.2. Rus İmparatorluğu Dönemindeki Kazakistan Bölgesinin Tarihçesi	38
3.2.1. Çarlık Rusya’sındaki Kazakistan bölgesinin tarihi ve ekonomik durumu	38
4. DÖNEMLER İTİBARIYLA SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ VE KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ’NDE YAŞANAN GELİŞMELER.....	49
4.1. Lenin’in Politikaları ve Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi (1917-1928).....	49

Sayfa

4.1.1. Devrim sonrası süreç ve Savaş Komünizmi dönemi (1917-1920).....	49
4.1.2. 1917-1920 döneminde Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti	53
4.1.3. Lenin'in ekonomik hedefleri, politikaları (Yeni Ekonomik Politika)	57
4.1.4. Yeni Ekonomik Politika döneminde Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.....	64
4.2. Stalin Döneminin Politikaları ve Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti	70
4.2.1. Yeni Ekonomik Politika'nın ortadan kaldırılması ve yeni dönem politikaları	70
4.2.2. Stalin dönemi politikalarının Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne etkisi	75
4.2.3. SSCB'nin savaş öncesi planlı ekonomisinin getirdiği bir takım gelişmeler	78
4.2.3.1. Birinci Beş Yıllık Plan (1929-1933)	79
4.2.3.2. İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937).....	83
4.2.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Plan (1938-1942).....	86
4.2.4. Sosyalizm temelinin oluşma döneminde, Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ulus ekonomisi	89
4.2.4.1. Birinci Beş Yıllık Planı (1929-1933).....	89
4.2.4.2. İkinci Beş Yıllık Planı (1934-1938).....	93
4.2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Planı (1938-1942).....	98
4.2.5. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin savaş dönemindeki ulusal ekonomisi (1941-1945)	101
4.2.6. Savaş döneminde endüstrinin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne taşınması.....	105
4.2.7. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin savaş sonrası planlı ekonomisi.....	110
4.2.7.1. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)	110
4.2.7.2. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)	113
4.2.8. Savaş sonrası planlı ekonominin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde uygulanılması	114
4.2.8.1. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)	114

Sayfa

4.2.8.2. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)	116
4.3. Khrushchev Politikaları ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi (1953-1964)	118
4.3.1. Khrushchev ve Malenkov dönemindeki planlı ekonomi ve tarım sektörünün geliştirilmesi	118
4.3.1.1. Altıncı Beş Yıllık Plan (1956-1960)	120
4.3.2. Khrushchev ve Malenkov dönemindeki planlı ekonominin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde uygulanması	122
4.3.3. Khrushchev'in Yedinci Yedi Yıllık Planı ve ekonomi politika sonucu oluşan kriz	126
4.3.4. Khrushchev'in, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde, Bakır Topraklar Projesi'nin uygulanılmasında kolhoz ve sovhozların önemi	129
4.3.5. Khrushchev'in Yedinci Yedi Yıllık Plan'ının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Uygulanılması	134
4.4. Brejnev Politikaları ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi	140
4.4.1. 1965 yılındaki ekonomik reform ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi	141
4.4.2. 1965 yılındaki ekonomik reform ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne etkisi	144
4.4.2.1. Sekizinci Beş Yıllık Plan (1966-1970)	144
4.4.3. Sovyetler Birliği'nin ekonomik durgunluk dönemindeki Beş Yıllık Dönem Planları	148
4.4.3.1. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975)	149
4.4.3.2. Onuncu Beş Yıllık Plan (1975-1980)	150
4.4.3.3. On Birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)	152
4.4.4. Durgunluk Dönemindeki Beş Yıllık Planların Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Uygulanılması	153
4.4.4.1. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975)	154
3.4.4.2. Onuncu Beş Yıllık Plan (1976-1980)	157
3.4.4.3. On birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)	159

5. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ POLİTİKALARININ KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	163
5.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlk Dönemlerindeki Lenin'in Ekonomik Politikalarının (Savaş Komünizmi ve Yeni Ekonomik politika) Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Üzerine Etkileri	163
5.1.1. Savaş Komünizmi döneminin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerine etkileri.....	164
5.1.2. Yeni Ekonomik Politika döneminin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerine etkileri.....	165
5.2.1. Stalin dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemi hedefleri ve etkileri	168
5.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi	168
5.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi.....	170
5.2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi.....	171
5.2.1.4. Savaş döneminde endüstrinin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne taşınması.....	173
5.2.1.5. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)	174
5.2.1.6. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)	176
5.2.2. Khrushchev Dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemi Hedefleri ve Etkileri.....	176
5.2.2.2. Yedinci Yedi Yıllık Plan (1959-1965).....	179
5.2.3. Brejnev Dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemi Hedefleri ve Etkileri.....	181
5.2.3.1. Sekizinci Beş Yıllık Plan (1966-1970)	181
5.2.3.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975).....	183
5.2.3.3. Onuncu Beş Yıllık Plan (1976-1980)	184
5.2.3.4. On Birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)	184
6. SONUÇ	187
KAYNAKÇA.....	197

Sayfa

EKLER.....	213
EK-1. Kazak SSC'nin 1916 - 1985 yıllar arasındaki hayvan sayısı (bin)	214
EK-2. Kazak SSC'nin 1913-1985 yıllar arasındaki tarım ürünleri (1913-1955 yıllar arası yıllık ortalamayla, 1960-1985 yılları arası beş yıllık ortalamayla (bin ton) olarak gösterilmiştir.....	215
EK-3. Kazak SSC'nin 1913-1985 yılları arasındaki endüstri ürünler üretimi.....	216
EK-4. Kazak SSC'nin 1940-1985 yılları arasındaki hafif sanayi	217
ÖZGEÇMİŞ	219

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.1. Ülkede üretilen makine, teçhizat hacmi ve yurtdışından getirilen makine, teçhizat hacimlerinin kıyaslanması (milyon ruble)	61
Çizelge 4.2. Yeni Ekonomik Politika döneminde, üretim araçları ve tüketim mallarının üretimi.....	63
Çizelge 4.3. Yeni Ekonomik Politika dönemindeki, kamu, kooperatif, özel endüstri işletmelerinin tesis ve gayri safi üretimlerinin karşılaştırılması	68
Çizelge 4.4. Kamu ve Özel Sektör kişi başına günlük gayri safi ürün (ruble)	68
Çizelge 4.5. Kazak SSC'nde Savaş Komünizmi dönemi sonucunda hayvan sayısının azalışı Yeni Ekonomik Politika dönemi sonunda ise, hayvan sayısının artışı (bin)	77
Çizelge 4.6. Kazak SSC'nde, Yeni Ekonomik Politika döneminde endüstri ve zirai ürünleri hasılasının ilk ve son dönemlerinin karşılaştırması	78
Çizelge 4.7. 1928-1932 yılların endüstri ürünleri.....	81
Çizelge 4.8. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri ürünleri, üretimin 1932 ve 1937 yılları için karşılaştırılması	85
Çizelge 4.9. Kazak SSC'nin 1916-1938 yıllar arasındaki hayvan sayısı.....	94
Çizelge 4.10. Endüstri ile ziraatın ulus ekonomisindeki oranı	97
Çizelge 4.11. Endüstrinin bazı dallarındaki gelişmelerin yıllara göre dağılımı	100
Çizelge 4.12.Savaş döneminde ulus ekonomisinin temel dallarının geliştirilmesine yönelik yatırım oranlarındaki % değişme.....	106
Çizelge 4.13. Savaş yıllarında, Kazak SSC'nin endüstrisinin gayrisafi hasılasında üretim ürünleri oranında % değişme	106
Çizelge 4.14. Ortalama sovhoz boyutu	132
Çizelge 4.15. Bakir topraklar üretimi döneminde Kazak SSC ziraatının birincil ürünlerinin üretimi ve alımı.....	134
Çizelge 4.16. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin endüstrisinde yüzde değişimler	136
Çizelge 4.17. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin ekim alanlarının yapısındaki değişimler	138
Çizelge 4.18. Kazak SSC'nin endüstri dallarının endüstri ürünler toplamının payındaki değişim.....	146

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.19. Kazak SSC'ndeki endüstri ürünlerin üretimindeki artış.....	147
Çizelge 4.20. Kazak SSC'nin 1960-1975 yılları arasındaki önemli endüstri ürünlerinin üretimi.....	155
Çizelge 4.21. Kazak SSC'nin 1960-1975 yılları arasındaki zirai ürünler üretimi.....	156
Çizelge 4.22. (1971 ve 1975 yılları için) Hayvanların türüne göre sayısı (bin).	157
Çizelge 4.23. Kazak SSC'nin 1965-1980 yılları arasındaki önemli endüstri ürünlerinin üretimi.....	158
Çizelge 4.24. Kazak SSC'nin Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi ile Onuncu Beş Yıllık Plan Dönem'i zirai ürünler üretimi.....	159
Çizelge 4.25. Kazak SSC'nin bir önceki Beş Yıllık Plan Dönemi'ne On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi endüstri dallarının % artışı	160
Çizelge 4.26. Kazak SSC'nin, 1970-1985 yılları arasında önemli endüstri ürünlerinin üretimi.....	160
Çizelge 4.27. Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nin son yılı olan 1980 ve On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi yılları için Zirai ürünler üretimi.	161
Çizelge 4.28. (1971-1985 yılları için) Kazak SSC'ndeki hayvanların türüne göre sayısı (bin).	162
Çizelge 5.1. Yeni Ekonomik Politika dönemindeki Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı endeksi (1913 baz yıl olarak alınmıştır)	166
Çizelge 5.2. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemindeki Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı endeksi (1913 baz yıl olarak alınmıştır)	169
Çizelge 5.3. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı (1913 baz yıl olarak alınmıştır)	170
Çizelge 5.4. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı (1913 baz yıl olarak alınmıştır)	172
Çizelge 5.5. Dördüncü Beş Yıllık Plan Döneminde Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı endeksi (1940 baz yıl olarak alınmıştır)	175
Çizelge 5.6. Endüstri gayrisafi hasılasının büyüme endeksi (1940 bazyılı olarak ele alınmıştır).....	178
Çizelge 5.7. Endüstri dallarının gayrisafi hasılasının büyüme endeksi (1950 baz yılı olarak ele alındığında)	179
Çizelge 5.8. Endüstri dallarındaki beş yıllık dönemler arası yıllık ortalama gayri safi hasılası büyüme oranı (%olarak)	180

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.9. Endüstri dallarındaki beş yıllık dönemler arası yıllık ortalama gayri safi hasılası büyüme oranı (% olarak)	182
Çizelge 5.10. Endüstri dallarındaki Altıncı, Sekizinci ve On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemlerindeki ortalama gayri safi hasılası büyüme oranı	185

HARİTALAR LİSTESİ

Harita	sayfa
Harita 3.1. Kazakistan haritası	41

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SBKP:	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
MTS:	Makine Traktör İstasyonları
Kazak SSC:	Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
Kazak OSSC	Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
NEP:	Yeni Ekonomik Politika
RSDİP(b):	Bolşeviklerin Rusya Sosyal-Demokratik İşçi Partisi
MK:	Merkez Komite
ADK:	Askeri Devrimci Komite
SD:	Sosyalist-Devrimci
PK:	Petrograd Komitesi
STO:	Çalışma ve Savunma Konseyi
Sovhoz:	Sovyet işletmesi
Kolhoz:	Kolektif işletme

1. GİRİŞ

Ekim Devrimi öncesi göçebe bir hayat sürdüren Kazakistan¹, Çarlık Rusya'sının bir bölgesiydi. Ekim Devrimi gerçekleştikten sonra, ilk önce Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin bir otonom bölgesi daha sonra ise Sovyetler Birliği'nin bir cumhuriyeti olarak Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden koparak² ayrı bir cumhuriyet statüsüne sahip olmuştur. Böylece Kazak SSC, ekonomisinde ve kültüründe gelişme çağına girmişti.

Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nin, varlığını sürdürdüğünü dönem boyunca (1917-1991), Kazak SSC'ne uygulamış olduğu ekonomi politikalar ve bu politikaların Kazak SSC'ne olan etkisi dönemler itibarıyla incelenecektir. Sovyetler Birliğindeki farklı liderler döneminde ekonomi-politik anlayışlarda görülen farklılıklardan hareketle dönemler liderler temelinde ayrıştırılacaktır. Dönemler bu nedenle V.I. Lenin (1922-1924), I. V. Stalin (1924-1953), N. S. Khrushchev (1953-1964) ve L. I. Brejnev (1964-1982) dönemleri olarak ele alınacaktır. Ülkenin SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) olarak adlandırılması, 1922 yılı itibarıyla olduğu, önceki dönem (1917-1921) devrim dönemi olduğu için Lenin dönemi politikalarının incelenmesine 1922 yılından itibaren başlanacaktır.

Sovyet liderlerinin yürütmüş oldukları ekonomi politikalarının ağırlıklı olarak endüstri ve zirai ekonomi çerçevesinde etkileri ortaya konulacaktır. SSCB, sosyalist bir ekonomi sistem olması nedeniyle, Kazak SSC'nde uygulanan ekonomi politikalar, sosyalist bir ekonominin gerektirdiği kurumlar ve yapılar sonucunda ortaya çıkan politikalar olarak sunulacaktır. Sosyalist sistemin ana fikirlerinden biri “piyasa karşıtı” olmasıdır. Bu nedenle söz konusu dönem için incelenen Kazak SSC ekonomisinde, diğer sosyalist ülkelerdeki olduğu gibi, fiyat analizini içermeyen ekonomi politikaları görülmektedir. Sosyalist ülkelerde ekonomi politikaların amaçları, fiyat merkezli değildir. Kullandıkları ekonomi araçlar ise ağırlıklı

¹ Tezde Kazak SSC dönemlere göre farklı isme sahip olmuştur. İlk olarak Kazak Hanlığı (1456-1848), daha sonra Çarlık Rusya'sının farklı farklı isimler verilmiş vilayetlerle bölünmüş ve bunların geneline Kazakistan bölgesi olarak adlandırılmıştır (1848-1920). Ekim devriminden sonra (1920) ise Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti altında Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak OSSC) olarak adlandırılmış daha sonra ise RFSSC'nin altından çıkarak SSCB'in bir cumhuriyeti olarak Kazak SSC (1938) adını almıştır.

² Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin altında otonom bölge iken Sovyetler Birliğinin bir cumhuriyeti statusüne sahip olmaktadır.

olarak planlara bağlıdır. Ele alınan dönemde Kazak SSC’nde endüstri ve zirai ekonomi konusunda meydana gelen değişimler bu amaç ve araçlar doğrultusunda incelenecektir.

Endüstri ve zirai ekonomi açısından Kazak SSC ekonomisi sözü edilen dönemler itibariyle karşılaştırmalı olarak incelenecektir; bu iki temel sektör ile birlikte eğitim, göç, kentleşme gibi ülke vatandaşlarının ekonomi ve sosyal refahları ile ilişkili göstergeler de araştırmaya dâhil edilecektir. Sosyalist ekonomi sistem, kapitalizmin ideolojisine karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalist sistemin amacı, kar güdüsüne karşı çıkmak ve bununla beraber, piyasanın getirdiği, eşitsizlik olgusunu aşmak ve üretimin esas sahipleri olan emek gücüne (proletaryaya) söz hakkı verilmesini sağlamaktır. Bu ilkeden hareketle, Kazak SSC ekonomisinde işleyen merkezi sosyalist sistemdeki önemi ve bu yapının Kazak SSC’ne ekonomi-politik etkileri incelenecektir. Endüstri ve zirai ekonomi konusu merkezi sosyalist sistemin ekonomi-politik anlayışları, Kazak SSC özelinde etkileri sektörel anlamda analiz edilecektir. Bu sektörler tarım, hayvancılık ve endüstri olarak ele alınacaktır.

Sosyalizmin inşasında devletin ilk hedeflerden biri, kapitalist dünya karşısında endüstriyel başarıyı kazanmak ve bu başarıyı ilerletmektir. Ayrıca, Lenin, emeğin gücünü ortaya koyarak ve onu emperyalizm karşısında ayakta tutmanın endüstrileşmeyle mümkün olacağını vurgulamıştır. Lenin, bunun ise büyük endüstri merkezleri kurarak başarılabileceğini, bu sürecin ise kolay olmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca Lenin sosyalizmin kurulmasında ağır endüstrinin önemini vurgulamıştır.

Ağır endüstrinin kurulmasında, Kazak OSSC’nin coğrafi şartlarına göre bir takım zorlukları vardı. 1917’lerde Kazak OSSC bölgesinde endüstri işletmeleri çok zayıftı, teçhizatlar, makineler eksikti.

Bu çalışmada, Kazak SSC’nin ihtiyaç duyduğu eğitimli işçileri sağlamada, iletişim sorunlarını gidermede ve bunları kısa bir sürede gerçekleştirip Sovyetlerde önemli bir endüstri bölgesi oluşturmada başta Lenin olmak üzere, Stalin, Khrushchef ve Brejnev dönemlerinde benimsenen ve uygulanan politikaların rolü irdelenecektir.

Sovyetler Birliği deneyimi dünya ekonomi-politik literatüründe çoğu araştırmacının önem verdiği bir konu olmuştur. Günümüzde de büyük bir dikkatle incelenen bir olgudur. Bu çalışma genel anlamda, SSCB’nin ekonomi politige ilişkin anlayışlarının ve

uygulamalarının, Kazak SSC ekonomisi üzerindeki etkileri incelenecektir. Özellikle SSCB liderlerinin ekonomi politik anlayışı doğrultusunda dönemleştirilmiş bir ayrıştırma ile Kazak SSC’nde uygulanan ekonomi politikalarına ilişkin bu araştırma, bu konuda bir ilki temsil edecektir. Bu çalışmada araştırılmak istenen konu, Sovyet döneminde farklı liderlerle ayrıştırılan dönemlerde Kazak SSC üzerinde temsil ettikleri sosyalizm teorileri ve hedefleri üzerinden uygulamış oldukları ekonomi politikaları ne kadar gerçekleştirebilmiş oldukları ve bunların sonuçlarıdır. Ekonomi politikaları teori ve pratiğin birbiriyle olan uyumu, bu çalışmada araştırılacaktır.

Çalışmaya konu olan Kazak SSC, önemli yeraltı ve yerüstü zenginliklerine (hammaddelere) sahiptir. Ele alınan politikaların, Kazak SSC’nde endüstriyel hammaddelerin çıkarılması, üretime katılması ve elde edilen ürünün dağıtılması açısından rolünü ortaya koymak ve istihdamla olan ilişkisini kurmak önemlidir.

Kazak SSC topraklarında ulaşımın, eğitimin yetersiz olduğu bir ortamda hangi karar ve politikalar sonucu endüstrinin nasıl geliştiği ve bunun Kazak SSC ekonomisini nasıl geliştirdiği araştırılacaktır.

Ele alınan incelemenin tarihsel arka planı dört liderden hareketle ayrıştırılan dönemlerle sınırlı tutulacak, günümüzdeki Kazakistan Cumhuriyeti çalışmanın kapsamına dâhil edilmeyecektir. Bu tarihsel bağlantıyla birlikte ele alınan Kazak SSC’nin coğrafi konumu belli dönemlerde az da olsa değişiklikler göstermiştir. Dolayısıyla Kazak SSC üzerine ekonomi politikaları incelenirken o dönemki Kazak SSC coğrafyaları incelemelerde dikkate alınacaktır.

Yukarıda değinildiği üzere inceleme iki ana temel üzerinden (endüstri ve zirai ekonomi) altında ele alınacaktır. Ayrıca merkezi planlama ekonomik politikaların belirlenmesinde önemli bir yer tuttuğundan, endüstri ve ziraat politikaları planlama kapsamında araştırılacaktır.

Tez altı ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde Sovyetler Birliği’nin felsefi, ekonomik, politik dayanakları ele alınacaktır. Bu bağlamda eski SSCB coğrafyasında sosyalist bir ekonomi sistemin hayata nasıl geçirildiğini açıklayabilmek adına Sovyetler Birliği öncesinde aynı coğrafyada kurulan feodal yapılardan sonraki kapitalist

ekonomik sistemin nasıl işlediği anlatılacaktır. Bu anlamda, özellikle sosyalist ekonomi düşünürlerinin, kapitalizmin ortaya çıkış sürecine ilişkin görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır. Sosyalistler tarafından eleştirilen kapitalizmin yerine geçirilen sosyalizm irdelenecektir. Proletaryanın tarihsel anlamda sınıfsal bir değer olarak ortaya çıkışı ve toplumdaki önemi anlatılacaktır.

Daha sonra çalışmanın üçüncü bölümünde Sovyetler Birliği'nin kuruluş süreci ve Rus İmparatorluğu döneminde Kazakistan bölgesinin tarihçesi ele alınacaktır. Sovyetler Birliği'nin kuruluş süreci başlığı altında bu bölümde Çarlık Rusya'sında kapitalizmin gelişme süreci kısaca aktarılmaya çalışılacaktır. 1861 yılındaki reform, kapitalizmin gelişimini besleyerek yabancı yatırımcıların ülkeye girmesine ve büyük endüstrilerin kurulmasına neden olmuştur. Bu nedenle söz konusu bölümde büyük endüstrilerin kurulması ve işçilerin organize oluşu anlatılacaktır. Daha sonra, devrime geçiş süreci irdelenecektir. Ayrıca Rus İmparatorluğu döneminde Kazakistan bölgesinin tarihçesi başlığı altında Kazak Hanlığının kuruluşu ve Çarlık Rusya'sına tabi olma süreci irdelenecektir. Bu süreçte, önce Kazak Hanlığı için ne gibi reformların yapıldığı anlatılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ilk olarak Savaş Komünizmi dönemi, daha sonra Yeni Ekonomik Politika'nın uygulamaları ve sonuçları anlatılacaktır. Bu temelde Kazak OSSC ziraatındaki ve endüstrisindeki gelişmeler ele alınacak, Kazak OSSC'nin ulus ekonomisi üzerinde ne tür etkiler oluşturduğu anlatılacaktır. Ayrıca Yeni Ekonomi Politika'nın Kazak OSSC'nde gelişimi üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Özellikle, Kazak OSSC ekonomisinin geliştirilmesinde, özel sektörün, Yeni Ekonomik Politika döneminde oynadığı rol ve devletin, kamu mallarını kiraya vererek tekrardan ekonominin canlanmasına nasıl imkân sağlandığı irdelenecektir.

Ardından Stalin'in iktidarda olduğu dönem ele alınacaktır. İlk olarak, Yeni Ekonomik Politika döneminden beş yıllık plan dönemine geçiş ve Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin ilk yıllarında kollektifleştirme ve endüstrileşme dönemi irdelenecektir. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla endüstri işletmelerinin ülkenin Doğu bölgelerine ve Kazak SSC bölgesine taşınması süreci irdelenecektir. Savaş sonrası beş yıllık plan dönemleri olan Dördüncü ve Beşinci Beş yıllık Plan Dönemindeki kararlar ve sonuçları ele alınacaktır.

Bu bölümde üçüncü olarak Stalin sonrası iktidara gelen Khrushchev'in iktidarda olduğu dönem ele alınacaktır. İlk olarak Khrushchev'in köy ekonomisine uyguladığı ılımlı reformlar ve Bakır Topraklar Projesi ele alınacaktır. Bu sayede Kazak SSC tarım sektöründe Sovyetler Birliği genelinde nasıl önemli bölgeye dönüştüğü anlatılacaktır. Daha sonra Khrushchev döneminde bir takım teknolojik devrimlerin sayesinde endüstrideki başarıları anlatılacaktır. Bakır Topraklar Projesi sırasında Kazak SSC'nde hafif endüstrisinin gelişmesi ve köy ekonomisinde ne tür değişiklikler yaşandığı ortaya konulacaktır. Özellikle, tüm bu gelişmelere karşın Kazak SSC, SSCB'nin hammadde tedarikçi bölgesi olarak kalmasının nedenleri irdelenecektir.

Çalışmanın beşinci bölümünde üçüncü ve dördüncü bölümlere atıfta bulunarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ilk dönemlerindeki Lenin'in ekonomi politikalarının (Savaş Komünizmi ve Yeni Ekonomik politika) ve Beş Yıllık Plan Dönemlerinin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne yönelik belirlenen hedefleri ve etkileri ele alınacaktır. Bu bağlamda Merkez tarafından belirlenen planların Kazak SSC'ne uygulanması olumlu ve olumsuz etkileri üzerine durulacaktır.

Çalışmada, araştırma konusuyla ilgili Rusça, Türkçe ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca, Sovyet dönemindeki uzmanların konu ile ilgili Rusça ve Kazakça yazılan çalışmalarından yararlanılmıştır.

2. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ’NİN FELSEFİ, EKONOMİK, POLİTİK DAYANAKLARI

Bu bölümde, eski SSCB coğrafyasında sosyalist bir ekonomi sistemin hayata nasıl geçirildiğini açıklayabilmek adına Sovyetler Birliği öncesinde aynı coğrafyada kurulan feodal yapılardan sonraki kapitalist ekonomik sistemin nasıl işlediği anlatılacaktır. Bu anlamda, özellikle sosyalist ekonomi düşünürlerin, kapitalizmin ortaya çıkış sürecine ilişkin görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır. Sosyalistler tarafından eleştirilen kapitalizmin yerine geçirilen sosyalizm irdelenecektir. Proletaryanın tarihsel anlamda sınıfsal bir değer olarak ortaya çıkışı ve toplumdaki önemi anlatılacaktır.

2.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği’nde Kapitalizm Anlayışı ve Eleştirisi

Kapitalizm, üretim faktörler üzerinde özel mülkiyetin yaygın bir şekilde yer aldığı, üretilen ürünlerin dağıtımının ise çoğunlukla piyasa eliyle gerçekleştiği ekonomi sistemdir. Kapitalizmin başlıca özelliklerinden biri serbest girişimciliğin ve rekabetin yoğun olmasıdır. Diğer bir özellik ise, ürünü üretenlerin ve ticaretini yapanların bu faaliyeti gerçekleştirirken bunu kar güdüsüyle yapıyor olmalarıdır (Rayzberg, 2012: 206-207).

Kapitalizmin yaygınlaşması ve kapitalist sınıfın ortaya çıkmasında büyük endüstrilerin kurulmasının önemli bir rolü vardır. Büyük endüstriler, büyük sermayeye ihtiyaç duyar. Kapitalizmin tarihsel evrimi sonucu büyüyen sermayenin etkisiyle büyük ölçekli işletmeler kurulmuştur. Zaman içerisinde kapitalizmin gelişmesine ön ayak olan küçük burjuva sınıfı, ironik bir şekilde, büyüyen sermaye karşısında tutunamayarak yaygın iflaslara maruz kalmıştır. Bunun sonucu olarak, piyasada tek başına hâkimiyet kuran işletmeler ortaya çıkmıştır. İşbölümü, su (özellikle buhar gücü) ve makine gibi önemli sabit sermayenin kullanımı sonucu endüstriyel gelişim 18. yüzyıldan itibaren eski dünyanın geleneksel-tarımsal tabanlı üretimini temellerinden sarsmıştır. Küçük endüstriler burjuvayı ortaya çıkarmıştır. Büyük endüstri ise işçi sınıfını ve büyük burjuva sınıfını yaratmıştır. Böylece küçük burjuva sınıfını ortadan kalkarak zengin kapitalistlerin dünyası ortaya çıkmıştır. Zamanla, işçi sınıfı ile kapitalist sınıf, birbirleriyle gelir açısından aralarında derin bir uçurum olan bir ekonomik düzenin oyuncularına haline gelmişlerdir: fakir işçi sınıfı ve zengin kapitalistler (Engels, 1955a: 62).

Kapitalizm sözcüğü kelime olarak 19. yüzyıldaki yayınlarda kullanılmaya başlamıştı. Valentin Kastanov “Kapitalizm” terimini ilk olarak İngiliz romancısı William Thackeray’ın 1854’te kullandığını ifade etmektedir (2013: 25). Ama kapitalizm terimi esas olarak 1867 yılında Karl Marx’ın “Kapital” kitabının yayınından sonra ün kazanmıştır. Öte yandan Marx kapitalizm teriminin yerine burjuva düzeni, burjuva toplumu, burjuva şekilli işletme, kapitalist tarzlı işletmesi gibi terimleri de kullanmıştır (Marx, 1961).

Fransız ekonomi tarihçisi Braudel’e göre Kapitalizm terimini ilk olarak ekonominin belli bir türünü belirtmek için Fransız sosyalist Louis Blanc 19. yüzyılın ortalarında kullanmıştır. Aynı zamanda söz konusu başka bir terim Fransız anarşist Prudhon tarafından kullanılmıştır. Braudel’e göre kapitalizm teriminin gerçekten popüler olması 1902’de Alman ekonomi tarihçisi ve sosyolog Werner Sombart’ın “Modern Kapitalizm” adlı eserinden sonradır (Braudel, 1985: 229). Öte yandan Rus Marksistleri bu terimi 19. yüzyılın sonlarına doğru sıkça kullanmaya başlamıştı. Bir örnek verecek olursak Lenin’in 1899 yılında yayınladığı Rusya’daki Kapitalizmin Gelişmesi kitabını söyleyebiliriz (Lenin, 1899: 45).

Batı’nın siyasal ve bilimsel literatürlerinde “kapitalizm” terimi aktif bir şekilde sadece birkaç on yıl kullanılmıştı. Sovyetler Birliği’nde ise bu terim yıllarca Sovyet hükümeti düşene kadar akademik çalışmalarda ve propaganda amaçlı sıkça kullanılmıştı. Sovyet halkının birkaç kuşağı üniversitelerde zorunlu olarak “kapitalizmin ekonomi politliğini” öğrenmişlerdi. Bu öğretiye göre, hiçbir "empvizasyon" ve "yaratıcılık" kapitalizmin politik ekonomisinde fazla hoş karşılanmamaktadır. Örnek olarak Büyük SSCB Ansiklopedisindeki kapitalizm açıklamasını verebiliriz: “Kapitalizm (sosyo-ekonomik sistem), özel mülkiyete dayanarak, sermaye tarafından üretim araçları ve emeğin sömürülmesi; feodalizmin değiştiricisi, sosyalizmin bir öncüsüdür. Kapitalizmin temel özellikleri: meta-para ilişkilerinin ve üretim araçlarında özel mülkiyetin hâkimiyeti, geliştirilen toplumsal işbölümü, üretim artışının toplumsallaşması, emek gücünün meta hale dönüşmesi, kapitalistler tarafından ücretli iş gücü sömürsüdür. Kapitalist üretimin amacı ise ücretli işçilerin emeğinin yarattığı artı değeri sahiplenmektir” (Ansiklopedi, <http://bse.sci-lib.com>, 25.09.2015).

Kapitalizmin oluşum süreci toplumda iş bölümü ve meta ekonomisinin gelişmesi ile feodalizm sürecinde başlamıştı. Kapitalizmin yükseliş sürecinde ise toplumun bir tarafında paranın, sermayenin ve üretim araçlarının kapitalist sınıfı elinde yoğunlaşması söz

konusuydu, diğer tarafında ise birçok insan üretim araçlarından mahrum kalmış ve bu nedenle de kapitalistlere kendi emek gücünü satmak zorunda bırakılmıştı. Kapitalizmin gelişmesinin ilk aşaması “kapitalin ilkel birikimi” denen süreçti. Bu sürecin tek amacı köylüleri küçük esnaf ve kolonileştirerek sömürmektir. Emeğin meta haline ve üretim araçların sermayeye dönüşmesi şekli, basit meta üretiminden kapitalist bir üretime geçiş anlamına geliyordu. Sermayenin ilkel birikim süreci aynı zamanda iç piyasanın hızla genişlemesini sağlamıştı. Önceden kendi işletmeleri var olan köylüler ve esnaf, ücretli işçilere dönüştü ve ancak geçim sağlayabilmeleri için kendi işgücünü satarak temel malları satın alma imkânları vardı. Azınlığın elinde yoğunlaşan üretim araçları sermayeye dönüşüyordu. Gerekli olan yenilenme ve üretim genişletilmesi için üretim araçlarının iç pazarı oluşturuluyordu. Yeni keşifler ve kolonilerin ele geçirilmesi yeni doğan Avrupa burjuvası için sermaye birikiminin (işgal etmiş ülkelerden değerli maden ithalatı, başka devletlerle ticari ilişki, insan ticareti), yeni kaynakların ve uluslararası ekonomik ilişkilerin büyümesine yol açmıştır. Meta üretiminin gelişmesi ve üreticilerin farklılaşması eşliğindeki değişim gelecekteki gelişmeye altyapı olarak hizmet etmiştir. Kapitalizm ufacanmış meta üretimi olarak artık artan mal talebini karşılayamıyordu (Fadeev, 1959: 55).

Kapitalizm gelişmesinin klasik biçimi – ilkel sermaye birikimi, basit işbirliği³, fabrikada üretim, kapitalist fabrika – az sayıdaki Batı Avrupa ülkelerini karakterize etmektedir (İngiltere ve Hollanda). İngiltere’de başka devletlere kıyasla endüstri devrimi daha erken gerçekleşmiştir. Endüstrinin fabrika sistemi oluşmuş ve tam olarak yeni kapitalist üretim biçiminin avantajları ve çelişkileri ortaya çıkmıştır. Endüstri üretiminin son derece hızlı büyümesi (Avrupa devletleri özelinde), nüfusun büyük parçasının proleterleşmesine eşlik etti, düzenli olarak daima tekrarlanan döngüsel üretim krizi toplumsal çatışmaları derinleştirmişti. İngiltere burjuva parlamenter sisteminin klasik ülkesi ve aynı zamanda çağdaş işçi hareketinin merkezi haline gelmişti. 19. yüzyıla gelindiğinde, İngiltere endüstriyel, ticari ve mali hegemonyasını elde ederek dünyada kapitalizminin en yüksek gelişimine ulaşan ülke oldu. Marx’ın Kapital’inde, kapitalist üretim tarzının teorik analizi, İngilizce kaynaklara ağırlıklı olarak dayanıyordu bu tesadüfi bir şey değildi. Lenin ise İngiltere’nin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki kapitalizmin en önemli özelliklerini “muazzam koloni sahibi ve dünya piyasasında tekel olma” şeklinde ifade etmiştir (Lenin, 1969: 427).

³ Basit işbirliği – Kapitalistin kontrolü altında çok kişinin bir arada farklı üretim işlemini yaptığı durumu açıklıyor.

Öte yandan Fransa'daki Kapitalist ilişkilerin oluşumu, mutlakiyet dönemindeki, bu Batı Avrupa ülkesi için görece olarak yavaş ilerliyordu. Bu ise, mutlakiyetçi devletin istikrarlı olmasından, toplumun soylularının ve küçük köylü çiftçiliğinin sağlamlığından kaynaklanmaktaydı. Dönüşüm köylülerin baskılar sonucu arazisiz kalmaları ile değil vergi sistemiyle gerçekleşti. Burjuva sınıfının oluşumunda vergi ve devlet borçlarını geri satın alma sistemi önemli rol oynadı. Sonradan devlet imalat üretimini oluşturarak korumacı siyaseti gerçekleştirmişti. Burjuva devrimi Fransa'da İngiltere'ye göre daha geç gerçekleşmişti. Büyük Fransız devrimi kapitalizmin gelişmesine engel olan feodal mülkiyetçi sistemi kökünden kopararak, aynı zamanda küçük köylünün istikrarlı sistemi olan toprak mülkiyetinin ortaya çıkmasına yol açmıştı ve bu da sonraki dönemde ülkede kapitalist üretim ilişkilerinin daha da geliştirilmesine damgasını vurmuştu. Gerçek anlamda makine endüstrine Fransa 19. yüzyılın 30'lu yıllarında başlamıştı. 50'li – 60'lı yıllarda ise Fransa gelişmiş endüstri devleti olmayı başarmıştı (Fadeev, 1959: 67).

ABD ve Almanya'da kapitalizm diğer devletlerdeki gibi İngiltere'den geç başlamıştı ama 19. yüzyılın sonlarına doğru bu devletler kapitalist sisteminin önder devletleri sıralamasına girmeyi başarmıştı. ABD'de feodalizm yaşanmadan kapitalizme geçilmişti. Amerikan kapitalizminin gelişiminde yerli halkın (kıvıll derilerin) batıdaki toprakları terk etmeleri çiftçilerin işine gelmişti ve bu durum kapitalizmin gelişmesinde büyük rol oynamıştı. Bu süreç, tarım kapitalizminin gelişmesinin temeli olarak tarımdaki Amerikan kapitalizminin gelişme yolunu belirlemişti. Almanya'da ise toprak köleliği sistemi üst düzeyden tasfiye edilmişti. Feodalın borçlarının satın alınması nüfusun kitlesel bir şekilde proleterleşmesine yol açmıştı. Başka bir yönü ise Junkerlerin⁴ arazilerini ücretli işçileri kullanarak büyük kapitalist çiftçiliğine dönüştürmesiydi. Böylece tarımda kapitalist gelişmenin Prusya yolu için gerekli ön koşulları oluşturulmuştu. Alman devletlerinin gümrük birliği ile bir araya gelmeleri ve burjuva devrimi (1848-1849) endüstri kapitalizmini hızlandırmıştı. 19. yüzyılın ortalarında endüstrinin gelişmesinde demir yolların büyük payı vardır. Ülkenin siyasi birliği de ağır endüstrinin büyümesine katkıda bulunmuştu. Almanya'nın siyasi birliği ve 1870-1871 Franko-Prusko savaşının katkısı sonraki dönemlerde Kapitalizmin gelişmesine ivme kazandırmıştı. Aynı senelerde yeni endüstri dallarının hızlı bir şekilde yaratılması ve eski teknolojileri yeni bilimsel ve teknolojik gelişmelere dayalı olarak yeniden donatma süreci yaşanmıştı. İngiltere'nin ve başka devletlerin teknolojik gelişmelerinden yararlanarak,

⁴ Junker – Almanya'daki arazi sahipleri (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/155150/> 15.10.2015)

1870'te Fransa'nın ekonomik gelişmişlik düzeyini yakaladı ve 19. yüzyılın sonuna doğru İngiltere ile aynı seviyeye geldi. Doğu Asya'da ise kapitalizm Japonya'da büyük gelişme göstermişti. Japonya'daki gelişme Batı Avrupa devletlerindeki gibi feodalizmin çöküşüyle ortaya çıktı. Burjuva devriminden 30 yıl sonra 1867-1868 yılları arasında Japonya endüstrileşmiş güçlü kapitalist devlet olmayı başarmıştı (Ansiklopedi, <http://bse.sci-lib.com>, 25.09.2015).

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başı ise tekelci kapitalizm dönemidir. Bu dönemde kapitalizm zirveye çıkmış durumundaydı. Tekelci kapitalizm ortaya çıkması serbest rekabetin belli bir aşaması sermayenin yoğunlaşmasını ve merkezîleşmesini yüksek seviyesine götürmüştü ki, doğal olarak tekellerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu durum Lenin "...ve aynı zamanda tekeller, serbest rekabetin arasında büyüyerek onu dışlamıyor, onun üzerinde ve yanında var olarak çok şiddetli ve ciddi karşıtlıklar, sürtüşmeler, çatışmalar yaratıyorlardı" şeklinde ifade etmektedir. (Lenin, 1969: 386). Tekelci kapitalizmin bilimsel teorisi Lenin tarafından "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" adlı kitabında yer almıştı. Lenin emperyalizmi şöyle tanımlıyordu "... Kapitalizm öyle bir aşamasındaydı ki, tekel ve finansal kapitalin hâkimiyet kurduğu, olağanüstü kapitali dışarı götürmenin değer kazanma zamanıydı, uluslararası tröstler tarafından dünyanın bölünmesi de başlamıştı ve büyük kapitalist devletler tarafından dünyanın bütün topraklarında sınır paylaşımı sona ermişti" (Lenin, 1969: 387).

Tekelci kapitalizme kadar çeşitli kapitalizm analizleri ve onun ekonomik yapısının belirli türleri ve aşamaları Engels ve Marx eserlerinde görülmüştü, ama net olarak Marx "Kapital'de" kapitalizmin ekonomik hareketi kanununu açıkladığı artı değer doktrininde, politik ekonominin temel taşı olan, "kapitalist sömürünün" sırları açıklanmaya çalışılmıştır. Kapitalistin artı değeri elde etmesi demek, üretim ve geçim araçlarının kullanım hakkının belli bir azınlığın yetkisinde olduğunu söylemektir.

İşçiler yaşamlarını sürdürmek için emeğini satmak zorundadır. Emeğin maliyetinden daha fazla olan "değer"i üretirler. Arada kalan artı değer ise bütünüyle kapitalistlerin eline geçer. Bu da kapitalistlerin daha da zenginleşmesine ve ileride sahip oldukları sermayenin artmasına neden olur. Sermayenin ortaya çıkışı aynı zamanda başkalarının emeğini sömürerek kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretime olanak sağlayacak şekilde devam etmesidir (Marx, 1961b: 60).

Kapitalizm insanlar arasında ataerkil ve feodal ilişkileri imha ederek ilerici bir rol oynamıştı. Bireysel bağımlılığa dayalı olanı, para ilişkilerine değiştirebilmişti. Kapitalizm büyük şehirler yarattı ve şehirlerin nüfusu köyden gerçekleşen zorunlu göçe bağlı olarak hızlı bir şekilde artmıştı, feodal parçalanmayı yok ederek burjuvanın ve merkezi devletlerin oluşmasına neden olmuş, toplumsal emek üretkenliğini daha yüksek bir seviyeye taşımıştı. Marx ve Engels 19. yüzyılın ortalarında bu oluşumu şu sözlerle dile getirmişlerdir: “Burjuva kendinin sınıfsal hâkimiyeti olan yüzyıldan az bir süreçte tüm önceki nesillere göre daha çok ve muazzam büyük üretim güçlerini ortaya koyabilmişti. Doğa gücünü, makine üretimini, endüstri ve tarıma kimya uygulamayı, vapuru, demir yollarını, elektrikli telgraf, su nakliyeciliği için nehirlerin uyarlanmasını, böyle üretici güçlerin toplumsal emeğin bağrında uyukladığını bundan önceki hangi yüzyıllıklarda akla gelebilirdi” (Marx ve Engels, 1955: 429). O zamandan beri, üretici güçlerin gelişimi, eşitsizlik ve periyodik krizlere rağmen, daha da hızlanarak sürdürdü. 20. yüzyılın Kapitalizm çağı çağdaş bilimsel ve teknolojik devrimin başarılarına sebep olmuştu (nükleer enerji, elektronik, otomatik, jet teknolojisi, kimyasal sentez vb.). Ama kapitalizm koşullarında, üretim gücünün harcanması, dünya çapında insanlığın acı çekmesi ile sonuçlandığı için toplumsal çelişkilerin bir anda ortaya çıkabilme ihtimali yüksek olmaktadır. İlkel birikim ve dünyanın sınır bölgelerinde kapitalistlerce "sahiplenme" dönemi tüm kabilelerin ve ulusların yok olmasına neden oldu. Emperyalist burjuvanın zenginleşmesine hizmet eden sömürgecilik Asya’da, Afrika’da ve Latin Amerika’da üretim gücünün uzun zaman durgunluğuna yol açarak kapitalist öncesi döneminin devam etmesine sebep olmuştu. Kapitalizm bilimdeki ve teknolojiadaki ilerlemeleri toplumu yok etme kurallarını oluşturmak için kullanmıştı (Kotov, 1955: 78).

Emperyalizme karşı, yani çağdaş şartlarda Kapitalizm olarak bilinen sistemle mücadele etmek için üç devrimci akın bir araya gelmişti – dünya sosyalizmi, gelişmiş kapitalist devletlerindeki anti-tekel güçleri, başta işçi sınıfı olmak üzere ulusal dünya kurtarma hareketi. Walter Ulbricht⁵ Moskova’daki Uluslararası Komünistler ve İşçi Partisi toplantısında emperyalizme ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Emperyalizm modern dünyanın gelişimini tersine çevirerek tarihsel insiyatifi geri kazanma gücüne sahip değildir. İnsanlığın gelişmesinin ana yolunu dünya sosyalist sistemi, uluslararası işçi sınıfı ve tüm devrimci güçler belirlemektedir” (Ulbricht, 1969: 289).

⁵ Walter Ulbricht – Alman Sosyalist Birlik Partisinin birinci sekreteri (1960-1973)

Kapitalizm kendisi oluşturmuş olduğu üretim güçleriyle baş edemez hale gelerek serbest büyümelerine engel olmaya başlamıştır. Burjuva toplumunun temeli kapitalist üretimin gelişme sürecinde sosyalizme geçiş sürecinin ön koşulları oluşturulmuştur. Kapitalizm büyük endüstriler sayesinde büyük toplum gücünü oluşturma yeteneğine sahiptir, ama oluşan bu güç, örgütlenirse ve işçileri bir araya getirirse, eskimiş kapitalist düzeni devirerek yerine sosyalizmi getirebilecek yeteneğe sahiptir (Ansiklopedi, <http://bse.sci-lib.com>, 25.09.2015).

2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde Sosyalizm Anlayışı

Sosyalizmin farklı farklı modelleri sunulmaktadır, ama onların tümü hemen hemen aynı anlama gelmektedirler – sosyalistler toplumda toplumun rolünün güçlenmesine çalışmaktadırlar. Sosyalizm - “sosyum”, “sosyal” terimlerinin kökünden gelmektedir. Bu kelimenin kökünden amacının, yönünün ne olduğu anlaşılmaktadır (Şubin, 2007: 105).

Sosyalizm fikrine ilk olarak XVI. yüzyılda Thomas More’un (1478-1535) sosyalist ütopyası hakkında yazılmış ilk kitabında rastlanmaktadır. Şafareviç ise sosyalizmin antik doğu devletlerinden geldiğini ortaya koymaya çalışıyor, çünkü antik doğu devletlerinde özel mülkiyet sınırlı bir şekilde var olduğunu iddia etmektedir (Şafareviç, 1994: 174).

Vincent sosyalizm teriminin 1830’lu yılların Fransa’sında anlamını aşağıdaki biçimde açıklamaktadır:

“Sosyalistler hep toplumun sorunlarını gidermekle meşguldürler... Herhangi bir sosyalist toplumun kriterleri (sosyalizm) sömürünün ve azınlığın çoğunluğa zulmünü kaldırmak ve toplumdaki eşitsizlik yanlısı zihniyeti ve sınıfsal bölünmeleri bertaraf etmektir...” (Vincent, 1984: 76).

Marx ve Engels’e göre ise:

“Komünistlerce, devleti ortadan kaldırmak, sınıfları ortadan kaldırmak anlamına gelir ve bu durumda bu güce artık ihtiyaç kalmayacaktır. Böylece, başka sınıfları yöneterek ve boyun eğdirerek iş yaptırmasının önü alınacaktır.” (Marx ve Engels, 1952: 303). Bu şartlar yerine getirilmeden sosyalizm olmayacağı kesindir.

Marx ve Engels ilk kez, yeni ekonomik düzenin işçi sınıfı talepleriyle doğacağını ortaya koymuştur. Onlar, ezilen insanlığı iyi niyetli şahısların değil, örgütlenmiş proletaryanın sınıf mücadelesinin kurtaracağını dile getirmişlerdir. Marx ve Engels sosyalizmi ütopyaların uydurdukları bir şey değil, sosyalizmin modern bir toplumun üretici güçlerinin nihai amacı ve gelişmenin gerekli sonucu olduğunu bilimsel çalışmalarında açıklamışlardır. Lenin, artık sosyalizmin teorik tartışmalar aşarak uygulamaya geçmesi sürecini şu cümlelerle dile getirmiştir: “Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi, sadece sınıfsal mücadele üzerine yazılmıştır. Yani hep bir toplumsal sınıfın diğerinden üstün gelerek iktidarın değişmesi yaşanmıştır.” İşte Lenin, bu durumun sınıfsal mücadelenin temeli olan özel mülkiyetin ve düzensiz toplumsal üretimin ortadan kalkana kadar devam edeceği ancak sosyalizmin getirilmesiyle sınıfsal mücadelenin sona ereceğini söylemiştir. (Lenin, 1967e: 30).

Lenin bu durumun üretici güçlerinin gelişmesiyle gerçekleşeceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Üretici güçlerinin gelişmesi, sırtı özel mülkiyete dayanan toplumsal ilişkilerin artmasına neden olacaktır. Yani bu çoğunluğun elinden mülkiyetin alınarak azınlığın eline teslim edilmesi demektir. Böylece modern toplumun temeli olan mülkiyetin düzeni bozulmaktadır. Bu düzeni bozarak sosyalistlerin amacına doğru yön almaktadır. Burada sosyalistlerin anlaması gereken şey modern toplumda hangi toplumsal gücün kendiliğinden sosyalizmin oluşmasında ilgi duyduğunu tespit etmek ve bu gücü teşvik edecek mesajı vermektir. Bu güç de proletaryadır.”(Lenin, 1967f: 20).

Lenin, Marx’ın teorisinin sayesinde ayakta durabiliyoruz diyerek şu cümleleri kullanmıştır:

“O, ilk kez sosyalizmi ütopya bilime değiştirmiştir ve bu bilimin temelini oluşturarak yolunu belirlemiştir. Bu belirlenmiş yol üzerinden bilimi ve onun tüm ayrıntılarını daha da geliştirerek yol almamız gerekiyor. O, nasıl bir şekilde işçiyi kiralayarak, yani iş gücünü satın alarak, milyonlarca mülksüz halkı kapitalist tarafından köleleştirildiğini anlatarak modern kapitalist ekonominin özünü açıklamıştır. Bu ile tüm gelişmiş modern kapitalizm örneklerinde görüldüğü gibi, küçük üreticilikten büyük dönüşüme dayanmaktadır. Bu da sosyalist toplumun sistemini mümkün ve gerekli kılacak şartları oluşturmaktadır.” (Lenin, 1967f: 22).

Sosyalizm hakkında Stalin şunları dile getirmiştir: “Sosyalizmin üç ana akımı vardır, bunlar: Reformizm, Anarşizm ve Marksizm”. Burada Stalin Reformizm’in - sosyalist devrime karşı çıkarak barış yöntemiyle sosyalizmin uygulanılması taraftarı olmasından dolayı - bu görüşün

gün geçtikçe sosyalizm ruhunu kaybettiğini söylemektedir. Bu görüşünden dolayı Stalin, kendi eserlerinde Reformiz'mi pek fazla dikkate almamıştır (Stalin, 1954: 294).

Stalin Anarşizm ve Marksizm'in tamamen bir birinden farklı olduklarını sözleriyle ortaya koymaktadır: "Anarşizm ve Marksizm, ikisi de şimdiki zamanda sosyalist akım olarak sayılmaktadır, ikisi de proletaryanın gözünün önünde gerçek bir sosyalist doktrin olduklarını ispatlamak için kendi aralarında mücadele veriyor." Şöyle ki Anarşizm, "Her şey birey için" söylemini kullanarak toplumun özgür olmasının ancak bireyin özgür olması durumunda gerçekleşeceği; Marksizm ise "Her şey toplum için" söylemini kullanarak şahısın azat olmasının toplumun azat olması durumunda gerçekleşeceği görüşüdür. Burada Stalin, Anarşizme eleştirel bakarak, Marksizm'i tercih etmektedir. Stalin Anarşizm'in proletarya diktatörlüğünü reddettiği için gerçek bir devrimci olmadığını dile getirmektedir. Böylece Stalin Sosyalizmin Marksizm akımını doğru bularak şu cümlelerle açıklamaktadır: "Marksizm, sadece bir sosyalizm teorisi değildir, o bir felsefe sistemi olan Marx'ın proletarya sosyalizmidir." (Stalin, 1954: 295).

Buna ek olarak Stalin, "Biz sosyalizmin politik temelini oluşturmayı başardık şimdi sosyalizmin ekonomik temelini oluşturabilecek miyiz?" "Sosyalizmin ekonomik özü ve ekonomik temeli nedir?" "Yeryüzüne cenneti mi getirmek ya da tüm insanlığı hoşnut mu etmek?" gibi sorulara şu şekilde cevap aramaktadır:

"Sosyalizmin bu ekonomik özü dar görüşlülerin fikridir. Sosyalizmin temelini oluşturmak, bu zirai ekonomiyi sosyalist endüstriyle bir bütün hale getirmek anlamına gelmektedir. Yani zirai ekonomiyi sosyalist endüstrisine bağımlı kılmak, şehir ile köy arasındaki ilişkiyi zirai ve endüstri ürünleri değişim temelinde iyileştirmek. Bir de sınıf ve sermaye oluşturan yolların tamamını ortadan kaldırmak, nihai olarak üretim ve bölüşümde doğrudan ve dolaylı olarak sınıfları yok edecek şartları oluşturmamız gerek." (Stalin, 1948: 22)

Toplumsal örgütlenme biçiminin gelecekte sosyalist toplum olacağını vurgulayan Stalin, sosyalizm hakkındaki açıklamalarını şu şekilde sürdürmektedir: "Sosyalist toplumda nihayet kiralık işçiyle birlikte aletler ve üretim araçlarına ilişkin tüm mülkiyet çeşitlerini ortadan kalkacaktır. Bu toplumda fakir proleter de zengin kapitalist de olmayacak, bu toplumda tüm fabrikaları ve tesisleri, ormanları, arazileri kollektif olarak sahiplenilen çalışkan işçi olacaktır" (Stalin, 1948: 334)

Bu da sosyalist bir toplumda mülkiyetin esas biçiminin, devlet mülkiyeti olduğunu anlatmaktadır. Bu ekonominin tüm gerekli olan dallarını kapsamaktadır. SSCB'nin mülkiyet tanımını Solus şu şekilde açıklamıştır: toprağın tümü ya da bir kısmı, sular, ormanlar, ulaşım araçları ve bu tür başka önemli varlıklar devlet mülkiyetindedir. Bu getirilmiş olan örnekler yukarıda bahsedilen Stalin'in sözleriyle aynı anlama gelmektedir (Solus, 1975: 43).

Birçok anlamı bünyesinde bulunduran Sosyalizm kavramının SSCB'deki anlamı Gorbaçov tarafından aşağıdaki biçimde özetlemiştir:

Sosyalizm her şeyden önce özel mülkiyeti ve bireyciliği reddeder. İdeal bir sosyal düzen sağlamayı amaçlar, liberalizminin karşıtlığını içerir ama bununla birlikte, genetik olarak bağlantılıdır. Sosyalizm arazinin, fabrikanın vs. genel üretim kurallarının toplumun mülkiyetine geçmesi ve kapitalist endüstri yerine toplumun tümünün fayda sağlayabileceği bir endüstri kurmayı amaçlar. Ama bu gemileri gemi işçilerinin eline, bankaları banka işçilerinin eline verme anlamına gelmiyor. Sosyalizmin amacı: araziye, endüstriyi Sosyal Cumhuriyetin mülküne geçirmektir.” (Gorbaçov, 1987: 60).

Ama sosyalizme geçişle beraber, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kamu mülkiyetine geçmesi insanların tüm sorunlarının çözüleceği anlamına gelmemektedir. Sosyalizm ne kötülüğü silip de yerine iyiliğe getirecek, ne de cenneti yeryüzüne indirecek. Söylenen sosyalizmin, kapitalizmin bazı eksiklerini düzelteceğini, yoksulluğu, sömürüyü, güvensizliği, savaşı ortadan kaldırarak insanlara daha büyük güven ve mutluluk getireceğidir (Huberman, 2013: 57).

Sosyalizmin amacı mülkiyeti toplumun mülkiyetine teslim etmektir, yani mülkiyeti devlete teslim etmektir. Sosyalist devletin tüm üretim faktörleri onun yetki alanındadır ve böylece yönetebilmektedir. Mülkiyet devri için oluşturulan, temeli üretim araçlarından oluşan özel mülkiyetin, transferi için hukuki formalitelere uyulması gerekmez. Ludwig ifadesi: “Devlet, mülkiyet sahibinden kullanım hakkını adım adım alırsa, yani üretim üzerindeki etkisini genişletmeyi durdurursa, o zaman mülkiyet sahibine sadece boş bir isim kalır, mülkiyet ise devlete devrolur”.

Sosyalizm, kapitalizmin yıktıklarının yamanarak düzeltilmesi değildir. Sosyalizm, devrimci bir değişme, toplumun büsbütün farklı bir çizgide yeniden kurulması demektir (Huberman,

2013: 58). Lenin'in sosyalizm, sosyalist toplum hakkındaki görüş ve düşünceleri: “Üretim araçlarının mülkiyetinin ortak mülkiyet altında bulunmasını ve elde edilen gelirin de fertler arasında sarf edilen emek miktarına göre dağıtılmasına gerekli kılan bir toplum düzeni”. Lenin sosyalizmin amacına ilişkin görüşleri ise: “toplumun sosyal sınıflara bölünmesi ortadan kaldırmayı ve toplumu oluşturan fertlerin tamamının proleterlerden oluşmasını veya bütün fertlerin proleterleşmesini sağlayarak, insanın insan tarafından sömürülmesini önlemek” şeklinde ortaya koymaktadır (Leninden aktaran Çöloğlu, 1987: 195).

Lenin, Marx'ın sosyalizm anlayışını şu şekilde ifade etmektedir:

“Marx'ın sosyalizmi hakeza millet ve devlet sorunlarını da sadece geçmişin açıklanmasında değil, aynı zamanda geleceği korkusuzca önceden gören ve bu geleceğe yönelik cesur pratik eylemin gerçekleştirilmesi anlamında da aynı tarihsel zemin üzerinde ortaya koyar. Uluslar toplumsal gelişmenin burjuva çağının kaçınılmaz ürünü ve kaçınılmaz biçimidir. Ve işçi sınıfı kendini ulus olarak yapılandırmadan, ulusal olmadan güçlenemez. Olgunluk çağına giremez ve güçlenemezdi” (Lenin, 1997: 48).

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin ekonomik altyapısı ne kapitalist, ne de sosyalist olarak adlandırılabilir; çünkü bu dönem, hem sosyalizm, hem de kapitalizm unsurlarını içermektedir. Geçiş döneminin başlıca ekonomik yapıları aşağıdaki biçimde tanımlanabilir:

“Sosyalist yapı, bütün devlet endüstri ve tarım işletmelerini, ulaştırma araçlarını, bankaları, ticareti ve kooperatifleri kapsar. Bu kuruluş, toplumsal mülkiyete, yani karşılıklı olarak ulusallaştırma ve kooperatifleştirme sonucu doğmuş bulunan devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyet üzerine dayanır. Mülkiyet biçimlerine göre, sosyalist yapı, devlet sektörü ve kooperatif sektör biçiminde görülür.” (Solus, 1975: 21).

“Burjuva iktisatçıların”, işçilerin kapitalist sömürsünü gizleyebilmek için sosyalizmi bu emperyalizme has olan tekeller devlet mülkiyeti ile sosyalist ülkedeki devlet mülkiyetini aynı anlamda olduğunu ispatlamaya çalıştığını görüyoruz. Ama bu iki kavram arasında ciddi bir fark olduğunu Solus şöyle anlatıyor: “Kapitalizmde, devlet, iktidardaki kapitalist sınıfın organıdır, çıkarlarına hizmet ettiği sömürücü sınıfların elindedir. Bunun sonucu, kapitalizmdeki devlet mülkiyeti, kapitalist sınıfın kolektif mülkiyetinden başka bir şey değildir ve bundan ötürü de, kapitalist, sömürücü bir nitelik taşır. Sosyalizmde ise devlet, emekçi halkın elinde bulunur, emekçilerin çıkarına hizmet eder. Öyleyse sosyalist devlet mülkiyeti, tüm halka ait bir mülkiyettir, tüm halkın malıdır; insanın insan tarafından

sömürülmesini engeller ve emekçilerin ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılamayı hedefler.” (Solus, 1975: 43).

19. yüzyılda geliştirdiği klasik versiyonunda Sosyalist ideolojinin kilit değerleri şöyle özetlenebilir: Her şeyden önce, kamu mülkiyetinin özel mülkiyetten öncelikli olması. Uygulamada ise özel mülkiyetin sosyalist devlet mülkiyetine ya da kooperatiflerde hep beraber çalışanlar tarafından kullanılması. Sosyalistlerin özel mülkiyete karşı çıkış nedenleri: Özel mülkiyetin adaletsizlik olarak görülmesi “herkesin yaptığı birey tarafından kullanılmaz” ifadesi ile ortaya konuluyor ve “insani değerleri zedeler çünkü insanın açgözlülüğünü ortaya çıkartır” ve son olarak “toplumu parçalanmasına neden olur çünkü her zaman tartışma yaratmaktadır” sözleri ile pekiştiriyor (Heywood, 2003: 115).

Burjuvalar tarafından eğitilmiş olan proleterlerin gün geçtikçe onlara karşı mücadelesi artarak siyasi iktidarı ele geçirmesi artık kaçınılmaz olmuştur. Bu durum da üretim araçlarının toplum mülkiyetine dönüşmesine yol açmıştır. Ve böylece Marx mülkiyetin toplum mülkiyetine geçmesiyle, ortaya emeğin üretkenliğinin muazzam ölçüde artacağını, iş gününün kısılacağını ve küçük işletmelerinin kolektifleşerek mükemmelleşeceğini söylemektedir (Lenin, 1997: 47).

Kısacası, sosyalizmin özü gereği, ülkenin varlığı azınlığın elinde olmaktan ve onların tarafından kendi çıkarları için yönetilmekten kurtulacak, halk tarafından yönetilen halkın malı olacaktır.

Yukarıda sosyalizm kamu mülkiyeti bağlamında ele alınmaktadır. Başka bir önemli tarafı ise merkezi planlamadır. Merkezi planlama, o denli zor bir iştir ki, kapitalist ülkelerdeki üretim araçları sahipleri kapitalizmi olabilecek düzenlerin en iyisi sayanlar merkezi planlamanın yürüyemeyeceğinden emindirler. Örneğin Ulusal İmalatçılar Derneği⁶ bu nokta üzerine şöyle diyor: “Bir avuç insan, bütün halkın etkinliklerini başarılı bir biçimde planlamak, yönetmek ve hızlandırmak için gerekli bilgiye, görüş gücüne ve kavrayışa sahip olamaz.” (Huberman, 2013: 59).

⁶ Ulusal İmalatçılar Derneği – 1895’te kurulmuş ve ABD’deki şirketleri ve üreticileri (özellikle büyüklerini) bir araya getiren büyük toplumsal kuruluş (<http://www.nam.org/About/History-of-the-NAM/> 11.10.2016)

Bu durumda sosyalist ekonomi, planlı ekonomi olmak zorundadır ve eğer planlama olanaksız ise sosyalizm de olanaksız demektir.

Merkezi planlama olanaklı mıdır? 1928 yılında planlama artık tahmin olmaktan çıkmış ve ayağı yere basan bir konu halini almıştır. 1928’de SSCB Birinci Beş Yıllık Planı hazırlandı. Bu tamamlanınca İkinci Beş yıllık Plan hazırlandı ve uygulandı. Ve böylece başarılı bir şekilde sürüp gitti (Huberman, 2013: 60).

Komünizmle karşılaştıracaksak sosyalizm ile komünizm ikisi ilmi olarak bir birinden farklı şeylerdir. Sosyalizme komünizmin biraz daha fitri ve gerçekçi bir hâli nazarı ile bakabiliriz. Komünizm bireyi yok eden aşırı bir toplumsalcı uçtur, sosyalizm ise bu aşırılıkların biraz törpülenmesi hareketidir. Birey toplum dengesini eşitlemeye çalışan ama tam muvaffak olamayan bir düşünce disiplindir. Marx sosyalizme komünist toplumun birinci ya da alt aşaması (fazı) diyor. Tıpkı kapitalizm ile liberalizm gibi... Marx'ın ifadesi ile "Sosyalizm, toplumsal evrimin bir dönemidir, bu dönemden sonra nihai hedef komünizmdir." Yani sosyalizm insanlığın ekonomi evrimleşme sürecinde bir merhaledir (Lenin, 1967a: 70).

Lenin proletaryanın görevinin, bağımsız siyasi işçi partilerinin kurulmasının önemini vurgulamıştır. Buradaki asıl amaç, proletaryanın iktidarı ele geçirerek sosyalist toplumun oluşmasını sağlamaktır.

2.3. Proletaryanın Önemi, Anlamı ve Ortaya Çıkışı

Proletarya SSCB toplumunun asıl sınıfıdır, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecindeki devrimin ana itici gücüdür. Kapitalizm şartlarında işçi sınıfı - üretim araçlarını kaybetmiş, iş gücünü pazarlayan, işiyle artı değeri oluşturan ve kapitalist tarafından sömürülen, ücretli işçi sınıfıdır.

İlk olarak “işçi sınıfı” kavramının Marx ve Engels tarafından bilimsel tanımı yapılmıştır, ama ücretli işçi sınıfı klasik iktisadın kurucusu olarak adlandırılan Adam Smith tarafından tanımlanmıştır. “Proletarya” Latince bir kelimedir, antik Roma’da “yoksul toplum” anlamına gelmektedir 18. ve 19. yüzyıllarda komünist ve sosyalist literatürde yaygınlaşmıştır. Sosyalist yazar Babeuf, proletarya kavramını yoksul sınıfı olarak, Saint Simon ise mülksüzler olarak adlandırmıştır. Marx ve Engels “işçi sınıfı” ve “proletarya”

kavramlarını aynı anlamda kullanmışlardır. Burjuva tarihçileri ve felsefecileri bilinçli olarak bu kavramları bir birinden ayırmışlardır; proletaryayı genel olarak toplumda yeri belli ve belli bir tarihsel dönemi olmayan dezavantajlı insanlar olarak ifade etmişlerdir (Toynbee, 1934: 62).

Teknolojinin ilerlemesi eşliğinde, işçi sınıfının gelişme süreci, işçilerin büyük tesis ve fabrikalarda birleşmesinin artması, işçilerin emeğini etkilemiştir. Aşırı makineleşmiş üretim ve işçilerin makine başında göreve geçmiş olması, işçi operatörleri ve aynı zamanda çok nitelikli tesisatçı işçilere ihtiyacı arttırmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ve gitgide bilimin üretimde kullanılması, insanın rolünü üretim sürecinin bir faktörü olarak şu şekilde değiştirmişti: el işinden yarı otomatik makineye geçme daha sonra ise, işçinin üretim sürecinde sadece makineleri denetleme görevi (otomatikleşmiş makine). Böylece yarı otomatik ve otomatik makineleri denetleyen işçilerin sayısı çoğalmıştır: teknik bakım yapan mühendis ve esas olarak matematik-programcı işçiler. Bu iki durumda söz konusu, üretici işçilerdir (Marx ve Engels, 1961c: 422).

Böylece Marksizm işçi sınıfının tarihsel süreçte insanın insan tarafından sömürülmesine son verecek ve sınıfsız, sömürsüz bir toplumun oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur.

İşçi sınıfının dünya çapındaki tarihsel rolünü anlatmak için, şunlar söylenebilir: Kapitalist sömürü, üretim araçlarından artı değer elde ederler. Bu, emek ile kapital arasında daima ve giderilemeyecek bir düşmanlığı yaratır. Kapitalist sömürüye olan itiraz, proletaryanın var oluşu koşullarında aranır. Bu antikapitalist çaba, özel mülkiyeti aşan, idea evrimsel olarak üretici gücün gelişme sürecine uyacak şekilde hareket eder.

Proletarya – sınıfsal bilincin gelişmesinde, örgütlenme yeteneğine sahip ve disiplinli sınıfı temsil eder. Bu yüksek örgütlenme ve çalışma disiplini, sıfır okuryazarlık ve asgari koşullarda yaşatılan bir medeniyet durumuydu. Bu büyük kapitalist kuruluşların bünyesinde varolan bir durumdu. Tüm bunlara bir dur demek adına çalışma koşullarının kötü olduğunun bilincine varan işçi sınıfı, kolektivizm ruhunu, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma yoluna gitmiştir.

Artık işçi sınıfının mücadele şartları ve kurtuluşu sadece ulusal anlamda değil, uluslararası düzeyde dikkate alınmaya başlanılmıştır. Bu da yeni bir evrensel insanı yaratma anlamında

proleter enternasyonalizmi, ırk ve ulusal engelleri aşacak şekilde tüm ülkelerde çalışanların yaklaşmasına ve birleşmesine yol açıyordu (İnsarov, 2006: 56).

Karl Kautsky “Proletarya diktatörlüğü” kitabında örgütlenmenin önemini şu sözlerle ifade etmektedir: “örgütlü olmayan bir sınıf, şekilsiz ve dalgalanan bir kitledir ve tam sınırlarını belirlemek olanaksızdır... Üreticilerin sayısı ne kadar fazlaysa ve üreticiler birbirinden ne kadar bağımsızlarsa, onları toplumsal olarak örgütlemek o kadar zordur. Bu zorluk, üreticilerinin sayısı azaldığı ölçüde ve aralarındaki ilişki yakın ve türdeş hale geldikçe ortadan kaybolur.” (Kautsky, 2008: 33).

İşçi sınıfının oluşması "kendi içinde" bir sınıftan "kendisi için" bir sınıfa değişme sürecini içine katıyor, yani onun sınıf düşüncesinin gelişmesi, örgütlenme yeteneğinin artması, işçilerden başkanlar kesiminin oluşması, proletaryanın sosyal ideolojiyi öğrenmeleri gibi. Lenin işçi sınıfının yapısını analiz ederek öncül kesim olarak okumuş işçileri “işçi aydınları” diyerek ayırmıştır; bu kesimden işçi liderleri çıkmaktadır. Daha sonra “geniş kesim orta düzey işçileri” ve ağırlıklı olarak “proletaryanın alt katmanları” gelmektedir. Proletarya sınıfının oluşmasında öncül olarak büyük makine endüstrisi gelmektedir, çünkü öncül işçileri önemli olarak büyük endüstrilerde işçi sınıfının çekirdeğini oluşturarak tüm proleterleri bir araya getirebilmektedirler (Lenin, 1967b: 269-270).

Lenin işçi sınıfının kendi yapısını tanımada anlaması gereken kademe kademe gelen üç seviye var diyerek onları, üç bileşene ya da üç şekle ayırmaktadır (Lenin, 1899: 75):

- Kendi durumunu iyileştirmede tek yolu kapitalistlerle mücadele etmektir;
- Ülkenin tüm işçilerinin çıkarı aynıdır, bu da işçi sınıfının oluşumunu gerekli kılmaktadır;
- Amaçlarına ulaşabilmeleri için mutlaka devlet düzeyinde karar mekanizmalarında yer almaları ve siyasi iktidara katılmaları lazımdır.

İşçilerin burjuva sınıfına karşı sınıfsal mücadelesi farklı aşamalarda gelişmektedir: bireysel karakterli olan pasif direniş ve toplumsal karakterli olan sınıfsal mücadele şeklindeki toplu direniş. İşçi sınıfının kuruluşunun oluşması ekonomik ve politik olarak ücretli işçi mücadelesine sınıksız bağlıdır; aynı zamanda iflas etmiş atölye ve yerel sendikalardan başlayarak ulusal sendika merkezleri, siyasi partiler ve bunların uluslararası birleşmelerine

kadar bazı aşamalardan geçmektedir. İşçi kuruluşları politik ideolojik açılarına göre işçi sınıfının oluşmasında, sosyal politik güç olarak önemli rol oynamaktadır. Proletaryanın örgütsel, siyasi ve ideolojik gelişiminde belirleyici rol devrimci partiye aittir. Lenin, devrimci partinin siyasi faaliyeti eğitim ile siyaseti birlikte yürütme gereğine işaret ediyor: “...her zaman pedagojinin ünlü maddesi var oldu ve var olacak: ücretli işçi sınıfın tümünü tüm insanlığın her tür baskıya karşı özgürlük mücadelecisi olarak eğitmek lazım ” – diyor (Lenin, 1967d: 357).

İşçi hareketi, kapitalizmin ekonomik karakterlerini etkileyebilecek önemli faktörlerden biri haline gelmiştir; böylece ekonomik bir kuvvet olarak da hareket etmektedir, proletaryanın sınıf mücadelesinin birleştirilmiş sonucu olarak bilinen esas biçimdir: ekonomi, politika ve teori (ideoloji). Hayatın maddesel kısmını ve bir de demokrasi hukukunu ve özgürlüğünü kazanan işçi sınıfı dolaylı ve dolaysız olarak toplumsal üretim gücünün ve kapitalizmin üretim ilişkilerinin gelişmesinde etkin olmaktadır. Bu kazanım ilk olarak işçi sınıfının kendi üretim gücünün gelişmesini tanımlamaktadır. İş gününün kısalması ve boş zamanlarının artışı okuryazarlığın ve eğitimin artmasında ön koşul oluşturmaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi ile işçilerin bakış açısının genişlemesi, onların en bilinçli kesiminin sınıfsal faaliyetlerinin artması gerçekleşmektedir (Mezis, 1994: 70).

Kapitalist sömürüne karşı ücretli işçilerin ayaklanması teknolojinin gelişmesine ve üretim ölçeği artmasına “itici” güç katıyor. Kapitalist sömürüyü gerçekleştiremediği oranda maksimum kar sağlayabilmek için başka imkânları aramaya çalışıyor. İşçi sınıfının tarihsel olarak direnci girişimcileri üretimde yoğunlaşmaya ve sermaye birikimi (bilim, teknoloji) yapmaya zorlamıştır. Bu da onu üretimde yoğunlaşmaya teşvik etmiş, eski üretim biçimlerini değiştirmesine, iş birliği ile dolaylı olarak tekelleşme sürecini hızlandırmaya etki yapmıştır (Borodin, 1985: 77).

Bu durumu Engels İngiltere'yi örnek vererek anlatmaktadır. İlk icat James Hargreaves adlı dokumacı tarafından geliştirilen Jenny (1764) makinesinin ortaya çıkmasından başlıyor. Böylece ipliğin daha öncesine göre, daha fazla üretilmesi mümkün olmuştu. Bu dokumacıların üretimde artışa neden oldu. Çok kazanmaya başlayan dokumacı artık ilaveten yaptığı tarım işlerini bırakıp sadece dokumacılık işiyle uğraşmayı tercih etmeye başlamıştı. Böylece dokumacı-tarım işçiliği ortadan kalktı ve ortaya mülk sahibi olmayan sadece maaşı olan yeni dokumacı sınıfı çıkmıştı o da proletaryaydı (Engels, 1955b: 245).

Ancak, endüstriyel gelişme Jenny ile durmamıştı. Richard Arkwright tarafından geliştirilmiş su gücüyle çalışan makine (1767), ve Samuel Crompton tarafından geliştirilmiş ip eğirme makinesi (1785) ortaya çıkmıştı. 18. yüzyılın sonunda ise dokuma makinesinin Cartwright tarafından geliştirilmesi ile başarılı bir şekilde el dokumacılarıyla rekabet edebilir hale gelmiş oluyordu. Böylece bunun gibi artık her sene gelişen icatlarla İngiliz endüstrinin önemli dallarında makineden el emeğine geçme süreci başlamıştı (Engels, 1955b: 246).

Böylece teknoloji geliştikçe büyük endüstriyel üretim artmaya başlamıştı. Bunun sayesinde işçi sınıfının örgütlenmesi artmış artık proletarya toplumda büyük örgütlenmiş güce sahip olarak toplumdaki önemini güçlendirmişti. Çarlık Rusya'sında arka arkaya gelen devrimlerle 1917 Ekim'inde Sovyet Sosyalist Devlet kurularak proletaryanın sosyalizm davası gerçekleşmişti.

Bu bölümde öncelikle Sovyetler Birliği'ndeki kapitalizm ve sosyalizm anlayışı ortaya konulmaya çalışıldı. Daha sonra ise proletarya önemi ve anlamı tanıtılmaya çalışıldı. Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizm anlayışı ağırlıklı olarak sosyalizmi teoriden pratiğe döken Lenin'in ve Stalin'in ifadeleri kullanılarak anlatılmıştır. İlerideki bölümlerde (4. ve 5. bölümler) bu iki liderin ve onlardan sonra gelen Khrushchev ve Brejnev'in ne tür ekonomik politika yürüterek SSCB genelinde ve Kazak SSC'de ne tür sonuçlar ortaya çıkardığı anlatılacaktır.

3. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE BU SÜREÇTE KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NİN DURUMU

Bu bölümde Sovyetler Birliği'nin kuruluş süreci ve Çarlık Rusya'sı dönemindeki Kazakistan ele alınacaktır. Bu bağlamda Sovyet dönemi öncesi Çarlık Rusya'sının ekonomik özellikleri ve Devrime gidiş süreci irdelenecektir. Daha sonra ise Kazakistan'ın kısa kuruluş tarihçesi ve Çarlık Rusya'sındaki Kazakistan anlatılacaktır.

3.1. Sovyetler Birliği'nin Kuruluş Süreci

Bu altbaşlıkta Çarlık Rusya'sında kapitalizmin gelişme süreci kısaca aktarılmaya çalışılacaktır. 1861 yılındaki reformun, kapitalizmin gelişmesindeki önemi ve bunun sayesinde yabancı yatırımcıların ülkeye girmesi ve büyük endüstrilerin kurulması anlatılacaktır. Bundan sonra ise, büyük endüstrilerin kurulması sayesinde işçilerin organize oluşu anlatılacaktır. Daha sonra, devrime geçiş süreci anlatılacaktır.

3.1.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği öncesi Çarlık Rusya'sının ekonomik özellikleri

Rusya'daki kapitalizm gelişmesi diğer ülkelerle benzerlik göstermekle birlikte kendine has özellikleri de vardı. Rusya'daki kapitalizm tarihi iki farklı sürece bölünmektedir: kapitalist ilişkilerin doğuşu (17. yüzyılın ikinci yarısından 1861'ye kadarki dönem); Kapitalist üretim tarzının onayı ve egemenliği (1861-1917). Kapitalist ilişkilerin doğuşu süreci de iki aşamadan oluşmaktadır: Kapitalist sistemin ortaya çıkışı ve oluşumu (17. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın 60. yıllarına kadar ki dönem); kapitalist sistemin gelişmesi (17 yüzyılın 70. yıllarından 1861 arası). Kapitalizmin hâkimiyeti dönemi de iki aşamadan oluşmaktadır: ilerici, artan gelişme (1861 – 19. yüzyıl sonu) ve emperyalizm aşaması (20. yüzyıl başı - 1917). Rusya'da kapitalizmin gelişmesinin önemli özelliklerinden birisi, iki yüzyıldan fazla süre boyunca, feodal ilişkilerin egemenliği altında olmasındandır. (Ansiklopedi, <http://bse.sci-lib.com>, 25.09.2015).

Rusya'da kapitalizmin başlangıcını 18. yüzyıla rastlamaktadır. Çünkü feodal sistemin derinlerinde kapitalizm bu dönemde oluşmaya başlamıştı. Rusya'da "Toprak Köleliği" kaldırılmadan (1861'den) önce, kapitalist sınıflar, feodalizmin derinlerinde oluşmaya

başlamıştı. Rusya’da feodal sistemin 19. yüzyılın ortalarında krize girmesiyle kapitalizm ortaya çıkmıştı.

Falkus, 1861’deki reforma kadar, kapitalizmin gelişmesine engel olan sebeplerin, sadece feodalizmdeki toprak köleliğinin kalıntılarından kaynaklanmadığını farklı etkenlerin de belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir. 19. yüzyılın başında Rusya, Napolyon’un saldırısından sonra ister istemez sarsıntılı bir dönem geçirmişti. Ayrıca 1816-1821 yıllar arasında Rusya’nın düşük gümrük tarifeleri uygulaması ve Avrupa’nın gelişen endüstrisi karşısında Rusya’nın rekabet gücünü azaltmıştır. Bunların sonucunda Rusya 19. yüzyılın başında zor durumda kalmıştı (Falkus, 1986: 43).

19. yüzyılın ortalarına doğru Rusya’da üretici güçlerinin arasında ve özellikle o zamandaki baskın güç olan feodal üretim güçleri arasında çatışmalar çıkmıştı. Bu çatışma, 19. yüzyılın 50’lerin sonu ve 60’ların başındaki devrimin ortaya çıkışına neden olmuştu. Bu devrimde ayaklananların çoğunluğunu köylüler oluşturmuştur. Ayaklananlar organize bir şekilde hareket etmediğinden dolayı otokrasiyi ve pomeşikleri⁷ ortadan kaldıramamışlardır. İşçi ile işverenin arasındaki çelişkiler devrimle değil üst düzeyin reform uygulamasıyla çözülmüştü. Reformda ele alınan konuların başında, toprak köleliği döneminden kalmış pomeşiklerin yararına olan çok çeşitli yapısal unsurlar vardı (Fadeev: 1959, 5).

Kapitalizm reformu yapıldıktan sonraki ilk on yılda Rusya’da endüstriyel ve zirai gelişme yeteri kadar hızlı değildi. Başta kapitalist Avrupa’yla ve Amerika’yla kıyaslandığında Çarlık Rusya’sının ekonomisi ve teknolojisi çok gerideydi. Çarlık Rusya’sı kapitalist gelişim yolunu en son tercih etmiş Avrupa devletlerinden biriydi. Ekonomik gelişmede kapitalist Avrupa’yı yakalamakta bir takım zorluklar çekiyordu. Çünkü 1861’deki reformda kölelik döneminin kalıntıları vardı. Bu kalıntılar kapitalizmin gelişmesini engellemişti. Rusyadaki kapitalizmin gelişmesine engel olan otokratik ve aristokratik devlet rejimiydi (Fadeev, 1959: 5).

Feodal sistemden kapitalist sisteme geçiş hemen olmadı. Çünkü ikisi birbirine benzemeyen farklı sistemlerdi. Bunun iki türlü nedeni vardır. İlk olarak kapitalist üretim için gerekli koşullardan olan ücretli işçi sınıfı yoktu. Pomeşiklerde çalışan köylülerin yerini ücretli

⁷ “Pomeşik” - Rusya’daki arazi sahiplerine verilen isim (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/155150/15.10.2015>).

işçilerin alması gerekiyordu. Tüm ticaret ve endüstri işletmelerindeki gibi tarımda da aynı organizasyon gerekiyordu. Tüm bu koşullar yavaş yavaş olacaktı. Reformdan sonraki ilk zamanlarda, bazı pomeşikler yurt dışından zirai makineler ve işçiler getirerek işlerini yürütmeye çalışmıştı. Ama bu işte zarara uğradılar. Kapitalist sisteme hemen geçişin olmamasının ikinci nedeni ise, reformun, eski kölelik sistemini ortadan kaldıramamış olmasıydı. Köylünün çiftliği pomeşiğin çiftliğinden tam olarak ayrı değildi. Köylünün yararlandığı ormanların, çayırların, göletlerin ve otlakların önemli bir bölümü pomeşiğe aitti. Bunlar olmadan köylünün kendi çiftliğini yürütmesi imkânsızdı. Dolayısıyla pomeşikler eski sistemi devam ettiriyordu (Kovalevskiy, 1899: 26).

Bu yüzden kapitalist sisteme geçiş hemen mümkün olmayacaktı, olamazdı. Toprak köleliği sistemi ise hemen ortadan kaybolamazdı. Tek mümkün olan ekonomik sistem, toprak köleliği sistemi ile kapitalist sistemi birlikte barındıran geçici sistemdi. Reformdan sonraki ekonomik sistemi pomeşikler bu özellikleri ile karakterize ettiler. Geçiş dönemi olan bu sistemde, çağdaş pomeşik işletmesinin iki farklı biçimi olduğu görülmektedir. Bunlardan biri pomeşiğin arazisine bağlı köylü sistemi ve diğeri kapitalist sistemdir. İlk sistemde köylülerin kendi aletleriyle toprak işlemesine karşılık olarak ödeme şeklinin ne olduğu (nakdi veya ayni) bu sistemin özünü değiştirmez. Kapitalist sistemde ise işçi kiralanan (yıllık, belli bir sürelik) toprak işlemesini toprak sahibinin aletleriyle yapar. Sözü edilen sistemler iç içe girmişlerdi. Pomeşik işletmesinde iki ayrı sistem bir araya gelebilmişti. Doğal olarak bu kadar bir birine zıt olan iki sistemin bir arada olması, gerçek hayatta bir takım zorluklara ve çatışmalara yol açarak bazı işletmelerin çökmesine neden olmuştu. Tüm bu olgular, geçici dönemin doğasına ait durumlardı (Kovalevskiy, 1899: 26).

Yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle Çarlık Rusya'sının ziraatı, reformdan sonra da ekonomik olarak geri kalmıştı. Bunun yanısıra köylerdeki büyük arazi sahiplerinin arazilerinde toprak köleliği döneminden kalma yarı toprak köleliği hükmü sürüyordu. Köylülerin arazi işleyen aletlerinin olmamasından dolayı, kendi arazisini işleyebilmek için, gerekli aletleri pomeşik ve kulaklardan⁸ kiralamak zorundaydılar. Bunun karşılığında pomeşiğin arazisini de işlemek zorunda kalıyorlardı. Böylece köylüler pomeşiğin arazisine bağlı olarak toprak kölesi gibi çalışmaya devam etmişlerdir.

⁸ Kulak – 1861 reformunda ortaya çıkan ücretli işçi kullanan varlıklı köylü. (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/159648> 12.11.2015).

Köylülerin toprak sahibine bağılı olarak çalışması toprakların verimsiz ve etkin olmayan biçimde işlenmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece, Çarlık Rusya'sında toprak verimliliği çok düşmüştü. Çarlık Rusya'sı döneminde Avrupa devletlerinden en geride olanıydı. Fransa'nın kolonisi olan Cezayir bu konuda Çarlık Rusya'sından ilerdeydi.

Toprağın verimsizliği sonucu pomeşikler iflas ettiler onların arazilerini köy burjuvaları olan kulaklar satın aldılar. Pomeşikler 20 yılda (1861-1881) yaklaşık 16,5 milyon desyatina⁹ arazi sattılar. Bundan dolayı köylerde mülkler arasında eşitsizlik ortaya çıkmıştı. Köy burjuvaları olan kulakların zenginliği artmıştı. Köylülerin ise durumu daha da kötüleşmişti. Orta sınıf ortadan kalkmıştı. Artık sadece zengin olan kulaklar ile köy proletaryası vardı. Köy proletaryasını Lenin "kiralık arazisi olan ücretli işçi sınıfı" olarak tanımlamıştı (Pankratova, 1947: 20).

Kulaklar kendi sermayelerini sömürü ve tefecilik sayesinde arttırmışlardı. Sonbaharda, vergi ödeme zamanı geldiğinde fakir köylüler ve orta halli köylüler vergi ödeyebilmek için ellerindeki buğdayı satışa çıkartıyorlardı. Tüm köylüler bir anda buğdaylarını satmaya geldiklerinde fiyatlar en düşük düzeye iniyordu. Bu durumu kullanarak kulaklar ucuz buğdayı satın alıyorlardı. Fakir köylü yaşamını sürdürebilmek için kulaktan bir torbaya iki torba ya da daha fazla torba karşılığın buğday sahibi olan kulakın arazisinin belli alanını işlemek şartıyla buğday kredisi alıyordu. Kredi genellikle senelik %500-800 faizle veriliyordu. Fakir köylüler çaresiz olarak kulakın eline düşüyordu. Kulak genelde ücretli işgücünü (çaresiz fakir köylüleri) ve geliştirilmiş ziraat aletlerini kulanıyordu. Bu şekilde toplanan sermaye ticarete ve endüstriye ya da kapitalist tarımı geliştirmeye yönlениyordu (Kovalevskiy, 1899: 32).

Yine de 1861'deki köylü reformu kapitalizmin gelişmesine uygun ortam sağlayarak Rusya ekonomisinde büyük değişikliklere neden oldu.

Endüstrideki kapitalizm büyük farkla ziraattaki gelişmelere paralel 1861'den sonra hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştı. Ama kapitalizmin daha da gelişmesi için ulaşım altyapısının olması lazımdı ve bu Çarlık Rusya'sında yoktu. 1861'lerde Çarlık Rusya'sında sadece 1488 km.lik demiryolu vardı. İlk on yılda demiryolu kuruluşuna sermayenin üçte ikisi yatırılmıştı. 1861-1881 yılları arasında 19500 km'lik demiryolu yapılmıştı. Demiryolu kuruluşu

⁹ Desyatina – 1 desyatina 1,64 hektara eşittir.

etrafında (1860-70’lerde) endüstri alanları oluşmaya başlamıştı. Demiryolu yapımına devletten imtiyaz alan (yani monopol hakkı alan) devlet yetkilileri ve pomeşikler kendi imtiyazlarını tekrar yabancı ve Rus sermayedarlara satıyorlardı. Örneğin 1850’lerde demiryolu kuruluşları Fransızlar’ın “Ana Demiryolu Şirketi”nin elindeydi. Varolan ve yapılacak olan demiryolları bu şirketin elindeyken demiryolları uzun süre, çok pahalı ve kalitesiz bir şekilde yapılmaktaydı (Pankratova, 1947: 20).

1860-70’lerde fabrikalarda çalışan işçiler acımasızca çalıştırılıyorlardı. Yaygın bir şekilde kadın ve çocuk işçiliği kullanılıyordu. Fabrikalara, tesislere, ve madenlere yetimhanelerden çocuklar getiriliyordu (Hromova,1982: 60).

Dünyadaki en uzun çalışma saatleri Rusya’daydı. Kanuna aykırı çalışma saatleri söz konusuydu. Genelde kanuni çalışma süresi günde yaklaşık 14 saatti, ama bazen 16 ve hatta 19 saate çıkabiliyordu. Krengolmsk¹⁰ fabrikasında gençler sabah 4’ten akşam saat 8’e kadar çalıştırılmıştır. Bu 16 saate denk geliyordu. Bu kadar çok çalışmalarına rağmen genç işçiler çok düşük (aylık 4 ruble) maaşları vardı. Ancak fabrika sahibi gençlerin geçimi için aylık 6 ruble 50 kopeyk alıyordu. Bir ay çalışan genç, fabrika sahibine 2 ruble 50 kopek borçlu kalıyordu. Bu borcu ödemek için fabrikada yıllarca çalışması gerekiyordu. Rusya genelinde ortalama aylık ücret, erkekler için 14 ruble 16 kopeyk ise kadınlar için 10 ruble 35 kopeyk idi (Hromova,1982: 60).

İşçilerin aşırı seviyede acımasızca çalıştırılması fabrika sahibine yüksek kar kazandırıyordu. Çarlık Rusya’sında kapitalizm, işçilerin sömürülmesiyle büyümüştü.

1861’den sonra özellikle en hızlı gelişen tekstil endüstrisiydi. 1861-1881 arasında kumaş üretimi üç kat artmıştı. Tekstil fabrikaları el dokumalarından makinelere geçmişti.

Tekstil endüstrisinin arkasından yavaş bir şekilde ağır endüstri geliyordu. Ağır endüstrinin gelişmesinin itici gücü ise demiryolları kuruluşuydu. 1871’de ilk olarak Ukrayna’nın Yuzovka tesisinde domna ocağı (tesislerde demir eritmek için kullanılır) İngiliz sermayedarları tarafından yapılmıştı. Esas olarak güney tesisleri yabancı sermayedarlar tarafından inşa edilerek daha önce yurtdışından alınmış raylar ve başka demiryolu

¹⁰ Krengolmsk – Çarlık Rusya’sındaki tekstil fabrikasıdır. 1857 yılında Ludwig Knoop tarafından Narva nehri adası olan Krenholm adasında inşa edilmiş tekstil fabrikasıdır (<http://www.stena.ee/blog/oldnarva/istoriya-vozniknoveniya-i-stanovleniya-krengolmskoj-manufaktury> 12.10.2016)

ihtiyaçlarını karşılayan donatımları üretmeye başladılar. Reformdan sonraki 39 yıl içerisinde (1861-1900) dökme demir ve petrol üretimi yaklaşık on kat artmıştı.

Endüstrinin gelişmesiyle birlikte endüstri proletaryası da büyüdü. Proletarya fakirleşen kendine ait arazisi olmayan köylülerden oluşmaktaydı. Lenin “Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi” adlı eserinde ekonomik şartların köylüyü topraktan kopartarak onu ücretli bir işçiye dönüştürdüğünü ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. Köylünün fakirleşmesi, onun demiryolları yapımında ve fabrikalarda çalışmaya zorunda bırakmıştı. Fabrika çalışanları olan köylüler topraktan her geçen gün uzaklaşıyordu. 1880’lerde Rusya’daki tüm işçilerin yarısı için fabrikalar esas geçim kaynağı olmuştu (Lenin, 1963: 101).

1880’lerin ortasına doğru Çarlık Rusya’sının endüstri işçi kadroları oluşmaya başladı. 1861-1881’lerde endüstri işçileri iki kat artarak 1861’deki 345 bin işçiden 1881’de 668 bin işçiye ulaştı. Büyük fabrikalarda tüm işçilerin yarısından fazlası çalıştırıldı. Örneğin Narva nehrinin etrafında Krengolmsk fabrikasında 9 bin işçi çalışıyordu.

Endüstri proletaryası kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni toplum sınıfını oluşturdular. Endüstri proletaryasının köylü işçiden ve küçük esnaftan farkı, büyük fabrikalarda ve tesislerde bir araya gelerek çalışmalarıydı. Bu da kapitalistlere ve Çarlığa karşı proletaryanın mücadele etmesini kolaylaştırmıştı (Fadeev, 1966: 14).

1890’ların ikinci yarısından itibaren Rus endüstrisinde ciddi büyüme gözlemlendi. Endüstrideki büyüme, Rusya’nın iç pazarının gelişmesi sonucuydu. Giderek büyüyen dünya pazarı Çarlık Rusya’nı kendi sistemine çekmeye başladı. Bununla ilişkili olarak demiryolu kuruluşunun Rus ekonomisinin gelişmesinde önemli bir yeri vardı.

1885’te demiryolu ağı 26 024 km iken 1890’da 30 596 km’ye ve 1900’de ise 53 234 km yani 15 sene içinde (1885-1900) Rusya’da demiryolu ağı iki katına çıkmıştı. Bu dönemde ortalama olarak yıllık artış 2 bin km’den fazla oldu. Demiryollarındaki bu gelişmeye rağmen Rusya ciddi bir şekilde Avrupa’nın gerisinde kalmaya devam etmişti. Rusya’nın Avrupa kısmındaki topraklarında bin kilometre kare başına 9,7 km. demiryolu rayı düşerken, İngiltere’de aynı alana 106 km. ve Almanya’da ise 80 km. düşüyordu. Demiryolu kuruluşunun Rusya’da endüstrinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştu (Nicolas, 2001: 30).

Rusya’da endüstrinin büyümesi incelendiğinde: 1887’de işletme sayısı 30 888 çalışan işçilerin ise 1,318 milyon, 1897’de ise işletme sayısı 39 bin çalışan işçilerin ise 2,098 milyona ulaştı. Dolayısıyla da üretim gücü de arttı. Aynı yıllarda 1,334 milyon rubleden 2,899 milyar rubleye kadar üretim gerçekleşti. Hızlı bir şekilde büyük işletmelerin sayısı artmaya başladı. 1895’te Rusya’da sayısı 500’ü geçen büyük işletmelerde tüm işçilerin %45’i çalışıyordu. Endüstride yoğunlaşma giderek artıyordu. 1902’de tüm işçilerin %50’si 1000 işçilik dev işletmelerde çalışıyorlardı. Endüstrideki yoğunlaşma derecesiyle Rusya Almanya’nın önündeydi. Aynı dönemde Almanya’nın dev işletmelerinde tüm işçilerin %15’i çalışıyordu. Ama Rusya endüstri üretim gücü ve teknoloji açısından önder kapitalist devletlerden önemli ölçüde gerideydi (Pankratova, 1947: 45).

Çarlık Rusya’sında yabancı sermaye olarak endüstriye yapılan yatırımlar 1900’de bir milyar ruble olarak 4 katına çıktı. 1896-1900 yılları arasında 190 kurumsal işletme kurulmuştu. Bunların dörtte birini yabancı işletmeler oluşturmuştu. Tüm yabancı sermayenin yarısı Fransız ve Belçika burjuvasına aitti. Yabancı sermaye Rus endüstrisine yaptığı yatırımların yanı sıra devlete borç vererek devletin toplam borç yükünü arttırmıştı. 1899’da 4,265 milyar rubleye çıkan Çarlık Rusya’sının borcu, ülkeyi batı Musevi sermayesine ve esas olarak Fransız sermayesine bağımlı kılmıştı (Nicolas, 2001: 30).

Böylece Çarlık Rusya’sı batı emperyalizminin büyük hammadde kaynağı haline gelmişti. Devlet, yurtdışı sermayeye elindeki önemli petrol ve metalürji gibi hammaddelere kolayca ulaşabilmeleri için serbest giriş ortamı hazırlamıştı.

Ülkedeki endüstrinin gelişmesine yukarıda bahsedildiği gibi köylerde eski toprağa bağlı köylü döneminin yaşam biçimi engel olmuştu. Toprak köleliği sistemi, pomeşiklerin büyük çiftliklerinde görülmüştü. 19. yüzyılın sonlarına doğru 30 bin pomeşiğin 70 milyon desyatına toprağı vardı. Bu ise her pomeşiğe kişi başı 2330 desyatına toprak düşüyor demektir. 10 milyon köylünün ise 75 milyon disyatına toprağı vardı. Yani, her köylüye kişi başı 7 disyatına toprak düşüyordu. 1880-1890 arasında Çarlık Rusya’sında büyük kıtlıklar yaşanmıştı. 1891’deki en büyük kıtlık 40 milyon köylüyü etkilemişti. Bu kıtlıklar birçok hastalıkların çıkmasına neden olmuştu. Açlık, hastalıklar, pomeşikler ve hükümetin soygunları köylü çiftliklerinin iflas etmelerine ve köylü nüfusunun tükenmesine sebep olmuştu (Luskiy, 1956: 75).

Çarlık Rusya'sı ziraatının durumu 1880-90'larda dünya çapındaki tarım krizinden sonra daha da kötüleşmişti. Köylülerin fakirleşmesinin ve ziraattaki yıkımının esas nedeni daha önce bahsedildiği gibi toprak köleliği sisteminden kalıntıların olmasıydı.

Rusya'daki kapitalizmin gelişmesini Lenin aşağıdaki biçimde yorumlamaktadır:

“Bu gelişmeler reformdan önceki durumla kıyaslanırsa o zaman kapitalizmin Rusya'da hızlı gelişme gösterdiği söylenebilir. Ama Rusya'daki kapitalizmin gelişme hızını çağdaş teknolojilerle yapılabilecek hızla kıyaslarsak o zaman kapitalizmin gelişmesinin yavaş olduğunu görürüz. Bunun yavaş olmaması lazım” (Lenin, 1899: 34).

Lenin toprağa bağlı köylü yaşam tarzının diğer bir kapitalist ülkede olmadığını ve ülke gelişmesine bir engel teşkil etmediğini belirtir. Buna karşın Çarlık Rusya'sında toprağa bağlı köylü hayat tarzının var olmasının endüstrinin gelişmesine engel oluşturduğunu söyler (Lenin, 1899: 35).

Böylece Çarlık Rusya'sı 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında dünya emperyalizm sistemine entegre olmaya başlamıştı. Ama bu sistemin içerisinde Çarlık Rusya'sı emperyalist güçlerin emrine tabi olmuştu. Reformdan sonraki Çarlık Rusya'sında endüstrinin gelişmesi yabancı sermayenin ülkeye girmesinden kaynaklanmıştı. Yabancı sermayenin girişi Rus kapitalizmini ve Çarlık Rusya'sının bu emperyalist güce bağımlılığını kolaylaştırmıştı.

3.1.2. 1917 devriminin arka planı ve devrime gidiş süreci

1905-1907 devrimi ülkede hem ekonomi hem de siyasi sorunları gideremedi, ancak 1917 Şubat devriminin ön koşullarını oluşturmuştu. Birinci dünya savaşı, köylülerin ziraat sorununun çözülmemesi, toprak ağalığının devam etmesi, köylülere verilen toprakların çok küçük olması, tüm ulusların işçilerinin sömürülmesi, siyasi haksızlıklar, demokratik özgürlüklerin eksikliği ve artan sosyal protestolar Rusya'yı 1917 Devrimi'ne hazırlamıştı (Burcalov, 1955: 25).

Çarlık Rusya'sının Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle ordusunun ne kadar zayıf olduğu ortaya çıkmıştı. Savaş sırasında Rus ordusunda ciddi anlamda savaş malzemelerinin eksikliği, hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bu da, savaş alanına malzeme sağlayan birçok fabrikanın

kapanmasındandı. Ayrıca, buna ilave olarak ulaşım olanaklarının ve zirai üretimin savaş esnasında ordu için hazır olmaması da önemli bir sorun oluşturmuştu. Bunun sonucu ekonomik sıkıntılar, Çarlık Rusya'sının dış borçlarının artmasına neden olmuştu (Burcalov, 1955: 42).

Ekonomik merkezi yönetim her zaman yükselmekte olan petrol, ulaşım, nitelikli iş gücü açığı spekülasyonunun yükselmesine ve durumun daha da kötüleşmesine sebep olmuştu.

Şehirlerde kuyruklar oluşmuştu. Sosyal ihtiyaçlardan önce askeri ihtiyaçlara yönelik ürünlerin üretilmesi, gıda fiyatları başta olmak üzere, bütün tüketim malları fiyatlarının artmasına sebep olmuştu. Ücret artışları enflasyon artışının altında kalmıştı.

Otokrasi ve Rus burjuvası bu ekonomik sorunlara çözüm bulmak yerine savaştan nasıl karlı çıkarız diye bir hesaba girişmişti. Ama proleter prensiplerine sadık olan, Bolşevikler¹¹ partisi otokrasiyi devirmek için toplumun tüm hoşnutsuzluğunu Çar ve onun hükümetine doğru yönlendirmişti (Kojinov, 1999: 32).

Şubat devriminin gidiş sürecini yönlendirenlerin başında işçi sınıfı yer almaktaydı. İşçilerle birlikte arazi bölüşümünde haksızlığa uğrayan köylüler de vardı. Bir kaç günde Şubat ayının başlarında Moskova'da, Petrograd'da ve başka birçok ilde "Çar hükümeti devrilsin", "Savaş dursun" sloganlarıyla eylemler düzenlenmişti. Şubat ayının sonuna doğru siyasi çatışma tüm Rusya'ya yayılmıştı. Çar Nikola II.'nin aldığı askeri ve istihbarat önlemleri yaşanan devrim sürecini durdurmaya yetmiyordu.

25 Şubat 1917'de halk ayaklanmaları yaygınlaşmıştı. Gazeteler yayınlarını durdurmuştu, şehir ulaşım araçları durmuştu, üniversite öğrencileri derslerini bırakarak sokaklara dökülmüştü. Bu eylemleri durdurmak için gönderilen Kazaklar, eylemcileri desteklemeye başlayınca durum hükümet için tehdit edici hale gelmişti. Aynı gün Çar, Mogilev'teki ordu karargâhında olduğu için Petrograd Askeri Bölge Kamutanlığı S.S. Kabalov'a telgraf göndererek dağılmayı reddeden kalabalığa ateş açılması emrini vermişti. Ertesi gün Pavlovski Alayındaki bir kışlak verilmiş olan emre karşı ayaklanmıştı. Belli ki durumu

¹¹ Bolşevik ve Menşevik – Rus Sosyal-Demokratik İşçi Parti'sinin II. Kongresinde, Parti'nin merkezi kurulları konusunda verdiği oylarla, Martov yandaşlarının yenilgisini ve Lenin yandaşlarının zaferini pekiştirdi. Bu andan itibaren, Parti Kongresindeki seçimlerde oyların çoğunluğunu (Rusça: Bolşinstvo) alan Lenin'in yandaşlarına Bolşevikler ve oyların azınlığını (Rusça: Menşinstvo) alan Lenin'in hasımlarına da Menşevikler adı verildi (Antonov, 2014: 10).

kontrol edemeyeceklerinden emin olan hükümet Duma'yı Nisan ayına kadar kapatma emrini almışlardı. Ancak sokaklarda huzursuzlukların artmasının farkında olan Duma vekilleri dağılmayı reddetmişti. İlerici Blok üyeleri ve soldan iki üye, Trudovik Aleksandr Kerenski ve Menşevik lideri Çikeydze, dağılmak yerine düzeni sağlayabilmek için Geçici Komite kurmuştu (Rabinowitch, 2014: 29).

Bolşevikler ise Şubat olaylarına oldukça hazırlıksız yakalanmışlardı. Çünkü liderlerin çoğu ya göç etmiş ya hapse atılmış ya da sürgüne gönderilmişti. Birkaçını saymak gerekirse, Lenin ve en yakın müttefiki G. E. Zinovyev İsveç'te; Lev Troçki ve Nikolay Buharin ABD'de; J.V.Stalin, M.Sverdlov ve L.B.Kamenev ise Sibiry'a'daydılar. Petersburg'taki kalanların tutuklanmaları nedeniyle Viborg Bölgesi Bolşevik Komitesi'ne devretmek zorunda kalmışlardı.

Şubat devrimi 26 Şubat 1917'de başlamıştı. 27 Şubat günü Şubat olaylarını belirleyen an ise işçilerin tarafına Pavlovsk, Preobrajensk ve Volinsk askeri alaylarının geçmesiydi. Ama hala General Kabalov'un emrindeki birkaç binlik birlik, Mogilev ve Kuzey Cephesinden askeri destek bekleyerek Amirallik ve Kışlık Saray alanına dayanmıştı. Ancak iki destek de Petersburga giremediğinden Kabalov askerlerinin sessizce geri çekilerek Şubat devrimi tamamlanmış oldu. Ve böylece hiç bir yerde eski rejimin devam etmesine direnç gösterilemedi ve 28 Şubat'ta devrim amacına ulaşmıştı. Böylece otokrasi devrilmişti. Çar Nikolay II tahtından indirilerek tarihte ilk kez emperyalizm çağına halk devrimle son verebilmişti (Kojinov, 1999: 48).

2 Mart'ta II. Nikola, kaçınılmaz sona teslim oldu ve tacını kardeşi Grandük Michel'e bırakmıştı. Ama kardeşi Michel hayatını kurtarma umuduyla ya da monarşinin devamının imkânsızlığını fark ettiği için tacı almayı reddetmişti ve böylece üç yüzyıldan fazla bir süredir hüküm süren Romanov rejimi son bulmuştu (Rabinowitch, 2014: 30).

Aynı gün Duma Geçici Komitesi¹² ve Sovyet Yürütme Komitesi¹³ siyasal program üzerinde anlaşmaya vardı. Duma geçici Komitesindeki, Zemstvolar Birliği başkanı Prens Georgi

¹² Duma Geçici Komitesi - 28 Şubat 1917'de devrimciler tarafından oluşturulmuştur.

¹³ Sovyet Yürütme Komitesi - 28 Şubat 1917'de devrimciler tarafından oluşturulmuştur. (Antonov, 2014: 15)

Lvov'un Başbakan, Milyukov'un Dışişler Bakanı, Otokrasi lideri A.İ. Guşkov'un Savaş ve Deniz Kuvvetleri Bakanı görev alacağı Geçici Hükümeti atamıştı (Rabinowitch, 2014: 30).

Geçici hükümet iktidara gelir gelmez yaptığı iş, işçilerin devrim hayallerini bırakmalarını devrim öncesi hayatlarına dönmelerini sağlamak ve işçileri burjuvaya ve hükümete sadık kılmaktı. Hükümet değişmiş ama mantık değişmemişti, çünkü iktidar burjuvazinin elindeydi. Burjuvazinin amacı ise kendi işlerini yürütmek ve çok kar elde edebilmek için, savaşın devam etmesi lazımdı ve devam etmesi için de çok çaba gösteriyorlardı. İşçiler ise özgür bir şekilde yaşamak ve kendi politikalarını yürütmek istiyorlardı. Burjuva, Menşevikler ve Eserler¹⁴ ise “siyasi özgürlüğün” gelmesiyle işçilerin sorunlarının artık biteceği sanarak hareket ediyorlardı.

Ama işçilerin talepleri gittikçe artmaya başlamıştı. “Özgürlük varsa onu kullanalım. Çalışma saatlerini sekiz saate indirelim ki biz de toplanarak okumaya, konuşmaya ve tartışmaya vakit ayıralım” şeklindeki talepleri en önemli talepleriydi. Otokrasinin düşmesinden sonra da işçiler arasında hoşnutsuzluklar gelişmişti ve tekrar eylemler başlamıştı. Tüm fabrikalarda işçiler çalışma saatlerinin indirilmesini ve ücretlerinin yükseltilmesini istiyorlardı (Carre, 2012a: 77).

Şubat devrimiyle gelen Geçici Hükmet, bir yenilik getirmemişti, kendi çıkarlarına hizmet eden eski politikayı yürütmeye devam etmişti. Arazi sorunları çözülmemişti. Fabrikalar ise azınlık olan burjuvanın elindeydi. Ziraat ve endüstri gerilemeye devam etmişti. Burjuva diktatörlüğü ülkenin ekonomik ve politik durumunu sıkıntıya sokmuştu. Devrimin iyi bir sonuç doğurabilmesi için sömürücü sistemin kökünden yok edilmesi gerekiyordu. Lenin'in yönettiği Bolşevikler Partisi ise proletaryayı böyle bir harekete çağırıyordu (Carre, 2012a: 77).

Geçici hükümet, toplumun en önemli ihtiyaçları olan barış, gıda ve arazi taleplerine çözüm bulamamıştı. Giderek geçici hükümetin otoritesinin azalması, halka her şeyi vereceğiz diye söz veren Bolşevikler'in öneminin ve etkisinin artmasına neden olmuştu. Bundan dolayı hükümete proletaryayı getirecek burjuva – demokratik devrimi değil sosyalist bir devrim

¹⁴ Eser – Sosyal Devrimciler Partisi

gerekiyordu. Şubat Devrimi de yeni devrimin ön koşulu olarak “Tüm yönetim Sovyetlere” sloganıyla Ekim devrimi görünmeye başlamıştı. (world.internationalism.org, 12.10.2014).

Lenin’in Nisan başında Rusya’ya dönerek kendi partisinin küçük grubuyla görüştüktan sonra hemen Menşevik liderleri Çikeydze ve Skobelev ile önceden Çar’ın olan imparatorluk bekleme salonunda Petrograd Sovyet’i adına resmi bir şekilde karşılaşmıştı. Çikeydze umutla Lenin’i, devrimi içerideki ve dışarıdaki tehditlerden korumak için diğer devrimci demokrasi güçlerine katılmaya davet etmişti. Bu isteği kabullenmek istemeyen Lenin, toplanan kalabalığa Şubat Devrimi’nin Rus proletaryasının temel sorunlarını çözemediğini, Rus işçi sınıfının yarı yolda durmayacağını ve Rus proletaryasının asker kitleleriyle birlikte burjuva demokratik devrimi, proleter, sosyalist bir devrime dönüştüreceğini belirtmişti (Lenin, 1967: 25).

Lenin Kşesinskaya Malikanesi’nin beyaz sütunlu salonundaki gayri resmi Bolşevik Parti Liderleri toplantısında Geçici Hükûmete şartlı destek politikasını, savaş çığırtkanlığıyla bir araya getirip onlara karşı hararetili bir saldırıda bulundu ve kesintisiz devrim çağrısını yeniledi (Lenin, 1967: 32).

Haziranda oluşmuş olan ilk İşçiler Konseyi ile asker milletvekillerinin Genel Rusya kongresinde Eserler ve Menşevikler, burjuva Geçici Hükûmeti destekleyerek “bolşeviklerin savaş dursun ve Hükmet Konsey’e devredilsin” talebini reddetmişti. Bu da toplumun hoşnutsuzluğunun artmasına neden olmuştu. Geçici Hükûmetin anti demokratik tavırları (7 Haziran’da Eski Çarlık Rusya’nın bakanının evi olan ama Şubat devriminden sonra işçiler kulübesi ve Viborsk bölgesinin sendikalar mekânı olan yere el koymuştu) bunun sonucu 8 Haziran’da Petrograd’taki 29 fabrikanın ayaklanmasına sebep olmuştu. Bolşeviklerin Rusya Sosyal-Demokratik İşçiler Partisi’nin (RSDİP(b)) Merkez Komitesi (MK) ve Petrograd Komitesi (PK) 10 Haziran günü işçilerin ve askerlerin bir arada barışçıl gösterisi olacağını belirtmişti. Ama 9 Haziran’da bu gösterilere Konseyler Kongresinde yasak getirilmişti. Bu yasağı getirenler Bolşevikleri askeri devrim hazırlıyor diyerek suçlamıştı. MK RSDİP(b), Konsey’e kendilerini karşı koymak istemedi ve 10 Haziran gösterisini iptal ettiler. İşçilerin ve askerlerin Devrim coşkusunu Bolşevikler zorla tutabildiler. Kadetler¹⁵, Eserler, Menşevikler, Bolşeviklerin, işçilerin ve devrimci askerlerin sözlerini dinlemeye mecbur

¹⁵ Kadet - Demokratik Anayasal Parti

olmuştu. Çünkü halkın güvenini kaybedeceğiz diye korkuyordu, Eser ve Menşevik liderleri kongrede gösterinin yapılmasına izin vermeye mecbur kalmışlardı ve Bolşevikler tarafından 18 Haziran'da 500 bin kişilik gösteri düzenlenmişti. Ama bu gösteride Eserlerin ve Menşeviklerin beklemediği olaylar olmuştu. Çünkü gösteri yapanların sloganları “Tüm İktidar Sovyetlere!”, “10 kapitalist bakan istifa!”, “Ekmek, barış, özgürlük!” idi. Bu sloganlarla Moskova'da, Minsk'te, Tveri'de ve başka şehirlerde gösteriler düzenlenmişti. Haziran gösterileri Rusya geneline daha önce görülmemiş bir krizin yaklaştığını göstermişti. Haziran krizi burjuva hükümeti krizine yol açmadı ama işçilerin ve askerlerin büyük birliğin oluşmasına yardımcı olmuş ve Bolşeviklerin toplumda otoritesi artmıştı (Kojinov, 1999: 15).

1917 Temmuz'unda ve Ağustos'unda Kornilovsk putça¹⁶ olayında bolşevikler saldırıya hazır toplumu zor tutuyordu, çünkü eylemin zamanından erken olmasından çekiniyorlardı; ama Eylül'de Lenin herkesi silahlı mücadeleye yorulmadan tekrar tekrar çağırıyordu: “Şimdi ya da hiçbir zaman” (Lenin, 1963: 25).

10 Ekim'de Merkez Komite (MK) başkanı Vladimir İlyiç Lenin, Rusya Sosyal-Demokrasi İşçi Partisi'ne (RSDİP) silahlı ayaklanma emrini vermişti. Bu emire Kamenev ve Zinovyev¹⁷ karşı çıkmıştı. Onlara göre bolşevikler hükümeti henüz ele geçirmemeliydi. Ama Lenin ısrarla hemen yönetimin silahlı ayaklanmalarla ele geçirilmesi lazım demişti. Sonunda Lenin'in görüşü kazanmıştı.

12 Ekim'de Petrograd Konseyi'nde Askeri Devrimci Komite (ADK) kurulmuştu. Başkanı solcu Lazmir olmuştu ama asıl başkanı Troçki'ydi. ADK, Sovyetleri askeri darbeden ve Almanların Petrograd'a ani saldırısından korumak için kurulmuştu. O uygulama ayaklanmaların merkezine dönüşmüştü (Lenin, 1963: 26).

Arazi hakkındaki kararnamede köylülerin istekleri dikkate alınmıştı. Zirai sorunları sosyalist-devrimcilerin (SD) programlarına dayanarak çözmeye çalışmıştı. Lenin'in niyeti özel mülkiyeti kaldırmak ve tüm arazi ve madenleri kamulaştırmaktı. Toprak sahiplerinin ve büyük mülk sahiplerinin arazilerine el konulmuştu. Araziler yerli köylülerin komitesine ve

¹⁶ karnilovsk putça – Rusya'nın genelkurmayı General Karnilov'un 1917'de Rusya'da katı hükümeti yeniden canlandırması ve bolşeviklerin askeri devrimi önlemesi için yapmış olduğu başarısız hareketi (Kojinov, 1999: 50).

¹⁷ Georgi Zinavyev – Rus devrimcisi (1883-1936) (İnsarov, 2006: 75)

ilçe konseylerinin köylü milletvekillerine verilmişti. Paralı işçi çalıştırmak ve araziler kiraya vermek yasaklanmıştı. Araziler eşit bir şekilde kullanmaya başlanmıştı (Burcalov, 1955: 68).

Diğer sosyalist partiler Petrograd'taki Bolşevikler'in devrim yapmasına destek vermemişti. Rusya'nın yeni hükümetini, Batı tanımamıştı. Ama 1917 Ekim Sosyalist Devrimi, işçilerin ve yoksul köylülerin iktidarını ilan ederek, Sovyetler devletinde burjuvazinin egemenliğine son vermişti. Böylece tarihte ilk defa dünya emekçi sınıfı için bir umut doğdu. Süregelen vahşi savaşların, adaletsizliğin ve tüm bunların kaynağındaki emek sömürsünün dünya yüzünden silinebileceğine dair güçlü bir beklenti ve inanç kitleleri sarmaya başlamıştı (Carre, 2013: 47).

3.2. Rus İmparatorluğu Dönemindeki Kazakistan Bölgesinin Tarihçesi

Bu bölümde, Kazak Hanlığının kuruluşu ve Çarlık Rusya'sına tabi olma süreci anlatılacaktır. Bu süreçte, önce Kazakistan için ne gibi reformların yapıldığı anlatılacaktır. Bu bağlamda Sovyet öncesi Kazakistan bölgesinin ekonomik durumu irdelenmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Çarlık Rusya'sındaki Kazakistan bölgesinin tarihi ve ekonomik durumu

Şimdiki Kazakistan devletinin temelleri tarihte Kazak Hanlığı'nın (1465-1847) kuruluşuna kadar gitmektedir. 18. yüzyılın ilk yarısında, Orta Asya'daki devletlerinin kendi aralarındaki savaşların çoğalması ve zamanla bu savaşların bu devletlerin siyasi güçlerini zayıflatması bölgede Çarlık Rusya'sının kuvvetlenmesine ve bölgede siyasi bir güç olmasına neden olmuştu. Rusya bir anlamda Orta Asya'daki iç çatışmaları fırsat bilerek kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda işgale başlamıştı. Yüzyıl süren işgal, Çarlık Rusya'sına Orta Asya'nın kapılarını açmış ve bölge halkının Rusya'ya tabi olmasına neden olmuştur. Çarlık Rusya'sı bölgeyi kolay sömürebilmesi için Kazak halkının karanlıkta kalması lazımdı. Çünkü Orta Asya devletlerinin bulunduğu coğrafya- ki bu coğrafyanın büyük bölümünde Kazaklar yaşıyordu- gelişen Rus emperyalizmi için gerekli olan hammadde ve doğal zenginliklere sahipti. Ayrıca, Kazak Hanlığı, Çarlık Rusya'sının ticareti için de gerekli olan büyük bir nüfusa sahipti. Kazak Hanlığı, Çarlık Rusya'sının doğusunda dünyanın en büyük pazarı haline gelen Çin'e ulaşımında da bir kavşak noktasıydı. O yüzden çarlık Rusya'sı işgal ile birlikte bölgede ticareti de geliştirmeye başlamıştı (Vajnik, 1940: 15).

19. yüzyılın ilk yarısında Kazak Hanlığı topraklarında, Rusya ticareti gelişmişti. 1822’de “Sibiryա Kırgızları Hakkında Yasa”-nın çıkmasıyla Kazakistan bölgesi Çarlık Rusya’sının idari sistemine dahil edilmeye başlamıştı. Yasada, Orta ve Ulu cuz¹⁸ yerinin bir parçası “Sibiryա Kırgızları Vilayeti” denilerek Batı-Sibiryա merkezi yönetimine dahil edilmişti. İdari-siyasi reformun sonucunda ülkede Çarlık Rusya’sı Hükümeti’nin siyasi, askeri ve ekonomik yönetimi güçlenmişti.

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başında Kazakistan siyasi, ekonomik olarak tamamıyla Çarlık Rusya’sına tabi oldu. Bu dönemde Kazakistan’ın geleneksel ekonomisi dağıldı. Kapitalist ilişkilerinin gelişmesi, toplumda siyasi ve ekonomi bölünmelere neden olmuştu (Vajnik, 1940: 17).

Rusya’nın gelişmekte olan ekonomisi hammadde kaynaklarına, iş gücüne ihtiyaç duyuyordu. Çarlık Rusya’sı için Kazak Coğrafyasının yeraltı zenginliğı ile hayvancılığı önemli bir hedef haline gelmişti. Bu hammaddelere ve kaynaklara ulaşabilmek için, 1822-1824 yılları arasında Sibiryա ve Orenburg Kazakları hakkında kanunlar, göçebe halkın asırlar boyunca oturmuş geleneksel siyasi sistemini ve ekonomik yapısını bozmaya başlamıştı. Ama, yönetim şeklini tamamıyla değiştirememişlerdir. 11 Temmuz 1867’de “Yedi su Sirideryа Vilayetlerinin Yönetimi Hakkında Geçici Yasa” ve 21 Ekim 1868’de “Orenburg ve Batı Sibiryа Merkezi-Yönetimi Bozkır Vilayetlerinin İdaresi Geçici Yasası” onaylanmıştı. Kazakistan coğrafyası üç merkezi yönetime ayrılmıştı. Bunlar, Türkistan, Orenburg ve Batı-Sibiryа merkezi yönetimi olarak. Tüm askeri ve sivil idare merkezi yönetimin olmuştu. Bu merkezi yönetimler, Vilayetlere (oblyslara), vilayetler illere (uezler) ve illerde ilçelere (bolusluklar) bölünmüştü (Nicolas, 2001: 170).

1867-1868 yıllarındaki reformlar sonucunda genel imparatorluk kanunları çerçevesinde çalışan askeri yargı komisyonunca idare edilen il mahkemeleri kuruldu. 19. yüzyılın sonlarına doğru merkezi hükümet kurumları bölgede idari hukuk reformlarını uygulamayı sonlandırmıştı. Bir anlamda, Çarlık Rusya’sı Kazakistan’da yönetim gücünü eline geçirmek için hukuki altyapıyı oluşturmuştur. Bir anlamda, bu hukuki reformlarla bölgeyi ekonomik anlamda yönetebilmenin yolunu bulmuştu.

¹⁸ Cuz - Kazak Hanlığındaki yönetim sistemi, boy anlamına da gelmektedir, Kazak Hanlığı üç cüzden oluşmaktadır Büyük, Orta, Küçük. Kazak Hanlığı topraklarının doğusundan batısına doğru coğrafik sınırlarla bölerek yönetilmesi (<http://e-history.kz/kz/contents/view/1834> 12.10.2016).

İdari reformlar, topraktan faydalanma ve toprağı sahiplenme hakkındaki önemli konuları da kapsamaktadır. Yeni kanunlarda Kazakların arazileri devlet mülkiyeti olarak ilan edilmişti. Kazakistan'daki tüm arazilerin devlet mülkiyeti olarak ilan edilmesi ile Çarlık Rusya'sı verimli sulak arazileri ve maden bakımından bol olan topraklara Rusya'dan Rus göçmenler yerleştirilmişti. Çarlık Rusya'sı Kazakistan'a göçü teşvik etmek amacıyla 13 Temmuz 1889'da kendi istekleriyle göç edecek olan köylüler ve burjuvaların, verimli topraklardan pay alabilmesinde “daha önce göç etmiş olanlarla” aynı haklara sahip olduklarına dair yasa onaylanmıştı. Yasayla, yeni yerleşimcilerin oturacakları yerler garantiye alınmıştı. Rus köylülerinin Kazak topraklarına yerleşmesinin ardından göçebe Kazak halkının topraklarını ellerine geçirmeye başlamışlardı. 1917 yılına kadar Çarlık Rusya'sı, ekilebilir Kazak halkının arazilerinin beşte birini Rus köylülerine vermişti. İstatistiki anlamda nüfus sayımına bakarsak 1897 yılı 348 bin olan Rus köylü nüfusu 1916'da 1 548,0 bin (%64,5 artmış) olmuştur. Yerel halk yani Kazak halkının sayısı ise bu yıllarda %16,2 artmıştır. Yani, bu dönemde Çarlık Rusya'sı ciddi bir biçimde Ruslaştırma politikası izlemiştir (Galuzov, 1968: 40).

Bu dönemde Kazakistan'ın ekonomik temeli Çarlık Rusya politikasının etkisi ile bazı değişikliklere uğrayan göçebe hayvancılığa dayalıydı. Hayvancılık üç çeşitte yapılıyordu. İlk olarak tamamıyla göçebe hayvancılık, ikinci olarak yarı göçebe hayvancılık, üçüncü ise yerleşik hayvancılıktı. 19. yüzyılın sonlarında göçebe hayvancılık Kazakistan'ın bazı bölgelerinde, örneğin Siriderya yakınındaki ilçelerde, Orta Kazakistan bölgelerinde (Karagandı, Cezkazgan), Betpak dala etrafında, Mankıstau'da, Semey'de ve Akmola vilayetinde varlığını korumuştur. Kuzey Kazakistan (Kostanay, Petropavl, Rudny) ise göçebe halkın sayısı oldukça azdı.

Harita 3.1. Kazakistan haritası

Tarım, Rusya tarafından gelen Kazaklar ile Rus köylülerin Yerli Kazak halkın elinden alınan topraklarında gelişmeye başlamıştı. Tarım alanları esas olarak Akmola, Semey, Siriderya ve Torgay vilayetlerindeydi. 1880-1900 yıllarında bu dört bölgede tarım alanı 3,2 kat artmıştı. Tahıl ise 5 kat artmıştı. 1905-1907 ile 1916 yıllar arasında Kazakistan bölgesinin toplam tarım alanı 3 katına çıktı. Esas göç edenler fakir köylüler olduğu için onların tarımı geliştirmeye imkânları olmamıştı. Dolayısıyla onların çoğunluğu, tarlayı verimsiz hale getiren eski teknolojiyi kullanmak zorunda kalmıştı. Bir kaç sene bol ürün aldıktan sonra arazinin verimliliğini arttırmaktansa araziye değiştirmek daha karlı olmuştu. Toprağı iki- üç sene işleyen göçmenler arazilerini bırakarak komşu vilayetlere göç ederek yeni arazileri almaya çalışmışlardır. Dolayısıyla, yerleşimciler tarımı geliştirmede, arazinin işlenmesinde yeni yöntemler getirmemiş. Tam tersine, yerleşimciler araziye ilk zamanlarda kötü koşullarla işlemişlerdir (Kasımbayev, 1990: 47).

Yerli Kazak halkının tarımı gelişmemişti. Sır Derya bölgesi, tarımın merkezi olarak kalmıştı. Burada tarım az olsa da gelişme gösteriyordu. Bu bölgedekiler hayvancılıkla tarımı bir arada tutmaya çalışmıştı. Ama zamanla tarımla daha çok ilgilenmeye başlamışlardı. Yerli Kazak halkının tarım yapılan önemli bölgeleri ise Yedisu – Şu, Talas ile nehirlerin etrafı oldu. Güneyde tarımda çoğunlukla elle sulama kullanılıyordu. Çarlık Rusya'sının siyaseti sonucu köylülerin topraklarının azalması yerli kazak halkın sadece hayvancılıkla değil tarımla uğraşmasını da sınırlandırmıştı (Kasımbayev, 1990: 47).

Kapitalist ilişkilerin gelişmesi ve göç edenlerin etkisi ile göçebe halkın yerleşik hale dönme süreci başlamıştı. Göçebe halkın yerleşik olma süreci yavaş olsa bile, tüm Kazakistan'da aynı zamanda yerleşik hale gelmişti. Yerleşik olan halk ilk zamanlarda hayvancılıkla tarımı bir arada yürütmüştü. 19. yüzyılın 90'larında toprakların Göçmenleri Yerleştirme Vakfı'na alınması yerli halkın yerleşik hale gelmesini hızlandırmıştı. Toprakların göçebe halkın elinden alınması onları yerleşik tarıma geçmeye zorlamıştı (Galuzov, 1968: 55).

Çarlık Rusya'sının bu Doğu siyasetiyle birlikte bölgede ticareti de gelişmeye başlamıştı. 1822 yılında "Sibirya Kırgızları Hakkında Yasa" üzerinden yapılan siyasi-idari önlemler sömürgeci bir yapıyla olsa bile yerli halkla olan ticareti geliştirmişti. Yasaya göre, kalelerde ve başka yerleşimlerde ticaret hakkı sadece yerli Kazak halkına değil, sınırdaki Özbek, Tatar, Rus köylülere de verilmişti. Bu durum Yamış, Semey, Öskemen, Bukturma kalelerinde oturan Kazanlı, Taşkentli tüccarların önünü açmıştı. Hokand, Bukara, Taşkent ile olan ticaret Bukturma gümrüğünde gerçekleşmişti. 1835 yılında Bukturma gümrüğünde ticaret hacmi 27 707 rubleydi. Bölgedeki hayvancılık ile hayvan ürünlerinin bolluğu komşu bölgelere değil tüm Orta Asya Hanlıklarının, Çarlık Rusya'sının iç merkezi yönetimlerindeki tüccarların ilgisini çekmişti. Hayvancılık üzerine ticaret hacminin arttığını bu istatistiklerde görülmektedir. Örneğin, 1855 yılında Semey ve Öskemen'de – 16 342 at, 25 300 koyun, 2 304 büyük baş hayvan satılmıştır. Rusya'nın çeşitli iç bölgelerinden unlu mamuller, imalat ürünleri, metal ürünleri getirilmişti. Rus-Kazak ticaretinin başlıca ürünü hayvancılık olmuştu. Hayvan ticaretinin hacmi, senede 15 bin at, 100 bin büyük baş, 3 milyon koyun olarak 8 milyon ruble gümüş para değerinde olmuştu (Nursultanov, 1996: 34).

Kazakistan'a kapitalist üretim sürecine yönelmesi ticaretin gelişimine de imkân sağlamıştı. Rusya'nın ticari sermayesi Kazakistan'ın en ücra bölgelerine kadar ulaşmıştı. Yerel sektörler Rusya'nın, Orta Asya'nın ve Batı Avrupa'nın pazarlarına kadar ulaşmıştı.

19. yüzyılda dış ticaret ile birlikte iç ticaret de gelişmişti. İç ticarete çeşitli takas şekilleri ve fuarlar oluşmuştu. Takasla yerli hammaddeler Rusya'nın Avrupa'sındaki fabrikalara ulaştırılmıştı. Karşılığında Kazakistan'da ihtiyaç duyulan ürünler de Rusya Avrupa'sından Kazakistan'a getirildi. İç ticarete fuarların önemli bir yeri vardı. Kazakistan'daki fuar ticaretinin artmasında bölgedeki nüfusun az olması ve bölgelerin birbirlerinden uzak oluşu ve ayrıca yerli halkın geleneksel göçebe bir yaşam tarzını devam ettirmesi etkilemiştir. Fuar ticareti, bölgeler arası ve Rusya genelinde önem kazanıp malların toplu halde satıldığı

pazarlar haline dönmüştü. Bu fuarlarda ticarete konu olan başlıca ürünler, hayvansal ürünler ve hayvancılık girdileriyle Rusya fabrikalarının ürettiği mamul mallardı. 1891 yılında, Doğu Kazakistan'da 14 fuar açıldı ve karşılığında 17,4 milyon rublelik bir ticari fayda elde edilmiştir. Bu fuarların başlıcaları Koyandı-Botı ve Şar fuarlarıydı. Sadece Şar fuarının yıllık ticaret hacmi 431.834 ruble; Koyandı-Botı fuarının 1902'deki ticaret hacmi 3 milyon ruble oldu. 1907'den sonra Kazakistan genelinde hayvancılık sektöründeki kriz, fuarın ticaret hacmini azaltmıştı (Karasayev, 2004: 47).

20. yüzyılın birinci yarısından itibaren Kazakistan'daki ticaret, istikrar kazanmaya başlamıştı. 1910'dan sonra istikrarlı ticaretin sayesinde fuarlarının önemi ortadan kalkmaya başlamıştı. Fuarların ortadan kalkmasının nedenlerinin başında, Kazak halkının tamamının göçebe yaşam tarzını bırakıp yerleşik hayata geçmesidir. Diğer bir neden, vilayet ve ilçe merkezlerinde artık istikrarlı ticaretin yaygınlık kazanmaya başlamasıdır. Şehirler, fabrikalardan gelen ürünlerin depolanmasına zemin hazırlamıştır. Şehirlerde depoların ve antrepoların artışıyla ürün temini sıkıntısı aşılmış olduğundan yerli Kazaklar ve göçmenler rahatça talep ettikleri ürünleri bulabilme imkânına kavuşmuşlardı (Ahmetov, 2003: 103).

Şehirlerde ticaret yapma imkânı ve çeşitli dükkânların açılması gerçekleşti. Onların yıllık ticaret hacmi de günden güne şehir nüfusuna paralel olarak artmaya başlamıştı. Örneğin, büyük şehirlerde yıllık ticaret hacmi Petropavl'da 4 milyon rubleyken, Ombı'da 3,5 milyon ruble, Semey'de 1,5 milyon ruble ve Kostanay'da 0,9 milyon rubleye kadar ulaşmıştı (Harita 3.1.). Şehirlerde istikrarlı şekilde büyüyen ticaret fuarların ve şehirleri gezerek ticaret yapan tüccarların ticaretini zayıflatmıştı. Kazak coğrafyasında mal-para ilişkileri gelişmeye başlamıştı (Abilov, 1968: 62).

Kazakistan ekonomisinde mal-para ilişkilerinin gelişmesi, toplumun arazilerinin haksız biçimde satılmasına ve yerli Kazak halkının ellerinden alınmasına neden olmuştu. İdarenin sömürgeci sistemi Kazak toplumunda toplumsal sıkıntıların artmasına neden oldu. Kazak halkı ata mirası hayvancılığı kaybetti. Zenginlik, yerli halkın çok az bir kesiminin eline geçmişti. Hayvanlarını ve hayvanlarını otlatabileceği verimli mera topraklarını kaybeden yerli halk yaşamlarını devam ettirebilmek için madenlerde işçi olarak çalışmak zorunda kalmıştı. 19. yüzyılın sonu – 20. yüzyılın başında Kökşetau'nun etrafındaki madenlerde çalışan işçilerin %4,6'sını, Atbasar ilçesinin kuzeyindeki madenlerde çalışanların %5,3'ünü ve gene Altbasar'ın güneyindeki maden ocaklarında çalışan işçilerin %7,9'unu yerli halk

oluşturmaktaydı. Sefaletle uğrayan Kazak halkı yaşamını devam ettirebilmek için çeşitli yerlere çalışma başvurusunda bulunmuşlardır. Ama madencilik Kazakistan'ın en basit ekonomisi olması dolayısıyla Kazakistan halkı düşük yaşam seviyesi koşullarında bu madenlerde çalışmaya mecbur kaldılar. Geleneksel hayvancılık, yerini daha az sayıda modern büyük hayvan çiftliklerine bırakmıştı. Her biri büyük miktarda üretim gerçekleştiren çiftlikler, Kazakistan'da modern hayvancılık endüstrisinin yükselmesine imkân vermişti. Yeni bir ekonomik birim olan “bay” (zengin) ortaya çıkmıştı. Bu baylar (zenginler) hayvancılıkla yetinmek istemediler. Hayvancılığın yanı sıra ağırlıklı olarak tarımla, ticaretle ve spekülasyonla uğraşan yeni bir girişimci kesimi de temsil etmeye başlamışlardır. Kazak halkının bu burjuva sınıfı bayların yanı sıra sultanlardan¹⁹ oluşmaya başlamıştı (Dilmuhamedov, 1963: 177).

Kazakistan'daki kapitalist sistemin ve onun gerektirdiği ekonomik ilişkilerin gelişmesinde, birçok ülke tarihinde olduğu gibi, gerekli altyapı unsurlarından biri olan banka sisteminin yaygınlaşması önemli bir unsurdur. Kazakistan'a bankacılık sisteminin girmesi ile kredi kurumlarının ortaya çıkması 19. yüzyılın sonlarında görünmeye başlamıştı. 19. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında, Oral, Petropavl, Semey, Ombı, Verny'de (Almatı) Devlet Bankası şubeleri açılmıştı. 20. yüzyılın başında Kazakistan Rus-Asyat, Petersburg Uluslararası, Azov-Don, Volcsk-Kamsk, Sibir-Sauda gibi büyük özel bankaların şubeleri faaliyete geçmişti. Sibir-Sauda Bankası'nın 57 şubesinden 7'si Kazakistan'da çalışmaya başlamıştı. Şube sayısı bakımından ikinci banka ise Rus-Azyat bankasıydı. Kazakistan vilayetleri içinde kredi kurumlarının sayısı en fazla olan vilayet Akmolaydı.

Kazakistan'da madencilik sektörünün gelişmesi yabancı yatırımcıların sayesinde gerçekleşmişti. Yerli yatırımcılar yatırımlarının büyük bölümünü ziraat ürünlerine ve ticarete yönlendirmişti. Tam tersi yabancı yatırımcıların ilgisini çeken şeyse madencilikti. Özellikle yabancı girişimciler Kazakistan'da kömür, petrol ve bakır madenlerine ve bu hammaddeleri işleyecekleri fabrikalara yatırım yapmışlardır (Karasayev, 2004: 65).

19. yüzyılın ikinci yarısında Rus işadamlarının Kazakistan coğrafyasına yatırımlarını getirerek kurdukları maden esaslı endüstriyel fabrikalardan en önemlileri, Uspensk ve Cezkazgan maden ocakları, Spask bakır eritme tesisi ve Ekibastuz taş kömürü ocaklarıdır.

¹⁹ Sultan – Kazak hanlığında han sadece Cengizhan'ın soyu han olabilme hakkına sahipti, burada “sultan” Cengizhan'ın soyundan gelenlerdir (<http://e-history.kz/kz/contents/view/837> 12.10.2016).

Uspensk maden ocakları rezerv ve kalitesi bakımından Kazakistan'ın en zengin bakır madeniydi. 1855-1885'ler arasında adı geçmiş maden yerinden 3,356,062 put (1put=16 kilo) bakır madeni üretildi. Bir anlamda, yılda yaklaşık 115,726 put bakır çıkarılmış anlamına gelir. Dolayısıyla Uspensk maden ocağı Spask bakır tesisine hammadde sağlayan esas kaynak olmuştur.

19. yüzyılın sonlarında verimliliği arttırmak amacıyla Rus maden üreticileri madenleri ve tesisleri yabancı işadamlarına kiralamaya başlamıştı. Örneğin A.Popov'un mirasçıları 68 maden ocağını İngilizlere iki seneliğine kiraya vermişti. 1904'te Spask bakır eritme tesisini Von Stein'a yıllık 60 000 ruble ödeme anlaşmasıyla kiraya vermişti. Sonuç olarak Londra'da 300 bin paund sermayeli "Spask Bakır Madeni Ocakları Anonim Şirketi" kurulmuştu. 20. yüzyılın başında İngiliz sermayesi Kazakistan'ın petrol sektörüne de girmişti. İngiliz sermayesiyle "Embi" Anonim Şirketi kurulmuştu. Bu anonim şirket petrolden 1913'te 737 bin ruble ve 1914'te ise 1,440 bin ruble kar elde etmişti (Mominov, 1963: 176).

Kazakistan'ın asıl madencilik endüstrisi Kendi-Altay bölgesinde gelişmişti. İşletmelerin çoğunluğu Ziryan, Ridder ve Ertis etrafındaki bölgelerde faaliyet gösteriyordu. Kurşun, gümüş, altın rezervleri konusunda Ziryan birinci sırada, Ridder ikinci sıradaydı. Çar ailesinin mülkü olan Kendi-Altay bölgesi başka bölgelere göre endüstriyel gelişme konusunda geride kalmıştı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren maden ocaklarında zorunlu olarak çalışan işçilerin işlerine son verilince Kendi-Altay maden ocakları ve tesisleri durgunluk dönemi girmişti. 1864'te fabrikalarda görülen üretim kapasitesindeki düşüşler 1896'da yerini üretimde durgunluğa bırakmıştı. Bu devirdeki gümüş ile renkli metallere olan talepte meydana gelen azalmanın etkisi büyüktü. Altaydaki madencilik fabrikalarında 19. yüzyılın sonundaki durgunluğun başka sebepleri de vardı. Tesisler ile maden ocaklarının yeniden teçhizatı andırması gerekiyordu. Yeraltı derinliklerinde olan metalleri çıkartabilmek için enerji kaynağı olarak kaliteli kömüre ve yeni teknolojik altyapı değişikliğine ihtiyaç vardı. Bu işler için madencilik bakanlığının bütçesi yeterli değildi. Çar Hükümeti buna fazla para ayırmamıştı. Sonrasında Altay'daki fabrikalar özel mülkiyete devredilmeye başlamıştı. 19. yüzyılın sonlarında yabancı sermaye Altay bölgesine gelmeye başlamıştı. 1895'te Ziryan maden ocakları "Doğu Sibiry Dökme Demir ve Makine Tesisler" anonim şirketlerine verilmişti. 1905'te yukarıda bahsedildiği madencilik tesisleri ve maden ocakları Fransızlar'ın "Ziryan Madencilik Derneği"ne satılmıştı. 1905-1908'lerde Zmeynogorsk,

Ridder işletmeleri prens Aleksandr Fon Turi Tasis ve hukuk doktoru Canne'nin yönetimindeki Avusturya şirketine verilmişti (Abdrasilova, 2008: 35).

Birinci Dünya Savaşı eşiğinde Kazakistan'ın doğusundaki maden ocakları ABD'nin gelecekteki başkanı (1929-1933) Herbert Hoover'in ilgisini çekmişti. İngiliz milyoneri L. Urquhart ile birlikte Sibirya ve Kazakistan'ın zenginliğini faydalanmak için 50 milyon dolarlık döner sermayeyle "Ridder Anonim Şirketini" kurmuştu.

19. yüzyılın 80'lerinden itibaren maden ocaklarında bir yıllık sözleşmeli olarak çalışan işçiler arasında ağırlıklı olarak yerli Kazak işçileri çalışmaya başlamıştı. 1886'da sadece Ziryan maden ocaklarında 680, ek hizmetlerde 225 kişi çalışıyordu. 19. yüzyıl sonlarında ise Kazakistan'daki Altay bölgesinin tesis ve maden ocaklarında 4 bin kişi çalışmış olduğu tespit edilmişti (Abdrasilova, 2008: 70).

20. yüzyılın başında Kazakistan'da madencilik gelişmeye başlamıştı. Fakat madenleri işleten yabancı yatırımcılar bölge kaynaklarını savurgan bir şekilde kullanmışlardır. İngiliz yatırımcıları karlı çıkmak için "Sibirya Sendikası", "Kırgız Madencilik Endüstrisi Anonim Şirketini" ve "Spask maden mayalarının anonim şirketini" kurmuşlardır. Buradaki emek süreci çok zordu. 1915'te Karagandı'dan sadece 66 bin ton kömür kazılarak çıkartılmıştı. Kazakistan bölgesinin batısında (Oral Embi bölgesinde) iki tane petrol işletmesi çalışıyordu. Bunlar Dossor (1911) ve Makat (1915). Bu iki işletme de yabancıların elindeydi. 1918'de petrolün %61,6'sı yer altından kovayla çıkartılıyordu (Ahmetov, 2003: 154).

Ekim devrimine kadar Kazakistan'da demiryolları yok sayılacak kadar azdı. Sibirya Orenburg – Taşkent hattı, Kazakistan'ın sınırından geçiyordu. Demiryolu her bir 1000 kilometre kareye 1 kilometreden geliyordu. Otoyollar hiç yoktu. Endüstride, ulaşım ile ziraatta işçileri zor şartlarda çalıştırdılar. Bu 5,6 milyon nüfusa sahip bölgede endüstri ile ulaşımında çalışan işçilerin sayısı 20 bini aşmamıştı. Tüm bunlar, Kazakistan'ın Merkez Rusya'nın kapitalizm endüstrisi için mal satılacak ve hammadde kaynağı alınacak pazarı olduğunu göstermişti (Abilov, 1968: 75).

Birinci Dünya Savaşı ile İç Savaş yılları öncesinde, Kazakistan endüstrisi tamamen tahrip olmuştu. Kurtarılmış olan işletmelerde ise hammadde, iş gücü eksikliği vardı. Teknoloji yönünden de çok geriydi (Abilov, 1968: 75).

Kazakistan coğrafyasında devrime kadar ziraatta da durum iyi değildi. Çünkü Kazakistan sınırlarının tümü Çarlık Rusya'sının mülkü olarak geçiyordu. Hammadde zenginliğinin büyük bir kısmı Çarlık Rusya'nın ekonomik ihtiyaçlarında kullanılmıştı. Tarım için elverişli ve hayvancılık için verimli yerler Rusya'dan göç edenlerin ve zenginlerin (bay) özel mülküydü. Tüm bunların sonucu, Kazak halkın ekonomik ve kültürel açıdan yoksullaştırmıştı (Abilov, 1968: 75).

Bu bölümde Sovyet öncesi Çarlık Rusya'sının ekonomik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Çarlık Rusya'sında kapitalizmin gelişme sürecinin iki farklı biçimde geliştiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Devrime gidiş süreci ve Kazakistan'ın Çarlık Rusya'sı döneminde uyguladığı reformları anlatılmaya çalışılmıştır. Bu reformların Çarlık Rusya'sı tarafından Kazakistan bölgesini geliştirme değil sömürme amaçlı olduğu görülmektedir. “Kapitalizm olmadan sosyalizm olmaz” görüşü bu bölümde argümanlarla desteklenmektedir. Sosyalizm örgütlenmiş iş gücüne ihtiyacı vardır. Bu nedenle kapitalizm olmadan sosyalizmden söz etmek mümkün görülmemektedir. Bu bölümde Kazakistan bölgesinde kapitalizmin tam olarak yaşanmadığı görülmekte ve kapitalizmin tam olarak yaşanmadığı bir bölgede sosyalizme geçişin, ne tür zorluklar doğuracağı sonraki bölümlerde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4. DÖNEMLER İTİBARIYLA SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ VE KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NDE YAŞANAN GELİŞMELER

Bu bölümde dönemler itibarıyla Sovyetler Birliği'nin ve Kazak SSC'nde yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. İlk olarak Lenin'in politikaları olan Savaş Komünizmi ve Yeni Ekonomik Politika anlatılacaktır. Daha sonra ise Lenin'den sonra iktidara gelen Stalin'in politikaları savaş öncesi, savaş sırasında ve savaş sonrası beş yıllık plan dönemleriyle SSCB genelinde ve Kazak SSC'nde ne gibi gelişmeler yaşandığı anlatılacaktır. Bir de Stalin döneminden sonraki Khrushchev ve Brejnev dönemleri de beş yıllık plan dönemi üzerinden her liderin ortaya koymuş oldukları politikaları incelenerek anlatılmaya çalışılacaktır.

4.1. Lenin'in Politikaları ve Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi (1917-1928)

Bu bölümde, Yeni Ekonomik Politika'nın uygulanması anlatılacaktır. Kazak OSSC ziraatının, endüstrisinin gelişmesi ele alınacaktır ve Kazak OSSC'nin ulus ekonomisi üzerinde ne tür etkiler oluşturduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Yeni Ekonomi Politika'nın Kazak OSSC'nde gelişimi ve gerçekleşmesi hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle, Kazak OSSC ekonomisinin geliştirilmesinde, özel sektörün, Yeni Ekonomik Politika döneminde çok önemli rol oynadığını ve devletin, kamu mallarını kiraya vererek tekrardan ekonominin canlanmasına imkân sağlaması anlatılmaktadır.

4.1.1. Devrim sonrası süreç ve Savaş Komünizmi dönemi (1917-1920)

25 Ekim 1917'de, Lenin'in önderliğiyle, işçiler ve kızıl ordu burjuvanın geçici hükümetini devirdiler. Rusya'da sosyalist devrim kazanmıştı. Aynı gün, İkinci Tüm Rusya Sovyetler Konsey'i düzenlenerek, devlet yönetiminin işçi ve köylü milletvekillerinin eline geçtiği ilan edilmiş, işçi ve köylü hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet, Halk Komiserler Kurulu²⁰ olarak adlandırılmıştı.

²⁰ Halk Komiserler Kurulu - SSCB ilk kurulduğu dönem yani Lenin döneminde en yüksek hükümet kurumu olmuştur. Daha sonra, Stalin döneminde, Komünist Partisinin Birinci sekreterliği en yüksek kurum olmuştur (Ponomarev, 1963: 44)

Böylece, hükümet iktidara gelir gelmez, 26 Ekim 1917’de arazi hakkında kararname çıkartmıştı. Bu kararnamede şunlar ele alınmıştır: arazi özel mülkiyeti kalkmıştı (arazinin satımı, kiraya verilmesi vs.). Toprağın altı, üstü, ormanlar ve sular, halkın ve devletin olmuştur (Kuzmin, 1972: 25).

Kamulaştırmalar ülke ziraatında sosyalist sektörlerin oluşmasına başlangıç teşkil etmiştir. Arazi hakkında kararnameyle, kamulaştırma sırasında ele geçirilen arazi ve çiftlikler sovhozlara dönüştürülmüştür.

Endüstride de kamulaştırma işlemleri yapılmaktaydı. Bu dönemde, geçici hükümetten kalan tesis ve fabrikalar, Sovyet hükümeti tarafından hemen kamulaştırmıştır. Kamulaştırılmamış endüstrilere ise Lenin tarafından oluşturulmuş işçi denetimleri²¹ yerleştirilmişti. Özel endüstri işletmelerine gelince, geçici bir işlem olarak, işçi denetimi uygulamasından kamulaştırmaya doğru giden süreçte, kapitalist koşullarla çalışan devlet kontrolündeki işletmeler oluşturulması hedeflenmişti. Bu ise, Sovyet hükümetinin, özel sermayeyi kontrol edebilmesine ve yavaş yavaş endüstrinin tüm dallarının yönetiminin halka devredilmesine imkân sağlayacaktı (Gatovsky, 1957: 35).

Ancak, kapitalizmin tekrar canlanacağına inanan burjuvalar kendi işletmelerinde işçi denetimlerini istemiyorlardı. Bundan dolayı, Sovyet hükümeti bir takım tesis ve fabrikaları kamulaştırma sürecini hızlandırmıştır.

İlkbahar 1918’de, büyük endüstrinin öncül dalları olan petrol, makine yapımı, tekstil, şeker işletmeleri kamulaştırılmıştır. Bu dönemde, sadece büyük kapitalist işletmeler kamulaştırılmıştır. Orta ve küçük ölçekli işletmelerin kamulaştırılması geciktirilmiştir. Çünkü, yeni kurulmuş Sovyet devleti için milyonlarca insanı beslemek ve onlara iş sağlamak kolay değildi.

Kamulaştırmanın artmasından korkan kapitalistler kendi işletmelerini yurtdışına satmaya çalışmışlardı. Ama, Sovyet hükümeti, burjuvanın bu hareketini önceden farkederek engellemiştir. Endüstri ve ticari işletmelerin alımı ve satımı, kiraya verilmesi ve aynı zamanda kurumsal değişimlerine vb. yasaklar getirilmiştir. Sovyetler Birliği’nde, 28 Haziran 1918’de, tüm büyük çaplı endüstri işletmelerinin kamulaştırılması hakkında tarihi

²¹ İşçi Denetimleri – üretim ve ürün dağıtımında ve buna ilişkin süreçlerin, işçiler tarafından denetlenmesi.

bir karar alınmıştır. Bu karar sonucunda, 1918 Ekim’inde, ülkedeki tüm büyük çaplı endüstri işletmeleri kamulaştırılmıştır (Samohin, 2001: 175)

Sovyet Devleti’nin, sosyalist dönüşümü başarılı bir şekilde yerine getirmesi burjuva ve emperyalist devletlerin²² düşmanlığını arttırmıştır. Ama, emperyalist devletler, 1918 yılında, Avrupa’da yaşanmakta olan savaştan dolayı, Sovyet Devleti’ne karşı güç gösterememişlerdir. Bu devletler, ülke içindeki devrimle devrilmiş pomeşik ve kapitalistleri desteklemişlerdi. Böylece, Sovyetler Birliği’nde iç savaş daha da derinleşmiştir. Burjuvanın askeri olan beyaz ordu, ülkenin çeşitli bölgelerini²³ tekrar ele geçirmişti. Moskova ve Petrograd gibi ülkenin endüstri merkezleri, Ukrayna ve Sibiry buğdayından, Bakü petrolünden, Donesk kömüründen, Ural ve Güneyin metalinden, Orta Asya pamuğundan mahrum kalmıştır. Bu ise, endüstriye yakıt ve hammadde, halka ise tüketim malları sağlamakta büyük sıkıntılar doğurmuştu.

Yaşanmakta olan zor durumu ortadan kaldırmak için Lenin şu sloganı kullanmıştır: “Her şey savaş meydanı için”! Bu sloganın anlamı, artık Sovyet halkının yaşamının ve ekonomisinin tamamen savaş rejimine aktarılması demektir. 2 Eylül 1918’de, Tüm Rusya Yönetici Komitesi²⁴, Sovyet Cumhuriyeti’nde savaş rejimi uyguladığını ilan etmişti (Şubin, 2007: 40).

Böyle bir durumda Sovyetler, burjuvaya karşı savaşta, sadece acil uygulanan sosyo-ekonomik önlemlerle kazanacaklarını düşünmüşlerdi. Bu ise, tarihe “Savaş Komünizmi” olarak geçmiştir. Savaş komünizmi döneminde Sovyetler Birliği’nde şu politikalar gerçekleştirilmiştir:

İlk olarak, orta ve küçük ölçekli endüstri işletmelerinin kamulaştırılması: savaş şartlarında ve maddi kaynakların yetersizliğinde burjuvanın ekonomik temelini kısa süre içerisinde ortadan kaldırmak, en sıkı şekilde hammadde ve hazır ürün dağıtımını merkezileştirmek. 29 Kasım 1920’de çıkartılmış kararnamede, 5 işçiye ve bir makineye sahip olan işletmelerle makineye sahip olmayan ve 10 işçiyle çalışan işletmeleri kamulaştırma kararı alınmıştı.

²² İngiltere, Fransa, İtalya.

²³ Sibiry, Rusya’nın uzak doğusu, Kafkas, Orta Asya, Beyaz Rusya, Baltık, Ural.

²⁴ Tüm Rusya Yönetici Komitesi – Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin 1917-1937 yılları arasındaki devlet yönetimini yürütme, denetleme ve yasama kurumu.

Daha önce ve bu dönem içerisinde kamulaştırılmış işletmelerin tümü Sovyet hükümetinin savunma gücünün arttırılmasını sağlamaktaydı (Volodihin, 2010: 55).

İkinci olarak, alım-satım politikasını sıkılaştırma: ekonominin son derece kötü koşullarında, Sovyet hükümetinin zirai ürünlerle takas edebileceği endüstri ürünleri yoktu. Bundan dolayı, Sovyet hükümeti zirai ürünlerin fazlasına el koyma ve serbest ticareti yasaklamak zorunda kalmıştır. 1919 yılında, ekmek ve hayvan yemine, daha sonra ise tüm zirai ürünlere predrozverstka (ürün alımı) uygulamışlardır. Köylüler, tüm zirai ürün fazlasını devlete teslim etmek zorunda kalmıştır. “Kendine Özgü Savaş Komünizmi” kitabında Lenin şunlardan bahsetmiştir: “Biz, köylünün elinden ürün fazlasının tamamını, hatta bazen köylünün gıdasının yarısını almıştık. Bunu ise askerin ve işçilerin geçimlerini sağlayabilmesi için yapmıştık. Yoksa, pomeşik ve kapitalistlere karşı, iflas etmiş bir ülkede galip gelmek mümkün değildi”. (Lenin, 1969b: 219)

Predrazverstkanın esas yükü zengin köylülerin, kulakların omuzlarındaydı. Ama köylülerin asıl kitlesi, beyaz ordunun kazanmasıyla, tekrar pomeşiklerin geleceğini anlayarak, Sovyet devletinin kurtuluşu için kendilerini kurban etmişlerdi. Şehirlerde ise, Sovyet hükümeti, çalışanlara gıda sağlayabilmek için kart sistemini²⁵ uygulamıştı.

Savaş Komünizmi dönemi önemli ölçüde para dolaşımının ve para rolünün azalmasıyla ilişkiliydi. Aynı zamanda, Savaş Komünizmi tüm sınıflar için zorunlu çalışma anlamına gelmekteydi. Burjuvalar da zorunlu çalıştırılmıştır. Ülkede sosyalist prensip hissedilmiştir: “Kim çalışmazsa, ona yemek yok” (Çuntulov, 1987: 160).

1920’nin sonlarına doğru ülkenin büyük kısmı beyaz ordudan kurtulmuş sayılmaktaydı. 1918 İlkbaharında iç savaşın bitmesi, Lenin tarafından hazırlanmış planın uygulanmasına imkân sağlamış ve sosyalist ekonominin temelini oluşması için gerekli koşulları sağlayabilmiştir. Ama, 1921 yılında, sosyalist kuruluşa girmek 1918 yılına göre daha zordu. Çünkü, iç savaş ülkenin ekonomisini çökertmişti. İç savaş döneminde zaten geride kalmış Rusya ekonomisi on sene geriye gitmişti. Ülkede şiddetli yakıt krizi yaşanmıştı. İç savaş sona erdikten sonra, köylülerin çıkarlarıyla savaş komünizmi politikası arasında çelişkiler

²⁵ Kart sistemi – 1917’de, Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruluşunda var olan bir sistemdir. İlk Savaş Komünizmi döneminde kullanılmış, 1921 yılında Yeni Ekonomik Politika Döneminin uygulanmasıyla iptal edilmiştir. Daha sonra, 1929 yılında, yani Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nde de uygulanmış ve 1935 yılında kaldırılmıştır.

oluşmaya başlamıştı. Ancak, o dönemde, küçük köylü işletmeleri, açlık çeken şehir nüfusuna gıda ve harap olan endüstriye hammadde sağlamaktaydı. Bu şartlarda, ürün alımı temelinde gerçekleştirilen savaş komünizmi politikasının devam etmesi köylü ile işçi sınıfı arasındaki bağı tehlikeye atmıştı. Köylüler arasında hoşnutsuzluklar görünmeye başlamıştı. Köylüler, Sovyet hükümetinden prezdrozverstkayı ortadan kaldırmasını talep etmişlerdi.

Ama, iç savaş döneminde, tek doğru olan savaş komünizmi politikasıydı. Çünkü, Sovyet hükümeti, bu politika sayesinde ülkenin tüm üretimini kendi hakimiyeti altında toplayabilmişti. Aynı zamanda, ordunun ve işçi sınıfının ihtiyaçlarının karşılanması merkezileştirebilmişti. Savaş Komünizminin en büyük başarısı ise, burjuvaya karşı iç savaşta, Sovyet hükümetinin galip gelmesine yaptığı büyük katkıydı (Samohin, 2001: 180).

Böylece, 1921 yılında, Savaş Komünizmi yerine, Lenin'in 1918 yılında oluşturduğu, ancak iç savaşın başlaması nedeniyle ertelenen ekonomik politığe geçilmiştir. Artık bu, “Yeni Ekonomik Politika” olarak tanımlanmıştır.

4.1.2. 1917-1920 döneminde Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Sosyalist devrim sonucu hükümet, kapitalist ve pomeşiklerden işçi sınıfının eline geçmişti. Dünyada, tüm zenginliğin yaratıcısı işçi sınıfı kendi kaderlerini artık kendi ellerine almış bulunmaktaydı (Burcalov, 1955: 30).

Sosyalist devrime kadar Kazakistan bölgesi çarlık Rusya'nın gerisinde kalmış sömürü bölgesi olmuştur. Çarlık Rusya'sı sömürge bölgelerini sadece hammadde ihtiyacını karşılamak maksadıyla kullanarak ekonomide, siyasette ve kültürde geri kalmasına sebep olmuştur.

Muazzam yer altı zenginliği olsa bile Kazakistan bölgesinde 1917'ye kadar ağır endüstri yok denecek kadar azdı. Küçük işletmeler sadece ziraat ürünlerini işlemek için çalışıyordu. Un değirmenleri, alkollü içecekler, yün yıkama ve deri fabrikaları vardı. Stalin bir sözünde “Kazak halkı tam olarak kapitalizmi yaşamamıştır; kendi proleteri yok sayılan, göçebe hayvancılık ile ataerkil-soyluk yaşamı sürdüren halklardır.” diyerek devrime kadarki Kazak halkının durumunu anlatıyordu (Stalin'den aktaran Kiyikbayev, 1953: 7).

Tarihte ilk kez toplumun kapitalizmden sosyalizme geçiş yolunu Sovyet halkı yapmıştır. Marksizm-Leninizm yoluyla silahlanmış Sovyet halkı yeni toplumun oluşmasına girişmişti. Sovyet devletinin kararnamesiyle arazilere özel mülkiyet hakkı iptal edilmiştir ve 8 saatlik iş günü oluşturulmuştur. Tüm orta ve büyük endüstri işletmelerinde işçi denetimi²⁶ kurulmuştur (Bayışev, 1967: 37).

Bu işçi denetimleri, Kazakistan bölgesinde endüstri işletmelerinin çoğunluğunda kurulmuştur Akmola, Semey, Torğay, Oral, Cetisu ve Sırderya bölgelerinde 1917 Kasım-Aralık aylarında. İşçi denetimi işletmelerin doğru çalışıp çalışmadığını gözetleyebilmek için kurmuştur. Bir anlamda, ürünün satımı ve alımında, malzemelerin güvenliği, hammaddeler, yakıtlar, bunların rasyonel bir şekilde kullanmalarını sağlamak için işletme yöneticileri işçi denetiminin emrine uymak zorundaydı (Aşimbayev, 1981: 40).

İşçi denetimi, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin ilk adımlarından biriydi. Artık, devletin ekonomisinde sosyalist bir yapı oluşturmak için ikinci adımın atılması gerekiyordu. Bu adım, yeni toplumda yeni üretim ilişkilerine ve kurumlarına yani Sovyet Hükümeti'nin büyük endüstrilerine, ulaşımına, bankalarına, iç ticareti işletmelerine vs. bunların ulusallaştırması yolunda atılan bir adımdı (Burcalov, 1955: 35).

Kazakistan bölgesinde kamulaştırma reformu Ridder dağ madenciliği anonim şirketi, Kırgız dağ madencilik birliği, Spask bakır madenciliği birliği, Dossor ve Makat petrol sahaları işletmelerinden başlamıştır. 1918 yazına doğru hemen hemen Kazakistan bölgesinin tüm büyük çaplı endüstri işletmeleri, Sovyetlerin yönetimine geçmiştir. Daha sonra iç savaş sırasında küçük ve orta işletmeler geçmişti. Böylece devlet tüm fabrikaların, tesislerin, madenlerin, ulaşımın ve diğer işletmelerin asıl sahibi olmuştur (Aşimbayev, 1981: 40).

Ama bu dönemde yeni kurulmuş Sovyet devleti daha önce belirtildiği gibi iç ve dış savaşla meşkuldü. Bu durum yeni kurulmuş Sovyet devletin zor duruma sokmuştur. Böylece savaşın gerekleri doğrultusunda 1918 yılında Savaş Komünizmi politikasını uygulamıştır.

İç ve dış savaş, yeni kurulmakta olan Sovyet devleti için büyük kayıplara sebep olmuştur. Savaş bittikten sonra Sovyet devleti bundan büyük zarar görmüştür. Bu zararı telafi etmek

²⁶ İşçi denetimi – üretimi ve bölüşümü denetleyebilmek için 1917 Şubat-Ekim aylarında kurulmuş kuruluş (İNSAROV, 2006, 75).

için endüstri bölgelerini tekrar eski haline getirmeye çalıştılar. Kazakistan bölgesindeki endüstri, ziraat, ulaşım zor bir dönemden geçiyordu. Üretim potansiyeli çok düşmüştü. Örneğin, büyük endüstrinin gayri safi hasılası 1913'den 1920'e kadar %49 düşmüş, bu süre zarfında işçi sayısı ise yarıya düşmüştür. Bu dönemde ekonominin %90'ını zirai ürünler oluşturmaktadır.

Rusya'nın eskiden beri sömürdüğü uluslara egemenlik getireceğine iddialı olan "Ekim devrimi" Kazak halkına sosyalizmin yolunu açmıştır. Kazakistan bölgesinin üretim güçlerinin her alanda sınırsız gelişmesini sağlamıştır. Endüstrinin gelişimi Ekim devriminin proleterya tarafından kazanılmasından sonra başlamıştır. Kazakistan bölgesinin işçileri, ülkedeki Beyaz Çar askerlerini mağlup ettikten sonra, 1920'de "Kazakistan Bölgesi Birinci Kongresinde" alınan kararla Kazakistan bölgesi, "Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını aldı. Bu Kazak OSSC'nin Sovyetlere katılımında önemli bir adımdır. Komünist Partinin başkanlığıyla kurulmuş Kazak Sovyet Devleti'ne, Kazak halkının ekonomisi ile kültürünün sosyalist yolla tekrar inşa edebilme yolu açılmıştır (Kiyikbayev, 1955: 15).

1918-1920 iç savaş nedeniyle Kazak OSSC'nin ekonomik durumu kritik haldeydi. Çünkü hükümetin ekonomi politikasının temel aracı köydeki tarımsal ürünlerdi. Zirai ürünlere ve gıdalara askerlerin ve şehirlerdeki proleterlerin kendi gereksinimleri için el koyuyorlardı. Bu "savaş komünizmi" Sovyet siyasetinin bir parçası olmuştur. Ekonomik kalkınmanın doğal yasalarını dikkate almayan ve kontrolsüz şekilde gelişen yönetim anlayışı, ziraatı felakete götürmüştür. Ekim alanlarının küçülmesi, verimlilikte görülen düşüşler, gayri safi buğday üretimini 1921'de devrim öncesi dönemdekinden tam 3 kat daha hızlı azalmıştır. Hayvancılık ise bundan daha kritik durumdaydı. Kazaklar'ın bulunduğu bölgelerde, 1916 ulusal kurtuluş savaşının bastırılması esnasında başlamış olan uzun süreli bir kriz vardı. Kırmızı ve beyaz askerler²⁷ tarafından sürekli hayvanlara el koyma, salgın hastalık ve başka da doğal düzenin bozulmasından koyunların sayısı önemli ölçüde azalmıştır (Bayışev, 1967: 50).

²⁷ Kırmızı ve beyaz askerler – Kırmızı askerler Bolşevikler tarafından 1917 yılında oluşturulmuş işçiler askeridir. Beyaz askerler ise Bolşeviklerin 1917 Ekim Devriminden hemen sonra Kırmızı askerlere karşı General Alekseev tarafından Çarlık Rusya subaylarından oluşturulmuş askerlerdir (<http://on-infantry.narod.ru/ww1/infarusgw.htm> 12.10.2016)

Bölgenin içinde bulunduğu zor duruma bakmadan merkezi yönetim, el koymaların Kazak OSSC'nde artacağını açıklamıştı. 1920 Ağustos – 1921 Haziran aralığında hükümet, köylüleri 110 milyon pud²⁸ miktarında olağanüstü miktardaki vergiyi ödemeye mecbur etmiştir. 35 milyon pud'luk bir kısmı Kuzey Kazak OSSC bölgesinin vermesi lazımdı. Ayrıca, 1920'de kötü bir hasat olmuştur. Önceki senelerden kalma buğday ise depolarda neredeyse tükenmişti. Bunları hesaba katmayan hükümet, bu milyonlarca pud'nun merkez yönetimdekilere iadesine zorlamıştı. Sadece fazlalara el konulmuyordu. Gıda için gerekli tohum fonlarına da el koyuyordu. Buna ilave hayvanlara el koyma ve diğer olağanüstü vergiler arttırılmıştı (Aşimbayev, 1982: 30).

Operasyonların sonucu olarak ortaya açlık çıkmıştır. Açlık, 1921-1922 yılları arasında Kazak SSC'nin çoğu bölgelerini etkilemişti. İki milyondan fazla insan açlık sınırındaydı. Bunun 1 milyonu açlık ve hastalıktan dolayı hayatını kaybetmişti. Özellikle bunlar birkaç senedir, hasat olmayan Kazak OSSC'nin doğu ve güney doğu bölgelerinde yaşanmıştır.

Bu inanılmaz insan kaybı, SSCB'nin Kazak OSSC dışındaki başka bölgelerinde yaşanmamıştı. Bu nedenle endüstride durgunluk yaşanmıştı. Petrol çıkartma 1913'te 118 binden 30 bine kadar, kömür ise 65 bin tondan 15 bin tona kadar düşmüştür. Ayrıca demir ve bakır madenleri ve tesisleri çalışmasını tamamen durdurmuştu. Böyle bir durumda, doğal olarak, bu sıkıntıların nasıl çözüleceği sorusu akla gelmiştir.

Lenin, bu yeni ekonominin kurtarılması için, yabancı sermayenin ülkeye girmesi gerektiğini ifade etmiştir. Küçük endüstriden sosyalist endüstriye geçebilmesi için bu gerekliydi. Bundan korkmak da gerekmiyordu, çünkü Sovyet devleti tüm ipleri elinde tutuyordu. Partinin 10. Konseyinde, işçi birliklerinin ve köylülerin güçlenebilmesi için köy ve şehirlerarasında serbest mal alış verişinin olması gerekiyordu. Böylece Sovyet devleti Yeni Ekonomik Politik dönemine ilk adımını atmıştı (Bayışev, 1967: 65).

²⁸ pud – 1 pud = 16,4 kilo

4.1.3. Lenin'in ekonomik hedefleri, politikaları (Yeni Ekonomik Politika)

1917 Ekim Devrimi sonrası, Çarlık Rusya'ya son verilerek, Lenin'in önderliğiyle, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ise, 30 Aralık 1922'de Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin, Beyaz Rusya SSC'i, Ukrayna SSC'i, Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetlerinin birleşmesiyle resmi olarak kurulmuştur (Kiselev, 2002: 432). 1917 Ekim'inde, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, iç çatışmalar sona ermemiştir. Üstelik, Birinci Dünya Savaşı da devam etmekteydi. Bu dış ve iç savaşın üstesinden gelebilmek için, Savaş Komünizmi politikasını uygulamışlardı. Bolşeviklerin, bu politikayı uygulamadaki amacı, şehirleri ve Kızılorduyu, silahsız ve gıdasız bırakmamaktır. Savaş Komünizmi, 1918-1920 yılları arasında uygulanmıştır. Savaş Komünizmi döneminde serbest ticaret, özel mülkiyet yasa dışı ilan edilmiştir, tüm endüstri kuruluşları devletleştirilmiş ve merkezi yönetim yürürlüğe geçmiştir. Aynı zamanda, şehri ve orduyu besleyebilmek için, köylünün elindeki fazla tarımsal ürüne el konulması kararlaştırılmıştır. Köylünün eline, aç kalmamasını sağlayacak miktarda bırakılmıştır. Ama, bu katı politika, 2 seneden fazla sürememiştir. Çünkü, artık, ülkenin bazı bölgelerinde, ayaklanmalar sürmekteydi. Bu politika, askerlerin ayaklanmasından sonra, Lenin'i çok etkilemiştir ve bu politikaya son vererek, 1921'in ilkbaharında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 10. kongresinde, Yeni Ekonomik Politika dönemine geçiş kararı alınmıştır (Pankratova, 1963: 36).

İç ve dış savaşlarından sonra, Sovyetler Birliği zor duruma düşmüş ülke, derin bir ekonomik ve politik krize girmişti. Yaklaşık 7 sene süren savaş yüzünden ülke, milli zenginliğinin dörtte birinden fazlasını kaybetmişti. En çok zarar gören de endüstriydi. Endüstrinin gayrisafi hasılası 7 kat azalmıştı. Hammadde stokları ise, 1920 yılında tamamen tükenmiş bulunmaktaydı.

Ulaşım ve ziraatta da durum iyi değildi. Savaş dönemi öncesi ile 1920 yılındaki demiryolları taşımacılığını kıyaslarsak, demir yollarının sadece, %20'si çalışıyordu. Ziraatta ise ekim alanları, verimliliği ve et ürünlerinde de ciddi bir şekilde azalma yaşanmıştı. Toplamda, ziraat ürünlerinde 2,5 kat azalma ortaya çıkmıştı. Yaşam seviyesinde ve işçi emeğinin verimliliğinde, hızlı bir düşüş yaşanmıştı. İşletmelerin çoğunun kapanmasından dolayı bu işletmelerde çalışan işçiler işsiz kalarak, işsizlik oranı artmıştı. Ortaya çıkan bu büyük

kayıplar, 1920'nin Sonbaharında, işçi sınıfının arasında huzursuzluğu arttırmıştı (Kolektif çalışma, 1960: 29).

Bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak için Lenin, Savaş komünizminden Yeni Ekonomik Politika dönemine doğru yön değiştirme stratejisinin yeni yaratıcı fikirlerini ve taktiklerini geliştirmeye başlamıştı. Ve İlkbahar 1921'de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 10. Kongresinde, Yeni Ekonomik Politika dönemine geçiş kararı alınmıştı. Yeni Ekonomik Politika, Lenin'in sosyalizm inşası için gerekli olan planının bir parçasıydı. Bunda sosyalist gelişmenin metodu ve biçimleri tüm geçiş dönemi için belirlenmiştir. Yeni Ekonomik Politika Marksizm'in gelişmesinde ise, yeni ve yaratıcı bir adımdı.

1921 yılında partinin 10. Kongresi, predroazverstkayı ortadan kaldırarak, prodnologa (ürün üzerinden vergi) geçmişti. Prodnolog, predrazverstkaya göre iki kat daha düşük vergi türüydü. Vergideki böyle bir önemli bir düşüş, üretimin gelişmesine imkan sağlamıştı. Yeni Ekonomik Politika döneminde, prodnologla birlikte piyasa ilişkilerine de izin verilmişti. Yeni Ekonomik Politika, sosyalizmin koşullarının oluşmasına yönelik geçici bir politika olarak görülmüştü.

Lenin, Sovyetler Birliği'nde sosyalist toplumun inşası için, proleterya diktatörlüğü dahil her şeyin mübah olduğunu söylemişti. İşçi sınıfı ve köylülerin birliğini sağlayarak, bu birliğin içinde, işçi sınıfının başa geçmesini umdu ve aynı zamanda temel üretim araçlarının toplumun mülkiyetine geçirilmesi gerektiğini söylemişti. Bunların doğrultusunda, Lenin şu cümleyi kullandı: "Bu bir sosyalist toplumu değildir ama bu onun inşası için gereklidir." (Lenin, 1969b: 370). Lenin, bu politikasıyla, Sovyet halkını ve partisini, sosyalizmin inşasını başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceklerine inandırarak, onların zafere olan inancını arttırmıştı (Ponomarev, 1963: 72).

Yeni Ekonomik Politika'nın asıl hedefi, sosyalizmin inşasıydı ve bu sosyalizmin inşası da işçi sınıfı ve çalışan köylü birliğinin uğraşlarıyla olacağı belliydi. Lenin'in anlayışında, sosyalizmin inşası için, Yeni Ekonomik Politika'nın asıl hedefi, ekonominin temelinde işçi ve köylünün birliğini güçlendirerek, sosyal ekonomi ve küçük köylü ekonomisi arasında köprü kurmak ve böylece işçi sınıfının liderliği ile köylülerin ana kitlesini dahil ederek, acele etmeden büyük çaplı sosyalist endüstrisine geçmektir.

Yeni Ekonomik Politikayla belirlenmiş olan ekonomik ilişkiler biçimi, sosyalizm inşasında ortak çıkarları olan endüstri ile köy ekonomisinin ve şahsi çıkarları olan küçük çaplı üreticilerin üretiminin genişlemesine teşvik etmişti. Bu politika, köylülerin maddi çıkarlarının temin edilmesi için ön koşullar oluşturmuştu. Lenin bu politikayı şu cümleyle özetledi: “...Sınıflar kağıtla değil, ancak maddi şeylerle tatmin edilirler” (Lenin, 1963: 61).

Yeni Ekonomik Politika, sosyalist bir dönüşümün, küçük köylü işletmelerine fayda sağlayacağını, işçi sınıfının politik önderliğiyle ve devletin maddi yardımda bulunmasıyla gerçekleşeceğini öngörmüştü. Bu işçi ve köylü birliği, sosyalist endüstri ve köy işletmeleri arasında köprü olacaktı. Bunun amacı, küçük çaplı köy ekonomisini sonsuza dek yaşatmak değil, tam tersi onda sosyalist bir dönüşümün gerçekleştirilmesi, yani; köylünün sosyalizm emekçisi haline dönüştürülmesiydi (Lenin, 1969b: 148).

Bu tarihi oluşumda kooperatifin önemi çok büyüktü. Lenin’in planı, emekçi köylüleri sosyalist toplum inşasına çekmekti. İlk olarak basit ve kolay olan, köylünün, kooperatife adapte olmasını sağlamıştı. Daha sonra, toplu şekilde, üretim kooperatiflerini geliştirdi. Doğal olarak, yeni ekonomi politiğe bağlı olan meta-para ilişkilerini kullanarak, kooperatifleştirme ile köylülerin maddi çıkarlarının artmasını hedeflemişti. Lenin, Yeni Ekonomik Politika şartlarında, kooperatiflerdeki hedeflerini şöyle ifade etmekteydi: “Şahsi çıkarı olan küçük meta üreticisinin toplumla birlikte bütünleşmesi, devlet tarafından gözetim ve denetlenmesi ve sosyalizm inşasında şahsi çıkarın toplum çıkarına tabii olması.” Bunun sayesinde kooperatifler, köylülerin sosyalist bir düzene geçişini kolay yollarla ulaşmalarını sağlamıştı. Yani kooperatifler, sosyalizmin inşasında tüm köylülerin bu projeye katkıda bulunmasını sağlamıştı (Lenin, 1963b: 370).

Lenin, Yeni Ekonomik Politikte, sosyalist dönüşüm programı olan köy ekonomisi ve elektrifikasyon arasında, kopmaz bağ olduğunu altını çizerek söylemişti. O, burada kolhoz (kollektif işletme) ve elektrifikasyonun²⁹ altını çizerek, küçük köylü tarımcılığından “sosyalist tarımcılığına” geçiş yolunu hatırlatmıştı (Lenin, 1963: 60). “Kolhoz, kooperatif ve elektrifikasyonun en yüksek aşaması, yani, tüm işletmeyi büyük endüstrinin yeni teknik merkezine dönüştürmektir. İşte, köy ekonomisinde sosyalist dönüşüm yolu böyledir. Küçük üreticilerin, sosyalist değişimi için maddi kaynaklar, teknoloji, tarımda traktörler, makinelerin ve elektrifikasyonun büyük çaplı kullanılması lazım”. Sosyalizm inşasında,

²⁹ Elektrifikasyon – ekonominin tüm dallarını ve hanehalkı elektrik enerjiyle donatmak

ülkenin elektrifikasyonu ve kooperatifleşme planı, Lenin planlarının birbirinden ayrılmaz parçalarıydı.

Yeni Ekonomik Politika döneminde, zirai ürünlerde ortaya çıkmış gelişmeler, prodnologun ve serbest ticaretin uygulanmasıyla gerçekleşmişti. İlk yıllarda, yani 1921-1922 yıllarında, 18 ürün üzerine (buğday, et, vs.) ayrı ayrı vergi belirlenmişti. 1922-1923 yıllarında, herkese eşit, buğday birimleriyle hesaplanan tüm ürünlere, tek vergi türü ortaya çıkmıştı. Buğday katsayı olarak hesaplandı ve diğer ürünler, buğday standart alınarak belirlenmişti. 1923-1924 yıllarında ise, köylünün tercihiine göre vergi, ürün ya da parayla ödenmişti. 1924-1925 yıllarında, köylüler parasal vergilendirmeye geçiş yaptı ve prodnolog (ürün üzerinden vergi alımı) devlet tarafından ortadan kaldırılmıştı.

Zirai ürünlerin yeniden canlanması ve üretim işinin düzene sokulması, devlet hazinesindeki buğdayın artmasına neden olmuştu. Devlet hazinesi için, 1921-1922 yıllarında 3,7 milyon ton, 1922-1923 yıllarında 6,8 milyon ton, 1923-1924 yıllarında 6,3 milyon ton, 1924-1925 yıllarında -veri yok-, 1925-1926 yıllarında 7,9 ton buğday toplanmıştı (Gladkov, 1960: 85). Buğdaydan başka, zirai ürünlerin üretilmesinde artışlar gerçekleşmişti. Örneğin, yağlı tohumlar üretimi 1921-1926 yılları arasında 4,2 kat, hayvan yağı üretimi 3,1 kat, yumurta üretimi 6 kat artmıştı. 1921 – 1926 yılları arasında, ham pamuk üretimi 28,5 kat, büyük deri üretimi 1,9 kat, küçük deri üretimi 2 kat artmıştı. Bu zirai ürünlerdeki artış, köy endüstrisinin canlanmasını göstermektedir (Kondratev, 1927: 50).

Köylülerin çoğunluğu, endüstri ürünlerini alabilmek ve geçimlerini sağlayabilmek için kendi ürünlerini satmıştı. Şehir ve köy arasındaki alış verişler çoğunlukla takasla³⁰ gerçekleşmiştir. Takas oranları ise endüstrinin ve toprak işletiminin, işçilik önemine göre belirlenmişti.

³⁰ Takas – şehirdeki endüstri merkezlerinde üretilmiş ürünleri köylünün elindeki zirai ürünlerle değişimin (takasın) gerçekleşmesini kastedilmiştir.

Çizelge 4.1. Ülkede üretilen makine, teçhizat hacmi ve yurtdışından getirilen makine, teçhizat hacimlerinin kıyaslanması (milyon ruble) (Kondratev, 1927: 39)

Yıl	Ülkedeki üretim	İthalat	Toplam
1913	60,5	48,5	109,0
1921/22	6,8	4,7	11,5
1922/23	11,8	2,7	14,5
1923/24	16,4	4,1	20,5
1924/25	39,9	19,4	59,3
1925/26	68,0	51,5	119,5

Lenin, ülkenin endüstrileşmesiyle birlikte, sosyalizmin inşa sürecinde ortaya çıkan tüm temel sorunları birbirine bağlamaktaydı. Makine endüstrisinin gelişmesi, işçi sınıfının çoğalmasına ve konsolide olmalarına, proletarya diktatörlüğünün sağlamlaşmasına ve onun temeli olan işçi ve köylü birliğinin artmasına sebep olmuştu. Lenin, çalışan köylünün sosyalizme geçiş yolunun, sadece büyük makine endüstrisiyle sağlanacağını göstermiştir. Endüstrinin gelişmesi, ekonomik ve teknik genişlemenin şartlarını oluşturarak, köylülere yardım ederek ve kooperatiflerin inşasında maddi temel sağlamıştı (Lenin, 1970: 95).

Çizelge 4.1.'de görüldüğü gibi, Yeni Ekonomik Politika döneminde, endüstride savaş öncesi üretim seviyesi yakalanmıştır. Biz burada sadece endüstrinin gelişmesinin değil, genel olarak ekonominin canlandığını görüyoruz.

Yeni Ekonomik Politika koşulları altında, sosyalizm ve kapitalizm arasında mücadele gerçekleşmişti. Bu mücadele, ekonomik alanda gerçekleşmişti. Sosyalizmin, kapitalizme karşı bir ekonomik zafer kazanması lazımdı. Bu mücadelenin sonucu, ülkenin, gelecekte sosyalist yolla gelişmesini sağlayacaktı. Yakın gelecekte, Rusya'da inşa olmakta olan küçük köylü ekonomisinden gelişen sosyalizm ile kapitalizm arasında, son ve belirleyici mücadele olacağı hakkında, Lenin uyarıda bulunmuştu (Lenin, 1963b: 83).

Yeni Ekonomik Politikaya geçiş ve prodrozvestka yerine, prodnologun getirilmesi devletin, şehirlerde ve köylerdeki halk arasında ekonomik ilişkileri kökünden değiştirmişti. Yeni Ekonomik Politika, genel olarak ülkenin ve köylülerin çıkarını gözeterek, küçük üreticilere kendi işletmelerini kurabilmesine imkân sağlamıştı (Kuzmin, 1972: 79).

Yukarıda bahsedildiği üzere, Bolşeviklerin 10. Konsey’inde prodrozverstkadan prodnologa geçilmişti. Bu da, yeni ekonomik politiğe geçişin ve işçi sınıfı ile köylünün arasındaki yeni ilişkilerin ön koşullarından biriydi.

Predrozverstkdan prodnologa geçilmesi, ürünlerin alımında azaltılmayı beraberinde getirmiştir. Ekmek alımı, %43,3, tohum 2 kat, et % 74,5, yağ %36,1 azaltılmıştı. Böylece, köylü işletmesinde üretilmiş olan ürünlerin çoğunluğu köylünün kendisinde kalıyordu. Bununla köylü, kendi işletmesini geliştirebilirdi ya da kendisi için yeterli olacak kadarını tüketir ve kalanın tarımda kullanılan endüstri ürünleriyle takas edebilirdi. 24 Mayıs 1921’deki Hükümet Kararnamesi’nin izniyle “verginin ödenmesinden sonra halkın elinde kalmış olan ürünlerle takas yapmak, satın almak ve satmak serbest bırakılmıştı.” (Kunayev, 1965: 120).

Sovyet devleti, Yeni Ekonomik Politika döneminin ilk senelerinde bile, planlı bir şekilde meta-para ilişkilerini kontrol edebiliyordu. Bu kontrolü, işçi ve köylü birliğini arttırmak için kullanıyordu. Bunun amacı, köylülerin durumlarını maddi olarak iyileştirerek, zirai ürünler üretimini yeniden canlandırmak ve sosyalizme geçiş şartlarını oluşturmaktı. Tabii ki, meta-para ilişkileri, geçiş ekonomilerinde toplum yararının aleyhine kullanılabilirdi.

Yeni Ekonomik Politikanın ilk dönemlerinde, endüstri ve ziraatın gelişmesindeki eşitsizlik sonucu, piyasa da endüstri ürünlerine göre zirai ürünlerinde artış görölmüşü. Endüstri ürünlerini satan işletmeler, doğal olarak endüstri ürünlerindeki fiyatı arttırmıştı. Böylece, endüstri ve tarım ürünlerinin fiyatları arasında keskin bir fark ortaya çıkmıştı. Bu farklılığın doruk noktası sonbahar 1923’te yaşanmıştı. Özellikle tarımsal makine ve aletlerin fiyatlarında yükselme gerçekleşmişti. Örneğin, 1913’te köylüler 0,3 ton buğday karşılığında bir pulluk alabiliyorken, 1923’te ise ancak 2,4 ton buğday karşılığında bir pulluk sahibi olabiliyordu. Biçerdöverin karşılığı 2,4 tondan 13,5 tona, orakın karşılığı ise 1,9 tondan 11,3 tona yükselmişti (Yakovlev, 1964: 150). Taleplerden dolayı fiyatlar yükseldiği için alım zorlaştı. Köylüler makine ve aletler almaktan vazgeçmişti. Köyde zirai makineler çok azdı.

Buna rağmen zirai makineler satılamamıştı ve bu makineler, endüstri tesislerinin depolarında bekletilmişti. Köylülerin özel tüketimindeki ürünlerin fiyatlarında da artışlar ortaya çıkmıştı.

Fiyatlar arasındaki bu fark, köy ile endüstri arasındaki ekonomik ilişkileri zedelemişti. Parti ve hükümet, satış zorluklarındaki sıkıntıları gidermek için bir takım tedbirler aldı. Şehir ve köy arasında mal döngüsünün normalleştirilmesi için, fiyat politikasını uygulamıştı. Endüstride, emeğin verimliliğini arttırmak için üretimdeki maliyeti azaltma mücadelesi başlamıştı. Devlet tarafından, endüstri ürünlerinde fiyat indirme politikaları yürütülüyordu. Devlet, 1 Ekim 1923 ile 1 Ekim 1924 tarihleri arasında, endüstri ürünlerindeki fiyatları %25,3 düşürmüştü. Endüstri ürünleri fiyatlarıyla, zirai ürünler fiyatlarında önemli ölçüde yaklaşma gerçekleşmişti. Sovyet devleti, kısa zamanda satış zorluklarındaki sıkıntıları ortadan kaldırmıştı. Tarım makinelerini, tekstil makinelerini ve diğer makine ve aletleri satarak elindeki stokları eritmişti. 1923-1924 yıllarında, köylerde, endüstri ürünlerindeki tüketim, savaş dönemindeki (1913) seviyesindekinden daha da önemli bir şekilde artmıştı. Bu artış, 600 milyon rubleden, 740 milyon rubleye ulaşmıştı (Kuzmin, 1972: 84).

Çizelge 4.2. Yeni Ekonomik Politika döneminde, üretim araçları ve tüketim mallarının üretimi (Kuzmin, 1972: 84)

Yıl	Tüm endüstri ürünlerinin gayrisafi hasılası	
	Milyon ruble	Önceki seneye % farkı
1913	10 251	—
1920	1 410	—
1921	2 004	142,1
1922	2 619	130,7
1923	4 005	152,9
1924	4 660	116,4
1925	7 739	166,1
1926	11 033	143,2

Çizelgede gördüğümüz gibi, Yeni Ekonomik Politika'nın başarıları ortadadır. 1926 yılındaki endüstri ürünlerinin gayrisafi hasılası, 1913 yılındaki gayrisafi hâsıladan daha da fazladır.

Devletin büyük işletmelerinin, Yeni Ekonomik Politika dönemindeki asıl şekli tröstler olmuştu. Yani, işletmeler üretim dallarına göre birleştirilerek büyük merkezli tröstler kurulmuştu. Bunun amacı, devlet endüstrisinin temel alanlarını tröstleştirerek, tükenmekte olan alanlarının hayatta kalmasını sağlamak, bunun sonucunda endüstrinin yeniden canlanmasında ortaya çıkacak engelleri ortadan kaldırmak ve endüstriyi yeni ekonomik şartlara hazırlamaktı (Kuybişev, 1927: 78).

1920'lerin ikinci yarısında, Yeni Ekonomik Politika'nın yavaşça ortadan kalkması için ilk deneyimler gerçekleştirilmişti. Yönetim tarafından bunun ilk adımı olarak, özel sermaye uzaklaştırılarak, endüstride, sendikalar likide edilmiş ve sert merkezi ekonomik sistem oluşmaya başlamıştı. Bu da Sovyetler Birliği'nin kurucusu ve Yeni Ekonomik Politika'nın uygulayıcısı Lenin'in vefatından sonra iktidara Stalin'in gelişiyle gerçekleştirilmiştir.

4.1.4. Yeni Ekonomik Politika döneminde Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Kazak OSSC, Yeni Ekonomik Politika dönemine, Sovyetler Birliği'ndeki diğer devletler gibi, 1921 İlkbaharında geçmeye başlamıştı. Yeni Ekonomik Politika dönemine geçiş sürecini hafife almamak gerekmektedir. Çünkü, bu karmaşık ve zor bir süreçtir. Bu nedenle, Kazak OSSC'nde Yeni Ekonomik Politika dönemine geçiş, 1921 yılında, sadece, predrozverstskadan prodnologa dönüşerek gerçekleşmişti. 1923'te, geriye kalan ekonomi dalların tümü yeniden yapılanmıştı, tüketici birliği politikası, finansal politika, kiralık politika³¹, vb. politikalar uygulanmaya başlanmıştı (Bayışev, 1967: 41).

Ulusal hedefler, Kazak OSSC'nin halk ekonomisinin kalkınması, tekrar canlandırılması için gereken tüm kararlar, Yeni Ekonomik Politika ve 10. Bolşevik partisinin konseyinde alınmış kararlar doğrultusunda oluşturulmuştu. Ama, 1921-1922 yıllarında, Kazak OSSC'nde koşullar daha da zorlaşarak yeni büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştı.

1921-1922 yıllarındaki kötü hasat ve açlık Kazak OSSC'nin ziraatına, büyük zarara neden olmuştu. Bu son derece zor durum için, 1921 Ekim'inde, Kazak OSSC Sovyetlerinin 2. Konseyi toplanmıştı. Bu toplantıda şu konular kararlaştırılmıştır: Kazak OSSC'nde, ileriye

³¹ Kiralık politika – Devrimden sonraki 1917-1920 yılları arsında çok işletmeler kamulaştırılmıştır, Yeni Ekonomik Politika döneminde ise kamulaşmış işletmelerin devlet tarafından kiraya verilmesi hakkında politika tasarlanarak uygulanılmaya başlamıştır.

yönelik Sovyet devletinin inşasının gelişmesi, cumhuriyetin güçlenmesi, Yeni Ekonomik Politikanın uygulanması, bunun sonucunda halk ekonomisinin iyileştirilmesi ve yaşanmakta olan açlıkla mücadele edilmesi gerekir (Vajnik, 1940: 99).

1921-1922 yıllarında, kötü hasat Kazak OSSC'nin ekonomisine büyük zarar vermişti ve bu da açlığa neden olmuştu. Böylece, arazilerin miktarı, 1921-1922 yıllarında, 3,9 milyon dönümden 1,7 milyon dönüme kadar düşmüştü. Bundan dolayı da, hasat verimi, 38,7 pud'tan, 18,7 pud'a kadar düşmüştü. Bu dönemde, buğday hasadı ise 3 kat azalmıştı. Zor durum, sadece tarımcılıkta değil hayvancılıkta da yaşanmaktaydı. Savaş öncesi 1914 yılını 1922 yılıyla kıyaslanırsa büyük baş hayvan sayısı yaklaşık 2,1 milyon, at sayısı 2 milyon, küçükbaş hayvan sayısı 6,5 milyon, deve sayısı ise 0,3 milyon kadar azalmıştı. Genel olarak, 1922 yılında, hayvan sayısı 10,8 milyon kadar azalmıştı. Bu ziraattaki salgın, hayvanlarda ve insanlarda açlığa neden olarak korkunç sonuçlar doğurmuştur. (Musin, 2005: 301)

Kazak OSSC'nin ziraatının canlandırılması yukarıda bahsedildiği sıkıntılardan dolayı 1923 yılına kadar gecikmiş, daha sonraki yıllarda ise ziraatta hızlı bir gelişme sergilenmiştir. Özellikle bölgenin asıl ziraat dalı olan hayvancılıkta gelişme ortaya çıkmıştır. Bunda Sovyetler Birliği'nin ulusal politikası olan Yeni Ekonomik Politika önemli bir rol oynamıştır.

Yeni Ekonomik Politikanın hedefi ilk olarak ziraat ürünlerinin üretimini arttırarak, köylülerin ülke ekonomisinin kısa sürede canlanacağına ilişkin inancı arttırmaktı. Bu da özellikle tüketici birliği(cooperation) yardımcı olmuştur. Tüketici birlikleri çobanların ihtiyaçlarını karşılama, tarım üreticisine endüstri makineleri sağlama ve ayrıca köydeki ihtiyaçları karşılama hedefini yerine getirirdi. Yeni Ekonomik Politika döneminde zirai reformlar köylülere arazi ve hayvan yardımı yaparak hayvancılığın ve tarımcılığın gelişmesini sağlamıştır.

Ziraattaki sıkıntılar çözülmeye başladığında devletin köylünün ürettiği tahıl karşılığında endüstri ürünlerini verebilmesi için artık endüstrinin geliştirilmesine yönelmesi gerekiyordu. O dönemde endüstri o kadar tahrip olmuştu ki, devlet tarafından büyük çaplı işletmeleri kısa sürede canlandırmak mümkün değildi. Bu yüzden devlet maliyeti az, küçük çaplı endüstri işletmelerin canlandırılmasına katkıda bulunmuştur.

1922 yılında Ulus Ekonomisinin Yüksek Kurulu tarafından özel kurum olarak küçük çaplı endüstri işletmelerinin geliştirilmesi için başkanlık oluşturulmuştu. Kazak OSSC şartlarında küçük çaplı endüstri işletmelerinin önemi büyüktü. Bu işletmelere ülkede büyük endüstri eksikken hanenin tüketim mallarına olan ihtiyaçlarını karşılama görevi verilmiştir. Yeni Ekonomik Politika döneminin sonlarına doğru küçük ölçekli işletmelerde 32 bin işçi çalışıyordu ve ülkede üretilmiş tüketim mallarının 1/3'ni üretmekteydi. Diğer yandan da küçük ölçekli işletmeler bir çatı altına toplayarak balıkçıların, demircilerin, ayakkabıcıların vs. artelleri kurulmuştur. Küçük çaplı işletmeleri artele çevirerek onları sosyalist siteme dâhil etmişlerdir.

İç ve dış savaşıardan ötürü, endüstrinin hammadde üretimindeki düşüş nedeniyle Kazak OSSC'nin ulus ekonomisinin gelişme hızı da çok yavaş ilerlemişti. Ama, Yeni Ekonomik Politika dönemi, endüstrinin toparlanabilmesini sağlamıştı ve endüstri ürünlerini zirai ürünlerle kıyasla (bkz. Çizelge 4.6) yüzdesi artmıştı. Kazak OSSC endüstrisi, Yeni Ekonomik Politika dönemi öncesinde zor ve kötü şartlar altındaydı. Yeni Ekonomik Politika'nın uygulanmasıyla, Kazak OSSC ekonomisi canlanmaya başlamıştı. Endüstride olan önemli gelişmelerden biri, Kazak Sovyet Ulus Ekonomisinin 8 tröst olarak birleşmesiydi. Bu tröstler şunlardı: “Kocmehtrest, Kazribtrest, Kzaksaultrest, Kazspirt, İletksol, Pavlodarsol, Akjolzoloto, Kazzapzoloto”³². Ayrıca bölge çapında önemli tröstler işletilmeye başlamıştı. Bu bölge çapındaki tröstlerin yarısı özel sektöre kiraya verilmişti.

Ülke ekonomisinin çeşitliliğini hesaba katarak, küçük ölçekli işletmelere de sahip olmak için, özel sermayenin kullanılması gerektiğini, Lenin şu sözlerle dile getirmiştir: “Biz küçük ölçekli üretimden sosyalizme direkt geçme kapasitesine sahip değiliz, buna gücümüz yetmez. Belli ölçüde kapitalizm kaçınılmazdır. Kapitalizmin doğal ürünü olan, ödemesi takasla ve satın almayla gerçekleşen küçük ölçekli üretimleri kullanmamız şarttır.” (Lenin, 1969a: 222).

³² Kocmehtrest, Kazribtrest, Kzaksaultrest, Kazspirt, İletksol, Pavlodarsol, Akjolzoloto, Kazzapzoloto – tröst isimleri

Yeni Ekonomik Politika döneminde, endüstride, özel sermayenin gelişme biçimi şunlardı:

1. Yeni özel kapitalist işletmelerin örgütlenmesi,
2. Özelleştirmeler yapmak ve özelleştirmeler ile kapitalist işletmeleri tekrar canlandırmak,
3. Devlet işletmelerinin özel sermayeye kiraya verilmesi,
4. İmtiyazlarla yabancı sermayeyi çekmek.

Birinci ve ikinci yöntem özel sektör kapitalizmidir, diğer ikisi ise, devlet kapitalizminin örnekleridir.

Kesinlikle, endüstride, devlet kapitalizminin ilk ve önemli biçimi olan özel işletme etkinliğine izin verilmişti. Böylece, endüstri ve ticaret merkezlerinin oluşturulması için özel yatırım ve özel sermaye teşvik edilmişti..

Savaş dönemi yıllarında, halk ekonomisinin kötüleşmesi, fakirleşmesi, iflas etmesi Kazak OSSC halkının özel sermaye yatırımlarını azaltmıştı. Savaş sonrasındaki Yeni Ekonomik Politika döneminde, halk, savaş dönemindeki gibi özel sermayenin kamulaştırılacağından korkuyordu. Aynı zamanda, önlerinde açılmış olan fırsatı da değerlendirerek, yatırım yapmak istediler. Kapitalizmin restorasyonu, Sovyet devletinin yıkılması ve burjuvanın yeniden doğma umudu ortaya çıkmıştı. Bu nedenlerle, burjuvanın, sosyalist düzeni yenme arzusu canlanmıştı. Böylece, Kazak OSSC endüstrisinde, özel sektörler yer almaya başlamıştı. (Lenin, 1969a: 226).

Çizelge 4.3. Yeni Ekonomik Politika dönemindeki, kamu, kooperatif, özel endüstri işletmelerinin tesis ve gayri safi üretimlerinin karşılaştırılması (Bayışev, 1977: 326)

Yıllar	Kamu endüstri		Kooperatif endüstri		Özel endüstri	
	Tesis sayısı	Gayri safi üretim (ruble)	Tesis sayısı	Gayri safi üretim (ruble)	Tesis sayısı	Gayri safi üretim (ruble)
1924/25	63	12 346 623	12	669 918	20	431 015
1925/26	71	18 983 642	28	1 867 117	33	1 034 669
1926/27	105	24 885 800	23	1 496 100	21	787 200
1927/28	124	Veri yok	22	1 328	5	115 200

Veriler, özel sektörün, Lenin döneminde 1925-26 yıllarında, gayri safi hasılasının arttığını göstermektedir. Ondan sonraki yıllarda azaldığını ve 1928 yılında, sadece 5 tesisin, 115200 ruble gayri safi üretim yaptığını göstermektedir. Bu da 1925 yılında devletin endüstrileşmeye doğru yön değiştirmesinden dolayıdır.

Çizelge 4.4. Kamu ve Özel Sektör kişi başına günlük gayri safi ürün (ruble) (Alampiyev, 1958: 150).

Yıllar	Kamu	Özel sektör
1924/25	16,09	21,88
1925/26	24,16	28,69
1926/27	23,17	20,77
1927/28	24,4	13,6

1925 yılına kadar, özel sektör işletmeleri, kişi başı ürün üretiminde, büyük bir artış sergileyebilmiştir. Ancak, 1925 yılında yukarıda behsedildiği gibi devletin endüstrileşmeye yönelmesi ile kamu tesisleri güçlenmiş ve verimliliği artmıştı. Böylece, kamu tesislerinin, özel sektör tesislerine göre verimliliği daha fazla olmuştu. Sonuçta, özel kesim rekabete dayanamamıştı. Özel kesim işletmesinde gayri safi ürün düşmüştü. Kazak OSSC'nin özel sektör işletmeleri, 1928 yılında, yokolma riskiyle karşı karşıya kalmıştır.

Yeni Ekonomik Politika döneminde özel sektör, Kazak OSSC ekonomisinin yeniden canlanmasında, önemli rol oynamıştı. Çünkü, devlet, kamu mallarını kiraya vererek, özel sermayeyi çekebilmiş ve bunu devam ettirerek, endüstrinin tekrar canlanmasına imkân sağlayabilmişti.

1921 Haziran'ında, devletle özel kesim arasında ilk kira anlaşması yapılmış, ama hayata geçirilmesi 1922 yılının başlarında gerçekleşmişti. Sonuç olarak, kamu mülkü olan 121 tesisin 80'ni kiraya verilmişti. 1921 yılında ise, Yedi Su ve Sır deriye bölgesinde, 76 tesis kiraya verilmişti. Toplam olarak, 1921-22 yıllarında, yaklaşık 150 tesis özel sektöre kiraya verilmişti. (Auyezov, 1959: 169)

Yeni Ekonomik Politika döneminde, ticaret de gelişmişti. 24 Mayıs 1921'de, Sovyet halk komitesi tarafından, kooperatif kurumları aracılığıyla pazarlara, "Takas" yapabilme yetkisi verilmişti. Bölge merkezlerinden çıkan bu kararname sayesinde, fabrika vakıfları oluşturulmuştu ve fabrika ürünleri buğdayla takas yapılmıştı. Özel ticarete de izin verilmişti. Şehirlerde, bakkallar, gıda haneler, fırınlar, hamamlar gibi özel kapitalist şirketleri ortaya çıkmıştı. Bu şirketler ile devlet ve kooperatif ticari işletmeleri rekabete girmişlerdi. 1926 yılında, 128 büyük fuar işletilmeye başlamıştı. Bu fuarların en ünlüleri ise, Uilskaya, Koyandy, Temir, Atbasar fuarlarıydı. Bunların toplam ticaret hacmi 20 milyon rubleyi geçiyordu (Dokuchayev ve Kozıbayev, 1987: 110).

Kazak OSSC'ndeki, ziraat ve endüstrinin yeniden canlanma süreci, merkezle kıyaslanırsa, Kazak OSSC'ndeki süreç daha yavaş tempoyla yürümüştü. Ama, yine de, Yeni Ekonomik Politikanın uygulanması, modern kooperatiflerin inşa edilmesi ile o dönem ekonomisinin tüm dallarının nefes almasına imkân sağlamıştı.

Böylece, Yeni Ekonomik Politikanın çeşitli dallarda görünmesi, sosyal ekonominin her tarafında etkili olduğunu gösterdi. Aynı zamanda Yeni Ekonomik Politika, Kazak OSSC gibi ekonomisi geri kalmış bir ülkede, Savaş Komünizmi Ekonomisi'nin bir işe yaramadığını ortaya çıkarmıştı. Özel sektörün ziraatta ve endüstride öncüllük etmesi, ülke ekonomisini, kısa süre içerisinde, derin ekonomik krizden çıkarmıştı. Ancak, ekonomik değişimlerin piyasa paradigması, determinizmin sert koşullarında gelişti. Politik sistem ise, değişmedi ve devletin "proletarya diktatörlüğü" şeklinde devam etti. Yeni Ekonomik Politika dönemi yıllarında, düzenli kontrol ve iradeci işgal, Kazak OSSC'nin geleneksel toplumuna girmişti.

Bu bölümde Lenin'in Savaş Komünizmi ve Yeni Ekonomik Politika dönemleri ortaya konulmaya çalışıldı. İlk önce, iç ve dış savaş yaşanırken acil sosyo-ekonomik önlemler uygulanması gerekerek Savaş Komünizmi politikası uygulandığı ve bu katı politika yeni kurulmuş Sovyet Devletini zor durumla baş başa getirdiği ifade edilmeye çalışıldı. Daha sonra yeni kurulmuş Sovyet Devleti'nin Lenin tarafından uygulanan Yeni Ekonomik Politika'sının sayesinde bir takım gelişmelerin yaşandığı ortaya konulmaya çalışıldı. Ama daha sonraki bölümde yeniden toparlanmaya başlayan Sovyet Devletini Lenin'in vefatından sonra Stalin aniden kollektifleşme ve endüstrileşme dönemine sokarak, Kazak SSC'nde felaketle sonuçlandığını, ama yine de insan hayatı pahasına da olsa Stalin'in sosyalizme geçişte büyük başarı elde ettiği anlatılacaktır.

4.2. Stalin Döneminin Politikaları ve Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Bu bölümde, Stalin'in iktidarda olduğu dönem ele alınacaktır. İlk olarak, Yeni Ekonomik Politika döneminden beş yıllık plan dönemine geçiş ve Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin ilk yıllarında yani kollektifleştirme ve endüstrileşme döneminde ortaya çıkmış durumlar anlatılacaktır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşının başlanmasıyla endüstri işletmelerinin ülkenin Doğu bölgelerine ve Kazak OSSC bölgesine taşınması anlatılacaktır. Bir de savaş sonrası beş yıllık plan dönemleri olan Dördüncü ve Beşinci Beş yıllık Plan Dönemi anlatılacaktır.

4.2.1. Yeni Ekonomik Politikanın ortadan kaldırılması ve yeni dönem politikaları

Yeni ekonomik politığın olumlu sonuçlarına rağmen, daha önce bahsedildiği gibi 1920'li yılların ortalarına doğru, Yeni Ekonomik Politikanın durdurulması için emir verilmiştir. Yeni Ekonomik Politikanın durdurulmasına, siyasi yön değiştirme denilebilir. Sosyalizmi gerçekleştirilebilmesi için, Lenin'in planı, yeni toplumu oluşturmaktı. Bunun için, 3 temel hedefin gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünmüştü. Bu hedeflerin ilki, endüstrileşmeyi ele almak ve sosyalist toplumun ekonomisinin temeli olarak ağır endüstriyi geliştirmek; ikincisi, özel köy işletmelerini kollektifleştirmek, kooperasyonları ve kulakları zamanla ortadan kaldırmak; üçüncüsü ise, ülkedeki okur-yazar oranını %100'e çıkarmak amacıyla kültürel devrim yapmak ve proletarya aydınlarının sayısını arttırmaktı (Hromova, 1982: 150).

Bu doktrinde, sosyalizmi oluşturmak için asıl ağırlık endüstrileştirmeye verilmiştir. Çünkü endüstrileştirmenin asıl amacı, sosyalizmin maddi teknik temelini oluşturmak ve zirai devleti, zirai endüstrileşmiş devlete çevirmektir. Endüstrileştirilmiş devleti, kapitalizmin avucundan kurtarmak, bağımsız yaşamaya imkân sağlayacak tek yoldur.

Böylece, 1925 yılında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 14. Konseyi'nde, devletin endüstrileşmeye doğru yön aldığı ilan edilmiştir. Bu aşağıdaki ifadelerle belirtilmiştir: "Ekonomiyi öyle bir inşa etmemiz gerekiyor ki, SSCB makine ve teçhizatı satın alan devlet değil, makine ve teçhizatı üreten bir devlet olsun". Bunu gerçekleştirebilmek için, eski tesis ve fabrikaları, yeni makinelerle donatmak gerekiyordu.

Kısa sürede, endüstrinin yeni zor teknolojisini kullanabilen çok sayıda nitelikli işçiler, mühendis ve teknik personellerin yetiştirilmesi gerekiyordu. Bunların hepsini, kısa sürede, emperyalistlerin baskısına bırakmadan yapmak gerekiyordu. Sıradan kapitalist bir devlet için, yıllık endüstri ürünlerinin büyümesi %2-4 iken, SSCB için %15-20 büyüme hızı gerekiyordu (Borodin, 1985: 65).

SSCB'nin, kapitalist devletlerden farkı, ağır endüstriden başlamasıydı. Sıradan kapitalist devlet endüstrileşmesine hafif endüstriden başlanmaktadır, ancak SSCB'nin önde gelen kapitalist devletleri yakalayabilmesi için ağır endüstriden başlaması zorunluydu. Sadece, endüstrileşmenin bu yolu, devleti, ekonomik bağımsızlığa götürecekti.

Bu yol nasıl bir yoldu? SSCB'nin bu yolda yürüyebilmesi için hangi araçları kullanması lazımdı? Sovyetler Birliği'nin amacı, diğer kapitalist devletler gibi çalışan toplumu, acımasızca kullanarak endüstrileştirmek değildi. Sovyetler Birliği'nin endüstrileşmesi için başka yollar vardı. Pomeşik ve kapitalistlerin mülklerinin kamulaştırılması, arlık Rusya'sının borçlarının sıfırlanması ve Sovyet devletinin endüstrileşmesi için kolaylıklar sağladı. Kamulaştırılmış endüstri, i ve dış ticaret, planlı bir şekilde halk ekonomisinin gelişmesi, emek verimliliğinin artması, tasarruf etmek için sıkı düzen ve ürün maliyetini düşürmek, Sovyet Devletinin sosyalist endüstrileşmesindeki izlemiş yoluydu (untulov, 1987: 194).

Sovyet halkının emeği ve oşkusuyla, 1926-1928 yılları arasında, devletin endüstrileşebilmesi için büyük yatırımlar yapılmıştır. 1924-1925 yıllarında, devlet

endüstrisine, 429,9 milyon ruble, 1926-1927 yıllarında ise artarak 1467,4 milyon ruble yatırılmıştır. Bu yatırımlar sayesinde, güçlü yeni endüstri alanları inşa edilmeye, yenilenmeye ve eski tesisler genişletilmeye başlanmıştır (Vinogradov, 1982: 150).

Yeni büyük kuruluşlar, ilk olarak, enerji endüstrisinden başlamıştır. 1926-1927 yıllarında Donbass, Volhovsk, Şatursk, vs. gibi elektrik santralleri devreye girmiştir. 11 adet elektrik santralinin kuruluşu başlamıştır ve aynı zamanda, Dneproges hidroelektrik santrali inşa edilmiştir.

Demir tesislerinin inşası da başlamıştır. Büyük çaplı, Krasnouralsk demir eritici tesisi ve Kazak OSSC'deki, Ridder çinko-kurşun tesisi devreye girmiştir. Ancak, henüz geride kalmış metalürjinin üstesinden gelinmiş sayılmaz idi. SSCB'de, 1927-1928 yıllarında, dökme demir, savaş öncesi seviyesinin sadece %75'ne ulaşmıştır ve devlet çapında demirin eksikliği çok sert bir şekilde hissedilmiştir.

Kimya endüstrisinde de ilerlemeler görülmeye başlanmıştır. Buna, 1926 yılında, Kolsk adasında, büyük apatit madeninin açılmasının büyük bir katkısı vardır. Kabartma tozu tesisi yenilenerek, kükürt asidi, Bereznikovsk tesisleri yapılarak, bu tesisler de azot, fosfor, potasyum gübrelerini üretmeye başlamıştır (Borodin, 1985: 83).

Bu dönem de, dev makine fabrikası devreye girmiştir. Moskova elektrik santrali, Stalingrad traktör tesisi, Rostov ve Saratov zirai makineler tesislerinin inşası da başlamıştır. Çok sayıda makine fabrikası yenilenmiştir. Bu, Sovyet endüstrisinin, ülke sınırları içerisinde daha önce üretilmeyen ürünlerin üretilmesine yol açarak ülkenin dışa bağımlılığını azaltmıştır. Böylece, 1925 yılında Sovyet endüstrisi, savaş dönemi öncesine yaklaşmıştır. 1926 yılında, %43,2 büyüme sağlayarak, 1913 yılındaki seviyesinden toplam olarak %8,6 artış göstermiştir. 1928 yılında ise, savaş dönemi öncesi seviyesini %32 kadar geçmiştir.

Sovyet devletinin endüstrileşmedeki ilk başarıları ise; araba, metalürji makineleri, kömür, sentetik boyaları üreterek, bu ürünlerin ithalatını durdurarak, toplam ithalatın azaltılmasını sağlamış olmasıdır.

Sosyalist endüstrileşmesinin ilk dönemlerinde, Sovyet endüstrisi, yüksek tempoyla gelişse bile, zirai ekonomi devletin ekonomisinin ana dalı olarak devam etmiştir. 1926 yılındaki

nüfus sayımı, nüfusun %82,1'inin köyde yaşadığını göstermektedir. 1925-1926 yılındaki zirai ürünler, ülkenin tüm gayri safi üretiminin %56,6'sını oluşturmuştu. Zirai ürünler üretiminde, el emeği, ağırlıklı olarak kullanılmaya devam etmekteydi. 1925-1927 yılları arasında, endüstrinin gayrisafi hasılası %32,8 kadar, zirai ürünlerin gayrisafi hasılası ise, sadece %5,1 artış göstermiştir. Özellikle buğday üretimi geride kalmıştı. 1927 yılına doğru buğdayın gayrisafi hasılası savaş dönemi öncesini neredeyse yakalamıştı ama ticari ürünler ise savaş dönemi öncesinin ancak yarısını oluşturabilmiştir (Vinogradov, 1982: 168).

Sovyet devletinde, ticari tahılların ana sağlayıcıları, teknoloji donanımı zayıf olan köylü ekonomisi olmuştu ve bu durum toplum için çok tehlikeliydi. Şehir nüfusunun artması, sürekli orduyu beslemek ve endüstri ürünlerini satın alabilmek için, tahıl ihracatını genişletmek gibi şartlar, ticari zorluklarla karşı karşıya gelebilme tehdidi altındaydı.

1927 yılında toplanan tahıl miktarı azalmıştı. 1928 yılında ise, Sovyet devletinde tahılın toplanmasında kriz yaşanmıştı. Kriz, kulakların tahıl grevinden dolayı ortaya çıkmıştı. Kulaklar, devlete tahıl satmamak üzere anlaşmışlardı. Amaçları ise, Sovyet ekonomisine krize sürükleyerek, SSCB'nin endüstrileşmesini engellemekti. Devlet, fakir ve orta sınıf köylülerin desteğiyle acil tedbirler almaya mecbur kalmıştı. Devlet, belirlenmiş fiyata tahıl satmayan kulakları, tahıl satmaya ikna etti. İkna olmayan kulaklar, adalet önünde, spekülâtör sayılarak mallarına el koyulmuştu.

Ülkenin ekonomik gelişmesi, ziraatta sosyalist bir başlangıç oluşturarak, üretim ilişkilerinin tamamının değişmesini gerektiriyordu. Bu da proletaryanın hükümeti ele geçirdikten sonraki en zor hedefiydi.

1926-1928 yılları arasında, ziraatta, kolektifleştirmeye geçiş için önkoşullar oluşturulmuştu. 1928 yılında, Sovyet devletinin traktör parkı, 27 bin makineye sahipti. Bunun 3 bini yerli üretimdi. Köy ekonomisinin sosyalist olarak yeniden yapılanması için, devletle köylü arasındaki anlaşma sistemi türünde, gerekli zirai ürünleri toplama politikası yürütülmekteydi. Köylüler, devletle arasındaki özel anlaşmayla zirai ürünlerini vererek karşılığında makine, gübre, tarımsal hizmet yardımını almıştı. Devlet ile köylü arasındaki anlaşma sistemi, devlet ile köylü arasında sınıksı bir ekonomik bağ oluşturmuştu ve aynı zamanda, köylülerin toplu iş yapma becerilerini ortaya çıkartmıştı. Devlet ile sözleşmeli ürün üretilmesi için, birkaç köy, kooperatiflerde bir araya gelmişti. Özellikle pamuk, buğday,

keten ekiminde bir araya gelen tahıl ekimi birlikleri gibi, sıradan üretim kooperatifleri yaygınlaşmıştır. Böyle ortaklıklar, kolhozlara geçiş için köylülere iyi bir okul olmuştur (Hromova, 1982: 155).

1928 yılında, SSCB'nin merkez komitesi tarafından onaylanmış kararname ile ilişkili olarak; yeni, güçlü, toplu Sovyet işletmeciliği (sovhoz) kolektivizasyonun oluşturulması önemli rol oynamıştı. Bunun sonucunda, ortaya çıkan yeni sovhozların eski sovhozlardan farkı, teknolojik temelden oluşan üretim ve sosyalist altyapıya sahip, gerçek bir tahıl fabrikası olmuştur.

1928 yılında, makine traktör istasyonu (MTİ), köylülerin makinelerinin teknik hizmetlerini ve kolhozların teknik üretim hizmetlerini yapmak için kurulmuştu. Bu oluşturulmuş MTİ, Şevçenko sovhozunda ilk olarak kurulmuştu. MTİ, kendi makineleriyle, yakın köylerdeki köylünün ihtiyacını giderdi. Böyle bir durumdan sonra köylüler, sınırları kaldırarak, kendi arazilerini kolhoz arazileri altında birleştirmişlerdi.

MTİ, köylülerin ana işlerini kendi makineleriyle yapmıştı. Bu hizmet için ödeme, hasat sonrası yapılmıştı. Bu durum ise, MTİ ve kolhoz işçilerinin maddi ilgisini çekmişti. Çalışanların pratikleriyle, teorik çalışmalarla ve partinin sistematik planlarıyla ortaya çıkmış olan MTİ, köy yerlerinde makine teknolojisine odaklandı ve kolhozun teknik hizmetlerine odaklanmış kolektivizasyonun endüstriyel ve örgütsel merkezi oldu.

1926 - 1928 yılları arasında, köy ekonomisi üretim alanına dönüşmeye başlamıştı. Partinin 14.-15. Konseyinde, köydeki kooperatiflerin sayısı, 35 binden 64 bine çıkmıştı. Yani, %84 kadar artış göstermişti. Üyelerinin sayısı ise, 5,4 milyondan 9,5 milyona çıkmıştı yani %76,6 kadar artış göstermişti. Bununla birlikte satış ve tedarik kooperatiflerinin payı ise önemli ölçüde azalmaya başlamıştı. %64'ten %36,4'e kadar azalmıştı. Üretim kooperatifi ise, tam tersi %29,2'den %55,5'e kadar yükselmişti (Çuntulov, 1987: 205).

Bundan büyük sonuçlar elde edebilmek için, kısa zamanda sosyalist ekonominin temelini atmak gerekiyordu. Yani, güçlü ağır bir endüstri ile kollektifleşmiş büyük zirai ekonominin temellerini atmak gerekiyordu. Bunları kısa zamanda elde etmek için, potansiyeli yüksek planlar gerekiyordu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) 16. Kongresi'nin kararları sonucunda, alınan beş yıllık planı, tam böyle potansiyele sahipti. Beş yıllık plan, o zamanlar

için orta hızdaki bir plan idi. Çünkü, bilimsel teknoloji devrimi, uzun vadeli ekonomik öngörülerini gerektiriyordu. Aynı zamanda, beş yıl içinde yapılacak devrimler, büyük endüstri işletmelerini, yani, elektrik santrallerini ve demir yollarını oluşturmak için yeterliydi. Beş yıl içinde, yeni teknoloji ile endüstrinin tüm dallarını inşa etmek mümkündü.

4.2.2. Stalin dönemi politikalarının Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne etkisi

1925 yılında, SBKP(b)'nin 14. Konseyinde, devletin, endüstrileşmeye yöneldiği ilan edilmişti. Kazak OSSC'nde, tüm diğer Sovyetler Birliği Cumhuriyetler'i gibi, endüstrileşme dönemine girmiştir. Endüstrinin özü, Kazak OSSC'nin eski göçebe kültüründen miras olarak kalmış ekonomik geride kalmışlığını ortadan kaldırarak, ulus ekonomisini yeniden düzenlemek, sosyalizmin temelini inşa etmek, sosyalist işçi sınıfını oluşturmaktır. (Velinsky, 1980: 132)

Kazak OSSC'nde, endüstrileşmenin ilk dönemlerinde, endüstri işletmelerinin inşası yerine, eski endüstrilerin rekonstrüksiyonu yapılmıştır. 1926-1928 yılları arasında, genel olarak, büyük kuruluş programlarına hazırlık faaliyetini gerçekleştirilmiştir. Yeni endüstri işletmeleri ise, asıl olarak, birinci beş yıllık plan döneminde inşa edilmeye başlamıştır.

Kazak OSSC, rekonstrüksiyon dönemine, geride kalmış, sıradan bir zirai bölge olarak girmiştir. 1927-1928 yıllarında, gayrisafi hasılanın önemli bir kısmı ziraattan gelmekteydi. Daha önce belirtildiği gibi³³ endüstri ürünlerinin payı oldukça azdı. 1926 yılındaki nüfus sayımına göre, nüfusun %91,5'li köylerde geri kalan %8,5'i şehirlerde yaşamaktaydı. Bu %8,5'lik bölümün önemli bir kısmı da şehirlerde ziraatla uğraşmaktaydı (Alampiyev, 1958: 203).

Bu durumu ortadan kaldırabilmek için, ülkede, insanın yeni aşamasına geçilmiştir. Bu yeni aşama, endüstriyi, ilk sıraya geçirerek, ülkenin endüstrileşmesine doğru yön vermiştir. Bu hedefi yerine getirmek için, 1925-1926 yıllarında, Kazak OSSC'nde, parti ve ekonomik kurumlar da, kongre ve ekonomik oturumlar gerçekleştirilmiştir. 5. Genel Kazak OSSC Parti Kongresi, 1925 Aralık'ında gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede, Sovyetler Birliği'nin

³³ Sayfa 61'de

imkanları ile, büyük sermaye yatırımını yapmak ve tüm imkanların kullanılarak, Kazak OSSC endüstrisinin gelişmesini hızlandırmak, partinin hedefi olarak belirlemiştir.

1926 Nisan'ında, SBKP Merkez Komitesi'nde oturum gerçekleştirilmiş ve bu oturuma, 5. Genel Kazak OSSC Parti Kongresi'ndeki alınan kararlar kılavuz olmuştur. Oturumda, Kazak OSSC'nin doğal zenginliklerinin temelinde, endüstrinin, hızlı bir şekilde yeniden düzenlenmesi ve geliştirmesi gerektiği konuşulmuştur. Sonuç olarak, oturumda, yerli ziraat ürünlerinin işletilmesi ve geliştirilmesi de söz konusu olmuştur (Bayışev, 1967a: 38).

Böylelikle, çok sayıda işletme kurulmuş, endüstri ürünlerindeki ağır ve hafif endüstri ürünlerindeki oranlarda değişiklikler yaşanmıştır. Savaş öncesi, 1913 yılındaki, Kazak OSSC'nin ağır endüstrisi %27,2, hafif endüstri %72,8 iken, 1927-1928 yıllarındaki tüm endüstri ürünlerindeki ağır ve hafif endüstrideki oranı ise, ağır endüstride %35,1, hafif endüstride ise %64,9'i olmuş ve ağır endüstride artış yaşanmıştır (Tursunbayev, 1970: 19).

Bir de 1928 yılında, ekim alanları 3 milyon dönüme yaklaşmıştı. Aynı senede, 3,5 milyon ton tahıl toplanarak, 1913 savaş dönemi öncesindeki düzeyi yaklaşık 1 milyon ton farkla geçmiştir. Hayvancılıkta ise krizden çıkmıştı. 1925 yılındaki hayvan sayısı, 1922 yılına göre iki katına çıkmıştı. 1928 yılında ise, hayvan sayısı 30 milyonu aşmıştı. Böylece, Yeni Ekonomik Politikanın, tam ve yarı göçebe halkın ziraatına iyi geldiğini görmekteyiz.

Çizelge 4.5. Kazak SSC’nde Savaş Komünizmi dönemi sonucunda hayvan sayısının azalışı
Yeni Ekonomik Politika dönemi sonunda ise, hayvan sayısının artışı (bin)

Hayvan türü	Hayvan sayısı			1928 yılındaki % değişim	
	1916	1922	1928	1916 yılına göre	1922 yılına göre
Büyükbaş hayvan	5062	2580	6534	129,8	253,2
Koyun	18364	6712	19169	104,4	285,6
Domuz	278	-	275	91,0	-
At	4340	1608	3545	81,6	220,4
Deve	733	491	1058	144,3	215,4
Toplam	28777	11391	30559	106,2	268,2

1928 yıllarına doğru Kazak OSSC endüstrisinin gayrisafi hasılası 1913 yılındaki seviyeye ulaşmıştı. Devrimden önceki seviyeyi geçen endüstri dalları: petrol, tuz, tekstil, deri ayakkabı, kimya, pamuk kumaş dallarıydı. Devrim öncesi seviyeyi aşamayanlar ise renkli metalürji, kömür, yün, ispiro idi.

1928 yılında 1913 yılına göre Kazak OSSC’nin endüstri dallarının yapısı değişmiştir. 1913 yılında büyük çaplı endüstrinin üretim malları oranı %27,2 tüketim malları oranı %72,8 iken 1928 yılında bu oranlar %35,1 ve %64,9 olarak değişmiştir. Kazak OSSC’nde endüstrileşmede bir takım ilerlemeler elde edilmiştir. Endüstri merkezlerinin yeniden canlandırması sırasında renkli metalürjinin merkezi olan Cezkazgan-Karsakbay ve Ridder gibi yeni endüstri merkezleri kurulmuştur. Embi-Atırau petrol endüstrisi bölgelerinde büyük çaplı endüstri gelişmiştir. Kazak OSSC’nin kuzeyinde gelişmekte olan dağ madenleri ve dağ madenleri endüstrisi, hafif ve gıda endüstrisi merkezleri Kazak OSSC’nin endüstri kalesine dönüşmüştür.

Tüm bu dönüşümler sonucunda Kazak OSSC’nin ulus ekonomisi hala zirai karakter taşımaktaydı. 1928 yılının son döneminde Kazak OSSC’nin ulus ekonomisinin çoğunu hayvancılık oluşturmaktaydı (%53), ikinci sırada ise tarım sektörü (%27,4), endüstri ise ancak üçüncü sıradaydı (%18,6).

Çizelge 4.6. Kazak SSC’nde, Yeni Ekonomik Politika döneminde endüstri ve zirai ürünleri hasılasının ilk ve son dönemlerinin karşılaştırması (Bayışev, 1949: 22)

	Endüstri	Ziraat	Toplam
1920	6,3	93,7	100,0
1928	18,4	81,6	100,0

1928 Ekim’inde, Yeni Eknomi Politika dönemi ortadan kalkmaya başlamıştı. Devlet liderleri, hızlı bir şekilde endüstrileştirmeye ve kollektifleşmeye doğru yol almıştı. Ancak, resmi olarak Yeni Eknomi Politika, iptal edilmemiş olsada, artık hiçbir önemi kalmamıştı.

Özet olarak Yeni Ekonomik Politika dönemi ülkeyi derin bir politik ve ekonomik krizden kurtarmıştır. Yeni Eknomi Politika dönemi, 1921-1928 yılları arasında, büyük başarılar gerçekleştirebilmiştir. Endüstride küçük işletmeler birleştirilerek kooperatif ve tröstler kurulmuştur. Bu ise, büyük sosyalist endüstri alanlarının kurulmasına büyük katkı sağlamıştır. Ziraattaki durumlar biraz farklıydı. Çünkü, ülkenin %80’i köylülerden oluştuğu için, ülkeyi beslemek köylülerin omuzlarındaydı. Ama, yine de, yukarıda bahsedildiği gibi zirai ürünler savaş öncesi seviyesini yakalayabilmiştir. Lenin’in düşüncesiyle, Yeni Ekonomik Politikanın özü, işçi ile köylü arasında birliğin oluşturmasıydı. “Lenin, Yeni Ekonomik Politikasını Savaş Komünizmi politikası yerine geçirerek doğru karar vermiştir” (Kuybişev, 1927: 85). Çünkü, savaştan ve zorunlu alımdan usanan Sovyet halkına, Yeni Eknomi Politika gibi esnekleştirilmiş politika lazımdı. SSCB ekonomisi, Yeni Ekonomik Politika sayesinde canlanmıştır. Hedefledikleri sosyalizmin temeli inşa edilmiştir. 1929 yılında beş yıllık plan dönemine geçilmiştir. Resmi olarak da Yeni Ekonomik Politika, tamamen 1931 yılında ortadan kalkmıştır.

4.2.3. SSCB’nin savaş öncesi planlı ekonomisinin getirdiği bir takım gelişmeler

SSCB’nin planlı ekonomiye geçişi, tam olarak, 1929 yılının ilkbaharında, SBKP 16. Kongresinde kararlaştırılmış ve yürürlüğe girmiştir. SSCB’nin planları, beş yıllık dönemler için hazırlanmıştır.

4.2.3.1. Birinci Beş Yıllık Plan (1929-1933)

İlk beş yıllık plan, 1929-1933 yıllarını kapsamaktadır. İlk beş yıllık planın ana hedefi, Sovyet Devlet Ekonomisi'nden özel sermaye sektörlerini ortadan kaldırarak, sosyalist temelde çalışan sektörlerle yol açmaktır. Bunu elde etmek için şunları öne sürüyordu. İlk olarak, tüm ulusun, sosyalist yeni düzeninin temeli olarak, güçlü ağır endüstrisini oluşturmak ve ikinci olarak, köylüleri kolhoz altına toplamaktır.

Endüstrileşme ve köy ekonomisini kollektifleştirme temelinde, hayati önemli sorunları halletmek gerekiyordu. Yani, devletin savunma gücünü artırmak, ulus cumhuriyetlerinin ve geride kalmış bölgelerin ekonomik ve kültürel kalkınmalarını başlatmak, kapitalizmle ekonomik yarışta büyük adımlar atmak gerekiyordu.

Beş yıllık plan hedeflerine ulaşabilmesi için o dönemde 64,6 milyar ruble olan büyük sermaye yatırımlarına yönelinmişti. Yaklaşık, 16,4 ruble endüstriye, 10 milyar iletişime, 23,2 milyar ruble köy ekonomisine yönlendirilmişti. Önceki beş yılın sermaye yatırımları ise, 4,4 milyar endüstriye, 15 milyar köy ekonomisine, 2,7 milyar iletişime yatırılmıştı. Yani, burada muazzam bir artış görülmektedir. Endüstriye yönlendirilmiş sermayenin %75'i ise, ağır endüstriye harcanmıştır. 1500 üzerinde büyük endüstri işletmesinin kurulması planlanmıştı. (Çuntulov, 1987: 218).

İç savaş dönemlerinde, Sovyet Devleti'nin, askeri kampa dönüşmesi gibi, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde de inşaat alanına dönüşmüştü. Her gün, ortalama bir yeni fabrika ya da tesis, iki sovhoz, bir ya da iki MTİ, yüzlerce kolhoz kullanıma açılıyordu.

Gayretli çalışmalar sayesinde Birinci Beş Yıllık Plan, 4 yıl 3 ayda hayata geçirilmişti. Ağır endüstri, %109 artmıştı. Tüketim ürünlerini üretiminde ise, aynı başarı sağlanamadı. Zira, savaş tehlikesinden dolayı, tüketim ürünlerini üreten fabrikalar, savaş ihtiyaçlarını üreten fabrikalara dönüştürülmüştü. Ağır endüstrideki gelişmeler çarpıcı bir şekilde ilerliyordu. Tüm endüstri, birinci beş yılda iki katına, ağır endüstriye üç katına çıkmıştır.

Sovyetler birliği, planlamış olduğu 1500 tesis ve fabrikayı kurmuştu. Bunlar, endüstrinin devleriydi ve son teknolojiyle donatılmıştı. 1930'un yaz aylarında, Stalingrad traktör tesisi çalışmaya başlamıştı. Dünyada, bu kapasitede üretim yapan başka bir tesis yoktu. Senede

150 bin makine ürettiyordu. Ayrıca inanılmaz hızla, Rostov'ta, dünyanın en büyük zirai makineler üreten tesisi yapılmıştı. Burası, Çarlık Rusya'sında üretilen makine sayısından çok makine ürettiyordu. (Hromova, 1982: 175).

Enerji endüstrisinde hedefler, başarılı bir şekilde sağlanmıştır. 1928 yılına kadar, Sovyet Devleti'nde 100 bin kW kapasiteyi aşan santral olmadı. Bu tarihten sonra, bu boyutu geçen, 10 tane santral inşa edilmişti.

Sovyetler Birliği'nde, birinci beş yıllık plan döneminde, endüstrinin tüm dalları oluşturulmuştur: Traktör, otomobil, imalat makine yapımı, kimya, ağır endüstri, uçak üretimi, uçak motorları ve çok çeşitli savunma ürünleri.

Sovyetler Birliği, artık yurt dışından makine ve teçhizat almayı önemli bir şekilde azaltmıştı. 1928-1932 yılları arasında, endüstri donatımının ithalat oranı, %32,5'ten %17,8'e inmişti. Böylece, Sovyetler Birliği'nin endüstrisinde, önemli gelişmeler yaşanmıştı.

Birinci beş yıllık plan döneminde, geride kalmış siyah metalürjide kısmen gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. Bu dalın üretim hasılası, yaklaşık iki katından daha fazla artış gerçekleşmişti. Renkli metalürjide ise alüminyum, nikel ve diğer nadir metallerin üretimleri yeniden hayata geçirilmişti. Bakır, çinko ve kurşun dökümü önemli ölçüde artmıştı.

Yakıt endüstrisindeki gelişmelere rağmen, yakıt sıkıntısı çözülmüş değildi ve yakın zamanda da çözülmeyecekti. Ülkenin kömür üssü, beş yıllık plan döneminin ilk senesinde genişletilmişti (Kuzbass, Karagandı, Pechersk havzalarının sayesinde). Petrol üretiminde, geliştirilmiş döner delme metodu kullanılmaya başlanmıştı. Petrol rafineleri kurularak yeni ürünler elde edilmişti. Yüksek kaliteli yağlar, parafin, vb. benzin üretimi önemli ölçüde artmıştır (Gotovski, 1957: 67).

Artık, Sovyetler birliği, bazı kimyasal ürünleri ithal etmeye ihtiyaç duymuyordu. Kimya endüstrisinin üretim hasılası değeri, birinci beş yıllık planın ilk yılında, üç katına çıkmıştı. Sovyetler Birliği'nde kok kimya, azot, potas, apatit, kimya, ilaç endüstrisi, sentetik kauçuk ve plastik maddeler üreten tesisler kurulmuştu.

Tüketim malları üretiminin gelişmesine sınırlı yatırım yapılmasına rağmen iyi sonuçlar elde edilerek, Birinci Beş Yıllık Planda Dönemi'nde önemli adımlar atılmıştır. Gıda

endüstrisinde çağdaş et işleme fabrikaları, güçlü otomatik konserve tesisleri, vs. tesisler oluşturulmuştur. Dikiş, ayakkabı ve diğer işletmeler, Sovyet makine endüstrisinin sayesinde, zanaat tipindeki işletmeden büyük makineleşmiş hafif endüstri alanlara dönüştürülmüştür.

Çizelge 4.7. 1928-1932 yılların endüstri ürünleri (Yakovlev, 1960: 177)

	1928	1932	% değişim
Dökme demir, (milyon ton)	3,2	6,2	188
Çelik, (milyon ton)	4,3	5,9	139
Kömür, (milyon ton)	35,5	64,4	181
Petrol, (milyon ton)	11,6	21,4	184
Elektrik enerji, kW	5	13,5	270
Tren, (adet)	479	827	172
Yük vagonu, (bin adet)	7,9	15,2	192,4
Oto mobil, (bin adet)	0,8	23,9	2900
Traktör, (bin adet)	1,8	50,8	2800
Biçerdöver, (bin adet)	-	10	-
Yünlü kumaş, (milyon metre)	86,6	88,7	102
Pamuk kumaş, (milyon metre)	2678	2694	100,6

Sovyet Devleti'nin, kendi ağır endüstrisini geliştirerek, zirai devletten güçlü endüstriyel devlete dönüştüğü Çizelge 4.7'da görülmektedir.

Köydeki sosyalist yeniden yapılanmada da gelişmeler yaşanmıştır. 1929 yılında, Sovyet Devleti'nin kamu kaynaklarının artışı sayesinde, önemli ölçüde, köy ekonomisine sağlanan finans arttırılmıştır. Sadece, bir yılda köy ekonomisine yapılan yatırımlar, 714,4 milyon rubleden 1,3 milyar rubleye kadar artmıştır. Krediler ise, 587 milyon rubleden 907,9 milyon rubleye kadar artmıştır. 1926-1929 yılları arasında köylere 4,7 milyon pulluk, 1,8 milyon tırmık, 275 bin mibzer, 810 bin orak ve biçme makineleri, 586 bin ayıklama, 5 bin traktör

sağlanmıştır. Ancak, bu köy ekonomisinin, teknik açıdan yeniden düzenlemesi için yetersizdi. Ama bu kolhozların gelişmesine yardımcı olmuştur.

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonuna doğru çalışan köylülerin büyük kısmı (%61,5), kolhozlara tabi olmuştur. 25 milyon küçük köylü işletmeciliği yerine, köylerde, 211,5 bin adet büyük kolhoz oluşturulmuştur. Sosyalist sektörlerin üretim verimliliği tekli işletmelere göre yükselmiştir ve ülkedeki tahıl üretiminde birinci üretici haline gelmiştir. 1932 yılında, kolhoz ve sovhozlar, tahılının %84,1'ini üretmişlerdir.

1930 yılının ilk yarısında, toplu kollektifleşmenin başarıları, partinin ve devletin sosyal-politikasına ciddi sorun olan kulakları ortadan kaldırması için yardımcı olmuştur. Bunun için, ekonomik ve politik şartlar hazırды. Ekonomik şartlar olarak, kulak işletmelerinin yerini doldurabilecek kapasiteye sahip olan, kolhoz ve sovhoz gibi büyük ölçekli üretim alanları vardı. 1927 yılında, kulak işletmeleri, üretmiş olduğu 600 milyon pud buğdayın 130 milyonu devlete satmış, kolhoz ve sovhozlar ise 35 milyon pud buğday üretmiştir. Ama, bu kısa süre içinde ciddi bir yükseliş yaşanmış, 1929 yılında, kolhoz ve sovhoz 130 milyon pud buğday, 1930 yılında ise 400 milyon pud ticari buğday üretmişlerdir. Politik şartları ise, köylerde fakir ve orta köylünün kolektif çatının altına toplanması, artık kulakların tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur (Çuntulov, 1987: 219).

Kolhoz kuruluşunun başarısıyla birlikte bir takım ciddi sorunlar yaşanmıştır. Bazı bölgelerde, partinin kollektifleştirmede aceleci kararları, Lenin'in prensiplerinden biri olan gönüllülük prensibini çiğnemişti. Bu bölgelerde, yaşanmakta olan hataları engellemek için, 14 Mart 1930'da SBKP, "Kolhoz oluşturulmasında parti kararlarının göz ardı edilmesiyle mücadele" adında kararname çıkarmıştı. Parti tarafından alınmış önlemler, kollektifleşmenin ileride başarılı gelişmesini sağlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, köylerde, durum iyi bir görünüm arz ediyordu. Tarım alanları, 113 milyon hektardan 134 milyona çıkmıştı, yani, %19 artmıştı. Ama gayrisafi tahıl hasadı biraz düşmüştü. Buna sebep olan da, yeni kolhoz oluşumunda, yeni tohumlama sistemine köylülerin alışamaması ve hayvan sayısının azalmasından dolayı tarlalara doğal gübre uygulamasındaki düşüş idi.

Hayvancılıkta durum çok daha zordu. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, hayvan sayısı ciddi bir şekilde azalmıştı: 33,5 milyon olan at sayısı 19,6 milyona, 30,7 milyon olan inek sayısı ise 21 milyona gerilemişti. Buna sebep olan da, kolektifleşme döneminde, toplu şekilde hayvanların kesilmesi idi. Çünkü, hayvanlarını devlete teslim etmek istemeyen kulaklar toplu kesim yapmaktaydı. Kolhozlardaki bu eksikler, 1934 yılında ortadan kaldırılarak durum iyileşmişti (Gotovski, 1957: 78).

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, iç ticarete de sosyalist gelişmeler görüldü. Endüstrideki başarılar, ticaretin tamamen kamulaşmasına neden olmuştu. 1926-1927 yıllarında özel sektörler, ülkenin, toplam %4,6 mal dolaşımına sahipti. 1929-1930 yıllarında ise bu oran, %0,6'ya inmiştir. Zamanda özel sermaye sektörleri piyasadan tamamen çekilmiştir. Her sene, özel sektörün satış noktaları azalmıştır. 1928 yılında, 153 bin iken, 1930 yılında sadece 12 bini kalmıştı. 1931 yılında ise, özel sektörün satış noktaları neredeyse yok olmuştur.

4.2.3.2. İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937)

Ulus ekonomisinin tamamen sosyalist rekonstrüksiyonu ve Sovyet halkının tüm hayat koşullarının sosyalist olarak yeniden yapılanması için, ikinci beş yıllık plan hazırlanmış ve 1933-1937 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde uygulanmıştır. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi kuralları, 1932 yılının Kışı'nda, 17. Parti Kongresi'nde onaylanmıştır. 1934 yılının Kış Dönemi'nde ise, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin uygulanması hakkında onay, SBKP'nin 17. Kongre'sinde verilmişti (Hromova, 1982: 187).

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin asıl ekonomik hedefi, ulus ekonomisinin teknik rekonstrüksiyonunun tamamlanması, ekonominin tüm dallarına yeni teknik altyapılar oluşturmaktır. Eğer birinci beş yıllık plan dönemi, büyük kuruluş dönemi ise, ikinci beş yıllık plan bitmemiş kuruluşları yerine getirmek, işletmelerin tam kapasitede çalışmasını sağlamak, fazla ürün üretmek ve kalitesinin yükseltmekti. Köy ekonomisinde, beş yıllık dönemin asıl hedeflerine ulaşılabilmesi için, kolektivizasyonu tamamlamak gerekiyordu.

Sovyetler Birliği'nin İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, binlerce yeni işletmelerden ve yeniden düzenlenmiş eski tesis ve fabrikalardan oluşan, öncül endüstri alanları oluşturulmuştur. 1937 yılının başlarında, ülkede o zamana kadar yapılmış tesislerinden yeni

ve yeniden düzenlenmiş olanlar %88,6, eski arlık Rusya'sından kalmış olanlar ise %11,4 idi.

1933 – 1937 yılları arasında kullanılmakta olan aletlerin ve üretim araçlarının %50-60'ı yenilenmiştir. Eğer, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki yenilenmeleri de göz önüne alındığında, dönemin sonuna doğru yaklaşık tamamı yenilenmiş denilebilir. Ancak, kömür madenlerini ve inşaat sektörlerini tam olarak makineleştirememişlerdi. Sadece. %47,5 kadarını makineleştirebilmişlerdi (Lelçuk, 1984, 74).

İkinci beş yıllık plan döneminde; ağır makine, otomobil, traktör yapım tesislerinde üretim gücü maksimize edilmişti. Aynı zamanda, türbinler ve güçlü trafolar gibi yeni enerji donanımları üretilmeye başlanmıştı. İkinci beş yıllık plan döneminin sonlarına doğru paletli traktörler üretilmeye başlanmıştı.

Genel olarak, Sovyetler Birliği'nin elektrik endüstrisi tamamlanmıştı. Güçlü 17 termik santral, 11 su elektrik santrali inşa edilmesi, kullanılmakta olan eski elektrik santrallerinin gücünü arttırmıştı. Bunun sayesinde, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi yıllarında, enerji üretimi 2,7 katına çıkmıştı.

Beş yıllık planın uygulanması sonucu, Sovyetler Birliği, dünyada endüstrisi gelişmiş devletler arasından yer almıştır. SSCB endüstri üretimi hacmini, dünyada ikinci, Avrupa'da ise, birinci sıraya çıkarmıştır.

Çizelge 4.8. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri ürünleri, üretimin 1932 ve 1937 yılları için karşılaştırılması (Vinogradov, 1982: 186).

	1932	1937	% değişim
Dökme demir, (milyon ton)	6,2	14,5	230
Çelik, (milyon ton)	5,9	17,7	300
Kömür, (milyon ton)	64,4	128	190
Petrol, (milyon ton)	21,4	28,5	133
Elektrik enerji, kW	13,5	36,2	266
Tren, (adet)	827	1172	141
Yük vagonu, (bin adet)	15,2	29,8	195
Oto mobil kamyon, (bin adet)	23,7	180,3	760
Oto mobil araba, (bin adet)	0,03	18,2	6066
Traktör, (bin adet)	50,8	66,5	111
ekskavatör, (bin adet)	85	522	610
Çimento, (milyon ton)	3,5	5,5	156
Yünlü kumaş, (milyon metre)	88,7	108,3	122
Pamuk kumaş, (milyon metre)	2694	3448	127

Sovyet endüstrisinin başarıları, köy ekonomisinin teknik rekonstrüksiyonuna yol açmıştır. 1937 yılında, köy tarlalarında 561 bin traktör çalışıyordu. Bu, 1932 yılına göre 3,7 kat fazlaydı. MTİ'lerde, 445 bin traktör, 127,2 bin biçerdöver, 74,6 bin kamyon ve diğer çağdaş teknolojiler çalışmaktaydı.

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, pamuk, ayçiçek, patates gibi tarım alanları genişlemişti ve onların içinde, üretiminde makineleşme olanların verimliliği artmıştır. Bununla birlikte tahıl ve hayvancılıkta zor durumlar yaşanmaktaydı. Gayrisafi tahıl hasadı, 1913 yılındaki seviyesinden düşüktü. Hayvancılık ise, yukarıda bahsedildiği gibi kollektifleşme döneminin ilk senelerinde, hasar görerek, hasadı çok etkilemişti. Bu ise, doğal olarak tekrar hayvancılığa zarar vermiştir. Böylece, 1 Ocak 1938 yılındaki hayvan sayısı, 1916 yılındaki büyükbaş hayvanın %98,5'ini, atın %47,4'ünü ve koyunun ise %69,4'ünü oluşturmuyordu. 1929 – 1930 yıllarındaki ciddi hasar sonucu, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sonunda, hayvancılık ürünleri üretiminde, 1913 yılındaki seviyesinden düşük seviyede ürün

üretilmiştir. Ancak, kolhoz üretimi zorlukları aşarak gelişiyor ve güçleniyordu (Yakovlev, 1960: 193).

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ticarete de bir takım gelişmeler ortaya çıkmıştır. İç ticaretin tamamen kamulaştırılması ve kart sisteminin iptal edilmesi, Sovyet ticaret sisteminin değişmesini gerektiriyordu.

1935 Eylül'ünde, parti kararı, kamu ve kooperatif ticaretlerine sınırlar getirdi. Dolayısıyla, bu getirilen sınırlar sayesinde, sosyalist ticaret organizasyon yapısı oluşturulmuştur.

1937 yılında, kamu ve kooperatif perakende ağıyla, 354 bin satış noktasında, 125,9 milyar rublelik mal satılmıştır. 1933 yılında ise bu 49,8 milyar rubleydi. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, iç ticaretteki ciddi artışa karşın, dış ticarete düşüş sergilenmiştir. Yurtiçi güçlü makine yapımı sayesinde, artık makine ve teçhizatları yurtdışından getirme ve tahılları yurtdışına satma ihtiyacı duyulmuyordu. Ülkenin endüstrileşmesi, ithalat ve ihracat yapısını değiştirmişti. İthalatta, makine ve teçhizat oranı azalmışsa da, ihracatta endüstri ürünlerinin payı artmıştı (Lelçuk, 1984: 89).

4.2.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Plan (1938-1942)

Yukarıda sözü edilen gelişmelerle, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi sona ermiş ve Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçilmiştir.

Sosyalizmin inşası, Sovyet halkının önüne, her zaman, yeni ekonomik ve politik hedefler koymuştur. Bu hedefi yerine getirmek için de, en başta, işçilerin gayreti gerekiyordu. Artık, esas hedefin yerine getirilmesinin zamanı gelmişti. Lenin tarafından, Ekim sosyalist devriminden önce, hazırlanan “Yaklaşan felaket ve onunla mücadele yolları” çalışmasında, bu hedef, kapitalist devletleri ekonomik açıdan yakalamak ve geçmek olarak belirtilmişti. Bu hedef, partinin, 18. Kongresi tarafından, üçüncü beş yıllık plan döneminin onaylanmasıyla birlikte hayata geçirildi. Endüstri ürünlerinin üretiminin, Üçüncü Beş Yıllık Dönemi'nde, yıllık ortalama %14 artışla, %92 artması hedefleniyordu. Bu durumda, üretim ürünlerinin üretiminin 2 katına çıkarılması, tüketim ürünlerinin üretimi ise, %72 artması gerekiyordu. Özellikle, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, makine yapımı, kimya

endüstrisi, renkli metal ürünlerin arttırılmasına ve aynı zamanda enerji üretimi, kömür ve petrol çıkartılmasına önem verilmişti (Stalin, 1950: 37).

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nin üçüncü yılında, endüstri ve iletişime 75 milyar ruble yatırılmıştı. Yani, tüm İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki yatırımdan daha fazla yatırım yapılmıştı. 2900 endüstri alanı kullanışa açılmıştı. Bu ise, Birinci Beş Yıllık Plan dönemi'nden yaklaşık iki kat fazlaydı. Ancak, Sovyetler Birliği, savaş öncesi dönemde, modern güçlü siyah metalürji üretim cihazlarında, dünyada, birinci sıraya çıkmışsa da, Sovyetler Birliği döneminde, demire olan gereksinimi ile metal üretimi arasında kopukluklar görülmekteydi. Özellikle, savunma endüstrisi için lazım olan kaliteli çeliğe ihtiyacı vardı. Onların üretimi için, renkli ve nadir bulunan metaller lazımdı ama renkli metallere göre siyah metallerin üretimi hızla artıyordu.

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, endüstri üretim gücü ile enerji temelinin gelişimindeki kısmi orantısızlığı ortadan kaldırmak gerekiyordu. Volga nehrine, ardı ardına, büyük su elektrik santralleri kurulmaya başlanmıştı. Daha sonra bunlar savaş nedeniyle durdurulmuştur. Ama, başka yerlerde, su ve termik elektrik santralleri inşa edilmiştir. Böylece, 1938-1940 yılları arsında, 3 milyon kW elektrik üreterek enerji endüstrisinde hızla artış sergilenmiştir (Borodin, 1985: 94).

Daha öncede geri kalmış elektrik ve iletişim makinesi yapımında da gelişmeler gözle görülmeye başlamıştır. Sadece, bir sene içinde, yani 1940 yılında, 1913 yılına göre güçlülüğü 200 kat fazla olan türbinler üretilmiştir. Ayrıca, buharlı lokomotif ve yüksek kapasiteli vagon üretilmeye başlanmıştır. 1941 yılında ise, Gorlov makine yapımı tesisinde, kömür çıkartma makinesinin ilk serisi üretilmiştir. 1940 yılında, ülkenin kömür madenleri %94,5 kadar makineleşmiştir. Eğer, madencilerin verimliliği, 1927-1928 yıllarındaki seviyede olsaydı, o zaman, sadece, Donbass maden ocağında, 1940 senesinde çıkartılmış kömürü çıkartabilmek için 400 bin madenciye ihtiyaç olacaktı. 1940 yılında, Sovyetler Birliği'ndeki kömür madenlerinin %70'i yenilenmiş, o zamana göre çağdaş makinelerle donatılmıştı.

Savaş öncesi Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Sovyetler Birliği'nde, 9 bin çağdaş endüstri işletmesi kullanıma açılmış ve savunma endüstrinde de bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, savunma endüstrinde %39 büyüme sağlanmıştır. Özellikle uçak ve tank üretimine özen gösterilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde,

Sovyetler Birliği'nin uçak endüstrisi, yeni uçak türlerini geliştirmiştir. Bunlar; İl-2 (tasarımcısı Sergey İlyuşen), Pe-2 (tasarımcısı Vladimir Petlyakov), Yak-1 (tasarımcısı Aleksandr Yakovlev), MiG-3 (tasarımcıları Mikoyan ve Guryeviç)'dir. bunların uçuş ve savaşıma kalitesi, o dönemki Alman uçaklarını geçmiştir. Savaş öncesi, Sovyetler birliğinin tank yapımı endüstrisinde, yeni tank türleri oluşturulmuştur,. Bunlar; tank T-34 (tasarımcıları Koşkina, Morozova, Kuçerenko), ağır tank KB (tasarımcısı Kotin)'dir. İki tankta zırhı ve silahı, manevra kabiliyeti, hızı ve motor gücüyle yabancı ülkelerin tank teknolojisini önemli seviyede geçmişti (Çuntulov, 1987: 230).

Sovyetler birliğinin nüfusunun ve kültür seviyesinin artması askeri potansiyelinin yükselmesine büyük katkıda bulunmuştur. Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, SSCB'de kalifiye işçi sayısı (makine operatörü, tesisatçı, şoför) artmıştır. Bununla birlikte, aydınların sayısı da artmıştır. Bu süreç, SSCB savunma gücüne de yansımıştır. Ordu, son derece zor modern teknolojiyi kullanabilecek seviyeye gelmiştir.

Büyüyen savaş tehditleri ve ona olan hazırlıklar, SSCB'nin köy ekonomisine olan maddi ve teknoloji yardımını kısıtlamıştır.

Ancak, zorluklara göğüs gererek köy ekonomisi sürekli gelişmeyi başarmıştır. 1940 yılında, köylerde, 683,8 bin traktör, 228 bin kamyon, 182 bin biçerdöver çalışmaktaydı. Tüm sabanlama işinin dörtte üçü, ekim işinin yarısından çoğu traktörle ve tahıl alanlarının yarısı biçerdöverle toplanıyordu.

Hayvancılıkta ise, zor durum devam etmekteydi. 1 Ocak 1941 tarihinde, büyük baş hayvan, koyun, at sayısı 1916 yılındaki hayvan sayısına ulaşamamıştı. Birçok kolhozda, hayvan çiftlikleri yoktu. Hayvancılıkta ki bu zor durum, acil önlemler alınmasını gerektiriyordu. Böylece, SSCB Sovyet Halk Komitesi ve SBKP Merkez Komitesi, 8 Haziran 1939'de "Kolхозlarda toplumsal hayvancılığı geliştirme faaliyeti" adında bir kararname çıkartmıştır. Bu kararname, yeni sistemi ortaya çıkarmıştır. Her kolhoz, eski sistem olan hayvan başına göre et sevkiyatı yerine, kendi arazi alanının büyüklüğü kadar zorunlu et sevkiyatı yapacaktı. Aynı zamanda, kararname, kolхозlara diğer zor şartları da uygulamıştır. Bu da, her kolhozun belirli asgari seviyede hayvana sahip olması demektir (Stalin, 1950: 43).

SBKP Merkez Sovyet Halk Komitesi ve SSCB Halk Komiserler Kurulu tarafından 7 1940 Nisan'ında alınmış "Köy ürünlerin hazırlama ve satın alma politikasında değişiklikler" kararı, köy üretiminin gelişmesine sebep olmuştur. Bu kararnameye göre, tüm tarımsal ürünler, devlet tarafından, kolhozların arazi ölçüsüne göre hesaplanarak alınacaktı. Bu da, kolhoz üretiminin kapsamlı gelişmesini stimüle etmiştir. 1940 Aralık'ında, SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Halk Komiserler Kurulu tarafından "Ukrayna SSC'inde, kolhozunun hasat ve hayvancılık verimliliğini arttırması durumunda ek ücret ödeme" kararı alınmıştır. Bu ise, kolhozunun maddi ilgisini çekilmesinde önemli rol oynamıştı. Bu düzen, sonradan tüm SSCB cumhuriyetlerinde uygulanmıştır. Böylece, devletin tahıl ekonomisi, savaş öncesi dönemde bir takım başarılar elde etmiştir. 1913 yılıyla kıyasla ekim alanı, 1940 yılında %27, gayrisafi tahıl toplanması %11, gayrisafi köy ürünleri ise %41 artmıştır. Kolhoz sistemi, savaş öncesi yıllarda güçlenerek köy ekonomisinin üretimini arttırmış ve zor savaş yıllarında, ülkeye gerekli olan gıda ve hammadde ürünlerini sağlayabilir hale gelmiştir.

Böylece, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi sona ermeden, 1941 yılında, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle durdurulmuştur. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde oluşturulan düzenin sağlamlığı, SSCB'nin, İkinci Dünya Savaşında galip gelmesine büyük katkıda bulunmuştur.

4.2.4. Sosyalizm temelinin oluşma döneminde, Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ulus ekonomisi

4.2.4.1. Birinci Beş Yıllık Planı (1929-1933)

Kazak OSSC, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne, önemli ölçüde, diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nden geride kalmış zirai bir ülke olarak girmiştir. Yeni Ekonomik Politika döneminde, endüstri işletmelerini oluşturabilmiştir. Ancak, Kazak OSSC ulus ekonomisine büyük değişiklikler getirmemiştir. Bu değişiklikleri gerçekleştirebilmek için, SBKP 15. Konseyinin ve 6. Kazak OSSC Parti Kongresi'nin temelinde, Kazak OSSC'nin ulus ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Plan'ı hazırlanmaya başlamıştır. Ancak, birtakım nedenlerden dolayı ve Kazak OSSC'nin doğal zenginliklerinin ve ekonomik yapısının yeterince araştırılmaması, planın hazır olmamasına neden olmuştur (Bayışev, 1963: 269).

Sovyetler Birliği'nin dışa bağımlılığından kurtulması ve daha da güçlenmesi için, doğu bölgelerinde güçlü endüstri temelinin kurulması, öncül olan bölgelerden geriye kalan eski

kolonyal bölgelerin süratle geliştirilmesi, ülkenin hızlı endüstrileşmesinde ne engel varsa ortadan kaldırması gerekli idi.

Kazak OSSC'nin doğal kaynaklarının araştırılması sonucunda, Kazak OSSC'nin ulus ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Plan'ı tekrar gözden geçirilmesi gerekmiştir. Ve böylece, SBKP(b) merkez komitesi tarafından, Kazak OSSC'nin ulus ekonomisinin Beş Yıllık Plan'ı için 1930 Şubat'ında tekrar gözden geçirilmesi kararı alınmıştır. Bu temelde, Kazak OSSC ekonomisine yatırımın iki kat arttırılması kararı alınmıştır (Alampiyev, 1958: 212).

Yeni Beş Yıllık Plan Dönemi, 1930 Haziran'ında, 7. Kazak OSSC Parti Kongresinde ele alınmıştır. Kongre kararnamesinde, Kazak OSSC'nin köy ekonomisinin sosyalist rekonstrüksiyonun gerçekleştirmesi, aynı anda endüstride hızlı gelişme sağlanması ve onun ulus ekonomisindeki payının arttırılması kararı alınmıştı. Kazak OSSC'nin Beş Yıllık Planı, Kazak OSSC'ni geri kalmış zirai bölgeden, zirai-endüstriyel bölgeye dönüştürmeyi hedefliyordu.

Zirai-endüstriyel bölgeye dönüşüm sırasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. İlk olarak, çok kısıtlı bir zaman içinde gerçekleştirilmiştir. İkincisi ise, ön koşullar oluşturmada ve bölgenin zirai sektörünü tanımadan hemen uygulanılmıştır. Üçüncüsü ise, orta ve fakir köylülerin hayvanları zorla kamulaştırılmıştır. Bu, köylülerin hoşnutsuzluğunu doğurmuş, SSCB'nin sınır komşuları olan Çin ve Moğolistan'a göç etmesine neden olmuştur. (Bayışev, 1949: 150).

1931 Ekim'ine doğru, Kazak SSC'nin %65 işletmesi kollektifleştirilmiştir. Bu oran, 1928 yılında ancak %2 idi. Torgay bölgesinin aşırı (devlet emirini aşırı düzeyde yerine getiren) grubunun sloganı şöyleydi: "Aşırılığı engelle ve çatal tırnak bırakma"³⁴. Bu sloganı kullanarak kendileri, devlet hedefini aşırı düzeyde yerine getirerek bölgeyi felakete sürüklemiştir.

Kollektifleşmede uygulanan aşırılık ve vicdansızlık, Kazak SSC'nin köy ekonomisine büyük zarar vermiştir. Bunun sonucunda, 183 bin köy işletmesi sınır dışına göç etmiştir, bu da göçebe ve yarı göçebe işletmelerinin %30'unu oluşturmaktaydı. Bu yaşananlar, Kazak

³⁴ Aşırılığı engelle ve çatal tırnak bırakma – Bu söz 1931 yılındaki Goloşekin'in Kazak SSC Komünist Partisinin Birinci Sekreterliği döneminde kullanmıştır. Burada "Çatal tırnak brakma"- köylünün elinde hayvan kalmaması, anlamına gelmektedir (Mikaylov, 1996, 82).

SSC ekonomisine ve hayvancılığına büyük zarar vermiştir. 1928 yılında, ülkede, 30,5 milyon hayvan vardı. 1933 yılında ise, ancak 4 milyon hayvan kalmış, yaklaşık 6-7 kat azalmıştır. 1933 yılını, 1928 yılıyla kıyasla at sayısı 6 kat, koyun sayısı 9,1 kat, deve sayısı 12 kat, büyük baş hayvan sayısında ise, 4,8 kat azalmıştır. (Abilhocin, 2013: 174).

Kollektifleştirme sırasında sadece hayvan kaybı yaşanmamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan açlıktan dolayı insan kaybı da yaşanmış, Kazak halkının yaklaşık 2,3 milyonu açlıktan hayatını kaybetmiştir (<http://e-history.kz/kz/publications/view/1479> 14.10.2016). Kazak halkının kollektifleşmeden önceki insan sayısına ancak, 1969 yılında yani 40 sene sonra ulaşılmıştır. 1931-1933 yılları arasına, halk arasında “aşarşılık(açlık)” adı verilmiş, bu dönem, Kazak OSSC tarihinin büyük üzüntü dönemidir.

Bu yaşanmış büyük felaketlere rağmen, Kazak OSSC’nin endüstrisinde, bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Merkezden Kazak OSSC’ne yapılan yatırımlar sayesinde, 1930-1932 yılları arasında, bölgede, büyük endüstri merkezleri inşa edilmeye başlanmıştır. Özellikle, bakır ve kurşun üretiminin geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Ama, bazı sosyalistler ve parti üyeleri, bakır ve kurşun işletme tesislerinin, Rusya sınırlarında inşa edilmesini istemişlerdir. Parti, bu görüşleri reddederek, bakır ve kurşun işletme tesislerinin, hammadde kaynaklarının yakınında inşa edilmesine karar vermiştir. Konrat bakır madeni yakınındaki Balhaş bakır dökme tesisi, Cezkazgan bakır madeni yakınındaki Karsakbay bakır dökme tesisi, Karatau kurşun madeni yakınındaki Şımkent kurşun dökme tesisi kurulmuş ve böylece büyük endüstri merkezleri, Birinci Beş Yıllık Dönem’de, inşa edilmeye başlamıştır (Bayışev, 1974: 157).

Bu kuruluşu sürdürecektir nitelikli işçi yokluğundan dolayı, kuruluş sürecinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu tür sıkıntıları ortadan kaldırmak için, SSCB’nin çeşitli bölgelerinden Kazak OSSC’ne nitelikli işçiler getirilmeye başlanmıştır. Örneğin, 1931 yılında, Balhaş şehri 1150 nüfusa sahipken, 1932 yılında 6842’e ulaşmıştır. Kazak OSSC’ndeki nitelikli işçi eksikliği sorunu, bu şekilde çözülmüştür.

Birinci beş yıllık döneminin başında, Kazak OSSC’nin kömür endüstrisinde, durgunluk yaşanmıştır. Kazak OSSC ve Rusya’nın, Kazak OSSC sınırlarına yakın olan bölgelerinde endüstri merkezlerinin artmasıyla, ülkenin yakıtı olan talebi de artmıştır. Büyük kömür rezervlerine sahip olan Karagandı kömür madeni, ülkenin önemli yakıt merkezine

dönüştürülerek, Sovyetler Birliği'nin önemli endüstri merkezi haline getirilmiştir. (Bayışev, 1974: 159).

Karagandı, Balhaş bakır dökme tesisi gibi, sıfırdan inşa edilmeye başlamıştır. 1930 yılında, yeni maden ocakları, termik santraller, demir yolları yapılmaya başlanmıştır. 1931 yılında ise, büyük konutlar inşa edilerek, madencilerin sosyalist şehri oluşturulmuştur. Kömür madenciliği, bir sene sonra, önemli ölçüde artmıştır. 1928-1929 yıllarında kömür üretimi yapılmıyordu. 1930 yılında 12,8 bin ton, 1931 yılında 278 bin ton, 1932 yılında ise 720 bin ton üretilmiştir. Savaş öncesindeki, 1913 yılındaki üretimden 8 kat daha fazla üretilmeye başlanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, diğer endüstri dallarında, üretim yapılmaya başlanılmıştı. 1929 yılında, Aktöbe kimyasal ürünler üretim fabrikası, inşa edilmeye başlanmıştır. Fabrika ürünleri; Orta Asya, Kırgız OSSC ve Kazak OSSC'nin güneyinde, gelişmeye başlayan pamuk ve şeker pancarı üretiminde kullanılmaya başlamıştır. Embi petrol endüstrisinde, genişletilme işlemlerine devam etmiştir. Ve farklı petrol sahaları keşfedilmiştir. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, petrol sahalarında kullanılan sondaj makineleri, vurmali sondajdan, tamamen dönmeli sondaja geçirilmiştir. (İkinci beş yıllık plan, 1938, 42)

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak OSSC'nde, elektrik enerjisi endüstrisinde, birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Elektrik enerji endüstrisinin gelişmesi, elektrik santrallerinin büyük tesislerde ve fabrikalarda kurulmasıyla başlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Aktöbe kimyasal ürünler üretim fabrikasında termal elektrik santrali, Semey et konserve fabrikasında termal elektrik santrali kurulmuştur. Diğer şehirlerde ise, elektrik santralleri kurulmuştur. Almatı ve Atırâu elektrik santrali, Altay su elektrik santrali ve diğer elektrik santralleri inşa edilmiş ve üretime geçmiştir. 1931'de, Şımkent termik santrali, 24 bin kW gücüyle, Ulbinsk su elektrik santrali 24 bin kW gücüyle, Karagandı termik santrali 72 bin kW gücüyle çalışmaya başlamıştır. Böylece, endüstrinin bu dalında, artık, enerji santrallerinin gücü ve üretim kapasitesi artmıştır. 1927-1928 yıllarında, tüm elektrik santrallerinin gücü 4,2 kW iken, 1932 yılında ise elektrik santrallerinin gücü 24 kW'a çıkmıştır. Enerji üretimi kapasitesi, 1928 yılında 7,2 milyon kW iken, 1932 yılında 66,5 milyon kW'a ulaşarak, 9 kat artmıştır. (İkinci Beş Yıllık Plan, 1938: 33).

Hafif endüstri de, yüksek tempoyla gelişmekteydi. Endüstrinin bu dalı, yeni kuruluşlarla ve eski fabrikaların yenilenmesiyle büyümekteydi. Bu hafif endüstri fabrikaları, çoğunlukla, büyük şehir merkezlerinde kurulmaya başlandı. Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sonlarına doğru, hafif endüstrideki artış, 1927-1928 yıllarına kıyasla 3-5 kat olmuştur. Halkın, genel olarak hafif endüstri ürünlerine ihtiyaçları, başka devletlerden getirilerek giderilmeye devam etmiştir.

Böylece, endüstrinin gayrisafi hasılası 1927-1928 yıllarında 89 milyon rubleyken, 1932 yılında 306 milyon ruble olmuştur. Hızlı gelişme, renkli metalürjide de yaşanmıştır (29 milyon rubleden, 245 milyona artış). Kömür endüstrisinin hasılası da, 35 kat artmıştır. Ama bu veriler, Kazak OSSC endüstrisinin, başarılarını tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü büyük endüstri işletmelerinin kuruluşu, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde tam olarak bitmemiştir. Ancak, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, kuruluşlar sona ererek, ürün üretmeye başlanmıştır. (1930: 91)

4.2.4.2. İkinci Beş Yıllık Planı (1934-1938)

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak OSSC'nin endüstrisi, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne göre, büyük gelişmelere imza attı. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin önemli hedeflerinden biri, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde başlatılmış olan endüstri işletmelerinin kuruluşlarının tamamlanması ve kullanıma açılmasıydı. Bunun beraberinde, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, endüstrinin, yeni merkezleri oluşturuldu ve eski endüstri merkezlerinde yeni işletmeler inşa edildi.

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak OSSC ziraatında bir takım gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. MTİ'ler, kolhozlar, sovhoslar güçlenmiştir ve kollektifleştirme döneminde ortaya çıkan hatalar giderilmiştir. 1933 yılında, zirai ekonominin, geriye gitmesinin son senesi olmuştur. 1934 yılından itibaren, Kazak OSSC'nin zirai ekonomisinde, gelişmeler görülmeye başlamıştır. Bir sene içerisinde, 1935 yılında, Kazak OSSC hayvancılığında artış görülmeye başlanmıştır. Araziler, daha rasyonel ve verimli kullanılmaya başlanmıştır. Hayvan sayısı artmıştır. (KOSSC sosyalist inşası, 1936: 211)

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, zirai üretim yeni teknolojik temelde makineleştirilerek, ülkenin zirai ekonomisi yenilenmiştir. Kazak OSSC'nin tarlalarında, 1937 yılında 24080

traktör, 7765 biçerdöver, 6808 kamyon çalışıyordu. Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sonlarına doğru, ülkede, 308 MTİ, kolhozların %70'ine hizmet vermekteydi. Ziraatın temel işleri, ancak 1937 yılına doğru makineleşmiştir. Kolhoz ve sovhozlar, zirai ürünler üretiminde, birinci sıraya çıktılar. 1937 yılında, tahıl üretiminin gayrisafi hasılasının %84,9'nu kolhozlar, %14,8 sovhozlar, geri kalan %0,3'ü olan önemsiz kısmını ise, bireysel çiftçiler gerçekleştiriyordu.

1934 Haziran'ında, Merkez Komitesi'nce oluşturulan konseyde, Kazak OSSC'nin hayvancılığını güçlendirme ve geliştirme kararı alınmıştır. 1935 yılından itibaren kolhozlar, sovhozlar ve bireysel çiftçiler, hayvancılığı geliştirme konusunda görevlendirdiler. Bu yıllarda, hayvancılık sovhozları ve hayvanlara yem hazırlama merkezleri oluşturulmuş ve güçlendirilmiştir. Tarımdaki gelişmeler, hayvancılıkta yaşanmamıştır. Ama yine de, Birinci Beş Yıllık Dönemi'ndeki durumla kıyaslırsak, ikinci beş yıllık plan döneminde, hayvancılık iki katına çıkmıştır.

Çizelge 4.9. Kazak SSC'nin 1916-1938 yıllar arasındaki hayvan sayısı (Kazak SSC'nin sosyalist inşası, 1940b, 107)

Hayvan türü	Yıl				
	1916	1928	1933	1934	1938
Büyükbaş	5062	6534	1363	1591	3085
Küçükbaş	18364	19169	2100	2262	5259
Domuz	278	253	74	141	367
At	4340	3545	528	441	636
Deve	733	1058	89	80	95
Toplam	28777	30559	4154	4515	9442

Ülkede hayvan sayısının artması, kolhoz ve sovhozların sayesinde gerçekleşmiştir. Devlet, 1932 yılında, et ürünlerinin büyük bir kısmını, bireysel çiftçilerin elinden alıyordu. İkinci beş yıllık plan dönemi sonunda ise, artık, et ürünlerinin büyük bir kısmını, kolhozlar ve sovhozlar devlete ulaştırıyorlardı. Böylece, ikinci beş yıllık plan döneminde, hem hayvancılıkta, hem de tarımcılıkta gelişmeler gerçekleştiği söylenebilir.

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak OSSC endüstrisindeki gelişmeler, ziraata kıyasla, oransal olarak daha da büyüktü. Çünkü İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak OSSC endüstrisine sermaye yatırımı, 4 kat artarak 167,3 milyon rubleye ulaşmıştır. Geliştirilmesi gereken endüstrinin ana dalları şunlar idi: Renkli metal, kömür, petrol, gıda ve hafif endüstrii. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, endüstriye yatırılan tüm yatırımların %60'ı, endüstrinin bu üç dalına - renkli metalürjiye, kömüre ve petrole - yönlendirilmiştir. O dönemde, SSCB'nin, renkli metalürjiye olan yatırımının %31'den fazlası, Kazak SSC'nin renkli metalürjisine yapılmıştır. (İkinci beş yıllık döneminde Kazak OSSC'si, 1940a: 40)

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi sırasında, Kazak OSSC'nde inşa edilmekte olan yeni endüstri alanları genel olarak, SSCB'nin sınırlarında inşa edilmekte olan endüstri alanlarının aynıydı. Onlar, hammaddeyi ve enerjiyi tasarruflu bir şekilde kullanan, son derece modern teknolojilerle donatılmış büyük işletmelerdi. Bu işletmelerin çoğunun kuruluşuna, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde başlanmıştır. Örneğin: Kazpolimetal, Altaypolimetal, Karagandı kömür, Aktöbe kimya, Semey et konserve tesisi, vs. Bunların kuruluşu, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde bitmiş ve işletilmeye başlatılmıştı. Kazak OSSC şartlarında, bu endüstri tesislerinin işletilmesi, onun inşa edilmesinden daha da zordu. Çünkü, Kazak OSSC'nde nitelikli işçinin olmaması, enerji üssünün eksikliği ve iletişim ağının gelişmemesi gibi sorunlar vardı. Ama, bu sorunların üstesinden gelerek, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde büyük başarı elde etmiştir.

Renkli metalürjinin, hızlı geliştirilmesi sonucunda, ülkenin, önemli bir endüstri dalına dönüşmüştür. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sonlarına doğru, Kazak OSSC'nde 20 tane büyük renkli metalürji merkezi oluşturulmuştur. Bunlar; Balhaş, Karsakbay ve Ertis bakır dökme tesisi, Şımkent ve Leninogors kurşun tesisi, Cezkazgan ve Konırat bakır madeni, Aşçısay kurşun madeni, Belousov ve Berezov madenleri, vb idi. Bu işletmelerin, SSCB ve Kazak OSSC ekonomisinde önemi büyüktür. Bu işletmelerin devreye girmesiyle, SSCB kendisinin ekonomik bağımsızlığını güçlendirmiştir. 1937 yılında bile, SSCB'nin ulus ekonomisinin, bakır ve kurşuna olan ihtiyaçlarının tamamını, yerli üretim karşılayabiliyordu. (Bayışev, 1974: 188).

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Karagandı endüstri bölgesinde yeni inşaatlar başlamıştır. 1933-1936 yıllarında ise, üretimi arttırmak için inşaatlar yapılmıştır. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, kömür üretimi 722 bin tondan, 3 940 bin tona kadar artmıştır. Beş Yıllık Plan

Dönemi'nin sonlarına doğru, Karagandı bölgesi, Sovyetler Birliği sınırında önemli bir endüstri merkezine dönüşmüştü. Karagandı ile birlikte Kazak OSSC'nin çeşitli bölgelerinde, diğer kömür madenleri geliştirilmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak OSSC genelinde, 4 203 bin ton kömür üretilmiştir.

Petrol sahalarında gelişmeler gerçekleşmiştir. Çıkartılmış petrolerin taşınması için demir yolları yapılmıştır. Ama, petrol sahalarında su sıkıntısı halen devam etmekteydi. Su; tren vagonları, kamyon ve develerle taşınmaktaydı. Petrol üretimi, 1928 yılında 250 bin ton iken, 1937 yılında 490 bin ton üretilerek, petrol üretimi iki katına çıkmıştır.

Önemli ölçüde, kimya endüstrisi gelişmişti. Şımkent kimya-ilaç fabrikası, yeni ilaç türlerini keşfetmiştir. Aktöbe kimya fabrikası, kimyasal gübre üretmeye başlamıştır. 1936-1937 yıllarında, Kazak OSSC'nin güneyinde, Karatau bölgesinde, fosfor madenleri bulunmuştur. Cevherin kaliteli olması ve pamuk üreticiliğine yakın olması, onun önemini arttırmıştı. Aral gölünde, Aralsülfat fabrikası kurulmuştu. Bu fabrika, tuz ve ayna fabrikalarına, sülfat sağlamaktaydı. (Tursunbayev, 1970: 50).

Kazak OSSC'nin endüstrileşmesinde, elektrik santraller kurulması önemli rol oynadı. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sonlarına doğru, büyük elektrik santralleri, artık, ülkenin tüm endüstri merkezlerinde bulunmaktaydı. İkinci Beş Yıllık Plan Dönem'inde, aşağıdaki santrallerin kuruluşu tamamlanarak kullanıma açılmıştır: Karagandı 48 bin kW gücüyle, Balhaş 78 bin kW gücüyle, Almatı 15 bin kW gücüyle ve Ulbinsk su elektrik santrali 7,5 bin kW gücüyle kullanıma açılmıştır. Sonuç olarak, Kazak OSSC'ndeki tüm elektrik santrallerinin gücü, 1913 yılında, 2,5 bin kW, 1932 yılında 24,5 bin kW iken, 1937 yılında ise 152 bin kW'a ulaşmıştır. 1937 yılında, 303 milyon kW elektrik üretilmiştir. 1913 yılına kıyasla 233 kat, 1932 yılına kıyasla ise 4,5 kat artmıştır. Elektro enerjinin bu kadar gelişmesine rağmen, Kazak OSSC, giderek artan elektrik talebini karşılamakla etersiz kalıyordu. Kazak OSSC'ndeki elektrik santralleri, ülkenin elektriğe olan talebinin, ancak %60'ını karşılayabiliyordu. (Bayışev, 1974: 190).

Endüstrileşme, sadece ağır endüstride yaşanmamıştı. Endüstrileşme, hafif ve gıda endüstrisinde de kendini göstermiştir. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, yerleşik zirai hammaddelerinin işletilmesine dikkat edilmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ni, Birinci

Beş Yıllık Plan Dönemi'yle kıyasla, gıda endüstrisi 4,3 kat, hafif endüstri 6,4 kat büyümüştür. (Alampiyev, 1958: 225).

Kazak OSSC, beş yıllık plan dönemine, 120 büyük endüstri işletmesiyle başlamıştır. Onların toplam sayısı, 1937 yılında 17254 endüstri işletmesine ulaşmıştır. Bunun içinde yaklaşık 1700'i, büyük endüstri işletmesiydi. Kazak OSSC'nin endüstrisinin büyüme hızı, Sovyetler Birliği'nin toplam büyüme hızından daha da yüksekti. SSCB'de, 1937 yılında, endüstri miktarı, 1913 yılındaki savaş öncesi durumuyla kıyaslandığında 8,2 kat fazla iken, Kazak SSC'nin endüstrisi ise 12,5 kat fazlaydı.

Sonuç olarak, Kazak OSSC'nin, ulus ekonomisindeki, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin gerçekleştirilmesiyle, büyük başarılar imza atılmıştı. Bunu Çizelge 4.10'da, detaylı bir şekilde göstermektedir.

Çizelge 4.10. Endüstri ile ziraatın ulus ekonomisindeki oranı (Abilhocin, 2013: 53).

Ulus ekonomisinin dalları	Yıl					
	1920	1928	1932	1935	1936	1937
Endüstri	6,3	18,4	35,9	46,1	53,2	56,8
Ziraat	93,7	81,6	64,1	53,9	46,8	43,2

Çizelge 4.10'dan da görüneceği üzere Sovyet hükümetinin ilk 10 yılında, Kazak OSSC, zirai bölge idi. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonunda zirai-endüstri bölgeye, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonunda ise, endüstri-zirai bölgeye dönüşmüştür.

4.2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Planı (1938-1942)

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Sovyetler Birliği sosyalist bir toplumu başarılı bir şekilde oluşturmuştur. Böylece, Sovyetler Birliği, sosyalist toplumun inşasını tamamlayarak, yavaş yavaş sosyalizmden komünizme geçmeye başlamıştı. Ayrıca 1938 yılına kadar RFSSC'nin otonom bölgesi olan Kazak OSSC artık SSCB'nin bir parçası haline gelerek Kazak SSC olmuştu. 1939 Mart'ında, SBKP'nın 18. Konseyinde, Üçüncü Beş Yıllık Plan (1938-1942) kabul edilmiştir. Parti, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, SSCB'nin ulus ekonomisinin tüm dallarının kalkınmasını ve Sovyet halkının yaşam seviyesinin yükselmesini sağlayacak, kapsamlı bir program gerçekleştirilmesini hedeflemiştir (Baişev, 1974: 208).

Kazak SSC, kendi doğal zenginlikleriyle, SSCB ekonomisinin gelişmesine ve savunmasının güçlenmesine çok büyük katkı sağlamıştı. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nin, SSCB'nin renkli metal, kömür, petrol üretiminin ana merkezine dönüşmesi ve aynı zamanda, gelişmiş zirai ekonomisine sahip olması hedefleniyordu. Kazak SSC'nin ulus ekonomisine, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönem'de, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan Dönemler'ine göre, %25 daha fazla yatırım yapılmıştır. Genelde, Kazak SSC endüstrisinde yapılan yeni kuruluşlar, orta ve büyük olmayan işletmeler olarak oluşturulmuştur. Ama bunlarla birlikte, büyük işletmeler de inşa edilmiştir. Kazak SSC, 1940 yılında, 2400'den fazla büyük endüstri işletmesine sahipti. Bunların 700'ü, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde inşa edilmiştir. Kazak SSC'nin büyük endüstrisinin gayrisafi hasılası, üç yıl içerisinde (1938-1940), %57 artmıştır.

Ülkenin, ağır endüstrisi daha hızlı bir tempoyla gelişmekteydi. Kömür üretimi %66, petrol üretimi %42, elektrik enerjisi üretimi %109 kadar artmıştır. Karagandı'da, kömür üretimi, 1937 yılında 3,9 milyondan 1940 yılında 6,3 milyon tona yükselmiştir. Kömür üretimi, bu kadar artmasına rağmen, ülkenin kömüre olan ihtiyacını karşılayamıyorlardı. Bu nedenle, SBKP'nın 18. Konseyi'nde, yerli Lenger, Berçogursk ve diğer yerli kömür madenlerinin genişletilmesi hakkında karar çıkmıştır. Bu dönemde, petrol çıkartılması önemli ölçüde artmıştı. Çünkü, yeni petrol sahalarında, petrol çıkartılmaya başlanmıştı (Auyezov, 1959: 395).

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi, savaş nedeniyle üç yıl sürmüştür. Kazak SSC'nin renkli metalürjisine, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nin üç senesinde, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde sağlanmış olan imkânlardan, daha fazla imkân sağlanmıştır. 1939 yılında, renkli metalürjinin gayrisafı hasılası, 1913 yılına kıyasla 20 kat artmıştı. Aynı senede, Öskemen kurşun-çinko dökme tesisi, inşa edilmeye başlanmıştı. 1938 yılında, hükümet, Karsakbay bakır dökme tesisinin yeniden yapılandırılması, genişletilmesi ve yeni Cezkazgan bakır tesisinin inşa edilmesi için özel karar almıştır. Yeniden yapılandırılma sayesinde, Karsakbay tesisinin gücü, yaklaşık iki katına çıkmıştır. 1939 yılında, bu tesisleri, hammadde kaynakları merkezlerine bağlayan, demir yollarının kuruluşu tamamlanmıştır.

Şımkent kurşun dökme tesisi, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ülkenin, öncül işletmelerin biri olmuştur. 1939 yılında, Kazak SSC'nin eritilmiş kurşununun %73'nü ve SSCB'nin ise %62'ni karşılamıştır. 1940 yılında ise, Aşçısay madeninde, kurşun kaynağının azalmasından dolayı, kurşun dökümü azalmıştır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için, arama ve jeolojik araştırma ekipleri, Aşçısay bölgesinde çalışma yürütmeye başlamıştır. O sırada, Şımkent kurşun dökme tesisine, yedek hammadde merkezi olarak, Tekeli maden ocağının inşaatları başlamıştır. Kazak SSC'ndeki renkli metalürjinin gayrisafı hasılası, SSCB çapında, ikinci sıraya çıkmıştır (Bayışev, 1980: 14).

Kimya endüstrinde, savaş öncesi bir takım gelişmeler gerçekleştirilmişti. Aktöbe kimya ve Aralsulfat tesislerinin üretim kapasitesi artmıştır. 1940 yılında, bir takım tesisler inşa edilmiştir. Bunlar; Temirtau sentetik kauçuk üretme fabrikası, Karatau dağ kimya tesisi, petrol işleyici Atrrau tesisidir.

Ulus ekonomisinin elektrik enerji sahasının genişletilmesi için, daha fazla çaba gösterilmesi gerekiyordu. Partinin, 18. Kongresinde, ülkenin elektrik enerjisini geliştirme kararı alınmıştır. Bu kararda, endüstri büyümesinden bir adım ileride olarak, elektrik santrallerinin, elektrik enerji güçlerinin depolanmasını sağlayacak biçimde oluşturulması hedefleniyordu. Böylece, Kazak SSC'nde, büyük termik elektrik santralleri, Karagandı, Aktöbe, Öskemen şehirlerinde inşa edilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak, elektrik santrallerin gücü ve üretim kapasitesi, 1937 yılına kıyasla 2,2 kat artmıştır (Ahmetov, 1960: 70).

Ülkede, modern teknolojiyle donatılmış gıda endüstri de, başarılı bir şekilde gelişmekteydi. Kızılorda'da pirinç fabrikası, Aktöbe ve Oral'da değirmen fabrikası inşa edilmiştir. Un

üretimi, 1940 yılında, 1937 yılına göre 3 kat artmıştır. Cambıl şeker fabrikası, tam kapasitesiyle çalışmaya başlamıştır. SSCB'nin çeşitli endüstri bölgelerine, Kazak SSC tesislerinde üretilmiş şeker sağlanmıştır. Bundan başka, gıda endüstrinin dalları olan, süt, et, balık fabrikaları gibi fabrikalar kurulmuştur. Ülkenin balık endüstrisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında 40 balık fabrikasına ve kombinatlara (çeşitli üretim dallarının bir araya gelmesi) sahipti. Aynı zamanda, 348 limana sahipti. Bu da, ülkenin gıda endüstrisinin ürünlerinin, %25'ni oluşturmaktaydı.

Endüstrinin bazı dallarındaki gelişmeler, Çizelge 4.11'de gösterilmektedir.

Çizelge 4.11. Endüstrinin bazı dallarındaki gelişmelerin yıllara göre dağılımı (Kazak SSC'nin ulus ekonomisi, 1967: 30)

	1913	1920	1928	1932	1937	1940
Kömür (bin ton)	90	85	37	822	4203	6972
Petrol (bin ton)	118	30	250	247	490	697
Elektrik (enerjisi mW)	1,3	2,1	7,5	66,5	302,6	631,7
Pamuk (bin ton)	1,9	0,05	0,4	12,6	32,9	28,8
Şeker (bin ton)	-	-	-	-	43,1	70,9
Balık (bin ton)	31,8	-	78,9	137,7	117,6	87,1

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ulaşımda gelişme yaşanmıştır. Demir yollarının uzunluğu, 1937 yılında 5223 kilometreden, 1940 yılında 6581 kilometreye ulaşmıştır. Önemli ölçüde, ülkenin, kara ve hava taşımacılığında gelişme sağlanmıştır. Yük taşıma araçları, 1937 yılında 20 bin iken, 1941 yılına doğru 30 bine çıkmıştır.

Savaş tehlikesinin artmasıyla, ulus ekonomisinin Üçüncü Beş Yıllık Planı hayata geçirilmesi zorlaşmaya başlamıştır. Bu şartlarda, Komünist partisi ve hükümet, ülkenin savunmasının güçlenmesi önlemlerini almıştır. 26 Temmuz 1940'ta, hükümetin üst düzey bürokratlarla gerçekleştirdiği toplantıda, ülkenin savunmasını ve endüstri ürünlerinin üretimini arttırmak için, işçilerin günde 8 saat, haftada 7 gün çalışmaları için karar alınmıştır.

Endüstrinin büyümesiyle beraber, Kazak SSC'nin zirai ekonomisi de güçleniyordu. Bu da, Kazak SSC ziraatının makineleşmesinin artmasından kaynaklanmıştır. MTİ'lerin sayısı,

1937 yılında 287 iken, 1940 yılında 331'e ulaşmıştır. Bunlar, 6900 kolhozdan, 5300'ne hizmet veriyordu. Bu da, ülkenin tüm ekim alanının %90'ını oluşturmaktaydı. Kolхозlarda, buğday hasadının yarısından çoğunu, biçerdöverle yapmaktaydı. Böylece, ziraattaki ağır işlerin büyük kısmı, traktör ve biçerdöverlerle yapılmaktaydı. Ama, Kazak SSC'nin çöl ve yarı çöl bölgelerinde, ziraatın önemli kısmı hayvancılık olduğundan dolayı, MTİ'ler sadece, kolхозların %18,4'ne hizmet vermektedir. Hayvancılık bölgelerinde, kolhoz üretimi, halen el emeğine ve atla çekişe dayalı olarak sürdürülmekteydi (Ahmetov, 1960: 85).

Kazak SSC'nin hayvancılığında, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, bir takım gelişmeler yaşanmıştır. 1938 yılında hayvan sayısı 9,4 milyon iken 1941 yılında 13 milyona ulaşmıştır. Bunun içinde, küçükbaş hayvan sayısı, 8,1 milyonunu oluşturmaktaydı. Hayvancılığın gelişmesinde, sosyalist sektör olan sovhoz ve kolхозların önemi büyüktü.

İkinci Dünya Savaşından önceki, Beş Yıllık Planlar Dönemi'nde (1928-1941), ulus ekonomisi, büyük başarıları elde etmiştir. İkinci dünya Savaş'ı sırasında, Kazak SSC, Sovyet Ordusuna, çok yüksek seviyede cephane sağlamıştır.

4.2.5. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin savaş dönemindeki ulusal ekonomisi (1941-1945)

22 Haziran 1941'de, Sovyetler Birliği'ndeki barış dönemindeki yatırımlar, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle durdurulmuştur. Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta, Avrupa'da işgal edilen tüm ülkelerin ekonomisini kullanmıştır. Aynı zamanda, Almanya, Sovyetler Birliği'ne aniden saldırmış, önemli endüstri merkezlerini yok ederek gücünü ciddi bir şekilde azaltmıştır. Savaş temelindeki yeniden yapılanma sisteminin hedefi ise, en kısa zamanda düşmanın tank, uçak ve diğer modern savaş teknolojisinin sayısal üstünlüğünü ortadan kaldırmaktı. Bunun için, endüstrinin bazı dallarının acilen, sivil ürünler üretiminden, savaş ürünleri üretimine geçirmesi gerekiyordu.

Savaşın ilk senelerinde, önemli ve zor görev, üretim gücünün ülkenin batı bölgesinden ülkenin doğu bölgesine taşınmasıydı. 1941 Temmuz – Kasım aylarında, Ural, Sibirya, Orta Asya'ya milyonlarca insan, 1523 endüstri işletmesi, binlerce kolhoz ve sovhozun mülkleri taşınmıştır. Böylece, en önemli endüstri işletmeler, işgal öncesi güvenli bölgeye taşıyabilmişti. Taşınmış olan işletmelerin yeni yerlere kurulması, akıl almaz derecede, kısa

bir süreçte gerçekleşmiştir. Zaman ve harcamaları minimize etmek için, geçici fabrika ve tesisler inşa edilmiştir. Batıdan taşınmış olan işletmeler, 3-4 ay içerisinde savaş öncesi üretim seviyesine ulaşmıştır (Çuntulov, 1987: 253).

Savaşın ilk dönemlerinde, Sovyetler Birliği'nin ekonomik kayıpları çok büyüktü. Kasım 1941'da, Almanya tarafından işgal edilmiş bölgede, ülke nüfusunun %45'i yaşıyordu. Kömürün %63'ü çıkartılıyordu. Bu bölgede, %68 dökme demir, %50 çelik ve %60 alüminyum, %38 buğday, % 84 şeker üretiliyordu. Ekonomik olarak gelişmiş olan bölgeleri kaybetmek, savaşın ilk dönemlerinde, endüstri ürünlerinin üretimini bir anda azaltmıştır. 1941 yılının ikinci yarısında, endüstri ürünlerin üretimi 2,1 kat azalmıştır.

Bu oluşan sıkıntıların üstesinden gelebilmek için, yeni toplu yatırımlar lazımdı. 1942 yılında, ülkenin doğusunda 10315, 1943 yılında 10413, 1944 yılında ise 20647 yeni endüstri işletmesi inşa edilmiştir. 1941 yılından 1945 yılının sonuna doğru, ülkenin doğusunda 10 domna, 45 martin, 16 elektrik çelik dökme ocağı açılmıştır.

Metalürjide sıkıntılar, üretim yapısının değişmesinden dolayı ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, yüksek kaliteli çelik, zırh, tank mermisi ve diğer savunma endüstri ürünleri üretiminin artmasıdır (Vinogradov, 1982: 176).

Yüksek kaliteli çelik üretimi için, doğu metalürjisine renkli metaller sağlamak lazımdı. Bunun için, Sibiry'a'da ve Kuzey Ural'da hızlıca, manganez madenleri açılmıştır. Doğu bölgelerindeki kaliteli çelik dökümü, orduyu savaş teknolojileriyle donatmıştır. 1942 yılında, Sovyetler Birliği, sadece 8 milyon ton çelik üretebilmiştir Almanya ise, 32 milyon ton çelik üretmiştir. Kaliteli çelik üretiminde Sovyetler Birliği öndeydi.

Savaş Dönemi'ndeki Sovyetler Birliği'nin ekonomik kazancı, tekrardan kömür üretiminin artmasıydı. Donbass kömür madeninin işgal altında kalmasından dolayı, Kuznetsk madeninin ekipmanlarının yenilenmesi için büyük yatırımlar yapılmıştır. 1942-1943 yıllarında Kuznetsk havzasında 34 yeni maden ocağı işe başlamıştır. Böylece, kömür üretimi, Ural ve Karaganda'da önemli ölçüde artmıştır (Gotovsky, 1957, 89).

Ülkenin yakıt kullanımında, önemli değişimler gerçekleşmiştir. Parlak bir geleceği olan, daha tasarruflu yakıt türü olan doğalgaz kullanılmaya başlanmıştır. 1942 Eylül'ünde,

Saratov bölgesinin Elşansk sahasında, doğal gaz çıkartılmaya başlanmıştır. Kısa sürede, Saratov – Elşansk boru hattı inşa edilmiştir. Gaz kullanımına geçen Saratov endüstrisi, 500 bin ton sert yakıt tasarruf etmiştir.

Endüstrinin, enerji temelini genişletmek için Ural'da, Sibirya'da, Orta Asya'da termal ve su elektrik santralleri inşa edilmeye başlanmıştır. Sadece 1943 yılında, ülkenin elektrik santrallerinde, 1 milyon kW gücüne sahip, 119 türbin kullanıma açılmıştır. Savaş döneminin en büyük kuruluşların biri de, Çelabinsk termal elektrik santrali kuruluşu olmuştur.

Ülkenin, yakıt enerjisi ve metalürji merkezleri, geride kalmanın üstesinden gelerek, doğu bölgelerinde, silah üretiminin hızlı gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Bu bölge de, savaş araçları yapımının çeşitli dalları hızlı bir şekilde gelişmekteydi. Ural'da, önemli ölçüde tank üretimi, yüksek hızla gelişmekteydi. Ural makine tesisi, Çelyabinsk traktör tesisi ve diğer tesisler, batıdan taşınmış tesislerle güçlendirilerek, tank üretimini seri şekilde üretmeye yardımcı olmuştur (Hromova, 1982: 193).

Ülkenin endüstrisi, görülmemiş zorlukların üstesinden gelerek, orduya kaliteli savaş teknolojileri sağlamıştır. Sovyetler Birliği savaş teknolojisi, Almanya teknolojisinin sayısal ve kalite temelinde üstesinden gelerek, savaşı kazanmayı başarmıştır. O dönemde, hiçbir devlet, bu kadar savaş teknolojisi üretememiştir.

Sosyalist ekonominin belirleyici avantajları, savaş sona ermeden kendini göstermiştir. Alman işgali altında olan bölgeler yavaş yavaş ele geçirilmiş, bu elde edilen bölgelerde, savaş sona ermeden, ulus ekonomisinin yenilenmesi başlamıştır. 21 Ağustos 1943'te, SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Sovyet Halk Komitesi tarafından, "Alman işgalinden kurtarılmış bölgelerde, ekonominin yenilenmesi için acil önlemler alınması" kararı çıkarılmıştır. Ulus ekonomisinin temelli yenilenmesi için, 75 milyar ruble ayrılmıştır. Savaş döneminde, endüstri alanlarının %30'u yenilenmiştir (Stalin, 1950: 55).

İşgal altında, sadece, önemli endüstri alanları değil, aynı zamanda, ziraatın önemli bölgeleri olan Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Moldavya, Baltık ülkeleri ve Rusya'nın merkez bölgeleri vardı. Bu bölgelerde, 107 bin kolhoz, 3 bin MTİ ve ülkenin tarım alanlarının %40'ı bulunmaktaydı. Ülkenin diğer bölgelerindeki kolhozlarından, savaşa ve endüstri alanlarına köylülerin büyük kısmı gitmiştir. Aynı zamanda, orduya, çekiş araçlarının büyük kısmı

gönderilmiştir: Traktörler, arabalar, atlar. Zirai üretim, maddi-teknolojik olarak, kısa süre için de olsa sınırlandırılmıştır.

Büyük zorluklara bakmadan, sosyalist ziraat, kısa sürede toparlanarak, Sovyet ordusuna ve halkına gıda ürünleri sağlayabilmiştir. Bunda, savaş öncesi ticari tahıl üretiminin merkezi olan Ural, Sibirya, İdil (Volga) nehrinin kıyısı, yani, Sovyet devletinin doğusu büyük rol oynamıştır.

Ziraat işlerinin asıl ağırlığı kadınların omuzlarındaydı. Savaş öncesi, kadın kolhozcu iş günü, toplam iş gününü sayısının %38’ni oluşturmuştur. Bu oran, 1943 yılında %70’e çıkmıştır. Savaşta galip gelmek için, Sovyet hükümeti, ziraat işçilerinin her birinden daha da çok emek sarf etmesini istemiştir. Bundan dolayı, 1942 yılında, partinin ve hükümetin özel kararnamesiyle, işçilerin minimum iş günü biraz arttırılmıştır (Borodin, 1985: 117).

Sosyalist ziraat ve endüstri içinde, SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Sovyet Halk Komitesi tarafından 21 Ağustos 1943’teki çıkartılmış olan, “Alman askerinin işgalinden kurtarılmış bölgelerin, ekonomisinin onarılması için acil tedbirlerin alınması” kararnamesi önemliydi. 1944 Ocağ’ında bile, o bölgelere, iki yüz bin büyükbaş, yüz bin koyun, on bin at getirilmiştir. Devlet tarafından, onarılan kolhozlara, ziraat ürünlerinin devlete teslimi sırasında büyük kolaylıklar tanımıştır.

Savaş sırasında, 85 bin kolhoz, 1800’den fazla sovhoz, 3 bin MTİ, yeniden açılmıştır. 1945 yılında, işgal altından kurtarılan bölgelerin ekim alanı, yani, savaş dönemi öncesi alanın %69’u ve bunun içinde tahıl alanlarının ise, %75’i tekrar kullanılmaya başlamıştır. Onarılmış olan kolhoz ve sovhozlar, 1944 yılında sadece devlet planını yerine getirmiş değildir. Hatta, 10 milyon pud fazlasıyla tahıl vererek, savaş döneminin son yıllarında, orduya büyük destekte bulunmuştur. Ancak, savaşın getirdiği zararlar çok şiddetliydi. Özellikle, hayvancılıkta büyük gerileme yaşanmıştır. 1941-1945 yılları arasında, büyükbaş hayvan sayısı 54,5 milyondan 44,2 milyona, domuz sayısı 27,5 milyondan 8,8 milyona, koyun sayısı 91,6 milyondan 70,2 milyona, at sayısı ise, 21 milyondan 9,9 milyona azalmıştır. Böyle büyük bir kaybın, kısa zaman içinde yerine konulması zordu (Çuntulov, 1987: 264).

4.2.6. Savaş döneminde endüstrinin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne taşınması

Savaş sırasında, Doğu bölgelerine taşınmış endüstri işletmeleri, Sovyetler Birliği'nin savunma gücünün artmasında büyük katkıda bulunmuştur. Savaşın ilk dönemlerinde, Sovyetler Birliği'nin ekonomik kayıpları çok büyüktü. 1941 Kasım'ında, Almanya tarafından işgal edilmiş bölgede, ülke nüfusunun %40'ı bulunuyordu. Kömürün %63'ü çıkartılıyor ve %68 dökme demir, %58 çelik ve %60 alüminyum, %38 buğday, % 84 şeker üretiliyordu. Bu şartlarda, Kazak SSC'nde kömür ve petrol çıkartılmasının, renkli ve siyah metallerin üretilmesinin, ziraat ürünlerinin ve makine üretiminin önemi artmıştır.

Savaşın başlanması sebebiyle, Kazak SSC'nde, savaş öncesi oluşturulmuş büyük işletmelerin üretiminde tam bir artış sağlanması isteniyordu. Bu işletmeleri, kısa sürede, savaş ürünlerini üreten işletmelere dönüştürmek gerekiyordu. Savaş meydanındaki ihtiyaçlara göre, gıda ve hafif endüstri fabrikalarını yeniden yapılandırmak gerekiyordu (Aşimbayev, 54: 1981).

Ulus ekonomisinin yeniden yapılanması için, 16 Ağustos 1941'de SBKP Merkez Komitesi tarafından şöyle bir kararname çıkmıştır: “1941 ve 1942 yıllarında, Volga Nehri etrafı, Oral, Batı Sibirya, Kazak SSC, Orta Asya Bölgeleri için savaş ekonomisi planı”. Kararnamede, SSCB'nin bu bölgelerinde, ağır ve hafif silahlar, uçak, uçak motorları, zırhlı tank silahları, savaş gemisi üretilmesi gibi savaş endüstri ürünlerinin üretilmesi ve aynı zamanda diğer endüstri ürünleri kömür, petrol, renkli ve siyah metal vb. ürünleri üretiminin arttırılması kararlaştırılmıştır.

Kazak SSC'nde, savaş yılları sırasında büyük endüstriler kurulmaya başlamıştı. 1941 yılının ikinci yarısı ile 1945 yılı arasında, endüstrinin gelişmesi için yapılan yatırımlar, yıllık 6,8 milyon rubledir. Bu yatırımın miktarı, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, 5,3 milyon rubleydi (1938 yılından 1941 yılının yarısına kadar).

Çizelge 4.12.Savaş döneminde ulus ekonomisinin temel dallarının geliştirilmesine yönelik yatırım oranlarındaki % değişme (Baişev, 1974: 225)

	1938 yılından Haziran 1941 yılına kadar	Haziran 1941 yılından 1945 yılına kadar
Endüstri	36,8	46,3
Ziraat	12, 2	5,1
Ulaşım	21, 2	15,1
İnşaat	15,6	6,1
Kültür, bilim, kamu, alış veriş merkezi, sağlık binaların kuruluşu	14, 2	27,4

Böylece, savaş yılları sırasında endüstriye yapılan yatırım oranı önemli ölçüde artmıştır. Bu yatırımlar ilk olarak renkli ve siyah metallerin, elektrik enerjisinin, kömürün üretiminin hızlandırılmasına ve yeni bölgelere taşınmış işletmelerin işlerinin tamamlanmasına, yani, genel olarak orduya, gerekli endüstri alanlarına yönlendirilmiştir.

Bu durum aşağıdaki Çizelge 4.13’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.13. Savaş yıllarında, Kazak SSC’nin endüstrisinin gayrisafi hasılasında üretim ürünleri oranında % değişme (Baişev, 1974: 226)

Endüstri alanları	Yıllar		
	1940	1942	1944
Üretim ürünleri	51,1	57,7	66,0
Tüketim ürünleri	48,9	42,3	34
Toplam	100	100	100

Üretim ürünlerinin üretimindeki bu hızlı büyüme, metalürjinin, yakıt endüstrisinin, elektrik santrallerinin, makine yapımının, kimya endüstrisinin ve diğer ağır endüstri dallarının gücünün acil olarak maksimuma çıkartılmasıyla açıklanabilir. Savaşın tüm dönemlerinde, üretim ürünlerinin üretimi artış önemli ölçüde artmıştır. Bununla birlikte tüketim ürünlerinin üretiminde önemli bir azalma yaşanmamıştır.

1945 yılında, Kazak SSC endüstrisinin gayrisafi hasılası, 1940 yılına kıyasla %37 artmıştı. 1941-1945 yılları arasında, Kazak SSC'nde hızlı bir şekilde renkli metallerin, kömürün, petrolün, elektrik enerjisinin, çeliğin, pamuğun, yün kumaşlarının, et ve diğer ürünler konservesinin, şekerleme ürünlerinin ve diğer ürünlerin üretimi artmıştır.

Renkli metalürji, Kazak SSC endüstrinin en gelişmiş dallarının biri sayılmıştır. Renkli metalürjide, Balhaş, Karsakbay ve Ertis bakır dökme tesisleri lider konumdaydılar. Savaşın ilk yıllarında, Ural bölgesinde elektrik yetersizliği nedeniyle bakır üretimi azalmıştır. Bunun üzerine, Sovyet hükümeti Kazak SSC'ne, hızlı bir şekilde bakır üretimini arttırma görevi vermiştir. Bakır dökme tesislerinde çalışan işçiler, hedefi başarılı bir şekilde yerine getirerek, renkli metalürjinin yıllık toplam gayrisafi hasılasını, 1945 yılında 334,4 milyon rubleye çıkarmıştır (Tursunbayev, 1970: 87).

Savaş yıllarında Kazak SSC SSCB'nin savunması için gerekli olan kurşunun ana tedarikçisi olmuştur. Kurşunun ana üreticileri Şımkent ve Leninogorsk kurşun dökme tesisleriydi. Her 100 kurşun ve 100 top mermisinin 87'si Kazak SSC'nden getiriliyordu.

Kazak SSC'nde, SSCB genelinde büyük sayılan Aktöbe dökme demir tesisi, 1943 yılında, ilk kez çalışmaya başlamıştır. Zaporoces dökme demir tesisinin, makine teçhizatının yarısı, SSCB'nin batısından, Aktöbe dökme demir tesisine taşınmıştı. Aktöbe dökme demir tesisi, savunma endüstri için büyük önem taşımaktaydı.

Savaş yıllarında, Kazak SSC'nin yakıt endüstrisinin önemi büyüktü. Özellikle endüstriye ve ulaşım kömür sağlanmaktaydı. Kazak SSC'nin ana kömür havzası olan Karagandı kömür havzası, Kazak SSC'nin tüm kömürünün %96,6'sını çıkartıyordu. Geri kalan %3,4'ünü ise, Lenger ve diğer kömür havzaları çıkartıyordu (Alampiyev, 1958: 243).

1941-1945 yılları arasında, Karagandı'da yılda 6945 bin ton üretim kapasitesine sahip, 23 maden ve 3 kömür kesimi tesisi inşa edilmiştir. Yeni maden ocaklarının açılmasının sayesinde, Kazak SSC'nin kömür endüstrisi, savaş yıllarında hızla gelişmekteydi. Böylece, Kazak SSC'nde, kömür üretimi, 1940 yılında 7 milyon iken, 1945 yılında 12 milyon tona çıkmıştır.

Kazak SSC'nde ilk makine yapımı ve metal işleyici işletmeler, sosyalist endüstrileşme döneminde oluşmaya başlamıştı. Bu endüstriler savaş öncesi yıllarında, küçük işletmelere sahip Kazak SSC'nin geride kalmış endüstrilerinden biriydi. Bunların ürünleri, genel olarak, yerli halkın ihtiyaçlarını karşılaması yetecek düzeydeydi.

Kazak SSC'nde, modern metal işleyici teçhizatlar ile donatılmış makine yapımı endüstrisi, 1941-1942 yılları arasına dayanmaktadır. Çünkü, bu dönemde Kazak SSC'ne, SSCB'nin batı bölgesinden bir takım büyük makine yapımı işletmeleri taşınmıştır.

Böylece, Almatı'da ağır makine tesisi, Şımkent'de pres makineleri, Aktöbe'de röntgen cihazı tesisi, Petropavl'da küçük motor tesisi, Kökşetau'da makine tesisi, Akmola'dakimyasal ekipman tesisi, Oral'da kazık tesisi ve diğer tesisler çalışmaya başlamıştır. Bunların Kazak SSC'ndeki makine yapımı ve metal işleyici endüstrinin gelişmesine büyük katkısı vardır (Abilhocin, 2013: 75).

Savaş yıllarında, ulus ekonomisinin gelişmesi, elektrik enerji üretiminin artmasını gerektiriyordu. Bu amaçla, Kazak SSC'nde, Karagandı su elektrik santrali, Petropavl termal santrali inşa ediliyordu. Böylece, savaş sonrası Kazak SSC'nde elektrik enerji üretimi ilk kez milyar kW'tı geçmiştir.

Savaş yılları sırasında, petrol çıkartılması %26 artmıştır. Savaşın ilk 4 senesinde, 887 bin ton petrol çıkartılarak, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'ni geçmişti. Böylece, Kazakista'nın petrol endüstrisi, Sovyet ordusuna ve endüstrisine petrol ürünlerini sağlamıştır.

Savaş yılları sırasında, kimya endüstrisi bazı büyük işletmelerin sayısı arttırmıştı. Bunlar, Kostanay Yapay Lif Tesisi ve Temirtau Sentetik Kauçuk Tesisidir. Bu tesisler, 1943 yılında kuruluşu tamamlanarak çalışmaya başlamıştır. Aynı yıl, Temirtau karpit tesisi çalışmaya başlayarak, ülkenin savunma tesislerine bin ton karpit kalsiyum sağlamıştır.

Vatan savaşı sırasında, Kazak SSC'nde, gıda endüstrisinin dalları tekrar geliştirilmiştir. Bunlar, Almatı, Karagandı şekerleme fabrikası, Şımkent, Türkistan bitkisel yağ tesisi, Petropavl makarna fabrikası (yılıda 50 bin kutu makarna üretim gücüyle), Almatı çay fabrikası idi. Şeker, konserve, un endüstrisi de önemli ölçüde gelişmiştir. Savaş yıllarında,

gıda endüstrisi dalında, 35 işletme inşa edilerek kullanıma açılmıştır (Tursunbayev, 1970: 91).

Savaş yılları sırasında, Kazak SSC taşınan, 21 işletme yenilenerek çalışmaya başlamıştır. Bunlar Almatı'da, Kostanay'da, Semey'de, Şımkent'de, Karagandı'da kurulmuş dikiş ve ayakkabı fabrikalarıydı. Böylece, Kazak SSC, 1943 yılında, hafif endüstri gayrisafi hasılasının hacmi, SSCB genelinde ikinci sıraya çıkmıştır.

Savaş yılları sırasında, önemli hedeflerden biri, demir yoluyla yük taşımacılığıydı. Savaş meydanının ihtiyaçlarını, taşımacılıkla karşılayabilmek için savaş sırasında kullanılmakta olan teknik araçları arttırmak gerekiyordu. Taşımacılığın artmasında, yeni demir yollarının yapımı büyük önem taşımaktadır. 1942 yılında, Atırau – Kandagaş (526 km) demir yolu hattı kullanıma açılmıştır. Daha sonra, 1944 yılında, bu Or şehrine kadar uzatılmıştır. Bu, Embi petrolünün, Oral Bölgesi'ne açılmasına büyük katkıda bulunmuştur. 1943 yılında, Akmola – Kartalı (806 km) demir yolu hattı kullanıma açılmıştır. Bu hat, Karagandı kömürünü, Magnitogorsk endüstri merkezindeki tesislere ulaştırmıştır.

Savaş döneminde zirai ekonomide zor durum yaşanmıştır. Savaşın ilk aylarında, Sovyet ordusuna erkeklerin çoğunluğu çağrılmış ve savunma ihtiyaçlarının taşımacılığını yapmak için de kamyon, traktör ve atların çoğunluğu götürülmüştür. Zirai makine, gübre, dizel, benzin yakıtları ve makine ve arabalara parçaların gelişi durmuştu (Bayışev, 1949: 187).

Bu tür teknikte ve iş gücünün azalmasındaki sorunlara rağmen kolhozlarda, sovhozlarda ve MTİ'lerde, Kazak SSC'nin zirai ekonomisinde, kadınlar ve asker yaşını doldurmamayan gençler çalışarak, savaşın tüm yıllarında, halka ve orduya tüketim ürünlerini sağlamıştır.

Savaş yıllarında, Kazak SSC'nin zirai ekonomisi, 1902,3 bin ton tahıl, 394 bin ton patates, 1193,1 bin ton şeker pancarı, 600 bin ton et, 960 bin ton süt ve diğer zirai ürünleri üretmiştir. 1941-1945 yılları arasında, savaş öncesi Beş Yıllık Plan Dönemi'nde daha fazla zirai ürün üretilmiştir.

Savaş döneminin her yılında, Kazak SSC sınırlarında üretilen zirai ve endüstri ürünlerinin çoğunluğu savaş meydanının ihtiyaçlarını karşılamaya yönlendirilmiştir. Savaş sırasında, Kazak SSC, SSCB'nin ordusunun gereksinimlerini sağlayan en önemli bölgesinden birisidir.

Komünist Parti ve Sovyet hükümeti tarafından verilmiş görevi eksiksiz yerine getirmiştir (Baişev, 1974: 233).

4.2.7. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin savaş sonrası planlı ekonomisi

Sovyetler Birliği'nin endüstride ve ziraatta önemli bölgesi sayılan batı bölgesinin, düşman tarafından işgal edilmesi, yukarıda bahsedildiği gibi, büyük zararların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaş döneminin doğrudan maddi zararı, 678 milyar ruble olarak hesaplanmıştır. Yani, savaş öncesi tüm beş yıllık plan döneminde, endüstri ve ziraata yatırılmış parayla yaklaşık aynı miktar kayıp yaşanmıştır. Eğer, savaş sırasında işgal altında olan bölgelerin, endüstri ve zirai ürünlerinin üretiminin durdurulmasından sonra ortaya çıkan kayıplar hesaba katılırsa, Sovyet Devleti'nin, akıl almaz bir şekilde, 2 trilyon 596 milyar ruble kadar zarar gördüğü söylenmektedir (Fadeev, 1974: 27).

4.2.7.1. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)

1945 Ağustos'unda, SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Sovyet Halk Komitesi tarafından, ulus ekonomisinin restorasyonu ve geliştirilmesi, yani Dördüncü Beş Yıllık Plan'ın hazırlıklarının başlaması için talimat verilmiştir. Bu planın, ekonomik-politik asıl hedefi, savaştan zarar gören bölgeleri onarmak, savaş öncesi ekonomik düzeye ulaşmak ve bu düzeyin ötesine geçmektir (Vinogradov, 1982: 185).

Bunun için, ilk olarak, ülkenin ağır endüstrini ve demir yollarını geliştirmek gerekiyordu. Bundan sonra ki amaç, tüketim ürünlerinin üretimini önemli ölçüde genişletmek ve Sovyetler Birliği'nin ulus ekonomisinin tüm dallarında teknolojik ilerlemeyi sağlamaktır. 1946-1950 yılları arasındaki plan dönemindeki hedef ise, Sovyetler Birliği'nde, 5900 adet kamu işletmesini onarmak, inşa etmek ve harekete geçirmektir. Sovyetler Birliği'nin 1950 yılındaki gayrisafi endüstri ürünlerinin hacmi, 1940 yılındaki seviyeyi %40, işgal altından kurtarılmış bölgelerin seviyesini ise %15 geçmesi bekleniyordu. Ulus ekonomisine 338,7 milyar ruble yatırılmıştı. Yani, bu Birinci Beş Yıllık Plan yatırımından 5,2 kat, İkinci Beş Yıllık Plan yatırımından ise 2,3 kat fazlaydı. Bu yatırımın %40'ı, işgal altından kurtarılmış bölgeye yapılmıştı.

Sovyetler Birliği ulus ekonomisinin kalkınmasında, siyah metalürjinin yenilenmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. İşgal altından kurtarılan bölgeler, savaş öncesi, ülkede üretilen metallerin, üçte ikisini oluşturmaktaydı. Bu süzeyi az sürede yakalayabilmek için, metalürji endüstrisi, yeni teknolojik temele göre onarılmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda, doğu bölgelerindeki siyah metalürji, geliştirilmeye devam edilmiştir. Bu gayretler sayesinde, çelik üretimi, 1948 yılında, savaş öncesi seviyeye ulaşmıştır. Dökme demirdeki gelişmeler ise, bir sene sonra gerçekleşmiş, 1949 yılında savaş öncesi durumu yakalayabilmiştir. 1950 yılında çelik üretimi %49, dökme demir üretimi ise, %29 artmış, savaş öncesi üretim seviyesini geçmiştir (Hromova, 1982: 218).

Dördüncü beş yıllık dönemde, devletin, yakıt sektöründe de, bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Kömür endüstrisi, savaş dönemi öncesi üretim seviyesini, ancak 1947 yılında geçmeyi başarmıştır. Düşman tarafından bertaraf edilmiş, Donbass madenlerinin tamamı onarılarak, ülkenin en büyük kömür havzası oluşturulmuştur. Bununla birlikte Kuzbass, Karaganda, Ural havzalarının geliştirilmesi devam etmiştir. Genel olarak, kömür üretimi, Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki hedefi, fazlasıyla sağlamıştır.

Petrol sektöründe ise, savaş dönemi öncesindeki seviyeyi, ancak, 1949 yılında yakalayabilmiştir. Bu seviyeye, Maykopsk ve Groznensk petrol sahalarının ve Batı Ukrayna petrol endüstrisinin yenilenmesi, teknik olarak donatılması ve Doğudaki Kazak SSC, Özbek SSC, Başkurt OSSC'inde, yeni büyük petrol rafinelerinin oluşturulması sayesinde erişilebilmiştir. SSCB'nin, Doğu bölgelerinin petrol üretimindeki payı, 1940 yılında %12 iken, 1950 yılında %44'e yükselmiştir (Gotovsky, 1957: 215).

Ulusal ekonominin orantılı gelişimi için, gelişmiş enerji elde etmek gerekiyordu. Bunun için, büyük güçlü enerji rezervlerini oluşturmak gerekiyordu. Enerji kuruluşunda, ağırlıklı olarak, hidroelektrik istasyonlarının yapılmasına önem verilmiştir. Şerbyakovsk, Farhadsk, Suhumsk ve diğer yeni hidroelektrik istasyonları inşa edilerek kullanıma açılmıştır.

SSCB ulus ekonomisinin teknolojik ilerlemesi, tüm dallarda sağlanmıştır. Özellikle, makine yapımında, yüksek büyüme oranları görülmüştür. Makine yapımı ürünleri, 1940 yılındaki üretim seviyesini, 1950 yılında 2,3 kat geçmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki harcamalar, savaş öncesi tüm Beş Yıllık Plan Dönemleri'nde yapılan harcamaları geçmiştir. Sovyet hükümetinin ve partinin planları, başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Endüstrinin gayrisafi ürünü, 1940 yılının gayrisafi ürününe göre, 1946 yılında %23, 1947 yılında ise %7 gerideydi. 1948 yılında ise, %18 artarak, 1940 yılındaki seviyeyi geçmiştir. Genel olarak, Dördüncü Beş Yıllık Planlama Dönemi, 4 yıl 3 ay içinde, bitmesi gereken zamandan daha erken tamamlanmıştır (Lelçuk, 1984: 95).

Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ziraat, yıl geçtikçe geliyordu. Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ziraata 536 bin traktör, 93 bin biçerdöver, 39 bin kamyon ve pulluk tahsil edilmiştir. Kolhozlardaki üretimin artması için kolhozların güçlenmesini gerekiyordu. Kolhozların güçlenmesi, teknolojinin rasyonel bir şekilde kullanabilmesi için gerekliydi. 1950 yılında, komünistlerin inisiyatifiyle, küçük kolhozlar bir araya getirilerek, büyük kolhoza dönüştürülmüştü. Böylece, 1950 yılında 236,9 bin küçük kolhoz ve 124,4 bin büyük kolhoz oluşturulmuştu.

Savaş döneminde ziraatta yaşanan zararlar 1950 yılına doğru, ortadan kaldırılabilmiştir. Ancak, Beşinci Beş Yıllık Plan'ın hedefleri, ziraatta tam olarak yerine getirilememiştir. Savaş öncesi buğday üretiminin seviyesine ulaşamamıştır. Tahıl ürünleri ve genel olarak arazi alanlarının miktarı, 1940 yılındaki düzeye gelememiştir. Tahıl verimliliği, 1940 yılındakine göre düşük seviyede idi. Hayvan sayısı da yavaş artmaktaydı. Hayvan sayısının yavaş artmasının sebebi, besleme ürünlerini üreten merkezlerin eksikliği idi (Borodin, 1985: 130).

Köy ekonomisinin geride kalmasının bir nedeni vardı. Bu ise, ülkenin ağırlıklı olarak ağır endüstrisinin geliştirilmekle meşgul olmasındandı. Çünkü, devlet, asıl imkanlarını, ağır endüstriye yönlendirmiştir. Bu konu için, Çuntulov'a göre, köy ekonomisinin geride kalmasının nedenlerinden birisi, Lenin prensiplerinin yeteri kadar uygulanmamasıydı. Bunun için yapılması gereken ise, zirai ürünler üretiminin gelişmesinde, işçilerin maddi çıkarlarının arttırılarak, teşvik edilmesi idi (Çuntulov, 1987: 273).

4.2.7.2. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)

1952 Ekim’inde, SBKP’nin 19. Kongresinde, SSCB ulus ekonomisinin, Beşinci Beş Yıllık Plan’ı kabul edilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Plan’ın asıl hedefi, ulus ekonomisinin tüm dallarının kalkınmasını, sosyal refahın artırılmasını sağlamaktır.

Beşinci Beş Yıllık Plan Döneminde, endüstri alanında, önemli ölçüde, üretim seviyesinin artırılması öngörülmüştür. Bu da, endüstri dallarının içinde üretim malları üretimine yönelik olmasına özen gösterilmiştir. Onlar: Makine, elektrik enerjisi, metalürji, petrol, doğalgaz, kimya ve çimento endüstrileriydi (Gotovsky, 1957: 227).

1951-1955 yılları arasında, siyah ve renkli metalürji tesisleri genişletilmiştir. Bu dönemde, maliyeti ucuz petrol ve gaz kullanılarak, yakıt sisteminin tamamen iyileşmesine, önemli ölçüde dikkat edilmiştir. Elektrik enerjisi, hızlı bir şekilde gelişmekteydi. Kuybişev hidroelektrik santrali, planlandığından önce inşa edilerek kullanıma girmiştir. Aynı zamanda, büyük termoelektrik santralleri çalıştırılmaya başlamıştır. (Bunlar; Mironovsk, Slavyansk, Pridneprovsk.) Sovyet halkının, bilim ve teknolojiye en büyük başarısı ilk kez, dünya çapında, 1954 yılında, Obninsk şehrinde inşa edilen atom elektrik santraliydi. Böylece, Sovyetler Birliği’nin nükleer enerjisinin, barış amaçlı kullanımı gerçekleştirilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönem’de, önemli ölçüde, hafif endüstri ve gıda endüstrisi gelişmiştir. Endüstride tüketim malları üretim, %76 kadar artmıştır. Üretim ürünlerinin üretimi ise, %91 kadar artmıştır. Genel olarak, endüstri ürünleri %85’i artış sergilemiştir. 1955 yılında, endüstri ürünleri, 1940 yılına göre 3,2 kat fazla üretilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Plan’ın hedeflerine, zamanından önce ulaşılmıştır. Sovyetler Birliği’nde, 3200 büyük yeni endüstri işletmesi kullanıma açılmıştır.

Köy ekonomisi sektöründe en temel hedef, tüm zirai ürünlerin verimliliğini arttırmak, aynı zamanda, hayvan sayısı ve hayvanların verimliliğinin arttırmaktır. Gayrisafi buğday hasadının, %40-50 oranında artması gerekiyordu. Hayvan sayısının ise bu orandan daha yüksek seviyede artması gerekiyordu. Aynı zamanda, işçilerin, maddi ve kültürel seviyelerinin artması planlanmıştır (Yakovlev, 1960, 217).

Köy ekonomisinin gelişmesinde, 1953 Eylül'ünde yapılan SBKP Merkez Komitesi Genel Kurulu'nun önemli ölçüde katkısı olmuştur. Partinin kararlarıyla, kolhozlar ve sovhozlar için çeşitli yeni teknolojileri tahsis edilerek, üretim temelleri güçlendirilmiştir. Parti ve hükümet tarafından alınan diğer kararlar, köy ekonomisinde olumlu etki yaratmıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, buğday hasadı %18 artarak, bir önceki Beş Yıllık Plan Dönemi'ni geçmiştir. Önemli ölçüde, hayvancılık ürünleri üretimi artmıştır. Kolhozlarda ve sovhozlarda, önemli ölçüde, tarımcılık ve hayvancılık ürünleri artmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Sovyet halkının yaşam seviyesinin arttırılmasına büyük önem verilmiştir. Halka, yüksek seviyede, gıda ve endüstri ürünleri sağlanmıştır. Ancak, hafif endüstrideki gelişmeler halkın artmakta olan talebini karşılayamamıştır ve halkı memnun edememiştir (Lelçuk, 1984: 109).

4.2.8. Savaş sonrası planlı ekonominin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde uygulanılması

SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Sovyet Halk Komitesi tarafından ulus ekonomisinin restorasyonu ve geliştirilmesi hakkında kararname doğrultusunda 24 Temmuz 1946'da, Kazak SSC Yüksek Konseyi'nde, Kazak SSC ulus ekonomisinin geliştirilmesi için Beş Yıllık Plan (1946-1950) hazırlanmıştır.

4.2.8.1. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)

24 Temmuz 1946'da, Kazak SSC Yüksek Konseyi'nde, Kazak SSC ulus ekonomisinin geliştirilmesi için Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950) hazırlanmıştır. Bu Konseyde alınmış kararlar doğrultusunda savaş sonrası, Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin yeniden yapılanması, SSCB'nde olduğu gibi, savunma ürünlerinin üretimini ani bir şekilde azaltarak sivil ürünlerinin üretimini arttırılması hedeflenmiştir. Bir de ziraat dalında da bir takım ekim alanlarını genişletme, zirai ürünlerin verimliliğini arttırma ve hayvan sayısını arttırma gibi hedefler belirlenmiştir. Ekonominin gelişmesinin bu yeni yönü, ulusal gelirin paylaşımındaki oranını değiştirerek tüketim ve birikim oranındaki artışı sağlayacaktı. (Bayışev, 1974: 244).

Savaş sonrası ulus ekonomisinin yeniden yapılanması, endüstride önemli rol oynamıştır. İşletmelerin toplu şekilde savaş ürünleri üretiminde tüketici ürünleri üretmeye geçmesinin nedeni; çalışanların, savaştan zarar görmüş bölgelerin ihtiyaçlarını karşılamak ve sivil endüstrinin rahatça gelişmesini sağlamaktır. Bu büyük bir işti. Çünkü işletmelerin yeni uzmanlık dallarına göre profillerinin değişmesi gerekiyordu. Bunun için bazı işletmelerin üretiminin yeni teknik süreçlerini kavramak ve ekstra güç kazanması için yeniden inşa etmek gerekiyordu.

Kazak SSC ekonomisinin yeniden yapılanması sürecinde, savaş dönemindekine benzeri biçimde üretim ürünlerinin üretimi artmaktaydı. Çünkü, SSCB’de savaştan zarar gören bölgelerin ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyor. Bu bölgelere, kesintisiz olarak Kazak SSC’nden metal, yakıt, hammadde kaynakları, türlü teçhizatlar, inşaat malzemeleri, endüstri malları ve tüketim malları, büyük ölçüde sürü hayvanları, yem gönderilmekteydi (Aşimbayev, 1979b: 117).

SSCB genelinde, sivil makine yapımı için renkli ve nadir metallere, diğer hammadde ve yakıtlara ihtiyaç vardı. Bundan dolayı, parti ve hükümet, her zamanki gibi, Kazak SSC’nde renkli metallerin üretiminin hızlı artması için bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirler doğrultusunda, Kazak SSC’nde bir takım tesisler inşa edilmiştir. Örneğin: Balhaşta bakır dökme tesisi ve renkli metal işleme tesisi, Cezkazgan bakır dökme tesisleri ve Öskemen kurşun tesisi gibi. Mevcut tesislerde ise yeniden yapılanma ve genişletme işlemleri yapılmıyordu. Bunlar, Leningrad kurşun tesisi ve Şımkent kurşun tesisi idi. Böylece renkli metalürjindeki büyüme, Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi’nde, Kazak SSC’nin tüm endüstri dallarını geçmiştir.

Hızlı bir şekilde, yeniden yapılanmaya ihtiyacı ve gelecekteki ulus ekonomisinin geliştirilmesi hedefi, Kazak SSC endüstrinin diğer dallarının dinamiğini önceden belirlemişti. 1946-1950 yıllarındaki, tüm endüstri dallarındaki gayrisafi hasılanın büyümesi %169 iken, onun içinde siyah metal ürününde %181, makine yapımı ve metal işlemede %180, elektrik enerjisinde % 281,7, inşaat malzemeleri endüstrisinde ise %480 artış yaşanmıştır. Yakıt endüstrisinin büyümesi temelinde, öncelikle kömüre çok önem verilmiştir. Yeni madenlerin açılması, yeni makine ve mekanizmanın oluşturulması ve geliştirilmesi 1950 yılında, kömür üretimini 17,3 milyon tona çıkarmıştır. Petrol çıkarımında ise %52 artış sağlanmıştır (Ketebayev, 1970: 30).

Savaş dönemi sonrası, ağır endüstri dalının yeniden yapılanmasının yanı sıra, halk tüketim mallarının üretiminin büyümesi ve daha da gelişmesi sürdürülmekteydi. Kazak SSC'nin zirai ekonomisinin gelişmesi, hafif ve özellikle gıda endüstrisinin gelişmesine imkan sağlamıştır.

1946-1950 yılları arasında, Kazak SSC'nin tüm ekim alanı %30 artmıştı. Ekim alanlarının yapısında değişimler gerçekleşmiştir. 1950 yılında, bazı ürünlerin ekim alanları, tahıl ürünleri, teknik ve yem bitkilerine göre oransal olarak azalmıştır. Tahıl ürünlerinin gayrisafi hasılasında 2,5 kat, şeker pancarında 2,6 kat, pamuk ve patatesten 2 kat artış sağlanmıştır. Hayvancılıkta da gelişme yaşanmıştır. Büyükbaş hayvan sayısı %27, küçükbaş %76, at %71 artmıştır (Abilhocin, 2013: 87).

4.2.8.2. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)

Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde (1946-1950) büyük başarılar elde edilerek, Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçilmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği'ndeki cumhuriyetlerin ve onun içindeki Kazak SSC'nin da ekonomisinin geliştirilmesi üzerine hazırlanmıştır. 1951-1955 yılları arasındaki Kazak SSC'ne yatırılacak olan yatırım 28,5 milyar ruble olarak belirlenmiştir. Bu ise, Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi yatırımlarından 3,2 kat daha fazlaydı. Bu yatırılmakta olan yatırımın %70'i ağır endüstri dallarına yönlendirilmiştir. Metalürji işletmelerinin ve kömür madenleri inşaatlarının hızını arttırmak hedeflenmiştir. Hafif endüstride üretimi %63 kadar arttırmak planlanmıştır. Ziraatın daha da geliştirilmesi öngörülmüştür.

Belirlenmiş olan hedefler doğrultusunda endüstri tesislerinin kurulmaktaydı. Öskemen su elektrik santrali, çok sayıda termik ve köy elektrik santralleri inşa edilmekteydi. 1951 yılında, 88 köyde elektrik santralleri kullanıma açılmıştır. Böylece 33 MTİ, 35 kolhoz, 24 sovhoza elektrik enerjisi verilmiştir.

1952 yılında, Öskemen kurşun tesisi kullanıma açılmıştır. Cezkazganda, 1951-1952 yılları arasında, 4 maden ocağı ve hammadde işleyici tesis inşa edilmiştir. Asçısayda Kpitaldı ve Mirgalımsay hammadde işleme tesisi kurulmuştur. 1952 yılında, Kazak SSC'nin yeni tekstil işletmesi olan Şımkent pamuk fabrikası çalışmaya başlamıştır (Alampiyev, 1958: 255).

Endüstri işletmelerini, yeni modern teknoloji makineleriyle donatma süreci sürdürülmekteydi. 1951 yılında, Karagandı madenlerine, 10 Donbass biçerdöver, kömür yükleme ve taşıma makinesi verilmiştir. Aynı zamanda, artık, kömürü kazarak ve kırarak alma işlemleri makineleşmiştir. Hafif endüstride ise, örgü işlemleri tamamen otomatikleştirilmeye başlamıştır. Semey, Şımkent çorap fabrikalarına hızlı dikim yapabilen dikiş makineleri yerleştirilmiştir. Böylece, bu tesislerde işçilerin üretkenliği artmıştır.

1951-1952 yıllarında, Kazak SSC'nde 45 yeni MTİ kurularak 1953 yılında, toplam sayısı 398'e çıkmıştır. MTİ garajları, 2870 traktörle, 2827 biçerdöverle, 18 bin biçme ve diğer makinelerle dolmuştur. Kolhoz hayvancılığına ot sağlamada MTİ'lerin payı az artmıştır. 1953 yılında, MTİ'ler, 11,8 milyon hektar kuru ot biçmiştir. Kolhozların sayısı, küçük kolhozların birleşmesiyle 3090'a kadar inmiştir.

Sovhozlarda da durum iyileşmeye başlamıştı. Kazak SSC'nde 170 sovhozun ekim alanı, 1952 yılında, 1250 bin hektar idi. Sovhozların, önde gelen ekonomik dalı hayvancılıktı. 170 sovhozunun 140'ı hayvan ve et-süt ürünleri üretmekteydi. Bunlar, hayvan sayısını ve verimliliğini arttırmıştır (Bayışev, 1974: 247).

Beşinci Beş Yıllık Plan dönemi sona ermeden 5 Mart 1953'te SBKP Genel sekreteri Stalin hayatını kaybetmiştir. Bu durumdan sonra ülkeyi Khrushev, Mlenkov ve Berya üçlüsü yönetmeye başlamıştır. Ama iki rakibini yönetimden dışlayarak Khrushev Genel sekreter olmuş ve o da diğer Genel sekreterler gibi kendi politikalarını uygulamıştır.

Bu bölümde ilk başta kapitalizmin tam olarak yaşanmadığı bir bölgede aniden sosyalizme geçişin çok büyük felaketlerle (açlığın yaşanması) sonuçlandığı, ama bu felakete rağmen bir takım başarıların da elde edildiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Stalin'in iktidarda olduğu dönemde endüstrinin hızlı gelişmesi ve İkinci Dünya Savaş'ı sırasında ve Kazak SSC bölgesinin daha da gelişerek Sovyetler genelinde önemli bir hammadde merkezi haline geldiği verilerle desteklenerek aktarılmıştır.

4.3. Khrushchev Politikaları ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi (1953-1964)

Bu bölümde, Khrushchev'in iktidarda olduğu dönemi ele alınacaktır. İlk olarak Khrushchev'in köy ekonomisine uyguladığı ılımlı reformları ve Bakır Topraklar Projesi irdelenecektir. Bunun sayesinde Kazak SSC tarım sektöründe Sovyetler Birliği genelinde önemli bölgeye dönüştüğü anlatılacaktır. Daha sonra Khrushchev döneminde bir takım teknolojik devrimlerin sayesinde endüstrideki başarılar anlatılacaktır. Bir de Bakır Topraklar Projesi sırasında Kazak SSC'nde hafif endüstrisinin gelişmesi ve köy ekonomisindeki bir takım değişikliklerin yaşanması anlatılacaktır. Özellikle, “ne kadar gelişmeler yaşansa bile Kazak SSC'nin hammadde tedarikçi bölgesi olarak kalması” argümanı önemle vurgulanacaktır.

4.3.1. Khrushchev ve Malenkov dönemindeki planlı ekonomi ve tarım sektörünün geliştirilmesi

1953 yılında, Stalin'in vefatından sonra Khrushchev, Malenkov ve Beria ile birlikte ülke yönetimde yer almıştır. Khrushchev, SBKP Genel Sekreteri olabilmek için Sovyetler Birliği'nde politik ve ekonomik ılımlı reformlar yapmıştır. Yapmış olduğu reformlar başarılı bir şekilde yerine getirilmesi Khrushchev'in halk ve parti önündeki otoritesini arttırmıştır. Bu otorite sayesinde Khrushchev, Beria'yı tasfiye etmeyi başarmış ve Malenkov'la baş başa kalmıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonlarına kadar ülkeyi birlikte yönetmişlerdir. Daha sonra 1955 yılında ise, Savunma Bakanı olan Cukov'la gücünü birleştirerek Malenkov'u yönetimden uzaklaştırmış ve Sovyetler Birliğinin Genel Sekreteri olmuştur. Daha sonra 1958 yılında Cukov'u görevinden alarak yönetimi tam olarak ele geçirmiştir.

Khrushchev'in 1953 Eylül'ünde, köy ekonomisindeki krizi ortadan kaldırmak için Sovyetler Birliği'ne uyguladığı politik ve ekonomik ılımlı reformlar şunlardı:

- Köy ürünlerinin alım fiyatının yükseltilmesi,
- Kolhozların borçlarının silinmesi,
- Kolhoz ve sovhozlardaki işçilerin maaşlarının arttırılması,
- Köylünün bahçesinde yetişen ürünlerin vergilerinin indirilmesi.

Köy ürünlerinin alım fiyatını yükseltmesi, 1953-1960 yılları arasında, tahıl ürünlerini 7 kat, et ürünlerini 12 kat, süt ürünlerini de 4 kat arttırmış, kolhoz ve sovhöz çalışanlarının gelir ve üretimini arttırma temelinde maddi teşvik sağlamıştır (Samohin, 2001: 284).

2 Mart 1954'te, SBKP konseyi gerçekleşmiştir. Konseyde, şunlar ele alınmıştır: “Sovyetler Birliği'nde ileriye dönük buğday üretiminin arttırılması ve bakir topraklar Projesi'nin uygulanması”. Konsey Kazak SSC, Sibirya, Oral, Volga nehri, Kuzey Kafkasya bölgeleri için yeni hedefler getirmiştir. Böylece, Sovyetler Birliği'ndeki tüm ziraat arazilerini %30 arttırmak hedeflenmiştir. Doğal olarak bu kadar muazzam büyüklükteki araziyi işlemek için önemli ölçüde zirai makineler, kimyasal maddeler ve birde zirai ürünler üretiminde hizmet verecek diğer endüstri dallarını geliştirmek gerektiriyordu.

Böylece adı geçen bölgelerde 13 milyon hektar bakir topraklar değerlendirilmeye başlamıştır. Bu işlemi gerçekleştirilebilmesi için, Sovyetler Birliği'nin, bu bölgelere iş gücü sağlayabilmesi lazımdı. Çünkü yerli nüfusun yeni arazileri işlemeye ciddi iş gücü eksikliği vardı. Bunun için toplu hareketler gerçekleştirilmiştir. Bunun sayesinde bu bölgelere iş gücünü sağlayabilmiştir. Yeni tarım alanlarına, iş gücü gönüllülerini göç ettirmiştir. Göç edenler için devlet bir takım yardımlar sunmuştur. Örneğin, Devlet bin ruble yardım parası, ev kuruluğu için 20 bin ruble kredi, 2 bin ruble kadar da hayvan sahibi olabilmeleri için imkân sağlamıştır (Abalkin, 2007: 416).

Ülkenin endüstrisinde önemli ölçüde gelişme gerçekleşmiştir. Metalürji ve maden endüstrisi için üretilen makine sayısı artmıştır. Endüstri, son model teçhizatlar ile donatılarak, endüstri alanlarında özel uzmanlaştırılmış metal işleme makinesinin oranı arttırılmıştır. Bunun sayesinde, 1955 yılında, ülkenin siyah ve renkli metalürjisinde gelişme gerçekleşmiştir.

Bu dönem de, Sovyetler Birliği'nde yakıt ve elektrik enerjisinin geliştirilmesine büyük önem verilmekteydi. Petrol ve doğal gaz üretimi 1955 yılında, 1950 yılına göre %23,5 arttırılmıştır. Elektrik enerjisini su ve termik santrallerinden üreten Sovyetler Birliği artık elektriği nükleer elektrik santrallerinden de üretmeye başlamıştır. 1954 yılında, Obinsk'te Nükleer elektrik santrali kurularak kullanıma girmiştir.

1955 yılında, hafif endüstri ve gıda endüstrisinde de gelişmeler yaşanmıştır. Hafif endüstri ve gıda endüstrisi %76 artış göstererek büyük başarı elde etmiştir. Genel olarak endüstride ise %85 artış yaşanmıştır. 1955 yılında, endüstri ürünlerinin üretimi 1940 yılına göre 3,2 kat artmıştı. Böylece, Beşinci Beş Yıllık Plan zamanından erken bitirilerek altıncı beş yıllık plan dönemine geçilmiştir (Cuntulov, 1987: 275).

4.3.1.1. Altıncı Beş Yıllık Plan (1956-1960)

1956 Mart'ında, SBKP'nin 20. Konseyi'nde, SSCB'nin ulus ekonomisinin 1956-1960 Altıncı Beş Yıllık Planını gözden geçirilerek onaylanmıştır. Altıncı Beş Yıllık Plan'ın asıl hedefi, ağır endüstrinin öncelikli gelişimi temelinde, teknolojilerin geliştirilmesi ve emek verimliliğinin artırılması ve böylelikle ulus ekonomisinin tüm dallarının güçlendirilmesiydi. Ayrıca, ziraat ürünlerinde gelişmeyi sağlayarak hanelerin yaşam seviyesini arttırmaktı. Altıncı beş yıllık plan, üretim ürünlerinin üretiminde %70, tüketim ürünlerinin üretiminde %60 artış sağlamayı planlamıştır. Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde yapılacak çalışmalara 990 milyar ruble sermaye yatırılmıştır. Bu da, Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde yatırılan sermayenin toplamına eşittir.

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi üç sene sürmüştü (1956-1958). Altıncı Beş Yıllık Plan'ın hedefleri yerine getirilirken yeni plana geçme ihtiyacı doğmuştur. Çünkü, yeni uygulamaya girecek olan plan, ülkenin ulus ekonomisini geliştirecek, yedi sene için hesaplanmış daha da perspektifli bir plandı.

Altıncı Beş Yıllık Dönemi'nin ilk üç yılında, Sovyet ekonomisi, özellikle sosyalist endüstrinin gelişmesini önemli ölçüde ilerletmiştir. SSCB'nin, 1957-1958 yılları arasında endüstriye yapılan yatırımı, 1917-1940 yılları arasında yapılan yatırımlarından daha da fazlaydı. Bunun sayesinde, o dönemde, Sovyetler Birliği'nde, 2690 adet büyük ölçekli endüstri tesisleri kurulmuştur. SSCB'nin endüstri üretiminin hacmi ise, 1958 yılında, 1913 yılındaki seviyesine göre yaklaşık 36 kat artmıştır. Sovyet biliminin ve teknolojisinin gerçek başarısı ve aynı zamanda endüstrisinin de büyük başarılarının bir delili, “Zemlya” uydusunun oluşturulmasıydı. “Zemlya” uydusu ilk kez Sovyetler Birliği'nde 4 Ekim 1957'de oluşturulmuştur. Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, genel olarak kimya endüstrine büyük önem verilmiştir. Kimya endüstrini geliştirme konusu, 1958 Mayıs'ında, SBKP genel kurulunda tartışmaya açılmıştır. Böylece, SBKP'nin genel kurulunda, kimyasal

ürünler üretimini arttırma ve özellikle yapay ve sentetik elyaf, plastik maddeler ve diğer sentetik maddelerin üretimini arttırma kararı alınmıştır (Vinogradova, 1985: 295).

Partinin 20. Konseyinden sonra, ulaşım-taşıma sektöründe ciddi gelişmeler yaşanmıştır. 1956 yılında, Sovyetler Birliği'nde, buharlı tren üretimi durdurularak dizelli motorlar ve elektrikle çalışan trenler üretilmeye başlamıştır. 1958 yılında, elektrikli ve dizelli motorla çalışan tren oranı 1940 yılına göre, %2,2'den %26'ya kadar çıkmıştır. Bunun sayesinde, Sovyetler Birliği, 1958 yılında 20 milyon ton kömür tasarruf etmiştir. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin bilim ve teknolojisinin büyük başarısı 1958 yılında, kuzeyin buzlu denizlerine "Lenin" ismi verilen ilk nükleer buzkıran gemisinin indirilmesi idi. Uçak endüstrinde birtakım reaktif ve türbinli uçaklar üretilmiştir. Ulaşımın en ucuz türü olan boru hatlarının geliştirilmesi, Sovyetler ekonomisi için muazzam ekonomik öneme sahip olmuştur. Bunun sayesinde, SSCB'de çıkartılan petrolün $\frac{3}{4}$ 'ü, bu boru hatlarıyla taşınmıştır.

1956-1958 yıllarında, SBKP'nin 1953 Eylül'ünde ve diğer genel kurullarında, ziraatı kaldırmak için alınmış kararlar etkili sonuç vermeye başlamıştır. Hükümet, ziraata; makine, finans, kadro sağlayarak ciddi yardımda bulunmuştur. Makine-traktör istasyonları, ekimin iyileştirilmesine ve hasadın artmasına fazla katkı sağlanıyordu. Bundan dolayı, MTİ'larındaki makine, traktör ve aletler, kolhoz ve sovhozlara verilerek teknik-tamir istasyonlarına çevrilmiştir.

Az zamanda inanılmaz büyüklükte arazi işlenmiştir. Bakir Topraklar Projesi, devletin, 1954-1958 yılları arasındaki buğday arzını önemli ölçüde arttırarak, gayrisafi tahıl hasadını, 1953 yılındaki 26,9 milyon tondan yıllık ortalama 44,9 milyona çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nde, genel olarak 1954-1958 yılları arasında, tarımcılıkta ve hayvancılıkta yüksek büyüme elde edilmiştir. Bu yıllar içinde, köy ekonomisinin gayrisafi hasılası 32,3 milyardan 43,5 milyar rubleye çıkmış ve 1,5 kat artış sağlamıştır (Cuntulov, 1987: 280).

Khrushchev tarafından geliştirilmiş etkinlikler, görüldüğü gibi, köy ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Kolhoz çalışanlarının geliri, 1954-1960 yılları arasında önemli ölçüde artmıştır. Kolhoz ve sovhozların üretim temeli güçlendirilmiştir. Kolхозlarda ve sovhozlarda önemli ölçüde tarımcılık ve hayvancılık ürünleri artmıştır. Bu dönem Sovyetler Birliği köylerinin en başarılı dönemi sayılmaktadır. Bu dönemde, zirai ürünlerdeki gayrisafi hasılanın ortalama büyüme hızı %9,2 oranında artmıştır (Çuntulov, 1987: 277).

4.3.2. Khrushchev ve Malenkov dönemindeki planlı ekonominin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde uygulanması

Beşinci Beş Yıllık Plan daha önce belirtildiği gibi Stalin Dönemi'nde, 1952 Ekim'inde, SBKP'nin 19. Kongresinde kabul edilmişti. Bu dönemde Kazak SSC'nde yaklaşık 200 işletme inşa edilerek kullanıma açılmıştır. Çoğunlukla gelişme enerji, metalürji, madencilik, kömür, kimya, makine mühendisliği dallarında yaşanmıştır. Esas olarak ağır endüstri olmak üzere yeni dallar ortaya çıkmıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri yatırılmış yatırımları, savaş öncesi ve savaş sırasındaki beş yıllık plan dönemlerindeki endüstri yatırımlarının toplamından daha fazlaydı. Bundan dolayı Kazak SSC endüstrisinin oranı 1953 yılında %34 iken 1955 yılında %62 olmuştur (Devlet yayın evi, 1956: 95).

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ağır endüstrinin öncül dalı olan renkli metalürjide önemli gelişmeler yaşanmıştı. Cevher çıkarımı %85 artmıştır. Siyah bakır üretimi 1,8 kat, kurşun 2,2 kat, çinko 2,5 kat artmıştı (Devlet yayın evi, 1956: 119). Öskemen, Cezkazgan, Balkaş, Zaryan, Şımkent bölgelerinde bir takım endüstri işletmeleri kullanıma açılmıştır. Böylece, Kazak SSC'nde, renkli metalürji gayrisafı hasılası 2,1 kat artmıştır (Ahmedova, 1961: 19).

Öskemen su elektrik santralının, Cezkazgan ve Cambıl termik santrallerinin inşa edilerek kullanıma verilmesiyle ve Karaganda, Şımkent ve diğer termik santrallerin genişletilmesiyle, Kazak SSC'nin elektrik santrallerinin güç kapasitesi 2,5 kat kadar artmıştır (Kolsov, 1961: 109).

Karagandı kömür havzasında, ondan fazla büyük maden ocakları açılmıştır. Önemli ölçüde, Pavlodar ve Güney Kazak SSC bölgelerindeki kömür yatakları geliştirilmişti. 20'li yıllarda Ekibastuz'da kapatılmış kömür yatakları kullanıma açılarak üstü açık şekilde kömür çıkartılmaya başlamıştır. Böylece, sadece Ekibastuz kömür havzasında 2 milyon tondan fazla kömür çıkartılmıştır (Kolektif çalışma, 1963b: 715-716).

Cambıl bölgesinde dağ-kimya endüstrisinin merkezi oluşturulmuştu. Süper fosfat üretimi önemli ölçüde arttırılmıştı. Kazak SSC'nde, gübre üretimi Beşinci Beş Yıllık Dönemi'nde 15,6 kat artmıştı. Kalsiyum karpiti, krom tuzu ve sülfürik asit üretilmeye başlanılmıştır (Kazak SSC ulus ekonomisi, 1968: 30).

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, daha fazla gelişme, makine mühendisliğinde yaşanmıştır. Yüksek kapasiteli imalat makinesi bulunmuştur. Almatı ağır makine yapımı tesisi, alüminyum telleri için tel çekme değirmenlerini üretmeye başlamıştı. Aynı zamanda, tesis değirmen, kimyasal kok ve hidra teknik ekipmanlarını ürettiyordu.

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki büyük kuruluşlar, inşaat endüstrisinin artmasına da neden olmuştur. 1951-1955 yılları arasında, inşaat sektörüne daha önceki planlı dönemden 3,7 kat fazla yatırım yapılmıştır. Çoğunlukla, bakir topraklar projesi uygulanmış bölgelerde yoğun bir şekilde yatırımlar yapılmaya başlamıştır. Böylece, Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde inşaat malzemeleri endüstrisinin gayrisafi hasılasında 2,7 kat artış yaşanmıştır (Kazak SSC ulus ekonomisi, 1968: 25).

Bakir Topraklar Projesi, Kazak SSC nüfusunun hızlı artmasına neden olmuştur³⁵. Bu da önemli ölçüde çok tüketilen mallara olan talebi arttırmış ve Kazak SSC'nde tekstil ve hafif endüstrinin gelişmesine sebep olmuştur. Bunların sayesinde, Kazak SSC'nin hafif sanayisi iki kat artmıştır (Kazak SSC ulus ekonomisi, 1968: 31).

Böylece, Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC endüstrisi daha da geliştirilmiştir. Savaş sonrasındaki on sene içerisinde, Kazak SSC endüstrisi önemli gelişme göstermiştir. Artık, Sovyetler Birliği'nde Kazak SSC endüstrisi önemli bir yere gelmiş ve doğu bölgesinin en önemli endüstri merkezine dönüşmüştür.

50'li yılların ortasında Kazak SSC endüstrisinin gelişmesi, 1956-1960 yılları arasındaki ulus ekonomisinin Altıncı Beş Yıllık Plan'ıyla gerçekleşmiştir. Yeni Beş Yıllık Plan Dönemi endüstrinin daha da gelişmesini sağlamıştır. Plan, 1955 Temmuz'unda SBKP'nin genel kurulunda kabul edilmiştir. Beş Yıllık Plan'ın önemli konularının biri, daha önceki gibi ileriye dönük Sovyetler Birliği sınırlarında üretici güçlerinin yerleştirilmesinin artırılması, tüm Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin ekonomisini ve özellikle endüstrisini kalkındırmaktı. Kazak SSC endüstrisinin hızlı gelişmesi, SSCB'nin doğu bölgelerindeki zenginliklerini hızlı bir şekilde tamamını kullanması nedeniyledi.

Kazak SSC komünist partisinin 8. Konseyinde, Kazak SSC endüstrinin gelişimi, Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi kararnamesiyle ilişkili olarak ele alınmıştır. Beş Yıllık Plan'ın asıl

³⁵ SSCB'nin diğer cumhuriyetlerinden Kazak SSC bakir toprakların işlemeye getirilen işçilerin göç ettirilmesi.

hedefi konsey kararnamesinde şu şekilde belirlenmiştir: “ağır endüstrii teknik olarak geliştirmek ve emek verimliliğini arttırmak ve böylece ulus ekonomisinin tüm dallarının ileriye dönük güçlü büyümesini sağlamak. Zirai ürünler üretimini de önemli ölçüde kaldırmak. Bunun sayesinde Kazak SSC çalışanlarının yaşam ve kültürel seviyesini arttırmak.” (Kollektif çalışma, 1956: 13)

Büyük doğal kaynak madenlerinin bulunmasıyla, Kazak SSC’nde, Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi’nde kompleksli ağır endüstri işletmelerini kurma kararı alınmıştır. Aynı zamanda siyah, renkli metalürjinin, elektrik santrallerinin yeni tesislerini inşa etmek ve diğer endüstri dallarının ileriye dönük geliştirilmesini sağlamak, yani, bölge merkezlerinde büyük çaplı endüstri işletmelerini kurma kararı alınmıştır. Örneğin; Pavlodar’da alüminyum, ferroalyaj ve biçerdöver tesisi, Petropavl’da makine yapım tesisi, Cambıl’dakimya tesisi, Semey ve şımkent’te çimento tesisi inşa edilmesi planlanmıştır.

Kazak SSC’nin güney bölgesinin, Kazak SSC ve Orta Asya ziraatı için, gübre üretici merkeze dönüştürölmesi gerekiyordu. Bunun için, Canatas madeni uygun görölmekteydi. Karagandı kömür havzası madencilerine senede 11-12 milyon ton kömür çıkartma görevi verilmişti. Ekibastuz havzasında ise, üç açık hava kömür madeninin inşa edilmesi gerekiyordu (Kolektif çalışma, 1957: 8).

Yakıt endüstrisindeki yoğun gelişme, Kazak SSC metalürjisinin ve termik santrallerinin gelişmesiyle ilişkiliydi. Aynı zamanda, Kazak SSC kömürüne Ural, Doğu Sibirya, Orta Asya ve Volga nehri etrafındaki endüstri merkezlerinin ihtiyacı artmıştı.

Hafif endüstride de bir takım ilerlemeler bekleniyordu. Örneğin, pamuklu kumaş 3,2 kat, yünlü kumaş 1,9 kat, deri ayakkabı 1,7 kat, et üretimi 1,9 kat, hayvan yağı üretiminin ise, 2,2 kat artması gerekiyordu. Almatı’da pamuk fabrikasının, Cambıl’da deri ayakkabısının, birtakım et ve diğer fabrikaların kuruluşu hedefleniyordu (Kolektif çalışma, 1957: 9).

Bu hedeflerin yerine getirilmesi sayesinde, Kazak SSC’nde bir takım gelişmeler ortaya çıkmıştır. Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi’nde emek üretkenliği %130 artış göstermiştir. Bunun brüt üretimi ise %174’tür. Endüstri ürünlerinin önemli türlerinin üretimi artmıştır. Bunda öncü olan endüstriler ise, metalürji, kimya, petrol, kömür endüstrileridir. 1960

yılındaki üretim, 1950 yılına kıyasla %30 kadar artmıştır. Kömür madenleri ise 24,3 kat artmıştır. Kömür üretimi 32,4 milyon tona, petrol üretimi ise 1,6 milyon tona ulaşmıştır.

1955 yılına kıyasla elektrik santrallerin güç kapasitesi iki kat artmıştır. Elektrik üretimi ise 1,8 kat artarak saatte 10,5 milyar kW'a ulaşmıştır. Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ağ ve elektrik santrallerinin yönetimi merkezileştirilmiştir ve Altay, Almatı, Karagandı, Güney Kazak SSC gibi bölge merkezlerinde elektrik sistemleri çalışmaya başlamıştır (Kolektif çalışma, 1963a: 39).

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde teknik gelişme ve ağır endüstrinin önemli dallarının gelişmesi Kazak SSC'nde, birtakım makine yapımı dallarının oluşmasına neden olmuştur. Metalürji, dağ madenciliği, yakıt, kimya, gıda ve diğer endüstri dalları için yeni makineler, pres makineleri üretimi başlamıştır. Böylece Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde makine ve metal işleyici endüstri ürünleri üretimi 1,5 kat artmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nde, inşaatların artmasıyla beraber inşaat endüstrisi de gelişmeye başlamıştır. Kazak SSC'nde ondan fazla çimento tesisi kurulmuştur. Bu da önemli ölçüde betonarme üretiminin genişletilmesine olanak sağlamıştır. Böylece, Kazak SSC, Altıncı Beş Yıllıkta Plan Dönemi'nde çimento üretimini 6 kat arttırabilmiştir (Kolsov, 1961: 120).

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, hanelerin gittikçe artan ihtiyaçlarını karşılayan gıda endüstrisinde bir takım gelişmeler sergilenmekteydi. Hayvan yağı ve sucuğunun, makarnanın ve şekerin üretimleri artmıştır.

Gıda endüstrisinin endüstrideki gayri safi hasılasının oranı, siyah ve renkli metalürjiden sonra üçüncü sırayı almıştır. 1956-1960 yılları arasında hafif endüstride büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar, pamuklu kumaş, çorap, giyim fabrikalarında yaşanmıştır. Aynı zamanda, beyaz eşya ve deri ayakkabı fabrikalarının üretimi artmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sadece ilk üç senesinde, yaklaşık 280 büyük çaplı endüstri işletmesi inşa edilerek kullanıma açılmıştır. Bu kullanıma açılmış olan işletmelerin büyük çaplıları ise, Sokolov demir madeni, Açşisay Karatau dağ-kimya madeni, Leninagorsk termik santrali, Akröbe kromit bileşiği tesisi, Öskemen kondansatör tesisi,

Şımkent hidroliz tesisi, 8 mayın ve kömür işleme Ekibastuz tesisi, Atırau süt fabrikası, Almatı şarap fabrikası, Semey ve Şımkent çimento tesisleri, 5 et fabrikası, 11 un mamulleri fırını ve diğer işletmeler idi (Ahmedova, 1961: 30).

Seneler geçtikçe, Kazak SSC'nin, Sovyetler Birliği ekonomisine maden cevherleri sağlamada ki rolü artmaktaydı. Böylece Beş Yıllık Plan Dönemi sonlarında Kazak SSC'nin genel olarak Sovyetler Birliği'ndeki demir madeni payı %20, kromit payı %89,7, fosfor payı %30 olmuştur (Kolektif çalışma, 1963a: 21).

4.3.3. Khruschev'in Yedinci Yedi Yıllık Planı ve ekonomi politika sonucu oluşan kriz

Yukarıda bahsedildiği gibi, Altıncı Beş Yıllık Plan uygulanırken Khruschev, Sovyetler Birliği'nin birinci sekreteri olarak yönetimi tamamen kendi avucunun içine almıştı ve bir takım yeni politikalar belirlemiştir. Bu belirlenmiş yeni politikaların hayata geçirilmesi, Altıncı Beş Yıllık Plan'ın geride kalan süresi içerisinde gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Bu nedenle, 21. SBKP konseyi toplanarak Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi (1959-1965) için alınan sıradışı kararı kabul etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin ulus ekonomisinin yedi yıllık planının ana amacı, ekonominin tüm dallarının, ağırlıklı olarak ise ağır endüstrisinin önemli ölçüde geliştirilmesiydi. Bunun sonucu ise, ülkenin ekonomik potansiyelini arttırılması, halkın yaşam seviyesinin ise sürekli olarak arttırılmasını sağlamaktı (Vinogradova, 1985: 325).

Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, endüstri ürünlerinin gayrisafi hasılasının büyümesi, 1965 yılında, 1958 yılına göre yaklaşık %80 olarak hedeflemişti. Bu dönemde, üretim ürünlerinin üretiminin %85-88, tüketim ürünlerinin üretiminin ise %62-65 büyümesi bekleniyordu. Böylece, ülkenin ulus ekonomisinin yüksek hızla geliştirilmesi hedefleniyordu.

Ziraat sektöründe ise, Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi, devletin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim seviyesini yakalama hedeflenmişti.

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, ülkenin endüstrisinde hedefler yerine getirilmeye başlanmıştır. Ülkenin elektrik enerjisi önemli ölçüde gelişmekteydi. Büyük çaplı termik ve su elektrik santralleri kullanıma açılmıştır. Bu santrallerin sayesinde ülkenin elektrik enerji

üretimi 1965 yılında, 1958 yılıyla kıyasla 2,2 kat artarak saatte 507 milyar kW üretmeye başlamıştır.

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, ülkenin kimya endüstri üretimi 2,5 kat artarak daha yüksek bir hızla gelişmekteydi. Metalürjide ise çok ileriye gidilmişti. SSCB, demir üretiminde, dünyada birinci sıraya çıkmıştı. Çok sayıda eski işletme yeniden düzenlenmiştir. Sonuçta, Yedinci Yedi Yıllık Plan'ın ağır endüstrideki hedefi sağlanmıştır. SSCB'de, 1965 yılında, 91 milyon ton çelik, 66 milyon ton dökme demir üretilmiştir (Abalkin, 2007: 420).

Ülkenin yakıt tabanı önemli ölçüde genişlemiştir. Doğal gaz üretimi 4,3 kat, petrol üretimi 2 kat artarak ülkenin yakıt yapısı temelli iyileşmiştir. Ama, ülkenin kömür üretiminde gerileme vardı. Bunun için parti, kömür üretimini hızlandırmak için bir takım önlemler almıştır.

Hızlı bir şekilde ülkenin makine üretimi gelişmekteydi. Blüming, türbin, jeneratör gibi bir takım makineler oluşturulmuştu. Böylece güvenli, uzun süreli, verimli ve tasarruflu yani kaliteli makine yapımına başlanılmıştı. Kesintisiz bir şekilde buzdolabı, motosiklet, televizyon gibi tüketim mallarının üretimi artmıştı. Ancak, endüstrinin bu dalı planlanan hedefe ulaşamamıştır.

Böylece, Sovyetler Birliği'nde halkın yaşam seviyesi artmıştı. Ancak, bir takım olumsuz faktörler olmasaydı halkın yaşam seviyesi daha da yüksek seviyeye ulaşacaktı. Ziraatta ki Yedi Yıllık Plan'ın hedefleri yerine getirilmemiştir. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nin sonlarına doğru endüstri üretimi ve emek verimliliği azalmaya başlamıştır (Cuntulov, 1987: 285).

Buna sebep olan faktörleri özetlemek gerekir ise, 1957 yılında Khrushchev'un şöyle bir sloganı vardı; "Amerika'yı, et ve süt ürünlerinde yakalamak ve geçmek". Ama Sovyetler Birliği böyle bir imkâna sahip değildi. Bu, sadece gösteriş ve aşırıcilık olarak yorumlanabilir. Buna neden aşırıcilık denebilir? Çünkü, et ürünlerindeki bu artışın sağlanması için, Bölge Komite Müdürlüğü tarafından normalden fazla hayvan kesimi yapılmıştır. Sonuçta, zaten az olan hayvan sayısında ciddi bir şekilde azalma yaşanmıştır.

Yaygın bir şekilde mısırın yetiştirilmesi de maceracılıktı. Doğal olarak beklendiği sonucu vermemişti. Çünkü hava koşulları mısır yetiştirmeye uygun değildi. Aynı zamanda, mısır tarlaları için özel makineler yoktu. Bunu, politikacıların sorumsuzluğu olarak da yorumlanmaktadır.

1959 yılında, köylülerin bahçelerinin alanı küçülmüştür, hatta tamamına el konulmuştur. Bu politika, köylüler, kolhoz ve sovhoz tarlalarında daha çok çalışsın diye uygulanmıştır. Tekrar vergiler arttırılmıştır. Bu olumsuzluklardan dolayı, köy nüfusu şehre göç ederek eskisi gibi köy nüfusu azalmaya başlamıştır (Lelçuk, 1984: 120).

Ekonomide yaşanmakta olan olumsuzlukların bir başka nedeni ise makine-traktör istasyonlarının kaldırılması ve onların aletlerinin kolhozlara verilmesiydi. 1957 yılında, kolhoz çalışanlarının maaşının azalmasıyla ziraat ürünlerinin gayrisafı hasılası 2 kat azalmıştı. Bu azalışın nedeni, teknik olarak yanlış hesaplamalar, bölgelere göre zirai ürünlerin ekimindeki seçim hatası ve ziraat makinelerinin eksikliği idi.

Ekilmemiş arazileri işlemek parti inisiyatifinde önemli yer tutmaktadır. Bilindiği gibi, o dönemde ekilmemiş arazileri işlemek herkes tarafından kabul görmüştür. Ancak, bu ciddi işteki plan dışı yöntem, büyük kayıplara neden olmuştur. Sadece, ilk yıllarında güzel sonuç verebilmiştir. 1956 yılından itibaren gerilemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği, 1963 yılındaki kötü hasat sonucu, 1 milyar dolar ödeyerek 12 milyar ton buğdayı dışarıdan almıştır ve böylece artık her sene dışarıdan buğday almaya devam etmiştir (Samohin, 2001: 295).

Khrushchev, sosyal sürece de bir takım değişiklikler getirmeye çalışmıştır. Bunlardan birkaçı; ucuz toplu kuruluşun yapımının sayesinde yaşam koşullarını iyileştirmek, çalışma ve emeklilik maaşını yükseltmek, siyasi suçlardan tutuklananların rehabilitasyonu. Tabi ki de böyle bir çalışmalar toplumda sosyal bir hava oluşturmuştu (Khrushchev, 1962: 409).

Böylece, 1959-1965 yılları arasında, Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, kesinlikle yapılması mümkün olmayan hedefler belirlenmiştir. 1961 yılında parti tarafından kabul edilmiş yeni programda şu söz verilmiştir: "Amerika'nın genel olarak, kişi başı üretim seviyesini yakalamak ve onu geçmek ve 20 yıl içerisinde komünizmin maddi temelini oluşturulması". Ama, bunların hepsi, üretim seviyesinin düşmesi ile kötü hasat sonucundan dolayı sadece

söz olarak kalmıştı. Artık, halk, Khrushev ve partiye olan inancını kaybetmişti (Samohin, 2001: 290).

Khrushev karşı daha önceki senelerde Merkez Komite parti içi muhalefet oluşmaya başlamıştır. Bunun nedeni 1957 yılında endüstri bakanlığını kaldırarak yerine 100'den fazla bölge ekonomi komitelerini kurmasıdır. Bunun gibi Khrushev'in yanlış kararları parti içi muhalefeti daha da arttırmıştı (Çöloğlu, 1987: 499).

Stalin Dönemi'nde, perakende satışındaki fiyatlar sistematik bir şekilde azalış gösteriyordu. Bu ise, köy toplumunun sömürülmesiyle gerçekleştiriliyordu. 1950'ler sonrasında ise, devlet, zirai ürünlerde, alım fiyatını yükseltmeye başlamıştır. Artık, alım fiyatı perakende fiyatını geçmişti. Aradaki farkı ise devlet, sübvansiyonlar vererek kapatıyordu. 1962 yılında, devlet, artık bu kadar yükü kaldıramaz hale gelmiş ve sübvansiyon vermek yerine zirai ürünlere zam getirmiştir.

1962 yılında, bütün tüketici mallarının toptan fiyatına %20 zam gelmiştir. Bu da, doğal olarak, perakende fiyatına yansiyarak %30 artışına yol açmıştır. Fiyatlardaki artış, bazı tüketim ürünlerinin eksikliği, artık ülke genelinde bir ekonomik kriz yaklaştığını göstermekteydi.

Nihayet Sonbahar 1963 yılında, Sovyetler Birliği'nde yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Araziler, bilgisizlikle kullanılmış ve bundan dolayı toprak yıpranarak artık hasat vermez hale getirilmişti. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin ekonomisine çok zarar vermiştir. Bunun sonucunda, dükkanlardaki raflarda ekmek bulunamıyordu. Böylece, 1964 yılındaki Khrushev'in istifası, büyük ihtimalle, ülke ekonomisinin krize girmesinden dolayı olmuştur (Ponomarev, 1963: 205).

4.3.4. Khrushev'in, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde, Bakir Topraklar Projesi'nin uygulanılmasında kolhoz ve sovhozların önemi

1953 Eylül'ünde, SBKP tarafından gerçekleştirilmiş konseyde, zirai ürünlerinin üretim düzeyinin, hanenin gittikçe artan tüketim mallarına ve endüstrinin hammaddeye olan ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirtmiştir. Konsey, zirai ürünler üretiminin gelişmesini engelleyen birtakım nedenleri açığa çıkarmıştır. Bu nedenlerin birisi de, işçilere maddi

teşvik prensibinin yerine getirilmemesi ve bundan dolayı işçilerin kolхозlardan ayrılma durumunda kalmalarıdır (Auezov, 1959: 585).

Partinin Merkez Komitesi'nde gerçekleştiren Eylül Konseyi'nin sonuçları ziraatın gelişmesinde yeni sayfalar açmıştı. Kolhoz ürünlerinin alım fiyatlarını yükseltilmiş ve planlama düzeni iyileştirilmiştir. Böylece, kolhoz çalışanlarının maddi teşvikleri arttırılmıştır. Ziraatı geliştirmede yetersiz kalan programlar, 1954 Şubat – Mart aylarındaki SBKP Konseyi'nde ele alınmıştır. Burada “Ülkede, ileriye yönelik olarak tahıl üretiminin arttırılması ve bakir topraklar Projesi” hakkında kararlar alınmıştır. Konsey; Kazak SSC, Sibirya, Volga nehri çevresi ve, Kuzey Kafkasya için bir takım kararlar almıştır. Bunlar; bakir topraklar projesi sayesinde, 1954-1955 yılları arasında tahıl ekimini arttırmak yani 13 milyon bakir toprak işlemek, 1955 yılında bu işlenmiş arazilerden 1100-1200 milyon pud buğday toplanması idi. Kazak SSC'nde bakir toprakların alanı 6,5 milyon hektardı. Bu ise, tamamının yaklaşık %50'si idi.

Sovyetler Birliği'nin bakir topraklarının işlenmesinde, Kazak SSC'nin payı %50'dir. Khrushchev bunu şöyle açıklamıştır: “Ülkenin hiçbir bölgesinde, Kazak SSC'nin bozkırlarındaki gibi maliyeti düşük buğdayı yetiştiremeyiz”. Evet aşağıdaki örneği vererek, gerçekten de, Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde maliyetin yüksek olduğu görülebilir. Örnek olarak, Sovyetler Birliği'nin merkezi olan Moskova'nın etrafını ele alalım. Bu merkez sayılan bölgede elli kiloluk buğdayın maliyeti 129 rubledir. Kazak SSC'nin Kuzeyi, Kostanay bölgesinde³⁶ ise, ortalama 20 rubledir. Arada çok büyük fark vardır (1962: 303).

Bakir topraklar Projesi, Kazak SSC ziraatının gelişme tarihinde parlak bir dönem olarak hatırlanmaktadır. Sovyetler Birliğinin diğer cumhuriyetlerinin yardımıyla, Kazak SSC'nin uçsuz bucaksız arazilerinde köyler ve şehirler oluşturulmuştur. Oluşturulan bu köyler ve şehirler ulus ekonomisine zirai ürün sağlamakta büyük önem taşımıştır.

Bakir topraklar bölgelerinde, çoğunlukla sosyalist ekonominin biçimi olan sovhoz üretimi gelişmiştir. Kazak SSC'nde, 1954-1958 yılları arasında, 573 yeni sovhoz oluşturulmuştur. Sovhoz inşasına yapılan yatırımlar milyar rubleyi geçmiştir. Kazak SSC, beş yıl içerisinde, 127 bin traktör, 46,2 biçerdöver, 29,6 bin otomobil vb. makineleri imal etmiştir. Bunların yarısından çoğu sovhozlara dağıtılmıştır. Büyük boyutlu yatırımlar sonucu sovhozlarda,

³⁶ Bakın Harita 3.1.

işgücü akımı artmıştır. Özellikle, savhozların bakir topraklar bölgelerinde teknik donanım artırılmıştır. Bakir topraklar projesini gerçekleştirme döneminde, Kazak SSC'nin kuzeyindeki kolhoz ve sovhozlarda, biçerdöver 7 kat, otomobil ve diğerk makineler 14 kat artmıştır. Bu da tahıl ürünlerin işlenmesini makineleştirmiş ve hayvancılıkta birtakım makineleşme gerçekleştirmiştir.

Oluşturulan sovhozların, büyük kamu işletmelerinin üretimini arttırdığını ve köydeki hanelerin yaşam seviyesini iyileştirdiğini göstermiştir. Bundan dolayı, kolhoz çalışanlarının çoğı kendi işletmelerini sovhoza dönüştürme arzusunu dile getirmişlerdir. Yerel hükümet kurumları bu arzuyu, kolhozcuların toplantılarında hemen yerine getiriyorlardı. 1957-1958 yılları arasında, yaklaşık 130 arteller mevcut olan bitişik sovhozlara katılmıştı ve 498 kolhoz ve 136 MTİ'lerinin yanısıra 208 yeni sovhoz oluşturulmuştur. Böylece, 1958 yılının sonlarına doğıru, sovhoz sayısı Kazak SSC'nde 807'e ulaştı. Bu sovhozların yaklaşık %60'ı Kazak SSC'nin kuzey bölgesindeydi. Sovhozların yarısından fazlası tahıl üretiyordu, %30'dan fazlası ise hayvan yetiştiriyordu, geriye kalan %10'u ise et-süt ürünlerini üretiyordu. Ortalama olarak, Kazak SSC sovhozları SSCB genelindeki sovhozlardan daha büyüktü. Bu durum izelge 4.14'te görölmektedir.

Kazak SSC sovhozlarının zirai arazileri, tarım arazileri, traktör parkı boyutlarının, SSCB genelindeki sovhozlardan 2-3 kat daha büyük olduğunu yukarıdaki çizelgede görmekteyiz.

Ancak, o dönemde, Kazak SSC'ndeki tüm sovhozlar verimli çalışmıyordu. Onların çoğunluğu yıl geçtikçe ekinde ve hayvancılıkta zarara uğramaktaydılar. Bu ise, o dönemde bir takım zirai ürünlerinin alım fiyatlarının düşük olmasından ve üretim maliyetlerini karşılayamamasından dolayı ortaya ıkmiş hadise olarak anlatılmaktadır. Sovhozlar, nitelikli işçi ve işgücü yetersizliğinden dolayı zorunlu olarak geçici işçi getirmeye ve onlara büyük harcama yapmaya mecburdular. Ayrıca, sovhozlarda yüksek verimlilik elde etmek için, tarım yapısına ilişkin bilimsel araştırmalar yapmadan ve hava şartlarına bakmadan sadece yukarıdan gelen emirle işlemler gerçekleştirildiğinden dolayı, doğıal olarak sovhozların verimliliğı yükseltilemiyordu. (Neyştod, 1957: 27).

Çizelge 4.14. Ortalama sovhoz boyutu (Bayışev, 1974: 271)

Sovhoz başına	SSCB			Kazak SSC		
	1950	1953	1958	1950	1953	1958
İşçi	303	352	605	440	461	654
Zirai araziler (bin hektar)	12,9	13,1	24,9	80,0	72,0	83,6
15 kat daha güçlü traktörler, (tane)	26	34	90	41	54	190
Tarım arazileri (bin hektar)	2,6	3,1	8,7	4,4	5,6	21,2
Büyük baş hayvan (öküz)	562	701	1370	2000	2100	1900
İnek	170	232	472	570	620	570
Domuz	500	721	1355	310	390	490
Koyun	1530	2084	4401	7300	9100	12100

Ama, yine de bakir topraklar projesi’ni uygulaması sürecinde sovhozların önemi büyüktür. Kazak SSC’nin zirai ürünler üretiminde sovhozların oranı yıl geçtikçe hızla artmıştır. 1958 yılında, sovhozlar Kazak SSC’nin tüm tarım arazilerinin ve buğdayın %60’nı, etin %50’sini, sütün %40’nı, yünün %42’sini devlete sağlamaktaydı. Ziraatın gelişmesinde ve zirai ürünlerin bolluğunun artırma hedefini yerine getirmede sovhozların rolü çok etkiliydi.

Ancak sovhozların gelişmesi kolhozların ortadan kalkmış olduğu anlamına gelmiyordu. Kolhozların düzenlenmesi ve ekonomik güçlenmesi için SBKP 1958 Şubat’ında konsey gerçekleşmiştir. Bunda “İleriye yönelik kolhoz yapısının geliştirilmesi ve MTİ’lerinin ortadan kaldırılması” hakkında kararlar alınmıştır. Bu zamana kadar kolhozların çoğunluğu gelirlerini arttırarak büyümüş ve ekonomik olarak güçlü işletme haline gelmiştir.

1958 yılına kadar kolhozların çoğunluğu güçlenmiştir. Bu kolhozlar artık kendi işletmelerini kendi geliştirebilme ve makinelerini verimli kullanabilme imkânına sahip olmuştur. Bununla

ilişkili olarak, 1958 yılındaki Konsey kararıyla ve SSCB Yüksek Kurul'unun kanunuyla MTİ'lerinin yerine teknik-tamir istasyonları oluşturulmuştur. MTİ'lerinin sahip olduğu traktörler kolhozlara dağıtılmıştır. Böylece, teknik açıdan zayıf olan kolhozlar güçlendirilmiştir (Aşimbayev, 1977: 71).

SBKP'nin Şubat Konseyinde alınmış kararlar, Kazak SSC'nde başarılı bir şekilde hayata geçirilmişti. Kazak SSC kolhozları 33 binden fazla traktör, 20 binden fazla biçerdöver ve 160 milyon ruble değerindeki diğer zirai makinelere sahip olmuşlardır. Kazak SSC kolhozları, 1958 yılında bile, Kazak SSC'ndeki tüm traktörlerin %23'üne ve tahıl biçerdöverlerinin %20'sine sahip olmuştur. Traktör ve makinelerin kolhozlara verilmesi, kolhozların üretkenliğinde ve kolhozla devlet arasındaki karşılıklı ilişkilerde önemli değişikliklerin gerçekleşmesine sebep olarak, ziraattaki üretim gücünün hızlı büyümesinde olumlu şartlar oluşturmuştur.

Böylece, Kazak SSC, bakir topraklar projesiyle, 25 milyon hektar bakir toprakları işleyerek Sovyetler Birliği'nin önemli tahıl bölgesine dönüşmüştü. Özellikle, önemli bir tahıl ürünü olan buğday üretiminde önemli rol oynamaktaydı. Tabi ki Kazak SSC'ne boşuna buğday zenginlik bölgesi denmiyordu. Kazak SSC'nin tüm zirai ürünlerinin ekim alanı 1953 yılında 9,7 milyon hektar iken, 1958 yılında ise 28,7 milyon hektara çıkmıştır. Bunun içinde buğday arazileri, 4,6 milyon hektardan 19,3 milyon hektara çıkartılmıştır. Patates ve şeker pancarı tarlaları 2 katına, sebze üretim alanları ise 1,5 katına çıkartılmıştır. 1954-1958 yıllarında, yıllık ortalama gayrisafi tahıl hasadı, 1949-1953 yılları arasındaki yıllık ortalama gayrisafi tahıl hasadına göre 3,5 kat, devlet alımı ise, 4,6 kat artmıştır. Kazak SSC'ne bölge bölge bakılırsa, büyüme göstergeleri daha da ayrıntılı şekilde görebilmektadır. Örneğin, Kökşetau bölgesinde, 2,7 milyon hektar tahıl arazisi işlenerek, 10 yılda devlete teslim edilen tahıl ürünleri, artık bir yıl içerisinde üretilmekteydi. Bakir toprakların dev bölgesi olan Kostanay, 5,1 milyon hektar arazi işlemiş, 1954-1960 yıllarında, 1949-1953 yılları arasındaki gayrisafi buğday hasadına kıyasla 6,5 kat artmıştır. Akmola bölgesinde³⁷ ise, bakir topraklar Projesi'nden sonra 1958 yılında, tahıl ürünler ekimi 5 kat artmıştır.

³⁷ Bakın Harita 3.1.

Çizelge 4.15. Bakir topraklar üretimi döneminde Kazak SSC ziraatının birincil ürünlerinin üretimi ve alımı (Kolektif çalışma, 1963a: 117).

Ürünler	Üretim			Alım		
	1950	1955	1960	1950	1955	1960
Buğday (bin ton)	4765,4	4753,7	18709,6	2134,1	1714,5	10515,5
Pamuk (bin ton)	118,8	135,2	174,4	118,8	135,1	174,4
Şeker pancarı (bin ton)	540,7	528,0	1148,3	509,8	519,2	1104,0
Patates (bin ton)	1160,0	691,1	1267,2	62,4	29,8	76,2
Koyun ve kuş (bin ton)	242,0	439,9	549,4	204,3	452,8	654,0
Süt (bin ton)	1555,5	1807,4	2482,3	466,3	602,5	923,6
Yün (bin ton)	31,3	38,0	66,2	26,5	39,2	78,9
Yumurta, (milyon tane)	254,8	788,5	861,3	31,8	64,5	198,1

Bu Çizelge 4.15'teki veriler, Kazak SSC'nde 60'lı yılların başında buğday ve başka zirai ürünler üretiminde büyük gelişmeler yaşadığını göstermektedir.

Kazak SSC, tüm bakir topraklar Projesi gerçekleştirilen bölgelerinin başarıları için o dönemde en üstün devlet nişanı olan Lenin nişanıyla ödüllendirilmiştir. Kazak SSC'nin tahıl üretimi Sovyetler Birliği'nin tahıl üretimi içindeki payı, 1949-1953 yılları arasında %5,6 iken, 1954-1958 yılları arasında %19,1'ine yükselerek önemli artış gerçekleştirmişti. Hayvancılıkta da bir takım gelişmeler ortaya çıkmıştır. Hemen hemen hayvancılığın tüm türlerinde gelişme gerçekleşmiştir (Kolektif çalışma, 1975: 103, 138, 144).

4.3.5. Khrushchev'in Yedinci Yedi Yıllık Plan'ının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Uygulanılması

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi, SSCB genelinde zor bir süreç olsa da Kazak SSC için bir takım gelişmeler sağlanmıştır. Endüstri ve zirai ürünler üretiminde önemli başarılar sağlanmıştır. Tüm Sovyet cumhuriyetleriyle ekonomik bağlar güçlenmiştir. Hanelerin

maddi ve kültürel seviyesi artmıştır. İnşaatı biten konutlar, hastaneler, okullar kullanıma verilmiştir. Şehirler ve kasabalar geliştirilmiştir.

1959-1965 yıllarında, Kazak SSC’nde endüstri üretim hacmi 2 kat ve kişi başına düşen endüstri üretimi ise, 1,7 kat artmıştır. Bir takım endüstri dallarında ise, Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi’nde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Örneğin, inşaat malzemelerinin üretim hacmi 8,4 kat, siyah metalürji 4,9 kat, makine yapımı ve metal işleme 3,1 kat, kimya endüstrisi 2,5 kat, hafif endüstri 2,1 kat artmıştır. (Kunayev, 1966b: 8)

Ekonominin potansiyelini belirleyen önemli ürün çeşitlerinin üretim hacmi 1958 yılına kıyasla artmıştır; elektrik enerjisi 2,3 kat, demir madeni çıkartılması 6,9 kat, çelik dökümü 4,2 kat, çimento üretimi 4,9 kat, demir beton üretimi ise 5,3 kat. Temel tüketim mallarının çeşitlerinde de önemli ölçüde gelişme yaşanmıştır. Örneğin; manifatura, ayakkabı, mobilya, çamaşır makinesi, et, yağ, süt üretiminde artış yaşanmıştır.

Endüstrinin gayrisafi hasılasının yıllık ortalama büyümesi genel olarak Sovyetler Birliği’ndeki büyümeden %2 daha fazla artış göstererek %11’e çıkmıştır. Kazak SSC, yıllık ortalama endüstri ürünlerinin büyümesinde Litvanya’dan sonra ikinci sıradaydı. Ancak kişi başı gayri safi hasılanın büyümesinde, diğer Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinden önemli ölçüde gerideydi. Bu da SSCB’nin diğer bölgelerinden gelen göçmenlerin büyük ölçüde nüfusunun artmasına sebep olmasıyla açıklanabilir. SSCB’de ortalama yıllık nüfus artışı yaklaşık %1,6 iken Kazak SSC’nde %4,2 idi. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi’nde Kazak SSC’nin nüfusu yaklaşık 2 milyon artmıştır (Kunayev, 1966b: 18).

Bu dönemde Kazak SSC’nde yaklaşık 20 yeni şehir oluşturulmuştu. Yaklaşık 900 yeni işletme ve büyük tesis kullanıma açılmıştır. Bunların içinde en büyükleri: Elektrik enerjisinde – Buktarmin Su Elektrik Santrali ve Karagandı Termik Santrali; Kömür endüstrisinde – Karagandı kömür havzasında her birinin üretim kapasitesi yıllık 1,5 milyon ton olan 22 ve 23 numaralı mayınlar; Siyah metalürjide – Karagandı metalürji tesisi, Sakolov-Sarıbay dağ madenlerini işleme tesisi; Renkli metalürjide – Öskemen titanyum-magnezyum tesisi, Pavlodar alüminyum tesisi; Kimya endüstrisinde – Karagandı Sentetik kauçuk tesisi; Cambıl süperfosfat tesisi; İnşaat malzemeleri endüstrisinde – Cetigara asbest tesisi, Semei arduaz tesisi, Şımkent asbest yapı tesisi; Hafif endüstride – Almatı pamuk tesisi ve diğer tesisler idi. (Ahmedova, 1961: 32).

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nin endüstri yapısında bir takım değişiklikler olmuştur (bkz. Çizelge 4.16).

Yedinci Beş Yıllık Plan Dönem'indeki endüstri ürünleri üretimindeki artış ve endüstri işletmeleri sayısındaki artış, Kazak SSC ekonomisine sadece sayısal artışı değil kalite açısından da bir artışı yaşatmıştır. Bu süre zarfında toplumsal iş bölümünde önemli ölçüde derinleşmeler yaşanmıştır. Ulus ekonomisinin tüm dalları arasında işbirliği daha da artmıştır. 1965 yılında üretilmiş tüketim mallarının hacmi, 1958 yılına kıyasla 1,7 kat artmıştır. Yıllar geçtikçe Kazak SSC'ndeki tüketim mallarının üretiminde endüstrinin payı artmaktaydı. 1958 yılında içinde tüketim malları oranı %38,2 iken 1965 yılında %48,4 kadar artmıştır.

Çizelge 4.16. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin endüstrisinde yüzde değişiklikler (Master, 1967: 16)

Endüstri dalları	Toplam içerisindeki payı %	
	1958	1965
Siyah metalürji	1,8	3,9
Renkli metalürji	19,7	14,1
Yakıt	8,1	6,1
Elektrik enerjisi üretimi	3,3	3,9
Makine yapımı ve metal işleme	10,6	17,1
Ağaç ürünler yapımı	4,0	3,0
İnşaat malzemesi endüstrisi	5,5	7,4
Hafif endüstri	16,3	15,3
Gıda endüstrisi	26,6	24,7
Diğer endüstri dallar	4,1	4,5
Kazak SSC genelinde	100	100

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde hafif ve gıda endüstrinde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin çoğunluğu yeni işletmelerin inşa edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yedi yıl içerisinde Almatı kumaş fabrikası, Serebreyansk ve Karagandı giyim fabrikası, Tekeli ve Lenger'de kumaş ve giyim fabrikası, Taldıkorgan'da ayakkabı ve giyim fabrikası, Lenger'de çorap fabrikası kullanıma açılmıştır. Hafif endüstride yapay lif, imitasyon deri ve diğer ürünler üretilmeye başlanmıştır.

Yeni işletmelerin kullanıma girmesinden sonra ve çalışmakta olan işletmelerin genişletilmesi ve rekonstrüksiyondan geçmesi Kazak SSC sınırları içerisindeki hammadde işleminin önemli ölçüde artmasına sebep olmuştur. Böylece, yünün birincil işleme hacmi yedi yıl içerisinde yaklaşık 2 kat, deri işleminin ise 2,2 kat artmıştır. (Tursunbayev, 1970: 150)

Gıda endüstrisinde 8 süt fabrikası, 22 ekmek fabrikası, peynir, tereyağı, margarin ve şeker tesisleri, 28 et fabrikası kullanıma açılmıştır. Bu kadar et fabrikasının açılması Kazak SSC'ndeki yıllık et işleminin 386 bin tondan 886 bin tona çıkarmıştır. Gıda endüstrisinde vitaminli ve iyotlu ürünler üretimi başlamıştır. Yarı doğal gıda ürünleri ve paketlenmiş ürünler üretimi genişletilmiştir.

Kazak SSC'nde, tüm Sovyetler Birliği ulus ekonomisinde olduğu gibi, üretim varlıklarının artırılması sürekli olarak yaşanmaktadır. Aynı zamanda üretim varlıklarının büyüme hızı Sovyetler Birliği'nin diğer Cumhuriyetleri'ne göre Kazak SSC'nde daha da yüksektir. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nin üretim varlıkları büyük işletmelerin devreye sokulması, bilimin ve teknolojinin başarılı son üretim tekniklerinin kullanılması ve çalışmakta olan işletmelerin teknik donanımının artırılması sayesinde 2 kat büyümüştür. 1959-1965 yılları arasında üretim varlıklarının ortalama yıllık büyüme hızı, Kazak SSC'nde %15,1 iken SSCB'de %9,1 idi. Kazak SSC endüstrisinin önemli dallarındaki temel üretim varlıkları - siyah metalürjide 6,7 kat, elektrik enerjide 3,7 kat, inşaat malzemeleri endüstrisinde 2,7 kat, kimya endüstrisinde 2,6 kat, gıda endüstrisinde 2,2 kat ve hafif endüstride ise 1,8 kat artmıştır. (Kolektif çalışma, 1971: 23)

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nin tahıl ve hayvancılık işletmeleri gelişerek muazzam zirai bölgelere dönüşmüştür. Kazak SSC'nde bu dönem içerisinde 713 yeni sovhoz oluşturularak 1965 yılında toplam sayısı 1507 olmuştur. Ziraatın gayrisafi hasılası, 1960-1965 yılları arasında 1956-1960 yıllarına kıyasla %10,4 artmıştır. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde ekim alanları 1,88 milyon hektar artmıştır. 1958-1965 yılları arasında ekim alanlarının yapısındaki değişiklikleri Çizelge 4.17'de görülmektedir.

Çizelge 4.17. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin ekim alanlarının yapısındaki değişimler (Master, 1967: 19)

	1958		1965	
	bin hektar	%	bin hektar	%
İşlenebilir toprak	31 100	100	34 000	100
Ekim alanları	28 542	91,8	30422	88,0
Tahıl	23 201	74,6	24297	71
Endüstri bitkileri	432	1,4	382	1,0
Patates ve meyve-sebze	269	0,8	267	0,8
Yem bitkileri	4640	15,0	5476	16
Nadas	2538	8,2	4047	12,0

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönem'inde Kazak SSC'nin ziraatı önemli ölçüde teknik donanımını artmıştır. Zirai teknik istasyonlarına bu dönem içerisinde 169 bin traktör, 97,7 bin biçerdöver ve 73 bin kamyon alınmıştır. Bunun sayesinde Kazak SSC'nin ziraat emeği, diğer Sovyetler Birliği cumhuriyet'lerine göre daha da makineleşmiş durumdaydı.

Kazak SSC'nin makine traktör istasyonlarında önemli değişiklikler olmuştur. Ekonomik ve üretken yeni traktörlerin modelleri kullanılmaya başlamıştı ve tarımda kullanılan traktörlerin payı artmıştı. 1958 yılında biçerdöver istasyonlarındaki biçerdöverlerin %70'i römork biçimindeydi yani traktörle çekilerek hareket ettiriliyordu. 1965 yılı sonlarında kendisi hareket eden biçerdöverlerle değiştirilmişti. Tarlalar, daha da uzmanlaşmış mısır biçme, şeker pancarı biçme, yem biçme biçerdöverleriyle donatılmıştır (Master, 1967: 20).

Aynı zamanda, Kazak SSC hayvancılığın önemli noktası sayılmaktadır. Yedi yıl içerisinde büyük baş hayvan sayısı 6,77 milyon artmıştır. Hayvancılık ürünlerin alımında ise Sovyetler Birliği genelinde Kazak SSC'nin oranı %6,7 den %10'a çıkmıştır.

Kazak SSC hayvancılığının koyunculuğunda büyük gelişme gerçekleşmiştir. Sadece, Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde çöl ve yarı çöl bölgelerde 282 koyunculuk sovhozu oluşturulmuştur. Bu dönem içerisinde küçükbaş hayvan sayısı %15 artarak 1965 yılında 30 milyona ulaşmıştır. Kazak SSC'nin koyunculuğunda önemli değişiklikler olmuştur. Daha önceki beş yıllık dönemlerde, kaba yünlü koyunlarla tanınan Kazak SSC artık ince polar

yünlü, orta ince polar yünlü ve astragan yünlü koyunlarla tanınmaktadır. Tahıl üretimindeki artışlar sonucunda Kazak SSC'nde kuş ve domuz çiftçiliği de gelişmiştir. 1958 yılıyla kıyasla domuz sayısı %29, kuş sayısı %11 artmıştır. (Ketebayev, 1970: 40)

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC ulus ekonomisinin gelişiminde, büyük başarı elde edilmiştir. Ancak Kazak SSC'nde üretim güçlerinin geliştirilmesinde ve Yedinci Yedi Yıllık Dönem Plan'ın uygulanması sırasında bazı endüstri dallarında bir takım eksiklikler ortaya çıkmıştır. Zirai ürünler üretiminde Yedi Yıllık Plan'ın hedeflerine ulaşamamıştır. Bunun da ulus ekonomisinin büyümesine yansımaması mümkün değildi. Ağır endüstrinin bir takım ürünlerinin üretiminde hedeflere ulaşamamıştır, mekanizma ve teçhizatlar yeterli kullanılmamış, üretim ve emek organizasyonlarında yanlış hesaplar yapılmıştır. Endüstri üretimi de ağır endüstri, hafif endüstri ve gıda endüstri dallarının büyümesinde bir takım sorunlar yaşanmaktaydı. Bunların tamamı, ziraatın geride kalmasından dolayı ortaya çıkmış hadiseler olarak anlatılmaktadır. Endüstrinin gayrisafi hasılası 2,1 kat artmış ise de, zirai ürünler üretimi 1960-1965 yılları arasında sadece %10 artmıştır.

Ayrıca, Kazak SSC'nde var olan zirai hammaddeler yerli hafif ve gıda endüstrinde yeteri kadar kullanılmıyordu. Hammaddenin büyük bir bölümü, diğer Cumhuriyet'lere gönderilerek Kazak SSC'ne hazır ürün olarak getiriliyordu. Örneğin, hafif endüstri işletmesi, deri hammaddesinin sadece %57'sini işlemekteydi. Yedi Yıllık Dönem sonunda, Kazak SSC kendi üretimiyle %52 deri ve %60 kumaş ihtiyacını karşılamaktaydı. Kazak SSC'nde temel tüketim mallarının hammaddesi yeteri kadar var olsa da, tüketim mallarının kişi başı üretimi genel olarak Sovyetler Birliği'ne göre düşüktü. Kazak SSC, Rusya'dan (Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyetler Birliği) sonra ki ikinci büyük yün tedarikçisidir. Ancak, Kazak SSC, Sovyetler Birliği genelindekinden ,kişi başı beş kat daha düşük yünlü kumaş işlemektedir (Bayışev, 1980: 382).

Genelde, Kazak SSC, Sovyetler Birliği'nde hammadde tedarikçi bir Cumhuriyet olmuştur. Kazak SSC'nden, diğer Sovyetler Birliği Cumhuriyet'lerine demir, krom ve manganez madenleri, renkli metaller, dökme demir, kömür, petrol, fosfor, sentetik elyaf, pamuk elyaf, yıkanmış doğal yün, deri, balık, tahıl, et ve diğer hammaddeler gönderilmiştir.

Kazak SSC, diğer Sovyetler Birliği Cumhuriyet'lerinden ise petrol ürünleri, gaz, çelik ve dökme demir kalıpları, zirai makineler, farklı endüstri işletmeleri için teçhizatlar, inşaat makineleri ve mekanizmaları, pamuk-kâğıt ürünleri, ipek ve yün kumaşlar, çorap, bez ve tekstil, yağ, ayakkabı, şarap ve şeker gibi hazır ürünler almaktaydı. Kazak SSC'ne hafif endüstri ürünlerini, Rusya, Ukrayna, Baltık Cumhuriyetleri, Kafkasya, Özbekistan sağlamıştır.

Kazak SSC endüstrisinde, Yedinci Yedi Yıllık Planı Dönemi'nde gelişmeler yaşansa da çoğunlukla hammadde merkezi olarak kalmıştır. Çünkü, diğer Sovyetler Birliği Cumhuriyet'lerine göre Kazak SSC'nde doğal zenginlikler kaynağı daha fazlaydı. Bundan dolayı, Kazak SSC'nde sadece hammadde çıkartılıyor ama orada işlenmesine izin verilmiyordu. Bu da, Cumhuriyet'ler arasındaki bağı sıkılaştırmak için yapılmış bir politikaydı. Ama, daha sonra ele alacağım Brejnev dönemindeki, Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, hammadde işleme işletmelerinin payı artmıştır. Böylece, Kazak SSC'nde kendi üretimiyle halkın ihtiyaçlarını karşılamada bir takım gelişmeler yaşamıştır (Bayışev, 1980: 406).

Bu bölümde Khrushev'in iktidarda olduğu döneminde ne tür politikaların uygulanılmaya çalışıldığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Khrushev'in ünlü projesi Bakır Topraklar Projesi Kazak SSC'nin ziraatının gelişmesinde büyük katkı sağladığı ortaya konulmaya çalışıldı. Bir de zirai ürünlerin alım fiyatını yükseltme ve kolhozların borçlarının silinmesi gibi ılımlı ekonomik reformlar yapıldığı dile getirildi. Bir de Khrushev dönemi, kompleks endüstri işletmeleri kurulmasıyla Kazak SSC'sinin endüstrisinde bir takım gelişmelerin gerçekleşmesi yaşandığı ama yeni de ağırlıklı olarak hammadde merkezli bir bölge olarak kalması ifade edilmeye çalışıldı.

4.4. Brejnev Politikaları ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ekonomisi

Bu bölümde, Brejnev'in iktidarda olduğu dönem ele alınacaktır. İlk olarak, Kosigin Reformu, yabancı kaynaklarda ise Liberman Reformu anlatılacaktır. Daha sonra da Brejnev, Khrushev'in başarısız tarım politikasını değiştirerek, yeni tedbirleri uygulamaya koymasına ele alınacaktır. Kazak SSC endüstrisinde yeni dalların kuruluşu bu bölümde irdelenecektir. Özellikle Brejnev döneminde endüstri ve ziraatta gelişmeler yaşanmasına karşın beş yıllık plan hedefinin tutturulması irdelenecektir.

4.4.1. 1965 yılındaki ekonomik reform ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi

1964 yılında Khrushchev'in görevden uzaklaştırılmasından sonra Brejnev Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olmuştur. Brejnev'in iktidara gelmesinden sonra Sovyetler Birliği, Khrushchev'in döneminde hazırlanmış ekonomik reformu gerçekleştirmeye başlamıştır. Genelde, Sovyetler Birliği'nde bu reforma, Kosigin Reformu, yabancı kaynaklarda ise Liberman Reformu denilmektedir (Samohin, 2001: 299).

Bu reforma, Kosigin ismi verilmesi SBKP'nın 23. Konseyine dayanmaktadır. Sovyetler Birliği'nde, Bakanlar Konseyi'nin Başkanı olan Kosigin, Konseyde ulus ekonomisi üzerine bir proje hazırlamış ve onu sunmuştur. Sunulmuş olan proje, tüm Konsey üyeleri tarafından onaylanmış ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin hedefleri olarak belirlenmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin hedefi endüstri ürünlerin üretim hacmini yaklaşık 1,5 kat arttırmak; önemli ölçüde zirai ürünler üretim hacmini arttırmak; teknik ilerleme temelinde emek ve üretim organizasyonlarını iyileştirmek; üretim verimliliğini arttırmak; üretim için ekonomik teşvikler yapmak; merkezi plan yönetimi ile endüstri işletmelerinin gelişimi arasında uyumu sağlamak vb. (SBKP 23. Konseyi, 1966: 16).

Bu ulus ekonomisinin büyük hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için iktisadi idari sistem ile üretici güçlerinin gelişme seviyesini uygunlaştırmak gerekiyordu. Endüstri işletmelerini planlama, yeni sisteme geçirilmiş ve ekonomik teşviki sistematik bir şekilde uygulamıştır. Ayrıca toplanan bilgiler incelenmiş ve bu yeni işletme sistemiyle çalışanların tecrübeleri yaygınlaştırılmıştır. Beş yıllık döneminin sonlarına doğru bu yeni sistemle çalışan işletmeler Sovyetler Birliği genelinde tüm endüstri işletmelerinin %83'ünü oluşturmaktaydı. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi sona ermeden işletmelerin yeni sisteme geçiş süreci durdurulmuştur.

Reform başlangıçta olumlu sonuçlar vermiştir. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi (1966-1970), savaş sonrası ekonomisinin en istikrarlı gelişme dönemi olmuştur. GSYH %13 büyümüştü. Emek üretkenliğinin yıllık ortalama büyümesi %7,4 olmuştur. Yaklaşık 1900 endüstri işletmesi kullanıma açılmıştır. Bu işletmelerin içerisinde ilk sırada Tolyati'deki Volcsk otomobil tesisi, Batı Sibirya metalürji işletmesi ve diğer işletmeler olmuştur. 1966 yılında ise, Sovyetler Birliği dışarıdan buğday almadan buğdaya olan ihtiyacını karşılayabilmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstride de bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Endüstri üretiminde %50 artış sağlanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin son senesi olan 1970 yılında, endüstri ürünlerinin üretimi, tüm savaş öncesi beş yıllık plan dönemlerinin toplamından 2 kat daha fazladır. Üretim ürünlerinin üretimi %51 artmıştır, tüketim ürünlerinin üretimi ise %49 artmıştır (Çuntulov, 1987: 294).

Bu dönemde ağır endüstri dalları da hızlı bir şekilde gelişmekteydi. Örneğin, elektrik enerjisinde, kimya ve petrol kimya endüstrinde, makine yapımı ve özellikle radyo elektronik ve gösterge cihazı yapımında gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu dalların endüstri üretiminin toplam hacmindeki oranı, 1965 yılında %28 iken beş yıllık plan sonunda %33 artmıştır. Makine yapımında %65 artış gerçekleşmiş, bunun teknik seviyesi de beraberinde yükselmiştir. Yaklaşık 15 bin yeni makine ve mekanizma, 6 bin gösterge aletleri geliştirilmiştir.

Büyük kuruluşlar giderek artan ölçüde sürdürülmüştür. Kardeşlik hidra elektrik santrali ve o dönemin en büyük hidra elektrik santrali olan Krasnoyarsk hidra elektrik santrali kullanıma girmiştir. Elektrik enerji üretimi, yeni santrallerin ve kullanımda olan santrallerin genişletilmesi sonucunda 1965 yılında saatte 507 milyar kW iken 1970 yılında ise, saatte 740 milyar kW'a çıkmıştır. SSCB'nin Batı bölgesi tarafındaki Elektrik Enerji Sistemi oluşturulmuştur, Sovyetler Birliği dünyanın en büyük elektrik enerji sistemine sahip olmuştur (Asanbayev, 1972: 10).

Ancak, Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin hedeflerinin gerçekleştirilmesi sürecinde endüstri alanında bir takım eksiklikler ortaya çıkmıştır. Üretim güçlerinin devreye geçme hedefi tam kapasiteyle gerçekleştirilmemiştir, kuruluş süreleri ve yeni işletmelerin kullanışa verilmesi gecikmiştir. Bundan dolayı, bazı endüstri dallarında hedeflenmiş üretim seviyesi elde edilememiştir. Bir takım işletmelerin teknik seviyesinin ve ürün kalitesinin artırılmasında, emeğin ve üretimin organizasyonuna bilimsel yöntemlerin getirilmesi konusunda yeteri kadar çalışmalar yapılmıyordu. Bir takım işletme yöneticileri üretim ve emek verimliliğinin artmasına, işletmelerin içerisindeki üretim rezervlerinin tam kullanılmasına, üretimde bilim ve teknolojik başarıya yeteri kadar önem vermemiştir. Bazı işletmeler üretimin dışında gereksiz harcamalar yaparak, ürün üretiminde planı yerine getirmemiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ziraat endüstriye göre daha iyi gelişme göstermiştir. Çünkü, Brejnev bu dönemde Khrushchev'in başarısız tarım politikasını değiştirerek, şu yeni tedbirleri uygulamaya koymuştur:

- Tarım ürünlerinde tahıl ve çiftlik hayvanlarının fiyatlarının bölgeler itibariyle farklı tespitinin yapılması usulünü getirmiştir.
- Kolektif çiftliklerden alınan vergilerin yeniden tespit edilmesini sağlamıştır.
- Tarım alanında makine, alet ve gübre kullanımının arttırılmasını sağlamıştır.
- Tarım kesimine düşük fiyatlarla girdi sağlanmıştır.
- "Tarım kenti" uygulamasına geçilmesini ve buralardaki yüksek perakende fiyatlarının şehirlerin seviyesine göre indirilmesini sağlamıştır.
- Aynı iş kolunda çalışan işçilerin ücretlerinin eşitlenmesini sağlamıştır (Çöloğlu, 1987: 501).

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ziraatta bir takım başarılar elde edilmiştir. Ziraatın ortalama yıllık üretim payı, bir önceki beş yıllık planda %12 iken bu beş yıllık planda %21'e kadar çıkmıştır. Yani, ziraatın büyümesi yaklaşık iki katına çıkmıştır. En önemli büyüme ise tahıl üretiminde gerçekleşmiştir. Ülkede, 1961-1965 yıllarına kıyasla, ortalama senede 1,3 kat fazla tahıl toplanmıştır. Aynı zamanda pamuk, şeker pancarı, ayçiçeği, et, süt, yumurta ve diğer zirai ürünler üretimi artmıştır.

Su ve rüzgâr aşındırmalarına karşı, sulama ve drenaj işleri yapılmıştır. Kohovsk sulama sistemi kuruluşu, Krasnodarsk su barajı ve diğer sulama yapılarının yapımı başlamıştır. Ülkede sulama yapılan arazileri 5,7 milyon hektar kadar artmıştır.

Tüketici mallarının üretimini geliştirmede kolhozculara maddi teşvik sağlamak için, kolhozlar garantili emek ücretine geçirilmiştir. Kolhozculara emeklilik maaşı sağlanmaya başladılar. 1969 Kasım'ında, genel olarak Sovyetler Birliği'ndeki Kolhozcu'ların Üçüncü Konseyi gerçekleştirerek, kolhozların ekonomik bağımsızlığının yönünü belirleyen kolhoz tüzüğü onaylanmıştı (Samohin, 2001: 301).

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, devletin ve kolhozun, ziraata sermaye yatırımı, yaklaşık 74 milyar ruble olarak altıncı beş yıllık ve yedi yıllık dönemlerindeki ziraata yatırılan yatırımları geçmiştir. Ama, yine de, ziraattaki geçmiş senelerden biriken tüm

sıkıntılar ortadan kalkmamıştı. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi, ekonominin bu dalında gelişmelerin sağlanmasıyla anılmaktadır.

4.4.2. 1965 yılındaki ekonomik reform ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne etkisi

Bu altbaşlıkta Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne etkisi ele alınacaktır. Bu beş yıllık plan döneminde merkezden ne gibi hedefler belirlendiği ve bu hedeflerin yerine getirilmesi sayesinde ne gibi gelişmeler sağlandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.4.2.1. Sekizinci Beş Yıllık Plan (1966-1970)

Kazak SSC'nin Komünist Partisinin 12. Konsey'inde, "SBKP'nin 23. Konseyinde, 1966-1970 yılları arasındaki, SSCB'nin ulus ekonomisinin geliştirilmesinin Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi Projesi" ele alınmış ve oybirliği ile kabul etmiştir. Konsey delegeleri, Kazak SSC'nin komünistleri ve işçileri, Sekizinci Beş Yıllık Plan'ın bitiş süresinden erken hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli her şeyi yapacağını söylediler.

Konsey direktifinde ileriye yönelik üretim güçlerinin yerleştirilmesi, Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin ve ekonomik bölgelerin ekonomisinin ihtisaslaşmasına, kompleksli gelişmesine, çalışma imkanı olan nüfusun tamamının üretime çekilmesine ve bölgesel planlamanın ulus ekonomisinin dallarına göre yönetim prensiplerine uyumlu hale getirilmesine özellikle dikkat edilmiştir. Kazak SSC'nde ulus ekonomisinin geliştirilmesi, genel olarak SSCB'ne göre daha fazla düşünülmüyordu. SSCB genelinde endüstri üretim hacmi 1,5 kat arttırılması hedeflenirken, Kazak SSC'nde yaklaşık 1,7 kat olarak hedeflenmiştir. Bunun için önemli ölçüde hızlı gelişmenin, renkli ve siyah metalürjide, kömür, petrol, kimya, hafif ve gıda endüstrilerinde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nde Cezkazgan dağ madenciliği ve Cetikara asbest birleşmiş endüstri işletmeleri, Leninogorsk Çinko ve Karaganda Metalürji tesisi kuruluşunun tamamlanması planlanmıştır. İlk etapta, Lisokovsk dağ madenlerini işleme birleşik endüstri işletmesi, Nikolayevsk ve Orlovsk Dağ Madenlerini İşleme İşletmesi, ikinci etapta Pavlodar alüminyum oksit tesisi, Tişensk kurşun çinko ve Siyansk bakır madeni ve diğer endüstri işletmelerinin çalıştırılmaya başlanması gerekmekteydi. Bir de Mangışlak

yarımadasında yeni petrol gaz çıkartım endüstri bölgesini ve Karatau fosfor yatağında, kimya endüstrisinin büyük işletme birliğini oluşturmak hedeflenmekteydi. Sovyetler birliğinin en büyük Cumhuriyetler'inden biri olan Kazak SSC'nde, zirai ürünler üretimini, Sekizinci Beş Yıllık Plan Döneminde, 1,4 kat arttırmak hedeflenmiştir (Bayışev, 1980: 413).

Beş yıllık planın ilk senelerinde planlamanın yeni şartlarına ve ekonomik teşvikine ülkenin yaklaşık 700 endüstri işletmesi uyum sağlamıştı. Kazak SSC'nde planlamanın yeni düzenine 11 endüstri işletmesi geçmiştir. Onların içerisinde, Öskemen kurşun-çinko işletme birliği, Çimkent Çimento tesisi, Almatı'da, Cetisu ayakkabı fabrikası ve Semey Giyim İşletme Birliği vardı.

1966 yılında, bu işletmeler ürün satışını 10 milyon rubleye çıkartarak planı fazlasıyla yerine getirerek, karlılığını arttırmıştır. Ürün satış hacmini rubleyle hesaplandığında, üretim varlıkları plan karşısında %2,8 artarak sermaye varlığını arttırmıştır. Örneğin, Balkaş dağ-metalürji işletme birliği planı 1 milyon ruble fazlasıyla gerçekleştirmiştir.

1966-1967 yılları arasında, büyük endüstri işletmeleri yeni sisteme geçmeye başlamıştır. 1967 yılının sonuna doğru, yeni sisteme, Kazak SSC'nin 193 endüstri işletmesi geçmiştir. Bu ise, Kazak SSC'nin tüm endüstri işletmelerinin %10'unu oluşturmaktaydı. Bu yeni sisteme geçmiş işletmelerde, Kazak SSC işçilerinin dörtte biri çalışarak endüstri ürünlerinin üçte birini üretmekteydi (Kolektif çalışma, 1967: 21).

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin sonlarına doğru yeni sistemde 1467 endüstri işletmesi çalışmaya başlamıştır. Bu ise, tüm endüstri işletmelerinin %80'ni oluşturmaktadır. Bu işletmeler endüstri ürünler satışının %90'ını, gelirin %95'ini oluşturmaktaydı.

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi, Kazak SSC üretici güçlerinin hızlı gelişme dönemi olmuştu. Kazak SSC'nin ulus ekonomisine, beş yıl içerisinde daha önceki plan döneminde 17,9 milyar ruble yatırım yapmış iken Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde 23,8 milyar ruble yatırım yapılmıştır. Milli gelir, %61 artmıştır. Endüstri üretim hacmi ise %55 artmıştır. Genel olarak, önceki on sene içerisinde yapılan üretim miktarına beş yıl içerisinde ulaşmıştır (Kolektif çalışma, 1971: 4).

Kazak SSC endüstrisinde hızlı gelişen dallar, elektrik enerjisi, petrol çıkartımı, kimya, makine yapımı ve metal işleme endüstrisiydi. Bu dalların gelişmesi, Kazak SSC'ndeki endüstri dallarının yapısını değiştirmiştir. Bu endüstri dalının yapısındaki değişmeyi Çizelge 4.18'de görülmektedir.

Çizelge 4.18. Kazak SSC'nin endüstri dallarının endüstri ürünler toplamının payındaki değişim (Ketebayev, 1970: 7)

Dallar	1965	1970
Elektrik enerji	3,7	4,9
Siyah metalürji	6,2	6,4
Yakıt enerjisi	9,2	9,4
Makine yapımı ve metal işleme	4,0	4,5
Orman, selüloz ve kağıt, ağaç işleyici endüstri	2,0	1,9
İnşaat malzemeleri endüstrisi	6,5	6,3
Hafif endüstrisi	16,8	18,3
Gıda endüstrisi	28,7	25,6
Diğer dallar	21,9	22,7

Çizelge 4.18'de, elektrik enerjisinin, siyah metalürjinin, makine yapımının ve yakıt enerjisinin yani teknik ilerleme sağlayan dalların toplam endüstri üretimi içindeki hacminin, 1965 yılında %23,1 iken, 1970 yılında ise %25,2'ye yükseldiği görülmektedir.

Bu dalların hızlı gelişmesi teknik ilerleme sağlamada, tüm ulus ekonomisinin yüksek hızla büyümesine ve halkın yaşam seviyesinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Kazak SSC'nin önemli endüstri türlerinin üretimindeki artışı, Çizelge 4.19'da görülmektedir.

Çizelge 4.19. Kazak SSC’ndeki endüstri ürünlerin üretimindeki artış. (Ketebayev, 1970: 8)

Ürünler	1913	1928	1940	1960	1970
Elektrik enerji, (saatte milyon kW)	1,3	7,5	631,70	10469,60	34350,00
Petrol, (bin ton)	118,0	250,0	697,00	1610,00	13900,00
Kömür, (bin ton)	90,0	37,0	6972,00	32375,00	59175,00
Dökme demir, (bin ton)	-	-	-	245,80	1740,00
Çelik, (bin ton)	-	-	-	304,80	2359,00
Siyah metal işlenmesi, (bin ton)	-	-	-	274,10	2461,50
Demir madeni, (bin ton)	-	-	-	5770,30	17700,00
Monohidrattaki sülfürik asit, (bin ton)	-	-	49,20	551,00	1221,00
Pamuk ipi, (bin ton)	1,9	0,4	23,50	32,24	32,00
Pamuk kumaş, (bin metre)	-	-	66,00	21360,00	18610,00
Deri ayakkabı, (bin çift)	-	-	1,19	12,33	27,46

Endüstri ürünlerinin üretiminin artması, Kazak SSC ekonomisine sadece sayısal değil kalite açısından da değişiklikler katmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nin sonlarına doğru yeni üretim ürünleri üretilmeye başlanmıştır: sentetik kauçuk, ammophos, titanyum, magnezyum, alüminyum oksit, ekskavatör, güç trafo, kablo çeşitleri, elektrik motor, asbest ve asbestli çimento boru. Toplumsal iş bölümünde önemli değişiklikler gerçekleşmiş, ihtisaslaşmada iyileşmeler, ulus ekonomisinin tüm dallarının arasında işbirliği artmıştır.

Kazak SSC endüstrisi önemli ürün çeşitlerini üretmede ve ürün satış hacminde, Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nin hedeflerini 1970 yılında, zamanından erken yerine getirmiştir. Endüstri ürünlerinin gayri safi hasılası yıllık %11 büyüme göstermiştir (Kolektif çalışma, 1971: 38).

Ziraat dalında, aktif bir şekilde köy çalışanlarının yüksek üretkenliği, Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi hedeflerinin başarılı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamıştır. Kazak SSC ziraatına 5,5 milyar ruble yatırım yapılmıştır. 1970 yılında, kolhoz ve sovhozlarda 198,6 bin

traktör, 94,5 bin biçer döver, 83,6 bin yük taşıma araç, yüzbinlerce toprak işleme, biçme ve ekim makineleri çalışmaktaydı.

Ziraatın, gayri safi hasılası, Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, %54 artarak 1970 yılında, yaklaşık 5,7 milyar rubleye ulaşmıştır. Tarımcılığın gayri safi hasılası %118, hayvancılığın ise %20 artmıştır (Mihailov, 1973: 245).

Ekim alanları genişlemiş, hayvan sayısı kısmen artmış, önemli ölçüde zirai ürünler üretimi ve bu üretimin devlete satımı artmıştı. Gayri safi tahıl hasadı, yaklaşık iki kat artmış ve devlet alımı ise 5,6 kat artmıştır. Devlete ayçiçeği, şeker pancarı, pamuk, sebze, meyve ve üzüm satışı planı fazlasıyla yerine getirilmiştir.

Hayvancılık dalında ise, Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin tüm temel hedeflerine ulaşılmıştır. Beş yıllık dönemde büyük baş hayvan sayısı %6,6, koyun sayısı %5,5, domuz sayısı %30,6, et üretimi %19,2, süt üretimi ise %18,2 artmıştır. Devletin, hayvan ve kuş alımı %22,7'ye, süt alımı %14,2'ye çıkmıştır. 1970'in sonunda, Kazak SSC'nde, 7,3 milyon büyük baş hayvan, 32 milyon küçük baş hayvan ve 2,3 milyon domuz bulunmaktaydı (Şamşatov, 1974: 74).

Önemli ölçüde, kolhoz ve sovhozların maddi teknik temeli güçlenmişti. Üretimde yoğunlaşma ve uzmanlaşma süreci sürdürülmekteydi. Köy ve şehirler arasında önemli farklılıkların ortadan kaldırılmasına yeni adımlar atılmıştı.

4.4.3. Sovyetler Birliği'nin ekonomik durgunluk dönemindeki Beş Yıllık Dönem Planları

Bu altbaşlık altında Sovyetler Birliği'nin ekonomik durgunluk dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemleri yani Dokuzuncu, Onuncu ve On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemleri ele alınacaktır. Böylece her bir beş yıllık plan dönemi esnasında belirlenen hedefler sonucu ne gibi gelişmeler ortaya çıktığı irdelenilecektir.

4.4.3.1. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975)

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nin ulus ekonomisini geliştirmesinin asıl hedefi, SBKP'nin 24. Konseyi'nde kararlaştırılmıştır. Konsey, önemli ölçüde halkın maddi ve kültürel seviyesini yükseltmeyi hedefliyordu. Bu ise, sosyalist üretimi geliştirmekle, onun etkililiğini arttırmakla, bilimsel teknolojik ilerlemeyi ve emek üretkenliğinin hızlı büyümesini sağlamakla hayata geçirilecekti. Bu dönemde, SSCB ekonomisinin büyümesi Sovyet halkının yaşam seviyesini arttırmasına imkân sağlamıştı. İlk kez SSCB'de, halkın yaşam seviyesini arttırma önemli hedef olarak belirlenmiştir (Samohin, 2001: 350).

Böylece, 1971-1975 yılları arasında üretimin miktarı ve teknik seviyesi artmıştır. Ulus ekonomisinin tüm dallarının maddi-teknik temeli güçlenmiştir. Endüstri üretiminin mutlak artışının boyutu, sermaye yatırımları ve halkın yaşam seviyesini arttırma etkinlikleri için devlet tahsisi Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde diğer beş yıllık planlara göre fazla olmuştur.

1971-1975 yılları arasında SSCB'nde endüstri ürünleri %43, bunun içinde üretim ürünlerinin üretimi %46, tüketim ürünlerinin üretimi %37 artmıştır. Yüksek hızla makine yapımı, elektrik enerjisi, kimya ve petrol kimya endüstri artmaktaydı. Bunların toplam endüstri üretimindeki oranı, 1970 yılında %31 iken 1975 yılında %36 olmuştur.

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemin'de, yakıt ve hammadde daha zor elde edilmekteydi. Sıkıntı, yakıt ve hammaddelerin yetersizliğinden değildi. Sıkıntı, daha önceden yakıt ve hammaddelerin, önemli ölçüde endüstri merkezlerine yakın yerlerde işlenmesindendi. Şimdi ise, doğu ve kuzeydeki yeni yer altı zenginliklerini elde etmek ihtiyacının karşılanması daha zor ve maliyetli oluyordu. Beş yıllık dönemde, bölgesel üretim işletmeler birliği oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Bunlar, Orınbor, Bratsko-Ust-İlimsk, Güney-Tacık, Sayan, Kansko-Açinsk, Pavlodar-Ekibastuz ve Karatau-Cambıl işletme birlikleriydi (Asanbayev, 1972: 25).

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ziraata 131 milyar ruble yatırım yapılmıştır. Bu ise, 1970 yılına kadar Sovyetler Birliği ziraatına yatırılmış yatırımın üçte ikisini oluşturmaktaydı. Ziraatın maddi-teknik temeli sürekli olarak güçlenmekteydi. Kolhoz ve

sovhozlara 1,7 milyon traktör, 449 bin biçerdöverler, 1,2 milyon yük taşıma aracı ve diğer makineler yönlendirilmişti.

Ancak, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ziraatın gelişmesi kötü hava koşullarında gerçekleşmişti. Beş yıl içerisinde, sadece 1973 yılında, hava koşulu açısından iyi olmuştur. 1972 ve 1975 yılları ise şiddetli kuraklığın yaşandığı dönemlerde. Bundan dolayı, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki, zirai ürünler üretimini arttırma hedefi tam olarak yerine getirilmemiştir. Bu ise, ülkenin kolhoz ve sovhozlarında, üretim ve emek organizasyonunun yapılmamasının ve yeni makinelerin etkili bir şekilde kullanılmamasının sonucuydu (Çuntulov, 1987: 299).

Endüstri ve ziraattaki bir takım başarısızlıklar nedeniyle Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi hedeflerini yerine getirememiştir. Bu dönemde, ulusal gelir ancak %32 kadar artmıştır, ama plan dönemi boyunca %37-40 kadar artması öngörülmüştü. Böylece, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi sona ermiş ve SSCB bir sonraki beş yıllığa geçmek için 1976 yılında, SBKP'nin 25. Konsey'ini düzenlenmiştir.

4.4.3.2. Onuncu Beş Yıllık Plan (1975-1980)

1976 Şubat – Mart aylarında toplanan konseyde, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nin hedefleri belirlenmiştir. Bu beş yıllık planın asıl hedefi, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Döneminde olduğu gibi halkın maddi ve kültürel seviyesini önemli ölçüde yükseltmektir. Bu da, toplumsal üretimin dinamik ve orantılı geliştirilmesiyle, onun etkinliğini arttırmakla, bilimsel teknolojik ilerlemeyi ve emek üretkenliğinin hızlı büyümesini sağlamakla, tüm ulus ekonomisinin dallarında iş kalitesini arttırmakla gerçekleştirilecekti.

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstride bir takım başarılar elde edilmiştir. Bilimsel, teknik ilerleme ve yönetimin iyileştirilmesi temelinde üretimin etkililiği artmıştı. Emek üretkenliğinin arttırılmasıyla ürün üretiminde önemli ölçüde artış gerçekleşmiştir. Endüstride %75, inşaatta %95 artış gerçekleşmiştir. 1200 büyük işletme, kullanışa açılarak ağır endüstrinin ulus ekonomisindeki payı artmıştır. Kullanılmakta olan üretim alanları rekonstrüksiyondan geçmiştir. Rekonstrüksiyondan geçmiş işletmelerde, iş yerlerinin sayısı artmasına ve yeni üretim binaları inşa edilmemesine rağmen, ürün üretiminde artış sağlanmıştır. Teknik ilerlemeyi belirleyen dallar hızlı gelişmekteydi. Yakıt, elektrik enerjisi,

siyah ve renkli metal çıkartılması, otomobil, traktör, dizel, domen ve çelik dökme ekipmanları, elektrikli motorlar, metal kesme makinesi, ekskavatör ve diğer makineler, mineral gübreler, sentetik reçineler, plastik ve inşaat malzemelerinin üretimi artmaktaydı (Kiriçenko, 1981: 45).

SSCB'nin enerji potansiyeli artmaktaydı. Elektrik enerjinin gelişmesinde, hidro ve nükleer elektrik santrallerine büyük önem verilmekteydi. Ukrayna ve Ermenistan'da nükleer elektrik santralleri kullanıma girmiştir. Batı ve Doğu Sibiry'a da ucuz kömür havzaları geliştirilmiştir. Nükleer enerjinin hızlı gelişmesi, endüstride nükleer enerji makine yapımı gibi yeni dalların oluşmasına sebep olmuştur.

Hafif ve gıda endüstri ürünlerinin üretimi artmaktaydı. Böylece, tüketim mallarının üretimi %41 artmıştı. Ürünlerin çeşitliliği ve kalitesinde de artış yaşanmıştır.

Ancak, tüm endüstrinin dalları ve işletmelerde, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi hedefleri sağlanamamıştır. Zaman içerisinde, metal ve yakıt kaybı ve atıkları azalmış, ikincil kaynaklar zayıf bir şekilde kullanılmış, kuruluş süreleri uzamış ve eskisi gibi sermaye yatırımları boşa gitmiştir. Eski ve aynı zamanda büyük hammadde yataklarının tükenmesiyle birlikte, endüstrinin ana hammadde merkezleri, Doğu ve Kuzey bölgelerine taşınarak, ekonomik ve sosyal hedeflerin hayata geçirilmesi zorlaşmıştır. Planda belirlenmiş olduğu gibi üretim etkililiğini ve emek verimliliğini artırma hedeflerini sağlama yönünde çözüm üretilmemiştir. 1976-1980 yılları arasında endüstrideki emek verimliliğinin plan boyunca artması gereken oranı %30-34 iken, ancak %17 artmıştır (Çuntulov, 1987: 304).

Bunların hepsi ciddi bir şekilde, ilk olarak Sovyet endüstrisinin ve genel olarak ulus ekonomisinin yoğun bir gelişme dönemine geçmesini engellemiştir. Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki endüstri ürünleri üretimi hedefi yerine getirilmemiştir. Plan süreci boyunca, endüstri ürünleri üretiminin artması gereken oranı %35-39 iken, ancak %24 artmıştır.

1976-1980 yılları arasında ziraatı geliştirmek için ziraata 170 milyar ruble yatırım yapılmıştır. Ziraata, tüm ulus ekonomisinin dallarına yatırılmış yatırımın %27'si yapılmıştır. Köylere çok sayıda zirai makine gönderilmiştir: 1,8 milyon traktör, 1,3 milyon yük taşıma aracı, 540 bin biçerdöver, hayvancılığa ve gübre üretimine makineler gönderilmiştir. Zirai emek, bireysel iş makineleşmesinden, kompleksli makineleşmesine geçmiştir. Tahıl

arazilerinin sürülmesi, ekimi, hasadı tamamen makineleşmiştir. Emeğe elektrik enerji sağlanması 1,4 kadar artmıştır. Önemli ölçüde sulama ve drenaj işleri gerçekleştirilmiştir. Sulu ve susuz tarım 35 milyon hektara ulaşmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, kötü hava koşullarına rağmen, yıllık ortalama gayrisafi tahıl hasadı 205 milyon tona ulaşmıştır. 1978 yılında ise SSCB, tarihinde ilk kez 237 milyon ton tahıl hasat ederek rekor kırmıştır. Diğer zirai ürünlerin üretimi de artmıştır. Ancak, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndekine benzer biçimde zirai ürün artışı açısından, plan hedefleri yerine getirilememiştir. Yıllık ortalama zirai ürünler üretimi, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, bir önceki beş yıllık plana göre % 9 artmıştır. Ancak, planın hedefi %14-17 idi (Lelçuk, 1984: 135).

Kısaca ifade etmek istersek, 70'lerde, SSCB ekonomisi yeteri kadar gelişmişti, ama iyi dengelenememiş ve teknolojisi geride kalmıştı. Endüstrinin ağır ve hammadde dalları ve gizli bir teknolojik grup olarak çalışan bilim adamları, savunma endüstrini yüksek düzeyde geliştirmiştir. Ancak, endüstrinin sivil dalı olan makine yapımı ve tüketim malları üretimi geride kalmıştır. Bu gerileme de yıl geçtikçe artmıştır.

4.4.3.3. On Birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)

SBKP'nin 26. Konseyi'nde 1981-1985 yılları ve 1990 yılına kadar olan SSCB'nin ekonomik ve sosyal gelişmesi için gereken hedefler kararlaştırılmıştır. Bu on yıllık planda, sosyalist toplumun imkanlarını tam olarak kullanarak, onun maddi ve manevi zenginliğini, ekonomik ve bilimsel teknik ilerlemesini arttırmak hedeflenmiştir. Aynı zamanda, Konsey'de, 80'li yılların ekonomik gelişmesini engelleyecek durumları belirtmiştir. Bunlar: işgücü büyümesinin azalması, ülkenin Doğu ve Kuzey bölgelerinde ulaşım sıkıntısı olan bölgelerin madenlerinin çıkartılması için gereken harcamaların artması, endüstri kirliliğinin sonucu çevreyi koruma giderlerinin artması (Kiriçenko, 1981: 50).

70'li yıllardaki ekonominin gelişmesindeki olumsuz eğilimler 80'li yıllarda azalmış değildi, tam tersi daha da artmıştı. Bu durum, On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi hedeflerinin gerçekleştirilmesinde bir takım sorunlar çıkartmıştır.

On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin ilk iki senesinde ekonominin büyüme hızı azalmaya devam etmekteydi. On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin ikinci senesinde yıllık ortalama endüstri ürünlerinin üretimi, Onuncu Beş Yıllık Dönemi'nin yıllık ortalama endüstri ürünlerinin üretimine kıyasla 1,5 kat daha az gelişmekteydi. On birinci Beş Yıllık Plan'ın ilk iki senesinde, ülke ziraatının gayri safi hasılası sadece, %4 kadar artmıştır. Ekonomik zorlukların sosyal alana yansımaması mümkün değildi. Örneğin, 1982 yılında, çalışanların reel gelirindeki artış neredeyse durmuştu.

Bu durumu açmak için, parti ve hükümet birtakım önlemler belirlemiştir ve geliştirmiştir. Bu önlemler, 1982 Kasım'ında, 1983 Haziran-Aralık aylarında, 1984 Ekim'inde, 1985 Nisan'ında SBKP Konsey'lerinde düzenlemiştir. Bu konseylerde şu kararlar alınmıştır: emek disiplininin artırılması ve organize edilmesi, işçilerin ve diğer çalışanların çalışma seviyesinin iyileştirilmesi, bilimsel teknolojik ilerleme hızının artırılması ve boyutunun genişletilmesi, yönetim yapısının rasyonalizasyonu. Sonuç olarak, 1983 yılında olumlu ilerlemeler gerçekleşerek, On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin gidişatı iyileşmeye başlamıştır (Ponomarev, 1963: 263).

On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ulusal gelir %17 kadar artmıştır. Ulus ekonomisinin maddi teknik temeline, 840 milyar ruble sermaye yatırımı yapılmıştır. Binden fazla çağdaş endüstri işletmeleri kullanıma açılmıştır.

SSCB Genel Sekreteri Brejnev, On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi sona ermeden, 1982 Kasım 'ında hayatını kaybetmiştir.

4.4.4. Durgunluk Dönemindeki Beş Yıllık Planların Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Uygulanılması

Bu altbaşlık altında durgunluk dönemindeki beş yıllık planların yani Dokuzuncu, onuncu ve On Birinci Beş Yıllık Plan Dönem'lerinin Kazak SSC'ne uygulanılması ele alınacaktır. Böylece bu durgunluğa rağmen Kazak SSC'nde ne gibi gelişmeler ortaya çıktığı anlatılacaktır.

4.4.4.1. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975)

1971 Şubat'ında, Kazak SSC Komünist Partisi'nin 13.Konsey'i gerçekleştirilmiştir. Konsey'de, Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin geliştirilmesi için, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi projesi ele alınmış ve oybirliği ile kabul edilmiştir.

Planda, Kazak SSC'nin enerji sektörlerini geliştirmesi öngörülmektedir. 1975 yılında, elektrik enerjisi üretiminin saatte 52 milyar kW'a çıkması hedefleniyordu. Petrol endüstrisinin gelişmesine de önemli ölçüde yatırım yapılmıştır. Mangılaşak'ta gaz işleme tesisinin kuruluşu başlamıştı. Aynı zamanda, kömür üretimini 1,5 kattan fazla artırılması ve bunun da Ekibastuz kömür havzasını genişleterek gerçekleştirilmesi hedeflenmekteydi (Kazak SSC KP 13. Konseyi, 1971: 272).

Kazak SSC'nin önde gelen endüstri dalları olan renkli ve siyah metalürjide, önemli ölçüde ilerici değişim öngörülmektedir. Bu ilerici değişimi, Karağandı metalürji tesisi, Sakolov-Sarıbay dağ madeni ve Lisokovsk işletme birliklerinin geliştirilerek gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Aynı zamanda, 1975 yılında hafif endüstride de, ziraatta da birtakım gelişmelerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Hafif endüstride, 3,2 milyar ruble değerinde endüstri ürününün üretilmesi gerekiyordu. Ziraattaki hedefler ise, tahıl üretimini 24 milyon tona çıkartmak, sulamalı arazileri 420 bin hektara çıkartarak pamuk, patates, sebze, meyve üretimini arttırmaktı. Hayvancılıkta ki hedef ise, tüm hayvan çeşitlerinin sayısını arttırarak et, süt, yün üretiminin büyümesinin sağlanması gerekiyordu.

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde hedefler başarılı bir şekilde hayata geçirilmekteydi. Enerjide, elektrik enerjisi üretiminin yoğunlaşması ve merkezileşmesi daha da ileri seviyeye ulaşmıştı. Böylece, 1975 yılında, merkezîleşmiş elektrik enerjisi, Kazak SSC'nin hemen hemen tüm işletmelerine hizmet vermektedir (Romanov, 1977: 286). Kazak SSC'nin elektrik enerjisi üretimi, hedeflenen saatte 52 milyar kW'ı geçerek, savaş öncesi 1940 yılındaki tüm Sovyetler Birliği geneli ulus ekonomisindeki elektrik enerjisi üretimine ulaşmıştır.

Aktau şehrinde, hızlı nötronlarla çalışan dünyanın en büyük nükleer reaktörü çalışmaktaydı. Mineral gübre üretimi 1,8 kat, sarı fosfor 2,5 kat artmıştı ve o dönemde Kazak SSC'nin fosfor endüstrisi, Sovyetler Birliği'nde lider konuma sahip olmaya başlamıştır. Yıllık ortalama makine yapımı ve metal işleme büyümesi %12'di. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Kazak SSC'nin makine yapım tesisleri, 2 binden fazla makine, ekipman, gösterge aleti, makina üretmiştir (Kunayev, 1976: 12).

Çizelge 4.20. Kazak SSC'nin 1960-1975 yılları arasındaki önemli endüstri ürünlerinin üretimi. (Kolektif çalışma, 1976, 40)

Ürünler	1960	1965	1970	1975
Demir madeni, (milyon ton)	5,8	14,1	18,2	21,4
Elektro enerji, (saatte milyar kW)	10,5	19,2	34,7	52,3
Kömür, (milyon ton)	32,4	45,8	61,6	92,2
İşlenmiş demir, (bin ton)	304	391	2456	3900
Petrol, (milyon ton)	1,6	2,0	13,2	23,9
Mono hidrattaki sülfürik asit, (bin ton)	551	864	1229	1782
Pamuk lif, (bin ton)	60,7	70,4	96,6	118,5
Giyim, (milyon ruble)	253,8	331,8	644,5	780,1
Deri ayakkabı, (milyon çift)	12,3	15,0	27,8	30,3

Kazak SSC'nde, beş yıl içerisinde petrol çıkartımı 1,8 kat, gaz ise 2,5 kat artmıştı. Kazak SSC, Mangışılak petrolünü elde ederek Sovyetler Birliği'nde önemli yere sahip olmuştur. Mangışılak'ta, 1971 yılında 30 bin ton petrol, 2,7 milyon metre küp gaz çıkartılmış, beş yıllık plan sonlarına doğru 56 bin ton petrol, 13 milyon metre küp gaz çıkartılmaya başlanmıştır.

Yıldan yıla, Kazak SSC'nin tüm endüstri dallarında üretim artmaktaydı. Endüstri ürünündeki bu artışları Çizelge 4.20'de görülmektedir.

Çizelge 4.20'de görüldüğü gibi, sosyalizmin gelişmiş döneminde endüstri üretimi büyük başarı elde etmiştir. Demir madeni, dökme demir, çelik, kömür, petrol, gaz, elektro enerji, pamuk kumaş, yün kumaş, deri ayakkabı ürünleri gibi her bir üretim dalları, 1960-1975 yılları arasında ortalama 20 kat artmıştır. Belirtmek gerekir ki, ulus ekonomisinin önemli

ürünlerinin üretiminin büyüme eğilimi istikrarlıdır. Bu ise, Kazak SSC'nin ekonomik potansiyelinin artmasında olumlu etki yaratmıştır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki ulus ekonomisinin ziraat dalına 11 milyar ruble yatırım yapılmıştır. Bu ise, bir önceki beş yıllık dönemden 3,7 milyar ruble fazlaydı. Ziraatın, maddi teknik temelinin güçlenmesi, bilim ve teknolojinin başarılarının ziraatta kullanılması, ziraatın ileriye yönelik kalkınmasına büyük katkı sağlamıştır (Kunayev, 1976: 33).

Çizelge 4.21. Kazak SSC'nin 1960-1975 yılları arasındaki zirai ürünler üretimi. (Kolektif çalışma, 1976: 72)

Ürünler	1960	1965	1970	1975
Tahıl üretimi, (milyon ton)	18,7	14,5	20,6	21,6
Ham pamuk, (bin ton)	174,4	217,7	241,0	305,1
Süt üretimi, (milyon ton)	2482,3	3327,8	3932,2	4044,7
Yumurta, (milyon tane)	861,3	1052,2	1707,6	2835,0

Ziraatın, ekonomik gücü ve teknik donanımı artmıştı. 1975 yılında, Kazak SSC ziraatı 35 milyon ekim alanına, 235 bin traktöre, 115 bin biçerdövere, 125 bin yük taşıma aracına ve diğer zirai teknolojiye sahipti. Bu teknik donanıma rağmen Kazak SSC, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde yıllık ortalama tahıl hasadı miktarını (1974-1975) hedefi yerine getirememiştir.

Hayvancılıkta da pek fazla artış gerçekleşmemiştir. Çizelge 4.22 incelendiğinde, sadece koyun sayısında artış gerçekleştiği görülmektedir.

Çizelge 4.22. (1971 ve 1975 yılları için) Hayvanların türüne göre sayısı (bin). (Kolektif çalışma, 1976: 101)

	1971	1975
Büyük baş hayvan (öküz)	7285,5	7223,5
İnek	2532,7	2623,6
Koyun	31776,6	34579,3
At	1245,4	1331,8
Deve	129,6	124,3

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki eksikleri gidermek için, Kazak SSC Komünist Partisi'nin 14. Konseyi'nde bir takım önlemler alınmıştır. Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nin asıl hedefi "Komünistleri ve tüm çalışanları, ulus ekonomisinin 1976 yılındaki ve diğer Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki hedeflerini, başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için harekete geçirmek. Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin tüm alanlarda gelişmesini, doğal zenginliklerinin rasyonel ve tam olarak kullanılmasını sağlamak". (Kazak SSC KP 14. Konseyi, 1976: 351).

3.4.4.2. Onuncu Beş Yıllık Plan (1976-1980)

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Sovyet Kazak SSC ekonomisinin çeşitli dallarında ve kültürlerinde, uygun gelişim sağlanabilmesi için büyük hedefler belirlenmiştir. SBKP'nin 25.Konsey kararlarıyla ilişkili olarak, Kazak SSC'nin Yüksek Kurulu, 1976-1980 yılları arasındaki Kazak SSC ulus ekonomisinin Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi kanununu kabul etmiştir.

Kazak SSC'nin endüstri üretim hacminin, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde önemli ölçüde artması bekleniyordu. Endüstri üretiminin mutlak büyümesi, 7 milyar rubleyi oluşturması gerekiyordu, yani bir önceki beş yıllık döneminden 2 milyar ruble daha fazla olması hedefleniyordu. Böyle bir büyümeyi, Kazak SSC endüstri üretimi daha önce görmemiştir. SSCB genelindeki endüstriyle karşılaştırıldığında, Kazak SSC'nde daha yüksek hızla büyümesi gereken endüstri dalları: siyah ve renkli metalürji, elektrik enerjisi, kömür, petrol ve petrol işleme, hafif endüstri, inşaat malzemeleri yapımı, makine yapımıydı.

Çizelge 4.23. Kazak SSC'nin 1965-1980 yılları arasındaki önemli endüstri ürünlerinin üretimi. (Kolektif çalışma, 1981: 45)

Ürünler	1965	1970	1975	1980
Demir madeni, (milyon ton)	14,1	18,2	21,4	25,8
Elektro enerji, (saatte milyar kW)	19,2	34,7	52,3	61,5
Kömür, (milyon ton)	45,8	61,6	92,2	115,3
İşlenmiş demir, (bin ton)	391	2456	3900	4403
Petrol, (milyon ton)	2,0	13,2	23,9	18,7
Arduaz asbest çimento, (milyon tane)	33,4	235,0	526,5	586,0
Metal kesme (aleti, tane)	766	2302	2399	2879
Pamuk lif, (bin ton)	70,4	96,6	118,5	98,2
Giyim, milyon (ruble)	331,8	644,5	780,1	965,6
Deri ayakkabı, (milyon çift)	15,0	27,8	30,3	30,2

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri üretim hacmi artmıştır. Elektrik enerji ürünleri %18, siyah metalürji %15, hafif endüstri %20, inşaat malzemeleri endüstrisi üretimi ise yaklaşık %9 artmıştır. Önemli artış, makine yapımı ve metal işleme endüstrisinde gerçekleşmiştir. Bu dallardaki önemli ölçüde üretim artışları sayesinde bazı endüstri dallarındaki başarısızlıklar göz ardı edilmiştir. Böylece, Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri hacmi bir önceki beş yıllık döneme kıyasla %18 artmıştır.

Ziraatın gayrisafi hasılası, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde yaklaşık 8,5 milyar rubleyi oluşturarak bir önceki beş yıllık plan döneminden 1 milyar ruble fazla olmuştur. Tarımcılığın gayri safi hasılası 3,8 milyara, hayvancılığın ise 4,7 çıkmıştır (Mihailov, 1973: 255).

Çizelge 4.24. Kazak SSC'nin Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi ile Onuncu Beş Yıllık Plan Dönem'i zirai ürünler üretimi. (Kolektif çalışma, 1981, 75)

	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980
Ziraatın gayrisafi hasılası	5018,2	6415,1	7394,1	8469,5
(milyon ruble)				
Tahıl, (bin ton)	14525,5	20667,9	21661,9	27491,8
Ham pamuk, (bin ton)	217,7	241,0	305,2	316,4
Şeker pancarı, (bin ton)	1492,3	2275,5	2194,8	2226,3
Ayçiçek, (bin ton)	39,0	81,3	71,8	98,0

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ana hedefler temelinde 1976-1980 yılları arasında Kazak SSC'nin ulusal geliri %38 artmıştır. Beş yıllık planın hayata geçirilmesi, Kazak SSC ekonomisini ve kültürünü yeni bir aşamaya taşımıştır.

3.4.4.3. On birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)

SBKP'nin 26. Konsey'inde kararlaştırılmış Sovyetler Birliği ulus ekonomisini geliştirme planı olan On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi, Kazak SSC'nin beş yıllık döneminin yapısını belirlemiştir. Bununla beraber, Kazak SSC'ne, 80'lerde, toplumsal üretim sisteminde yerel özellikleriyle ilişkili üretim yapma görevi verilmiştir.

İlk önce ulusal gelirin dinamiğini dikkate almak gerekiyordu. Hedeflenen ulusal gelir temelinde Sovyetler Birliği geneline göre Kazak SSC'nde daha yüksek hızla büyüme beklenmekteydi. Örneğin, Kazak SSC'nde %20 ise, Sovyetler Birliği genelinde %19 beklenmekteydi. Bunun sonucu olarak, Kazak SSC ekonomisinin büyümesine önem verildiği söylenebilir. 1985 yılı için endüstri üretim hacmi %25 kadar artması hedefleniyordu. Bir önceki beş yıllık dönemde %18 artmıştı. Endüstri dallarındaki üretim hacmini ayrı ayrı ele alınacak olursa; elektrik enerjisi %49, siyah metalürji %22, hafif endüstri %23, gıda endüstrisi %22 ve inşaat malzemeleri %16,4 artması bekleniyordu.

Çizelge 4.25. Kazak SSC'nin bir önceki Beş Yıllık Plan Dönemi'ne On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi endüstri dallarının % artışı. (Kolektif çalışma, 1986: 39)

1980 kıyasla 1985 yılında % artışı	
Elektrik enerjisi	33
Siyah metalürji	14
Hafif endüstri	10
Gıda endüstrisi	13
İnşaat malzemeleri	8
Tüm endüstri üretim hacmini	18

On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonunda, Kazak SSC'nin elektrik enerjisinin saatte 97,9 milyar kW'a çıkması hedefleniyordu. Bu ise, bir önceki beş yıllık dönemden 1,6 kat daha fazladır. Petrol, gaz ve kömür üretiminde, Kazak SSC'nin, genel olarak Sovyetler Birliği'ne göre yüksek büyüme hızı sağlaması bekleniyordu. Bu ise, Kazak SSC'nin, On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Sovyetler Birliği ekonomisine katkısının daha da artmasının beklendiğini göstermektedir.

Çizelge 4.26. Kazak SSC'nin, 1970-1985 yılları arasında önemli endüstri ürünlerinin üretimi. (Kolektif çalışma, 1986: 46)

	1970	1980	1985
Elektrik enerjisi, (saatte milyar kW)	34,7	61,5	83,0
Petrol, (milyon ton)	13,2	18,7	22,8
Kömür, (milyon ton)	61,6	115,4	130,8
Siyah metal hazır ürünü, (milyar ton)	2,4	4,1	4,2
Demir madeni, (milyon ton)	18,2	25,8	23,0

Ancak, Çizelge 4.25 ve Çizelge 4.26'dan görüldüğü gibi planın hedefleri yerine getirilememiştir. Elektrik enerjisi 1,6 kat artması gerekmekteyken ancak 1,3 kat artmıştır. Yakıt endüstrisinde iyi gelişmeler gerçekleşmiştir ama, bu endüstri dalında da plan hedefleri tutturulamamıştır.

On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi zirai ürünler üretimindeki hedeflerini belirlerken, Kazak SSC Komünist Partisi Birinci sekreteri Konayev şu sözleri dile getirmiştir: “Kazak SSC hiçbir ziraat dalında kendi pozisyonunu kesinlikle vermemeli ve veremez”. Bu da Kazak SSC’nin zirai ürünler üretiminde, bu beş yıl içerisinde daha da büyük sonuçlar elde etmesi hedeflendiğini gösteriyordu.

Çizelge 4.27. Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi’nin son yılı olan 1980 ve On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi yılları için Zirai ürünler üretimi. (Kolektif çalışma, 1986: 48)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Tahıl, (bin ton)	27505,7	23838,0	19516,7	23235,7	15850,2	24164,3
Ham pamuk, (bin ton)	357,9	345,3	283,4	280,0	296,2	305,1
Şeker pancarı, (bin ton)	2223,2	2650,7	1045,5	1628,6	1697,3	1888,4
Patates, (bin ton)	2238,4	1684,0	1895,0	1907,6	2077,9	2197,0
Sebze, (bin ton)	1134,2	1204,2	1127,5	1168,7	1209,6	1084,7
Et, (bin ton)	1068,6	1168,4	1102,8	1177,5	1198,9	1131,3
Süt, (bin ton)	4596,9	4652,3	4510,8	4582,1	4635,3	4738,6
Yumurta, (bin ton)	3369,1	3475,0	3483,7	3586,1	3726,3	3799,5
Yün, (bin ton)	103,6	105,0	103,0	107,9	105,6	97,7
Ziraatın gayrisafi hasılası, (milyon ruble)	9038,5	8722,9	7895,5	8890,8	8129,4	8690,7

Zirai ürünler üretiminde, Çizelge 4.27’de görüldüğü gibi artış yaşanmamış hatta bazı üretim ürünlerinde bir önceki beş yıllık döneme göre düşüş gözlenmiştir. Bu ise, bir önceki dönemde tarımsal ürünlere önem verilmesi, bu dönemde ise hayvancılığa daha çok önem verilmesinden dolayı kaynaklanmıştır. Aşağıdaki Çizelge 4.28’de, hayvan sayısındaki artışı görülmektedir:

Çizelge 4.28. (1971-1985 yılları için) Kazak SSC’ndeki hayvanların türüne göre sayısı (bin).
(Kolektif çalışma, 1986: 101)

	1971	1981	1982	1983	1984	1985
Büyük baş hayvan (öküz)	7285,5	8692,9	8880,4	9032,5	9085,7	9027,6
İnek	2532,7	2985,1	3100,9	3111,5	3146,6	3147,6
Koyun	31776,6	35207,5	35693,4	35670,1	36612,9	36056,6
At	1245,4	1299,7	1346,0	1390,3	1437,1	1449,3
Deve	129,6	123,3	124,0	125,1	126,9	128,0

Böylece, On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nde endüstri ürünleri üretiminde birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, Beş Yıllık Plan Dönemi’nde planlanmış endüstri ürünleri üretimi hedefine ulaşılamamıştır. Ziraattın, tarımcılık dalında zirai ürünler üretimi hedefleri yerine getirilememiştir. Hatta, bir önceki beş yıllık plan dönemine kıyasla, tarımcılık ürünleri üretimi daha düşmüştür. Hayvancılıkta ise, hayvan sayısı artmıştır, ancak bunda da Beş Yıllık Plan Dönemi, hedefine ulaşamamıştır.

Bu bölümde Sovyetler Birliği’nin ekonomik durgunluğa girdiği ifade edilmeye çalışıldı. Bu durgunluk Brejnev’in Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi’nde başlamış ve bir olumlu, bir de olumsuz sonuç doğurtmuştur. Olumlu tarafı, bu durgunluk dönemlerinde Kazak SSC’nde ve diğer Sovyet devletlerinde küçük ve büyük şehirlerin kurulmuş olmasıdır. Halkın yaşam ve kültürel seviyesi artmıştır. Böylece halkın yarına olan inancı artmıştır. Olumsuz tarafı ise, ülkede ekonomik gelişmenin yaşanmıyor olmasıdır.

5. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ POLİTİKALARININ KAZAK SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Bu bölümde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği politikalarının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ekonomisi üzerine etkileri ele alınacaktır. Bu bağlamda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği liderlerinin (Lenin, Stalin, Khrushchev, Brejnev) ekonomik politikalarının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerine etkileri bir önceki bölüm klavuz tutularak bir değerlendirilme yapılacaktır.

5.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlk Dönemlerindeki Lenin'in Ekonomik Politikalarının (Savaş Komünizmi ve Yeni Ekonomik politika) Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Üzerine Etkileri

Kazak SSC, daha önce belirtildiği gibi Ekim Devrimine kadar Çarlık Rusya'sının geri kalmış bir bölgesi olmuştur. Çünkü, o dönemde Kazak halkı göçebe bir hayat sürdürmekteydi. Geri kalmasının bir nedeni de Çarlık Rusya'sının bölgeyi gerek iktisadi gerek siyasi kontrol altında tutmasıydı³⁸. Ekim Devrimi gerçekleşikten sonra, Sovyet devleti Cumhuriyetleri için gerek ekonomi gerek kültürel olarak gelişme süreci başlamıştır. Ama bu süreç Kazak ve Sovyetler altına toplanan tüm diğer halklar için zor bir süreç olmuştur.

Çünkü, o dönemde Sovyet devleti, kapitalizmin tam olarak yaşanmadığı, feodal sistemin kalıntılarıyla var olan Çarlık Rusya'sını devirerek kurulmuştu. Bu dönemde, Kazak SSC bölgesi, ataerkil feodal sistemin hakimiyetini sürdürdüğü, geri kalmış bir bölge olarak bilinmekteydi. Aynı zamanda, Sovyet Devleti'nde bu dönemde iç ve dış savaşlar yaşanmaktaydı. Bolşevikler, savaşın gerekleri doğrultusunda 1918-1920 yılları arasında Savaş Komünizmi Politikasını uygulamıştı³⁹ (Şubin, 2007: 40).

³⁸ Bkz. 3.2.1. Çarlık Rusya'sındaki Kazak SSC'nin tarihi ve ekonomik durumu

³⁹ Bkz. 4.1.1. Devrim sonrası süreç ve Savaş Komünizmi Dönemi (1917-1920)

5.1.1. Savaş Komünizmi döneminin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerine etkileri

Savaş Komünizmi döneminde 4.1.1. detaylı biçimde ele alınan kararlar “serbest ticaret, özel mülkiyetin yasa dışı ilan edilmesi, tüm endüstri kuruluşları devletleştirilmesi, merkezi yönetime geçilmesi, şehri ve orduyu besleyebilmek için köylünün elindeki fazla tarımsal ürüne el konulması (predrazverstka); şeklinde özetlenebilir.

Bu kararlar doğrultusunda Kazak SSC’ndeki endüstri işletmelerinin tamamı kamulaştırılmıştır. Bu kamulaştırmaya razı olmayan işletme sahipleri burjuvalar kendi işletmelerini Sovyetlere bırakmamak için yakıp yıkmışlar. Bu sebeplerden dolayı endüstrinin üretim potansiyeli çok düşmüştü. Bölgenin petrol, kömür çıkartımı ciddi oranda azalmış, bakır ve demir madenleri ise çalışmasını tamamen durdurmuştu.

Bu dönemde ziraatta da zorluklar yaşanmaktaydı. Çünkü iç savaşın ve uygulanan katı politikanın sonucu ekim alanları 3 kat, hayvan sayısı ise ciddi oranda azalmıştı⁴⁰. Bu ziraattaki zor koşullar ve üstüne üstlük Savaş Komünizmi Politikasının uygulamalarından biri olan predrazverstka (ürüne el koyma) Kazak halkını ve Sovyet devleti altında toplanmış tüm diğer halkları ciddi ölçüde yozlaştırmıştır. Bu yaşananlar nedeniyle halkın hoşnutsuzluğu artmıştı, Sovyet hükümetinin temeli olan köylü ve işçi sınıfı arasındaki bağı tehlike altına girmişti.

Bu dönemde endüstride ve tarımda yaşanan zor koşullar nedeniyle halk arasında hoşnutsuzluklar artmaya başlamıştır. Bundan dolayı, Lenin, Savaş Komünizmi politikasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Lenin için Savaş Komünizminden daha ılımlı bir politika uygulama gereği ortaya çıkmıştı. Aksi takdirde yeni kurulmuş Sovyet devletinin dağılması söz konusu olacaktı.

Lenin, bu duruma çözüm olarak 1921’in İlkbaharında, Sovyetler Birliği SBKP’nın 10. Konsey’inde, Yeni Ekonomik Politika Dönemi’ne geçiş kararı⁴¹ alınmıştır. Bu kararları

⁴⁰ Ek-1

⁴¹ Bkz. 4.1.3. Lenin’in ekonomik hedefleri, politikaları (Yeni Ekonomik Politika)

kısaca özetleseک predrazverstkayı prodnologa değıştirme, kiralık politika, finansal politika ve tüketici birliğı kararlarıdır.

5.1.2. Yeni Ekonomik Politika döneminin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerine etkileri

Yeni Ekonomik Politika dönemde ilk önce ziraatın canlandırılması gerekiyordu. Çünkü, ziraatın canlandırılması sadece küçük köylü işletmeleriyle ve var olan teknik temelle gerçekleştirilebilirdi (Lenin, 1969b: 218). Endüstrinin ise büyük yatırımlar ve zamana ihtiyacı vardı. Ziraatın canlanması için, tarım ve hayvancılık ürünlerinin artmasında köylüleri teşvik etmek önemliydi. Proletarya hükümetinin köylü toplumuyla bir bağ kurabilmesi için köylünün kendi işletmesinin kalkınması temelinde maddi olarak teşvik edilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı predrazverstkadan vazgeçilmeliydi. Köylülere kendi işletmesinin ürünleriyle kendileri ilgilenmesi, yani köylü alın teriyle elde etmiş ürününü endüstri ürününe takas edebilme imkanı sağlanmalıydı. Bunun için şehir ve köy, köylü ve endüstri arasındaki ticarete izin verilmeliydi. Lenin bu hedefleri şu ifadeyle ortaya koymaktadır: “Köylü ve işçinin arasında tarım ve endüstrinin arasında takas ya da ticaretten başka ekonomik bağ yoktur” (Lenin 1969c: 308).

Savaş sonrası pek çok endüstri kolu kapanmıştı. Bundan dolayı devlet ülke için gerekli olan ekmeğı köylüden endüstri ürünleri karşılığında alamıyordu. Lenin Sovyet devletinin son derece harap olduğunu hesaba katarak prodnologu (ürün üzerinden vergi) uygulamıştır.

Ama, 1921-1922 yıllarında, Kazak SSC’nde hava koşulları daha da zorlaşmış, uygulanmakta olan ılımlı politika bile yeni büyük sıkıntılar ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Bu sıkıntılar, daha önce anlatıldığı gibi⁴² Kazak SSC’nde hasat verimliliğinin hava koşullarından dolayı ciddi olarak azalmasından kaynaklanmıştır. Bu ise, Kazak SSC’nin ekonomisine büyük zarar vererek açlığa neden olmuştur (Musin, 2005: 301).

Yeni Ekonomik Politika daha sonra 1928 yılında, Kazak SSC endüstrisi ve ziraatı için başarılı olmuştur. Endüstride gelişmeler yaşanması küçük çaplı endüstri işletmelerinin geliştirilmesi sayesinde olmuştur. Çünkü, o dönemde endüstri o kadar tahrip olmuştu ki, devlet tarafından büyük çaplı işletmeleri kısa sürede canlandırmak mümkün değildi. Bundan

⁴² Bkz. 4.1.4. Yeni Ekonomik Politika döneminde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

dolayı, küçük çaplı endüstri işletmelerinin geliştirilmesi ve özel sermayenin kullanılması gerektiğini, Lenin şu sözlerle dile getirmiştir: “Biz küçük ölçekli üretimden sosyalizme direkt geçme kapasitesine sahip değiliz, buna gücümüz yetmez. Belli ölçüde kapitalizm kaçınılmazdır. Kapitalizmin doğal ürünü olan, ödemesi takasla ve satın almayla gerçekleşen küçük ölçekli üretimleri kullanmamız şarttır” (Lenin, 1969a: 222). Bu nedenle, küçük çaplı endüstri işletmelerinin, ülkede büyük endüstri işletmelerinin yokluğunda, hanelerin tüketim mallarına olan ihtiyaçlarını karşılaması gerekiyordu.

Ziraattaki gelişmeler ise tüketici birliği politikası sayesinde olmuştur. Daha önce 4.1.4’de açıklandığı üzere tüketici birlikleri, çobanların ihtiyaçlarını karşılama, tarım üreticisine endüstri makineleri sağlama ve ayrıca, köydeki ihtiyaçları karşılama hedefini yerine getirmiştir. 1925 yılında, ekim alanlarının yüz ölçümü artmıştı. Hayvancılık da krizden çıkmıştı. 1925 yılındaki hayvan sayısı, 1922 yılına göre iki katına çıkmıştı⁴³.

Yeni Ekonomik Politika sürecinde Sovyet devletinin kurucusu olan Lenin hayatını kaybetmiştir. Lenin’den sonra iktidara gelen Stalin Sovyetler Birliği genelinde endüstrileşme sürecini başlatmıştır. Bu endüstrileştirmeye doğru gidiş kararı 1925 Aralık’ında SBKP’nın 14. Konseyinde alınmıştır. Bu endüstrileştirme süreci Yeni Ekonomik Politikayla beraber yürütülmüştür.

Böylece Yeni Ekonomik Politika Kazak SSC ulus ekonomisinde bazı gelişmeler sağlamıştır. Endüstrideki gelişmelerinden bahsedilirse, savaş öncesi seviyesi yakalanmıştır. Büyük çaplı endüstrileşme ise savaş dönemi öncesindeki seviyeyi bile geçmiştir (bkz. Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. Yeni Ekonomik Politika dönemindeki Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı endeksi (1913 baz yıl olarak alınmıştır)

Yıllar	Tüm endüstri	Büyük çaplı Endüstri
1913	100	100
1928	96	143

⁴³ Ek-1

Ziraattaki gelişmeler incelendiğinde ise, 1928 yılında hayvan sayısının 30 milyonu aştığı görülmektedir. Böylece, Yeni Ekonomik Politika, tam ve yarı göçebe halk için olumlu gelişmeler sağlamıştır.

Yeni Ekonomik Politika, olumlu sonuçlarına rağmen artık Sovyetler Birliği için sürdürülemez hale gelmiştir. Her ne kadar, Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuzluklarının üstesinden gelmek ve kurulacak olan yeni ekonomik sisteme -Sosyalist İktisadi Düzene- geçişte bir ara döneme ihtiyaç duyulsa da bir an önce bu ara dönemin bitirilip sosyalizmin temelini inşa edilmesi gerekiyordu. Sosyalizmin gerçekleştirilebilmesi için, daha önce belirtildiği üzere⁴⁴ Lenin'in sosyalist toplumu oluşturma planını teşkil eden üç temel hedefin gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bu hedefler sırasıyla:

- Endüstrileşmeyi ele almak ve sosyalist toplum ekonomisinin temeli olarak ağır endüstriyi geliştirmek;
- Özel köy işletmelerini kollektifleştirmek, kooperasyonları ve kulakları ise zamanla ortadan kaldırmak;
- Ülkedeki okur-yazar oranını %100'e çıkararak kültürel bir devrim yapmak ve böylece proletarya aydınlarının sayısını arttırmaktı (Hromova, 1982: 150).

Yeni Ekonomik Politika Dönemi, Kazak SSC için birtakım başarılar sağlamıştır. Ama, ulus ekonomisinde büyük değişiklikler getirmemiştir. Bu değişiklikleri gerçekleştirebilmek için, SBKP 15. Konseyinin ve 6. Kazak SSC Parti Kongresi'nde alınan temel kararda, yukarıda bahsedilmiş üç temel hedefin üzerinden Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Plan'ı hazırlanmaya başlamıştır. Kazak SSC, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne, önemli ölçüde, diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nden geride kalmış zirai ülke olarak girmiştir⁴⁵ (Bayışev, 1963: 269).

5.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Beş Yıllık Plan Dönemleri'nde Kazak Sosyalist Cumhuriyeti İçin Belirlenen Hedefleri ve Etkileri

Bu alt başlıkta Stalin'in, Kazak Sosyalist Cumhuriyeti üzerine ne gibi politikalar uyguladığı ve bunun Kazak SSC üzerindeki sonuçları ele alınacaktır. Bu durum beş yıllık

⁴⁴ Bkz. 4.2.1. Yeni Ekonomik Politika'nın ortadan kaldırılması ve yeni dönem politikaları

⁴⁵ Bkz. 4.2.4. Sosyalizm temelini oluşturma döneminde, Kazak Sosyalist Cumhuriyeti ulus ekonomisi

planlar çerçevesinde(Stalin döneminde beş yıllık beş ayrı plan hazırlanmıştır) irdelenecektir. Her bir beş yıllık plan döneminde ne gibi hedeflerin belirlendiği ve bu hedefler sonucu Kazak SSC’nde ne tür sonuçlar doğurduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

5.2.1. Stalin dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemi hedefleri ve etkileri

Bu alt başlıkta Stalin Dönemindeki savaş öncesi beş yıllık plan hedefleri ve etkileri ele alınmıştır. Daha önce dördüncü bölümde irdelenen hedefler ve sonuçlara bakılarak Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemlerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

5.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi

Kazak SSC’nin ulus ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Planı 1928’de hazırlanmış ama mevcut sonuçlar göz önüne alınarak 1930’da revize edilmiştir. Bu ise, bölgenin doğal zenginliklerinin ve ekonomik yapısının yeterince araştırılmamasından kaynaklanmıştır. İlk hazırlanan plan, ziraatın gelişmesine hatta ağırlıklı olarak hayvancılığın gelişmesine yönelik olmuştur. Endüstriyel gelişmeye ikincil bir rol verilmiştir. Ama, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nin ilk senelerinde endüstrinin hedeflenenden daha hızlı gelişme sağlayacağı görülmüştür. Aynı zamanda, Kazak SSC’nde beş yıllık planın ilk senelerinde, jeolojik araştırmalar sonucu, doğal zenginlikler keşfedildikçe merkezin Kazak SSC’ne olan bakış açısı kökünden değişmeye başlamıştır⁴⁶.

Bunun sonucunda, 1930 Şubat’ında, SBKP’nın Merkez Komitesinde, Kazak SSC’nin Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi yeniden gözden geçirilmiştir. Bu planın yeni versiyonu, Kazak SSC endüstrisinin ulus ekonomisi içerisindeki payının artmasını, Kazak SSC’nin zirai bölgeden zirai-endüstri cumhuriyete dönüştürülmesi imkânını sağlamıştır (Bayışev, 1967a: 220).

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nin yeni versiyonunda, Kazak SSC’nin, bakır, polimetal, kimya, kömür, petrol ve inşaat malzemeleri endüstri kollarında gelişmesi hedeflenmiştir. Asıl önem, renkli metalürjinin gelişmesine yönlendirilmiştir. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği genelindeki, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nin yerine getirilmesi için gerekli endüstri dallarının geliştirilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı, Birinci Beş Yıllık Plan

⁴⁶ Bkz. 4.2.4.1. Birinci Beş Yıllık Planı (1929-1933)

Dönemi'nde, 160 milyon rubleyle Sovyetler genelinde Rusya, Ukrayna, Azerbaycan'dan sonraki en çok yatırım yapılan bölge, Kazak SSC olmuştur.

Kazak SSC'nin endüstrisinde, büyük yatırımların sayesinde, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri dalındaki belirlenmiş hedefler yerine getirilmiştir. 1930-1932 yılları arasında, bölgede, büyük endüstri merkezleri inşa edilmeye başlanmıştır. Özellikle madencilik endüstrisi ile ilgili yatırımlara girilmiştir. Böylece, Kazak SSC, Sovyetler Birliği'nin önemli hammadde merkezi haline gelmiştir.

Çizelge 5.2. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemindeki Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı endeksi (1913 baz yıl olarak alınmıştır)

Yıllar	Tüm endüstri	Büyük çaplı Endüstri
1913	100	100
1928	96	143
1932	207	457

Endüstrideki gelişmelere karşın Stalin'in ve onun Kazak SSC'ne Komünist Parti'sinin başkanı olarak gönderdiği Goloşekin'in acımasız siyaseti akıl almaz felaketlere yol açmıştır. Endüstrileşmeyi hızlandırmış ama yerli Kazak halkının durumu göz ardı edilmiştir. Şöyle ki köy ekonomisinde kollektifleştirme sürdürülmüştür. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde acımasızca yürütülen kollektifleştirme sonucunda, beş yıllık plan döneminin ilk senelerinde Kazak SSC'nin hayvan sayısı 30 milyon iken beş yıllık plan döneminin sonlarına doğru 4 milyona kadar düşmüştür (Bayışev, 1974: 157). Kollektifleştirme sırasında sadece hayvan kaybı yaşanmamıştır. Bu dönemde, ortaya çıkan açlıktan dolayı insan kaybı da yaşanmış, Kazak halkının yaklaşık 2,3 milyonu açlıktan hayatını kaybetmiştir. Bu büyük felakette Kazak SSC nüfusunun yaklaşık %40 açlık dolayısıyla hayatını kaybetmiştir (<http://e-history.kz/kz/publications/view/1479> 14.10.2016).

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nde endüstride bir takım ilerlemeler kaydederek savaş öncesi gayrisafi hasıla büyüme oranı seviyesi aşılmıştır (bkz. Çizelge 5.2.). Ama Kazak SSC için bu beş yıllık plan dönemi görüldüğü üzere trajik olaylarla sonuçlanmıştır. Bu ise, o dönemdeki Sovyetler Birliği yöneticilerinin Kazak SSC bölgesini tanımamasından kaynaklanmıştır. Sovyetler Birliği'nin merkezi bölgelerinin endüstrisine

hammadde ve çalışan işçiye gıda sağlanması amacıyla, Kazak halkı açlıkla baş başa bırakılmıştır.

5.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi

1934 yılında, SBKP'nin 17. Konseyi'nde ulus ekonomisinin İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi kararları alınmıştır. Aynı yıl, 8. Bölgesel Kazak SSC Parti Konseyi düzenlenmiştir. Bu Konseyde alınan 4.2.4.2. bölümde detaylı biçimde anlatılan kararlar “kollektifleştirme sürecini tamamlamak, tüm göçebeleri yerleşik hayata taşımak, hayvan sayısındaki azalmayı önlemek, genel olarak Kazak SSC'nin ekonomik gelişmesini sağlamak” şeklinde özetlenebilir. Tüm bunların hayata geçirilmesi için Kazak SSC'a yapılacak yatırım 400 milyon ruble olarak belirlenmiştir. Bu ise, bir önceki plan döneminden 2,6 kat daha fazladır. Bu yatırımın büyük kısmı endüstriye yönlendirilmiştir(Kolektif çalışma, 1963c: 336).

Bu alınmış kararlar doğrultusunda Kazak SSC'nin hayvancılığı da gelişmiştir. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde 30 milyondan 4 milyona düşen hayvan sayısı yeniden artarak 9 milyona çıkmıştır. Bu, önemli bir gelişmedir. Bu gelişmeler sayesinde İkinci Beş Yıllık Plan Döneminde Kazak halkı açlıktan kurtularak az da olsa refaha kavuşmuştur.

Endüstrideki gelişmelere bakıldığında ise, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi yıllarındaki endüstrinin gayrisafi hasılası büyüme hızını önemli ölçüde geçtiği görülmektedir (bkz. Çizelge 5.3.). Bu büyüme, endüstri dalına yönelik alınan kararlar doğrultusunda ve ziraattaki gelişmelerle birlikte yaşanmıştır. Bu gelişmeler özellikle elektrik enerjisi, kömür ve petrol dallarında gerçekleşmiştir⁴⁷.

Çizelge 5.3. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı (1913 baz yıl olarak alınmıştır)

Yıllar	Tüm endüstri	Büyük çaplı Endüstri
1913	100	100
1928	96	143
1932	207	457
1937	500	1254

⁴⁷ Bkz. Ek-3

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, bu önde gelen endüstri dallarıyla birlikte hafif endüstride ve gıda endüstrisinde de bir takım gelişmeler görülmüştür. Bir önceki plan dönemine kıyasla, bu endüstri dallarına yatırım artmıştır. Örneğin, gıda endüstrisinde 4,3 kat, hafif endüstride ise 6,4 kat artış görülmektedir (Alampiyev, 1958: 225).

Kazak SSC'nde daha önce belirtildiği üzere⁴⁸, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne, 120 büyük endüstri işletmesiyle üretime başlanmış, 1937 yılında ise 17254 endüstri işletmesine ulaşılmıştır. Bunların içinde yaklaşık 1700'ü, büyük endüstri işletmesidir. Bu dönemde, Kazak SSC endüstrisinin büyüme hızı, Sovyetler Birliği'nin büyüme oranından daha da yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Böylece Kazak SSC, Sovyetler Birliği'nin zirai-endüstri bölgesinden endüstri-zirai bölgesine dönüşmüştür.

5.2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Sovyetler Birliği, sosyalizm kuruluşunu tamamlayarak komünizme doğru yön almıştır. Daha önce 4.2.4.3. başlığı altında belirtildiği üzere 1939 Mart'ında, SBKP'nın 18. Konseyinde, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçiş kararı alınmıştır. Konseyde alınan kararları, "küçük ve orta çaplı endüstri işletmelerinin kurulması, yeni kuruluşların hammadde merkezlerine ve onun tüketiminin yapıldığı yerlere yakın olması ve ekonominin entegre bir şekilde geliştirilmesi, yani SSCB bölgelerinde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek boyutta endüstrilerin oluşturulması hedeflenmiştir" şeklinde özetleyebiliriz (Baişev, 1974, 208). Bu hedeflerin yerine getirilmesi için Kazak SSC ulus ekonomisine daha önceki (Birinci ve İkinci Beş yıllık) plan dönemleri'nden %25 daha fazla yatırım yapılması öngörülmüştür.

Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin doğu bölgelerinde, ülkenin batısındaki gelişmiş endüstri işletmelerinin benzerleri inşa edilmiştir. Kazak SSC endüstrisinde yeni kuruluşlar, orta ve büyük olmayan işletmeler olarak oluşturulmuştur. Ama bunlarla birlikte, büyük işletmeler de inşa edilmiştir. Kazak SSC'nde, 1937 yılında 17,5 bin endüstri işletmesi var iken onların sayısı 1940 yılında 21,5 bine ulaşmıştır. Bunun içinde 2400'den fazlası büyük endüstri işletmesidir. Kazak SSC endüstrisinin gayrisafi hasılasının büyüme oranının savaş öncesi

⁴⁸ Bkz. 4.2.4.2. İkinci Beş Yıllık Planı (1934-1938)

seviyesine göre ciddi bir artış sağlamış (bkz. Çizelge 5.4.), bir önceki plan dönemine göre ise %57 artış göstermiştir.

Çizelge 5.4. Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi Kazak SSC endüstri gayrisafı hasılasının büyüme oranı (1913 baz yıl olarak alınmıştır)

Yıllar	Tüm endüstri	Büyük çaplı Endüstri
1913	100	100
1928	96	143
1932	207	457
1937	500	1254
1940	787	1964

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC endüstri işletmelerinin çoğalmasından şehirlerin sayısı artmıştır. Ayrıca bu dönemde yaklaşık 1500 kilometre demir yolu yapılarak ulaşımda da gelişmeler sağlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde alınan kararlar doğrultusunda, Kazak SSC'nin zirai ekonomisinde de bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bu ise, Kazak SSC tarımındaki makineleşmeden kaynaklanmıştır. Kolhozlarda, buğday hasadının yarısından çoğu, biçerdöverle yapılmaya başlamıştır. Böylece, tarımdaki işlerin çoğu, traktör ve biçerdöverlerle yapılmıştır. Hayvancılıkta da gelişmeler yaşanmıştır, 1938 yılında, hayvan sayısı 9,4 milyon iken 1941 yılında, 13 milyona ulaşmıştır.

1940 yılında, savaş tehlikesinin artmasıyla, Sovyet ekonomisinin Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nin durdurulması kararı alınmıştır. Çünkü, Komünist partisi ve hükümet, artık ülkenin savunmasını güçlendirmek için bir takım önlemler alması gerekmektedir. Böylece, daha önce belirtildiği gibi⁴⁹, 26 Temmuz 1940'da, hükümetin üst düzey bürokratlarla gerçekleştirdiği toplantıda, ülkenin savunmasını ve endüstri ürünlerinin üretimini arttırmak için, işçilerin günde 7 saat olan çalışma saati'ni 8 saate, haftada 6 gün olan çalışma gününü haftada 7 güne çıkarma kararı alınmıştır. Ağırlıklı olarak ülkenin ağır endüstrisinin geliştirilmesine önem verilmiştir (Kolektif çalışma, 1963c: 371).

⁴⁹ Bkz. 4.2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Planı (1938-1942)

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin ulus ekonomisinde çok yönlü gelişmeler sağlanmıştır. Bu gelişmeler, Merkez yönetimin artık Kazak SSC bölgesini iyi tanıyarak gereksiz hedeflere yer verilmeden bölgenin ekonomik yapısına göre hedefler belirlediği görülmektedir. Bu belirlenmiş hedefler sayesinde Kazak SSC, Sovyetler Birliği'nin önemli hammadde merkezi haline gelmiştir.

5.2.1.4. Savaş döneminde endüstrinin Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne taşınması

22 Haziran 1941'de, Sovyetler Birliği Nazi Almanya'sının saldırısına uğramıştır. Böylece plan, "savaş ekonomisi planına" çevrilmiştir. Bu planın kararları⁵⁰, "endüstri dallarının sivil ürünlerin üretiminden savaş ürünleri üretimine geçmesi ve işgal altında kalma tehlikesi olan bölgelerin endüstri işletmelerinin SSCB'nin doğusuna taşınması" şeklinde özetlenebilir.

Alınan kararlar doğrultusunda Ural, Sibiry ve Orta Asya'ya milyonlarca insan, 1523 endüstri işletmesi, binlerce kolhoz ve sovhozun mülkleri taşınmıştır. Böylece en önemli endüstri işletmeleri, işgal öncesinde güvenli bölgeye taşınabilmiştir. Taşınan işletmelerin doğu bölgelerine kuruluşu, kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilebilmiştir. (Çuntulov, 1987: 253).

Alınmış olan kararlar doğrultusunda endüstri işletmeleri, belirlenmiş olan hedefleri gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda, Kazak SSC'nde, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Sovyetler Birliği'nin batı bölgelerinden taşınmış endüstri işletmeleri sayesinde, makine yapımı, mühimmat üretimi, kimya endüstrisi ve siyah metalürjisi gibi yeni endüstri dalları oluşmuş ve renkli metalürji, kömür, petrol ve elektrik enerjisi dallarının gelişmesine yol açmıştır. Örneğin, renkli metalürjinin önemli bir dalı olan bakır dökümünde Kazak SSC, Sovyetler Birliği çapında ilk sıraya yükselmiştir. Kurşun üretiminde de gelişmelerde, savaş meydanında kullanılan 100 kurşunun 87'si Kazak SSC'nde üretildiği için büyük bir gelişme gerçekleştiği söylenebilmektedir⁵¹. (Baişev, 1974: 233).

Savaş döneminde gelişen endüstriye rağmen, zirai ekonomide gerileme yaşanmıştır. Çünkü, tarlada ve çiftlikte çalışan erkekler vatan müdafaası için orduya çağırılmıştır. Bunun önemli

⁵⁰ Bkz. 4.2.5. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin savaş dönemindeki ulusal ekonomisi (1941-1945)

⁵¹ Bkz. 4.2.6. Savaş döneminde endüstrinin Kazak SSC'ye taşınması

bir sonucu olarak Kazak SSC’nde tarımsal üretim için gerekli olan zirai işgücünde önemli eksiklikler yaşanmıştır. Zirai ekonominin gerilemesinin diğer nedeniyse, zirai üretimde kullanılan kamyon, traktör ve atların çoğunluğunun vatan savunması için orduya gönderilmesidir. Buna ilaveten, üretilen zirai ürünlerin önemli bir bölümü erzak olarak savaş meydanlarına götürülmüştür. (Bayışev, 1949: 187).

Savaş sırasında yaşanmakta olan zor sürece rağmen, Kazak SSC’nin ziraatı, ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamayı başarmıştır. Bu başarı da zirai ürün üretiminde kadınların ve asker yaşını doldurmayan gençlerin rolü büyüktür.

Böylece savaş sırasında Kazak SSC’nin endüstrisi ülkenin batısından taşınan endüstri işletmeleri ve göç etmiş milyonlarca insan sayesinde gelişmiştir. Çünkü göç edenlerin çoğu taşınan fabrikalarda çalışan kalifiyeli uzmanlardır. Bu da Kazak SSC’nde kalifiyeli işçi sayısının artmasına neden olmuş, bölge endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ancak Çizelge 5.5’te görüldüğü üzere 1940 yılına göre 1945 yılı kıyaslandığında, endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranında çok büyük fark yaşanmamıştır. Buna rağmen, Kazak SSC’ne gelen endüstri işletmeleri, endüstri üretiminde ileriye dönük olarak alt yapısının sağlamlaşmasında büyük katkılarda bulunmuşlardır.

5.2.1.5. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)

1945’te SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Sovyet Halk Komitesi tarafından savaş sonrası ulus ekonomisinin restorasyonu ve geliştirilmesi hakkında kararname doğrultusunda⁵², 24 Temmuz 1946 yılında, Kazak SSC Yüksek Konseyi’nde, Kazak SSC ulus ekonomisinin geliştirilmesi için Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950) hazırlanmıştır. Kazak SSC’ne savaş sırasında yapılan göçler Kazak SSC’nde bir takım bireysel ve toplumsal ihtiyaçların da artmasına neden olmuştur. Özellikle savaş sonrasında, bu ihtiyaçların giderilebilmesi için Konsey’de alınan kararlar doğrultusunda “savunma ürünlerinin üretiminin acilen düşürülmesi ve tüketim ürünlerinin üretiminin arttırılması hedeflenmiştir”⁵³.

Kazak SSC, savaş sonrası döneme gelişmiş bir endüstriyle başlamıştır. Bu gelişmiş Kazak SSC’nin endüstrisi de savaştan zarar gören Sovyetler Birliği’nin batı bölgelerini restore

⁵² Bkz. 4.2.7. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin savaş sonrası planlı ekonomisi

⁵³ Bkz. 4.2.7.1. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1946-1950)

etmek için yardımcı olacaktır. Kazak SSC’nde, böyle bir görevi yerine getirmek için var olan endüstrisini yeniden yapılandırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çünkü savaş döneminde ağırlıklı olan savunma endüstrisi işletmeleri, savaş sonrası sivil endüstri üzerine odaklanmalıydı. Bunun içinde hedefle belirlenmiş kararlar doğrultusunda endüstri yapısını değiştirme sürecine girmiştir (Ketebayev, 1970: 30).

Bu alınan kararlar doğrultusunda başarılı bir şekilde endüstri yapısı, savunma endüstri ürünü üretiminden sivil endüstri ürünü üretmeye geçerek endüstri dallarında bir takım gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler, yaklaşık tüm endüstri dallarında dengeli bir biçimde yaşanmıştır. Yüksek gelişime tanık olan endüstri dalları özellikle, inşaat malzemeleri, elektrik enerjisi, çelik vs. ürünleri üreten endüstrilerdir⁵⁴.

Bu hedeflerin yerine getirilmesi, Kazak SSC endüstrisinin gayrisafi hasılasının büyüme oranını 1940 yılıyla kıyasla daha da arttırmıştır (Bkz. Çizelge 5.5.) (Kolektif, 1963c: 467).

Çizelge 5.5. Dördüncü Beş Yıllık Plan Döneminde Kazak SSC endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranı endeksi (1940 baz yıl olarak alınmıştır)

Yıllar	Tüm endüstri
1940	100
1945	137
1950	231

Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi’nde, endüstri yanında ziraat dalında da bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, zirai hedeflerin yerine getirilmesi zor şartlar altında gerçekleşmiştir. Çünkü savaşın getirdiği zarar büyük bir ölçüde ziraatı da etkilemiştir. Ziraata olan zarardan bahsedilecek olursa, kolhoz çalışanlarının sayısı azalmıştır. Ziraatın teknik temeli zayıflamıştır. Ziraatta böyle bir durumun yer alması, ekim alanının 740 bin hektar azalmasına neden olmuştur.

Bu zor şartlar altında ziraat çalışanları, Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi’nde bir takım başarılar elde etmiştir. Kolhozların ekim alanı, 1940 yılına kıyasla 1950 yılında 588 bin hektar artmıştır. Kazak SSC’nde kolhozlar ve sovhozlar devlete 1940 yılında, 2 milyon ton

⁵⁴ Bkz. Ek-3

daha fazla tahıl teslim etmiştir. Hayvancılıkta, büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı artmıştır⁵⁵.(Abilhocin, 2013: 87).

Kazak SSC, Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, belirlenmiş hedefler sayesinde büyük başarı elde etmiştir. Savaş dönemi sıralarında savaş meydanlarına mühimmat sağlayan Kazak SSC, savaş sonrası, savaştan zarar görmüş SSCB'nin batı bölgelerinin restore edilmesi için büyük katkıda bulunmuştur. Bunun sayesinde, Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin üretim temeli daha da güçlenmiştir.

5.2.1.6. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)

Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi sona erdirilip Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçilmesi için, SBKP'nin 19. Kongresi gerçekleştirilerek yeni beş yıllık hedefleri belirlenmiştir. Yeni Beş Yıllık Plan Döneminde “ağır endüstri dalını geliştirme” öncelikli hedefi olmuştur⁵⁶.

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi sırasında, 5 Mart 1953'te, SBKP Genel Sekreteri Stalin hayatını kaybetmiştir. Bundan sonra ülkeyi Khrushchev, Malenkov ve Berya üçlüsü yönetmeye başlamıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin hedeflerinin yerine getirilmesini Khrushchev döneminde değerlendirilecektir. Çünkü her ne kadar Stalin döneminde, Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi hedefleri belirlenmişse de, Khrushchev'in iktidara gelmesiyle bir takım reform ve projelerin yapılmasını ve bir takım hedeflerin değişmesi söz konusudur.

5.2.2. Khrushchev Dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemi Hedefleri ve Etkileri

Khrushchev Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi sırasında⁵⁷ 1953 Eylül'ünde, köy ekonomisindeki krizi ortadan kaldırmak için Sovyetler Birliği'de ılımlı ekonomik reformlar uygulamıştır. Bunlar:

- Köy ürünlerinin alım fiyatının yükseltilmesi,

⁵⁵ Bkz. Ek-1

⁵⁶ Bkz. 4.2.7.2. Beşinci Beş Yıllık Plan (1951-1955)

⁵⁷ Bkz. 4.3.1. Khrushchev ve Malenkov dönemindeki planlı ekonomi ve tarım sektörünün geliştirilmesi

- Kolhozların borçlarının silinmesi,
- Kolhoz ve sovхозlardaki işçilerin maaşlarının arttırılması,
- Köylünün bahçesinde yetişen ürünlerine vergi indirimi getirilmesi.

Böylece, ılımlı ekonomik reformlar sayesinde köy ekonomisinde bir takım gelişmeler yaşanmıştır. 2 Mart 1954'te ise, SBKP konseyi gerçekleştirilmiştir. Konseyde “Sovyetler Birliği'nde ileriye dönük buğday üretiminin arttırılması ve Bakır Topraklar Projesi'nin uygulanması”na ilişkin kararlar alınmıştır. Konsey Kazak SSC, Sibirya, Oral, Volga nehri, Kuzey Kafkasya bölgeleri için yeni hedefler getirmiştir. Böylece, Sovyetler Birliği'ndeki tüm ziraat arazilerinin %30 arttırılmasını hedeflemiştir⁵⁸.

Böylece, adı geçen bölgelerde 13 milyon hektar bakır toprak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bundan, Kazak SSC'nin yararlandığı pay 6,5 milyon hektar olarak belirlemiştir. Bakır Topraklar Projesi, Kazak SSC nüfusunun hızlı artmasına neden olmuştur. Bu ise, önemli ölçüde tüketim mallarına olan talebi arttırmış ve Kazak SSC'nde tekstil ve hafif endüstrinin gelişmesine sebep olmuştur. Bunların sayesinde, Kazak SSC'nin hafif endüstrisi iki kat artmıştır⁵⁹ (Kazak SSC ulus ekonomisi, 1968: 31).

50'li yılların ortasında Kazak SSC endüstrisinin gelişmesi hedefler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu gelişmiş endüstri dalları: elektrik enerjisi, metalürji, madencilik, kömür, kimya ve makine mühendislikleridir. Aynı zamanda, ağır endüstrinin öncül dalı olan renkli metalürjide de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki tüm endüstri dallarındaki gayrisafi hasılanın büyüme oranı bir önceki plan dönemiyle kıyasla %182 artmıştır. 1940 yılıyla kıyasla ise %421 artmıştır. (Devlet yayın evi, 1956: 119).

⁵⁸ Bkz. 4.3.2. Khruşev ve Malenkov dönemindeki planlı ekonominin Kazak SSC'nde uygulanması

⁵⁹ Bkz. Ek-4

Çizelge 5.6. Endüstri gayrisafi hasılasının büyüme endeksi (1940 bazyılı olarak ele alınmıştır)

Yıllar	Tüm endüstri
1940	%100
1945	%137
1950	%231
1955	%421

Böylece Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Khrushev'in iktidara gelmesiyle Sovyetler Birliği'ni ziraatında Kazak SSC önem kazanmıştır. Çünkü Tüm Sovyetler genelindeki Khrushev'in uyguladığı Bakır Topraklar Projesi kapsamında işlenen ekim alanlarının yarısı Kazak SSC bölgesindeydi. Bu durum Kazak SSC ziraatının teknik temelini de güçlendirmiştir. Örneğin 1953 yılında traktör sayısı 40 bin iken 1955 yılında 80 bine, biçerdöver 22 bin iken 41 bine çıkmıştır (Kollektif çalışma, 1963a: 252).

5.2.2.1. Altıncı Beş Yıllık Plan (1956-1960)

1956 Mart'ında, SBKP'nin genel kurulunda, 1956-1960 yılları arasındaki ulus ekonomisinin Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçme kararı kabul edilmiştir. Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'ne ilişkin daha önce detaylı biçimde anlatılan hedefler⁶⁰ “Endüstrinin tüm dallarının geliştirilmesi, tahıl üretiminin, hayvancılık ürünlerinin arttırılması ve halkın yaşam seviyesinin arttırılması.” şeklinde özetlenebilir.

Bu hedeflere ulaşılması ile Kazak SSC'nde bir takım gelişmeler ortaya çıkmıştır. Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri ürünlerinin önemli türlerinin üretimi artmıştır. Bunda öncü olan endüstriler ise, metalürji, kimya, petrol, kömür endüstrileridir. 1960 yılındaki üretim, 1950 yılına kıyasla %34 artmıştır (Kolektif çalışma, 1963a: 39).

⁶⁰ Bkz. 4.3.1.1. Altıncı Beş Yıllık Plan (1956-1960)

Çizelge 5.7. Endüstri dallarının gayrisafi hasılasının büyüme endeksi (1950 baz yılı olarak ele alındığında)

	1950	1955	1958
Siyahmetalürji (madençıkartımı da dahil)	100	206	336
Elektrik enerji üretimi	100	218	411
Makineyapımıve metal işleme	100	188	287
İnşaat malzemesi	100	267	584
Hafif endüstri	100	193	274
Gıda Endüstrisi	100	149	173
Endüstri toplamı	100	182	244

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi hedefleri ve Bakır Topraklar Projesi sayesinde Kazak SSC tarımında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Tarımdaki gelişmeler, geri kalmış hayvancılığın da gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

1956-1958 yılları arasında hafif ve gıda endüstrilerinde de büyük gelişmeler gerçekleşmiştir. Gıda endüstrisi, gayri safi hasılası oran endeksi bakımından, siyah ve renkli metalürjiden sonra en hızlı gelişme gösteren üçüncü sektör olmuştur. Hafif endüstrideki gelişmeler ise pamuk kumaş, çorap ve giyim fabrikalarında yaşanmıştır. Aynı zamanda, beyaz eşya ve deri ayakkabı fabrikalarının üretimi artmıştır (Kollektif çalışma, 1963a: 38).

Daha önceki beş yıllık plan dönemlerinde, sadece ağır endüstride gelişme yaşanırken, Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, hafif ve gıda endüstrisinde de ciddi ölçüde gelişmeler yaşanmıştır. Bu ise, Kazak SSC bölgesi ulus ekonomisinin çok yönlü bir şekilde gelişmeye başladığının göstergesidir.

5.2.2.2. Yedinci Yedi Yıllık Plan (1959-1965)

Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi, 1958 yılında, zamanından erken sona erdirilmiş ve Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemine geçilmiştir. Bunun nedeni, 1958 Eylül'ünde SBKP Konseyinde alınan kararlar. Bu karar sonucu, Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nin geriye kalan kısmının (1958-1960), planlanandan daha fazla süreyi gerektirdiği konusunda konsey üyeleri fikir birliğine varmışlardır. Dolayısıyla Altıncı Beş Yıllık Plan durdurularak yerine Yedinci Beş

Yıllık Plan Dönemine geçiş kararı alınmıştır. Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemine ilişkin başlıca hedefler⁶¹ “endüstride yeni büyük işletmelerin kurulması ve var olan işletmelerin genişletilmesi, ayrıca, ziraatta ise tarım ve hayvancılık ürünleri üretiminin arttırılması” şeklinde özetlenebilir (Vinogradova, 1985: 320).

Yedinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nde belirlenmiş hedefler sayesinde, endüstride yaklaşık 900 yeni işletme ve büyük tesis kullanıma açılmıştır. Bu yeni kullanıma geçen işletmeler, doğal olarak endüstri ürünleri üretiminde artışa neden olmuştur. Endüstrideki bu gelişmeler, Kazak SSC’nin şehirleşmesine neden olmuştur. Bu sayede yeni şehirler oluşturulmuş ve var olan şehirlerde yeni konutlar inşa edilmiştir. Bu gelişmeler, Kazak SSC ulus ekonomisinin hem iktisadi hem de sosyal açıdan tüm alanlardaki işbirliğini arttırmıştır.

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi, SSCB genelinde zor bir süreç olsa da, Kazak SSC’nde yukarıda bahsedilen gelişmeler, Kazak SSC ulus ekonomisini bir adım ileri götürmüştür. Aynı zamanda, bu planın diğer bir olumlu tarafı da tüm Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ekonomik bağları güçlendirmiş olmasıdır. Hane halkının maddi ve kültürel seviyesi artmıştır. İnşaatı biten konutlar, hastaneler, okullar faaliyete geçmiştir.

Çizelge 5.8. Endüstri dallarındaki beş yıllık dönemler arası yıllık ortalama gayri safi hasılası büyüme oranı (%olarak)

	1951-1955	1956-1960	1961-1965
Elektrik enerjisi	%16,9	%21,9	%14,3
Yakıt endüstrisi	%11,2	%3,6	%5,6
Siyah metalürji	%15,6	%25,4	%20,6
Makineyapımı ve metal işleme	%13,6	%17,3	%16,8
İnşaat malzeme üretimi	%21,6	%29,7	%11,7
Hafif endüstri	%14,1	%14,3	%6,9
Gıda endüstri	%8,3	%7,6	%9,7
Tüm endüstri	%12,7	%11,7	%10,4

Yedinci Yedi Yıllık Plan Dönemi’nde, Kazak SSC ulus ekonomisinin olumlu gelişimleri yanında bir takım olumsuzluklarda görülmüştür. Örneğin, zirai ürünler üretiminde, Yedi

⁶¹ Bkz. 4.3.3. Khruşev’in yedinci yedi yıllık planı ve ekonomi politika sonucu oluşan kriz

Yıllık Plan Dönemi’nde ziraatın “teknik temeli” ne kadar güçlendirilse de, yer yer planlanan hedeflerden sapmalar da olmuştur. Bu da endüstrinin gelişiminde aksamalara neden olmuştur. Endüstride, ağır endüstrinin bazı dalları, hafif endüstri ve gıda endüstrileri bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Kazak SSC endüstrisinde, Yedinci Yedi Yıllık Planı Dönemi’nde gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle, komşu cumhuriyetlerin endüstri işletmelerine lazım olan hammaddelerin sağlaması konusunda gelişmeler yaşanmıştır. Bu da, Sovyetler Birliği Merkezi Yönetiminin, Kazak SSC’ndeki hammadde yataklarına göre Kazak SSC ulusunun ekonomik yapısını belirlemesinden kaynaklanmıştır. Ama Khrushchev, bu ekonomik yapının değişmesine yol açmıştır. Bu değişim, Khrushchev’le birlikte Sovyetler genelinde, kompleks endüstri işletmelerini kurmasından kaynaklanmıştır. Kompleks kurulma yapılma amacı, hammaddelerin çıkarıldığı yerde işlenmesidir. Ama yine de bu Kazak SSC ulus ekonomisinin yapısını tam olarak değiştirememiştir. Ağırlıklı olarak, hammadde merkezli bir bölge olmaya devam etmiştir (Bayışev, 1980: 406).

5.2.3. Brejnev Dönemindeki Beş Yıllık Plan Dönemi Hedefleri ve Etkileri

5.2.3.1. Sekizinci Beş Yıllık Plan (1966-1970)

1964 yılında, Khrushchev’in görevden uzaklaştırılmasından sonra Brejnev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olmuştur. Brejnev’in iktidara gelmesinden sonra, 1965’te SBKP’nin genel kurulunda, 1966-1970 yılları arasındaki ulus ekonomisinin Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi’ne geçme kararı alınmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nde Kosigin Reformu, yabancı kaynaklarda ise Liberman Reformu olarak adlandırılan reform uygulanmıştır⁶². (Samohin, 2001: 299).

Sekizinci Beş yıllık Plan Dönemi’nde 4.4.2.1. başlığı altında detaylı biçimde anlatıldığı üzere “Kazak SSC’nin renkli ve siyah metalürjide, kömür, petrol, kimya, hafif endüstri ve gıda endüstrilerinde hızlı gelişmeler gerçekleştirilmesi, aynı zamanda, zirai ürünler üretiminin de geliştirilmesi hedeflenmiştir” şeklinde özetlenebilir (Bayışev, 1980: 413).

⁶² Bkz. 4.4.1. 1965 yılındaki ekonomik reform ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, belirlenmiş hedeflerin hayata geçirilmesi doğrultusunda, Kazak SSC endüstrisinde yeni işletmeler kurularak daha önce üretilmemiş ürünler üretilmeye başlanmıştır. Bu ürünler: sentetik kauçuk, ammophos, titanyum, magnezyum, alüminyum oksit, ekskavatör, güç trafo, kablo çeşitleri, elektrik motor, asbest ve asbestli çimento boru gibi ürünlerdir. Hem bu yeni endüstrilerde ve önceden var olan endüstri dallarında gelişme yaşanarak Kazak SSC endüstrisi Sovyetler genelinde önemli bir noktaya gelmiştir.

Çizelge 5.9. Endüstri dallarındaki beş yıllık dönemler arası yıllık ortalama gayri safi hasılası büyüme oranı (% olarak)

	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970
Elektrik enerjisi	%16,9	%21,9	%14,3	%12,6
Yakıt endüstrisi	%11,2	%3,6	%5,6	%9,5
Siyah metalürji	%15,6	%25,4	%20,6	%10,5
Makineyapımı ve metal işleme	%13,6	%17,3	%16,8	%9,0
İnşaat malzeme üretimi	%21,6	%29,7	%11,7	%10,1
Hafif endüstri	%14,1	%14,3	%6,9	%11,4
Gıda endüstri	%8,3	%7,6	%9,7	%6,4
Tüm endüstri	%12,7	%11,7	%10,4	%9,3

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ziraat dalında da gelişmeler sağlamış, zirai çalışanlarının üretkenliğinde artışlar yaşanmıştır. Kazak SSC tarımı daha da mekanikleşerek zirai ürünlerde üretim artmıştır⁶³. Hayvancılıkta ise hayvan sayısı artarak 42 milyona ulaşmıştır⁶⁴ (Mihailov, 1973: 245).

Bu gibi gelişmelerin nedeni, Brejnev'in iktidara gelerek Merkezi yönetimin Kazak SSC'ne olan ilgisinin artmasından kaynaklanmıştır. Çünkü Brejnev, Khrushchev döneminde Kazak SSC'nin Komünist Parti başkanlığını yapmış ve o dönemde bölgeye duyduğu ilgi, Sovyet Genel Sekreterliği'nde de devam etmiştir. Böylece Kazak SSC ekonomisinde, Sekizinci Beş Yıllık Plan Döneminde, önemli gelişmeler yaşanmış ve halkın yaşam seviyesi artmıştır.

⁶³ Bkz. Ek-2

⁶⁴ Bkz. Ek-1

5.2.3.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975)

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ulus ekonomisinin endüstri ve ziraatı dalında, yukarıda görüldüğü gibi bir takım önemli gelişmeler yaşanmasıyla birlikte, SBKP'nin 24. Konseyi'nde, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemine geçme kararı alınmıştır⁶⁵. Bu dönem için alınan kararlar, 1971 Şubat'ında, Kazak SSC Komünist Partisi'nin 13.Konseyi'nde gözden geçirilerek uygulamaya konulmuştur.

Kazak SSC'nin Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Döneminin 4.4.4.1. bölümünde detaylı biçimde anlatılan hedefleri, ağırlıklı olarak elektrik enerjisi sektörünü kapsamakla birlikte petrol, gaz, kömür, hafif endüstri ve ziraatta birtakım gelişmelerin gerçekleştirilmesi şeklinde özetlenebilir. (Kazak SSC KP 13. Konseyi, 1971: 272).

Belirlenmiş hedefler doğrultusunda Kazak SSC'nin ağır endüstrisinde ve yakıt endüstrisinde üretimi artmıştır. Endüstri ürünlerindeki bu artışlar Çizelge 4.20. gösterilmiştir. Böylece, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde elektrik enerjisi, petrol, gaz, kömür gibi ürünlerde üretim hedefleri yerine getirilmiştir. Ancak, metal işleme endüstrisinde ve beyaz eşya endüstrisindeki üretim hedefleri yerine getirilememiş, hatta gerilemiştir. Bir bakıma, Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, ulus ekonomisinin gelişmesinde olumlu etkilerle beraber olumsuz etkiler de yaşanarak bir önceki beş yıllık plan döneminde endüstri gayri safi hasıla büyüme hızı %9,3 iken (bkz. Çizelge 5.9.), bu dönemde %3,4 olmuştur. Bu da endüstride olumlu etkilere göre olumsuz etkilerin daha fazla yaşandığını göstermektedir (Kollektif çalışma, 1980: 40).

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin tarım sektörü Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemiyle hemen hemen aynı seviyelerde sonuçlar⁶⁶ göstermiş, tarım sektöründe belirlenen hedefler yerine getirilememiştir. Hayvancılıkta ise, sadece, hayvanın küçükbaş türünde artış yaşanarak hayvan sayısı 45 milyona çıkmıştır⁶⁷.

⁶⁵ Bkz. 4.4.3.1. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1971-1975)

⁶⁶ Bkz. Ek-2

⁶⁷ Bkz. Ek-1

5.2.3.3. Onuncu Beş Yıllık Plan (1976-1980)

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ne başlanması SBKP'nin 25. Konseyi'nde kararlaştırılmıştır. Bu dönemde Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki eksikleri gidermek için bir takım önlemler alınmıştır. Kazak SSC Komünist Partisi'nin 14. Konseyi'nde Merkezde alınan kararlar doğrultusunda, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nin hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler⁶⁸ “ Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki eksiklikleri düzelterek Kazak SSC'nin doğal zenginliklerinin rasyonel ve tam olarak kullanılmasını sağlamak” şeklinde özetlenebilir. (Kazak SSC KP 14. Konseyi, 1976: 351).

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde siyah ve renkli metalürji, elektrik enerjisi, kömür, hafif endüstri, inşaat malzemeleri yapımı, makine yapımı endüstri dallarında üretim hacmi artmıştır⁶⁹. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'ndeki olumsuzluklar makine yapımı ve metal işleme endüstrisindeki gelişmelerle giderilmiştir. Böylece, Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstri üretim hacmi bir önceki beş yıllık döneme kıyasla %18 artmışsa da beş yıllık plan döneminde yıllık ortalama gayri safi hasılanın büyüme hızı %3,3'te kalmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, bir önceki dönemle kıyasla hayvancılıkta ve tarımsılıkta artış yaşanmıştır⁷⁰. (Mihailov, 1973: 255).

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde belirlenen hedefler doğrultusunda Kazak SSC'nin ulusal geliri, endüstri ve ziraat dallarındaki gelişmelerden dolayı artmıştır. Bu dönemde görüldüğü gibi bölgenin ekonomisinde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Aynı zamanda, halkın yaşam seviyesi yükselmiş, bu, Kazak SSC kültürel ve ekonomik açıdan bir adım ileri götürmüştür.

5.2.3.4. On Birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)

Onuncu Beş yıllık Plan Dönemi'nde iyi sonuçlar elde edilmiş, dönem sonunda SBKP'nin 26. Konseyi'nde, On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçme kararı alınmıştır. Bu döneme

⁶⁸ Bkz. 4.4.3.2. Onuncu Beş Yıllık Plan (1975-1980)

⁶⁹ Bkz. Ek-3

⁷⁰ Bkz. Ek-2, Ek-1

ilişkin hedefler⁷¹ “sosyalist toplumun maddi ve manevi zenginliğini arttırmak, ekonomik ve bilimsel teknik ilerlemesini sağlamak” şeklinde özetlenebilir (Kiriçenko, 1981: 50).

On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi’nde, endüstri ürünleri üretiminde birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, Beş Yıllık Plan Dönemi’nde, planlanmış olan endüstri ürünleri üretimi hedeflerine tam olarak ulaşamamıştır. Endüstri dallarının önemli sektörlerinde gayrisafi hasıla büyüme oranında ciddi ölçüde düşüş sergilenmiştir (Bkz. Çizelge. 5.10).

Çizelge 5.10. Endüstri dallarındaki Altıncı, Sekizinci ve On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemlerindeki ortalama gayri safi hasılası büyüme oranı

	1956-1960	1966-1970	1981-1985
Elektrik enerjisi	%21,9	%12,6	%4,6
Yakıt endüstrisi	%3,6	%9,5	%3,4
Siyah metalürji	%25,4	%10,5	%2,6
Makineyapımı ve metal işleme	%17,3	%9,0	%5,7
İnşaat malzeme üretimi	%29,7	%10,1	%1,1
Hafif endüstri	%14,3	%11,4	%1,6
Gıda endüstri	%7,6	%6,4	%2
Tüm endüstri	%11,7	%9,3	%3,5

Ziraatta da aynı durum yaşanmıştır. Ziraatın her iki dalında da On Birinci Beş Yıllık Plan hedefleri yerine getirilememiştir. Hatta, bir önceki beş yıllık plan dönemine kıyasla, tarımcılık ürünleri üretimi daha da gerilemiştir. Hayvancılıkta ise, hayvan sayısı artmış, ancak On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi hedefine ulaşamamıştır. İlk kez planın hedeflerinin tamamı yerine getirilememiştir.

Brejnev dönemi boyunca, ülkede genelinde ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Bu dönemde, dünya çapında petrol fiyatlarında görülen ani sıçramanın Sovyetler Birliğini ekonomik olarak rahatlattığı görülmektedir. Dışarıya kapalı bir ekonomi olarak, kur dalgalanmalarına karşı korunan bir iktisadi sistem olarak Sovyetler Birliği, elindeki siyah altını dünya piyasalarında satarak yüksek gelir elde etmiştir. Yükselen petrol fiyatları Sovyetler

⁷¹ Bkz. 4.4.3.3. On birinci Beş Yıllık Plan (1981-1985)

Birliği'nin petrol ihracatını arttırmış, böylece ekonomide refah seviyesini arttırmıştır. Buna rağmen var olan ekonomik durgunluğu ortadan kaldırabilmek için o dönemde ekonomik bir reforma ihtiyaç vardı. Ama ülke genelinde yaşam seviyesindeki iyileşmeden dolayı ekonomik reforma gerekenden az önem verilmiştir.

6. SONUÇ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemi gerek kuramsal gerekse uygulamalar açısından, dünya ekonomi politik literatüründe çoğu araştırmacının üzerinde çalıştığı bir konu olmuştur. Bu çalışmada genel anlamda, SSCB'nin ekonomi politiğe ilişkin anlayışlarının ve uygulamalarının, Kazak SSC ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma özellikle SSCB liderlerinin ekonomi politik anlayışı doğrultusunda dönemleştirilmiştir. SSCB'de farklı liderler döneminde benimsenen ve uygulanan ekonomi politikaların Kazak SSC ekonomisi üzerindeki etkilerinin irdelendiği bu çalışma bu konuda yapılan ilk çalışmadır.

Bu çalışmada birinci bölüm Giriş bölümü olarak hazırlanmıştır. İkinci Bölümde ise teorik çerçeve ortaya konulmuştur. Bu bölümde ilk olarak kapitalizm, sosyalizm ve proletarya kavramları ayrı ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bu kısımda Sovyetler Birliği sosyalizm temelinde kurulmuş bir devlet olduğundan dolayı sosyalizm, kapitalizm olmadan sosyalizmin olmayacağı için kapitalizm, sosyalizmin lokomotif olduğu için proletarya kavramlarına ilişkin bir çerçeve özellikle SSCB'de bu kavramlara ilişkin anlayışları temelinde çizilmeye çalışılmıştır.

Kapitalizm, insanlar arasında feodal ilişkileri imha ederek ilerici bir rol oynamıştır. Kapitalizm büyük şehirleri ortaya çıkararak köy nüfusu sayesinde bu şehirlerin nüfusunu hızlı bir şekilde arttırmıştır. Ancak, Kapitalizm kendi yarattığı üretim güçleriyle baş edemez hale gelmiştir. Böylece sosyalizme geçiş sürecinin ön koşulları oluşturulmuştur. (Ansiklopedi, <http://bse.sci-lib.com>, 25.09.2015).

“Sovyetler Birliği’ndeki Sosyalizm Anlayışı” alt başlığında ilk olarak sosyalizmin tarihsel süreci ve hangi çalışmalarda kullanılmaya başladığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Marx ve Engels, bilimsel çalışmalarında sosyalizmi ütopyaların ele aldıkları biçimden farklı olarak modern bir toplumun üretici güçlerinin nihai amacı ve gelişmenin gerekli sonucu olarak ifade etmiştir. Sovyetler Birliği’ndeki sosyalizm anlayışı ağırlıklı olarak Lenin’in ve Stalin’in sosyalizme yaklaşımları kendi ifadeleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Proletarya, Sovyetler Birliğinin asıl sınıfı olarak kapitalizmden sosyalizme geçişte devrimin ana itici gcdr. Kapitalizm şartlarında proletarya - üretim araçlarını kaybetmiş, kendi iş gücünü pazarlayan, kendi işiyle artı değerini oluşturan ve kapitalist tarafından sömürülen - ücretli içi sınıfı olarak tanımlanmaktadır. Daha sonra teknolojinin ilerlemesi sayesinde büyük tesisler ortaya çıkmış proletarya örgütlenerek toplumda önemli güce sahip olmuştur. Böylece proletarya arlık Rusya'sında arka arkaya devrimler sosyalizm hayallerini gerçekleştirmiştir.

Daha sonraki bölümde (3. Bölüm'de) Kazakistan bölgesinin Sovyet ncesi dönemi irdelenerek Sovyet ncesi arlık Rusya'sındaki Kazakistan bölgesine ne tür politikalar uygulandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

18. yüzyılın ilk yarısında, Orta Asya'daki devletlerin kendi aralarındaki savaşların çoğalması ve zamanla bu savaşların bu devletlerin siyasi güçlerini zayıflatması bölgede arlık Rusya'sının kuvvetlenmesine ve siyasi bir g oluşturmasına neden olmuştur. Böylece Rusya Orta Asya'yı işgal etmeye başlamıştır. Yüzyıl süren işgal, arlık Rusya'sına Orta Asya'nın kapılarını açmış ve bölge halkının Rusya'ya tabii olmasına neden olmuştur. Orta Asya devletlerinin bulunduğu coğrafyanın büyük bölümünde Kazaklar yaşıyordu. Bu bölge gelişen Rus emperyalizmi için gerekli olan hammadde ve doğal zenginliklere sahipti. Ayrıca Kazakistan bölgesi, Rus devletinin doğusunda dünyanın en büyük pazarı haline gelen Çin'e ulaşımda da bir kavşak noktasıydı. Bu nedenle arlık Rusya'sının işgali ile birlikte bölgede ticaret de gelişmeye başlamıştır.

Rusya'nın gelişmekte olan ekonomisi, hammadde kaynaklarına ve iş gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bundan dolayı arlık Rusya'sı, Kazakistan bölgesinin yeraltı zenginliği ile hayvancılığına göz dikmişti. Bu hammaddelere ve kaynaklara ulaşabilmek için, 1822-1824 yılları arasında Sibirya ve Orenburg Kazakları hakkında kanunlar, göçebe halkın asırlar boyunca oturmuş geleneksel siyasi sistemini ve ekonomik yapısını bozmaya başlamışa da yönetim şeklini tamamıyla değiştirememişti.

1867-1868 yıllarındaki reformlar sonucunda merkezi hükümet kurumları bölgede idari hukuk reformlarını uygulamayı sonlandırmıştır. Bir anlamda, arlık Rusya'sı Kazakistan bölgesinde yönetim gücünü eline geçirmek için hukuki altyapıyı oluşturmuş ve yeni

düzenlemeler getirmiştir. Bir anlamda, hukuki reformlar bölgeyi ekonomik anlamda yönetebilmenin yolunu açmıştır.

Tarım açısından irdelendiğinde ise Rusya'dan gelen Kazaklar ile Rus köylülerin yerli Kazak halkın elinden alınan topraklarda ekim yapmaya başladıkları görülüyordu. Esas göç edenler fakir köylüler olduğu için onların tarımı geliştirmeye imkânları yoktu. Yerli Kazak halkın tarımı gelişmedi. Sadece Kazakistan bölgesinin güneyinde tarım az da olsa gelişme göstermiştir. Bu bölgedekiler hayvancılıkla tarımı bir arada tutmaya çalışmışlar, ama zamanla tarımla daha çok ilgilenmeye başlamışlardır.

20. yüzyılın başında Kazakistan bölgesinde madencilik gelişmeye başlamıştı. Fakat madenleri işleten yabancı yatırımcılar bölge kaynaklarını savurgan bir şekilde kullanmışlardır. Yabancıların madenlere ilişkin bu tutumu sadece kaynak kullanımında değil emek sürecinde de yaşanmış ve çalışanları zor şartlar altında bırakmışlardır.

Muazzam yer altı zenginliğine rağmen Kazakistan bölgesinde 1917'ye kadar ağır endüstri yok denecek kadar azdı. Küçük işletmeler sadece ziraat ürünlerini işlemek için çalıştırılıyordu. Şöyle ki sadece un değirmenleri, alkollü içecekler, yün yıkama ve deri fabrikaları vardı. Stalin "Kazak halkı tam olarak kapitalizmi yaşamamıştır; kendi proleterleri yok sayılan, göçebe hayvancılık ile ataerkil-soyluk yaşamı sürdüren halktır." sözleriyle devrime kadarki Kazak halkının durumunu sergiliyordu.

Çarlık Rusya'sı genelinde Ekim Devrim'i süreci bu koşullarda başlamıştı. Tarihte ilk kez toplumun kapitalizmden sosyalizme geçişini Sovyet halkı yapmıştır. Marksizm-Leninizm yoluyla silahlanmış Sovyet halkı yeni toplumu oluşturma çabasına girmişti. Sovyet devletin 1918 yılındaki kararnamesiyle arazilerde özel mülkiyet hakkı iptal edilmiştir. Aynı yılın yazına doğru hemen hemen Kazakistan bölgesinin tüm büyük çaplı endüstri işletmeleri, Sovyetlerin yönetimine geçmişti. Daha sonra iç savaş sırasında küçük ve orta işletmelerde Sovyet yönetimi eline geçmişti. Böylece devlet tüm fabrikaların, tesislerin, madenlerin, ulaşımın ve diğer işletmelerin asıl sahibi olmuştur.

Yeni kurulmuş Sovyet devleti iç ve dış savaşlarla meşguldü. Bu durum yeni kurulmuş Sovyet devletini zor duruma sokmuştu. Bu nedenle savaşın gerekleri doğrultusunda 1918 yılında Savaş Komünizmi politikasını uygulamıştır.

1918-1920 iç savaş nedeniyle Kazak SSC'nin ekonomik durumu iyi değildi. Şöyle ki hükümetin ekonomi politikası sadece tarımsal ürün üretilmesi ve hayvancılık yapılması şeklinde belirlenmişti. Sovyet devleti zirai ürünlere ve gıdalara askerlerin ve şehirlerdeki işçilerin gereksinimleri için el koymaktaydı. Bu “savaş komünizmi” Sovyet siyasetinin bir parçası olmuştur. Ekonomik kalkınmanın doğal yasalarını dikkate almayan ve kontrolsüz şekilde gelişen yönetim anlayışı, ziraatı felakete götürmüştür. Ekim alanlarının küçülmesi, verimlilikte görülen düşüşler, gayri safi buğday üretimini 1921’de devrim öncesi dönemdekinden 3 kat daha hızlı azaltmıştır. Hayvancılıktaki durum ise daha vahimdir. Çünkü iç savaş esnasında Beyaz ve Kırmızı Askerler tarafından hayvanlara el koyulmuştur. Bunun yanı sıra salgın hastalık ve doğal düzenin bozulmasından dolayı koyunların sayısı önemli ölçüde azalmış ve hayvancılık tarımcılıktan da kötü durumda kalmıştır.

Bunun sonucu olarak ortaya açlık çıkmıştır. Açlık, 1921-1922 yılları arasında Kazak SSC'nin pek çok bölgesini etkilemiştir. Bu yıllarda iki milyondan fazla insan açlık sınırındaydı. Bunun bir milyonu açlık ve hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu boyutta insan kaybı, SSCB'nin Kazak SSC dışındaki başka bölgelerinde yaşanmamış olmasına karşın Sovyetler genelinde de durum oldukça vahimdir. Bu nedenle genel Sovyet endüstrisinde durgunluk yaşanmıştır. Böylece bu durumun altından nasıl kalkılır sorusu partinin gündemine taşınmıştır.

Lenin bu duruma çözümün ancak yabancı sermayenin ülkeye girmesiyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Çünkü küçük endüstriden sosyalist endüstriye geçilebilmesi için bu gereklidir. Lenin, Sovyet devletinin zaten tüm gücü elinde tuttuğunu ve bu durumdan korkmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bu amaçla Lenin, Sovyet devletinde Yeni Ekonomik Politika dönemini başlatmıştır.

Yeni Ekonomik Politika Kazak SSC'ndeki, ziraat ve endüstrinin yeniden canlanma sürecini beslemiştir. Merkezle kıyaslar isek, Kazak SSC'nde ki süreç daha yavaş tempoyla yürümüştür. Ama, yine de, Yeni Ekonomik Politika'nın uygulanması, modern kooperatiflerin inşa edilmesi ile o dönem ekonomisinin tüm dallarının nefes almasına imkan sağlamıştır. Yeni Ekonomik Politika dönemi, 1928 yılında sona ermiştir.

Yeni Ekonomik Politika döneminde çeşitli dallarda gelişmenin görünmesi, sosyal ekonominin her alanda etkili olduğunu göstermektedir. Özel sektörün ziraatta ve endüstride

öncüllük etmesi, ülke ekonomisini, kısa süre içerisinde, derin ekonomik krizden çıkarmıştır. Aynı zamanda Yeni Ekonomik Politika, Kazak SSC gibi ekonomisi geride kalmış bir ülke için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak, Lenin'in vefatından sonra iktidara Stalin'in gelmesi ile ekonomik politığın yönü değişmiş ve sonuçta Yeni Ekonomik Politika etkisiz hale gelmiştir.

Stalin Yeni Ekonomik Politığın olumlu sonuçlarına rağmen, 1920'li yılların ortalarına doğru, durdurulması için emir vermesiyle, sosyalizmin temeli inşa edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği genelinde planlı ekonomiye geçme süreci başlamıştır.

Bu temelde Kazak SSC 1928'de Merkezi Yönetim tarafından hazırlanmış Birinci Beş Yıllık Plan dönemine geçmiştir. Bu dönemde bölgenin doğal zenginliklerinin ve ekonomik yapısının yeterince araştırılmamasından dolayı bir takım eksiklikler ortaya çıkmıştır. Çünkü ilk hazırlanan plan, ziraatın gelişmesine hatta ağırlıklı olarak hayvancılığın gelişmesine yönelik olmuştur. Endüstriyel gelişmeye ikincil bir rol verilmiştir. Ancak, jeolojik araştırmalar sonucu, doğal zenginlikler keşfedildikçe merkezin Kazak SSC'ne olan bakış açısı kökten değişmiştir.

Bunun sonucunda, 1930 Şubat'ında, SBKP'nın Merkez Komite'sinde, Kazak SSC'nin Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi yeniden gözden geçirilmiştir. Bu planın yeni versiyonu, Kazak SSC endüstrisinin ulus ekonomisi içerisindeki payının artmasına, Kazak SSC'nin zirai bölgeden zirai-endüstri cumhuriyetine dönüştürülmesine imkân sağlamıştır (Bayışev, 1967a: 220).

Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde endüstride bir takım ilerlemeler kaydedilerek savaş öncesi gayrisafi hasıla büyüme oranı seviyesi aşılmıştır (bkz. Çizelge 5.2.). Ama bir taraftan da bu beş yıllık plan dönemi bir takım trajik olaylarla sonuçlanmıştır. Bu da o dönemdeki Sovyetler Birliği yöneticilerinin Kazak SSC bölgesini tanımamasından kaynaklanmıştır. Sovyetler Birliği'nin merkezi bölgelerinin endüstrisine hammadde ve çalışan işçiye gıda sağlanması amacıyla, Kazak halkı açlıkla baş başa bırakılmıştır. Bu süreçte üstelik kollektifleştirmeye de girilmiştir. Tüm halkın elinden hayvanını zorla alınarak geçimlerini sağlayacak kadar bile hayvan bırakılmamıştır. Binlerce sene geçim ve yaşam kaynağı olan hayvanlarından olan Kazak halkı nerdeyse tükenme eşiğine gelmiştir. Durumun bu kadar çetin olması bölgenin Komünist Parti başkanı olan Goloşekin'in acımasız siyasetinden

kaynaklanmıştır. Goloşekin'in Kazak SSC'nin Komünist Parti'si görevinden gitmesiyle birlikte açlık da ortadan kalkmıştır.

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Kazak SSC'nde durum iyileşerek endüstri işletmelerinde büyük başarılar sergilemiştir. Bu dönemde, Kazak SSC endüstrisinin büyüme hızı, Sovyetler Birliği'nin büyüme oranından daha da yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Böylece Kazak SSC, Sovyetler Birliği'nin zirai-endüstri bölgesinden endüstri-zirai bölgesine dönüşmüştür. Kazak SSC ziraatında hayvan sayısında azalma eğilimi yerini bir artışa bırakmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Kazak SSC'nin ulus ekonomisinde çok yönlü gelişmeler sağlanmıştır. Bu gelişmeler, Merkezi yönetimin artık Kazak SSC bölgesini iyi tanıyarak bölgenin ekonomik yapısına göre hedefler belirlediği görülmektedir. Bu belirlenmiş hedefler sayesinde Kazak SSC, Sovyetler Birliği'nin önemli hammadde merkezi haline gelmiştir. Bu beş yıllık plan dönemi sonuna kadar sürdürülmemiştir çünkü o dönemde SSCB savaş eşiğinde duruyordu. Böylece 1940 yılında Üçüncü Beş Yıllık Plan dönemini durdurularak savaş dönemi planlı ekonomisine geçilmiştir.

22 Haziran 1941'de, Sovyetler Birliği'ne Nazi Almanyası saldırıda bulunmuştur. Sovyetler Birliğinin Batı bölgesi için (Ukrayna, Rusya'nın batısı, Beyaz Rusya) işgal altında kalma tehdidi doğmuştur. Bu nedenle o bölgelerde bulunan endüstri işletmelerini ülkenin doğu bölgesine ve Kazak SSC'ne derhal taşınması gerektiğini öne sürmüştür. Kazak SSC savaş sırasında taşınmış olan endüstriler sayesinde Kazak SSC'nin endüstrisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca taşınan endüstri işletmelerinin kalifiye uzmanları da beraberinde getirilmişti. Bu da Kazak SSC'nde kalifiye işçi sayısının artmasına neden olmuş, bölge endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ancak Çizelge 5.5'te görüldüğü üzere 1940 yılına göre 1945 yılı kıyaslandığında, endüstri gayrisafi hasılasının büyüme oranında çok büyük fark yaşanmamıştır. Buna rağmen, Kazak SSC'ne gelen endüstri işletmeleri, endüstri üretiminde ileriye dönük olarak alt yapısının sağlamlaşmasında önemli katkıda bulunmuştur.

1945'te savaş sona ermiş ve Kazak SSC savaş sonrası döneme sağlam altyapıya sahip endüstriyle girmiştir. Böylece savaş dönemi sonrası Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'nde belirlenmiş hedefler bağlamında büyük başarı elde edilmiştir. Savaş dönemi sırasında savaş meydanlarına mühimmat sağlayan Kazak SSC, savaş sonrası, savaştan zarar görmüş

SSCB'nin batı bölgelerinin restore edilmesi için büyük katkıda bulunmuştur. Bunun sayesinde, Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin üretim temeli daha da güçlenmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi sırasında, 5 Mart 1953'te, SBKP Genel Sekreteri Stalin hayatını kaybetmiştir. Bundan sonra ülkeyi Khrushchev, Malenkov ve Berya üçlüsü yönetmeye başlamıştır. Beşinci Beş Yıllık Plan dönemi 1951-1955 yıllarını kapsamaktadır. Bu Beş Yıllık Plan'ın 1953'e kadar olan dönem Stalin'in, 1953'ten sonraki dönemi ise Khrushchev'in iktidar olduğu dönemdir. Bundan dolayı Stalin döneminde alınan kararlar, Khrushchev döneminde de uygulanmıştır. Ancak Khrushchev Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi sırasında bir takım yeni politikalar uygulamaya başlamıştır.

Khrushchev'in iktidara gelmesiyle Sovyetler Birliği'nin ziraatına yeni politikalar uygulayarak büyük değişiklikler yaşanmıştır. Ülke genelinde tarımı geliştirmek adına Bakır Topraklar Projesini uygulamıştır. Kazak SSC bölgesi bu projenin uygulanmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü Sovyetler genelindeki işlenen ekim alanlarının yarısı Kazak SSC bölgesindeydi. Bu durum Kazak SSC ziraatının teknik temelini de güçlendirmiştir.

Daha önceki beş yıllık plan dönemlerinde, sadece ağır endüstride gelişme yaşanırken, Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, hafif ve gıda endüstrisinde de ciddi ölçüde gelişmeler yaşanmıştır. Bu ise, Kazak SSC bölgesi ulus ekonomisinin çok yönlü bir şekilde gelişmeye başladığının göstergesi olmuştur.

Sovyetler Birliği genelinde Altıncı Beş Yıllık Plan Dönemi tamamlanmadan Yedinci Yedi Yıllık Planı Dönemi'ne geçiş yapılmıştır. Böylece Yedinci Yedi Yıllık Planı Dönemi'nde özellikle, komşu cumhuriyetlerin endüstri işletmelerine lazım olan hammaddelerin sağlaması konusunda gelişmeler yaşanmıştır. Bu da, Sovyetler Birliği Merkezi Yönetiminin, Kazak SSC'ndeki hammadde yataklarına göre Kazak SSC ulusunun ekonomik yapısını belirlemesinden kaynaklanmıştır. Ama Khrushchev, bu ekonomik yapının değişmesine yol açmıştır. Bu değişim, Khrushchev'le birlikte Sovyetler Birliği genelinde, kompleks endüstri işletmeleri kurulmasından kaynaklanmıştır. Kompleks işletmelerin kurulma amacı, hammaddelerin çıkarıldığı yerde işlenmesidir. Ama yine de bu Kazak SSC ulus ekonomisinin yapısını tam olarak değiştirememiştir. Ağırlıklı olarak, hammadde merkezli bir bölge olmaya devam etmiştir (Bayışev, 1980: 406).

1964 yılında, Khrushchev'in görevden uzaklaştırılmasından sonra Brejnev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olmuştur. Brejnev'in iktidara gelmesinden sonra, 1965'te SBKP'nin genel kurulunda, 1966-1970 yılları arasındaki ulus ekonomisi için Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne geçme kararı alınmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde Kosigin Reformu⁷², yabancı kaynaklarda ise Liberman Reformu olarak adlandırılan reform uygulanmıştır. (Samohin, 2001: 299).

Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ziraat dalında gelişmeler sağlamış, zirai çalışanlarının üretkenliğinde artışlar yaşanmıştır. Kazak SSC tarımı daha da mekanikleşerek zirai ürünlerde üretim artmıştır. Hayvancılıkta ise hayvan sayısı bir önceki beş yıllık plan döneminde 39 milyon iken bu dönemde 42 milyona ulaşmıştır (Mihailov, 1973: 245).

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ise Kazak SSC'nin tarım sektörü Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemiyle hemen hemen aynı düzeyde kalmış, tarım sektöründe belirlenen hedefler yerine getirilememiştir. Hayvancılıkta ise, sadece, küçükbaş hayvan türünde artış yaşanmıştır. İşte bu beş yıllık dönemden sonra Sovyetler birliği durgunluk dönemine girmiştir.

Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde belirlenen hedefler doğrultusunda Kazak SSC'nin ulusal geliri, endüstri ve ziraat dallarındaki gelişmelerden dolayı artmıştır. Bu dönemde bölgenin ekonomisinde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Aynı zamanda, halkın yaşam seviyesi yükselmiş, bu, Kazak SSC kültürel ve ekonomik açıdan bir adım ileri götürmüştür.

On Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde ise endüstri ürünleri üretiminde birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, Beş Yıllık Plan Dönemi'nde planlanmış endüstri ürünleri üretimi hedefine ulaşamamıştır. Ziraattın, tarımcılık dalında zirai ürünler üretimi hedefleri yerine getirilememiştir. Hatta, bir önceki beş yıllık plan dönemine kıyasla, tarım ürünleri üretimi daha da düşmüştür. Hayvancılıkta ise, hayvan sayısı artmıştır, ancak bunda da Beş Yıllık Plan Dönemi hedefine ulaşamamıştır.

Böylece Brejnev dönemi boyunca, Sovyetler Birliği ekonomik durgunluğa girmiştir. Bu durgunluk Brejnev'in Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi'nde başlamıştır. Bu durgunluğun bir olumlu, bir de olumsuz tarafı vardır. Olumlu tarafı, bu durgunluk dönemlerinde bile

⁷² Bkz. 4.4.1. 1965 yılındaki ekonomik reform ve Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi

Kazak SSC'nde ve diğer Sovyet devletlerinde küçük ve büyük şehirlerin kurulmuş olmasıdır. Halkın yaşam ve kültürel seviyesi artmıştır. Böylece halkın yarına olan inancı artmıştır. Olumsuz tarafı ise, ülkede ekonomik gelişmenin yaşanmıyor olmasıdır. Bu dönemde, dünya çapında petrol fiyatlarında görülen ani sıçramanın Sovyetler Birliğini ekonomik olarak rahatlatmış görülmektedir. Buna rağmen var olan ekonomik durgunluğu ortadan kaldırmak için o dönemde ekonomik bir reforma ihtiyaç vardı. Ama ülke genelinde yaşam seviyesindeki iyileşmeden dolayı ekonomik reforma gerekenden az önem verilmiştir.

Sonuç olarak Kazak SSC'ni dönemler arası dört lider üzerinden hareketle her dönemde uygulanan politikaların olumlu ve olumsuz etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlk olarak Lenin kapitalizmin tam yaşanmadığı ülkede hele Kazakistan bölgesinde sosyalizmi uygulamanın felaketle sonuçlanacağını görerek ilk önce belli bir ölçüde kapitalizm kaçınılmaz demektir. Bu bağlamda Yeni Ekonomi Politika uygulanmaya başlamıştır. Bu politika Kazakistan bölgesini ziraat bölgesinden ziraat-endüstri bölgesine çevirmiştir. Lenin'in ölümünden sonra iktidara Stalin gelerek Sovyetler Birliğinin ekonomik yapısını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Bu durum Kazakistan bölgesi endüstrisini önemli ölçüde geliştirmiştir. Ancak endüstrileştirme ve kolektifleştirme sırasında yerli halkın çoğunluğunun geçim kaynağı olan hayvanlara el koyularak yerli halk büyük bir felakete sürüklenmiştir. Bundan dolayı milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Kazakistan bölgesinin ziraatı iyileşmiş endüstri ise gelişmesine devam etmiştir. Stalin'den sonra iktidara Khrushchev gelmiştir. Khrushchev döneminde Kazakistan tarımı Bakır Topraklar Projesi sayesinde büyük gelişme sağlamıştır. Brejnev döneminde ise Sovyetler Birliği ekonomisinde durgunluk yaşamıştır. Bu durgunluk döneminin hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Olumsuz tarafı ülke genelinde ekonomik gelişmenin durmasıdır. Olumlu tarafı da ülke genelinde ve Kazak SSC'de büyük ve küçük şehirler inşa edilerek halkın yaşam seviyesinin daha da yükselmesidir.

KAYNAKÇA

- Абалкин, Л.И. (2007). *Экономическая История СССР*. Москва. 416, 420 (Abalkin, L.I. (2007). *SSCB'nin Ekonomik Tarihi*. Moskova. 416, 420)
- Абдрасилова, З. С. (2008). *Қазақстанда кәсіпкерлердің қалыптасуы және дамуы тарихы (1861-1917)*. Қарағанды. 35, 70 (Abdrasilova, Z.S. (2008). *Kazakistan'da işletmenin kuruluşu ve gelişmesinin tarihi (1861-1917)*. Karaganda. 35,70)
- Абылхожин, Жулдузбек. (2013). *Традиционная Структура Казахстана*. Алматы. 174, 53, 75, 87 (Abılhocin, Culduzbek. (2013) *Kazakistan'ın geleneksel yapısı*. Almatı. 174, 53, 75, 87)
- Абилов, К. (1968). *Купечество Казахстана во второй половине XIX начале XX век*. Алматы. 62, 75 (Abilov, K. (1968). *19 yuzyılın ikinci yarısı 20 yuzyılın başındaki Kazakistan tüdcarlığı*. Almatı. 62,75)
- Ахмедова, Н.Б. (1961). *Казахстан за 40 лет*. Алматы. 19, 30, 32 (Ahmedov, N.B. (1961). *Kazakistan 40 sene içerisinde*. Almatı. 19, 30, 32)
- Ахмедова, Нурхан. (1959). *Подъем производственных сил Казахстана*. Алматы. (Ahmedova, Nurhan. (1959). *Kazakistan'ın üretim gücünün kalkınması*, Almatı.)
- Ахметов, Г.М. (2003). *Торговая буржуазия Северного и восточного Казахстана конце XIX начале XX век, Усть-Каменогорск*. Өскемен. 103, 154 (Ahmetov, G.M. (2003). *19 yuz yılın sonu 20 yuzyılın başındaki Kuzey ve Doğu Kazakistan'ın ticaret burjuvası*. Öskemen. 103, 154)
- Ахметов, А.Р., Байшин, А., Рахимов. А. (1960). *Славный путь рабочего класса Казахстана*. Алматы. 70. 85 (Ahmetov, A., Baişin, A., Rahimov, A. (1960) *Kazakistan'daki işçi sınıfının şanlı yolu*. Almaty. 70. 85)
- Алампиев, П.М. (1958). *Ликвидация экономического неравенства народов Советского Востока и социалистического размещение промышленности*. Москва. 150, 203, 212, 225, 243, 255 (Alampiyev, P. M. (1958). *Sovyetler Birliğinin Doğusunda ulusların ekonomik eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve endüstriyi sosyalist düzende kurmak*. Moskova. 150, 203, 212, 225, 243, 255)
- Антонов, Антон. (2014). *Большевики 1917*. Москва. 10, 15 (Antonov, Anton. (2014). *Bolşevikler 1917*. Moskova. 10, 15)
- Асанбаев, Е. (1972) *Экономическая Реформа В Казахстане: Итоги И Перспективый*. Алматы. (Asanbayev, E. (1972) *Kazakistan'da ekonomik reformlar*. Almatı. 10, 25)
- Ашимбаев, Түймебай. (1977). *Экономический Потенциал Казахской ССР*. Алматы. 71 (Aşımbayev, Tüymeбай. (1977). *Kazak SSC'nin ekonomik potansiyeli*. Almatı. 71)

- Ашимбаев, Түймебай. (1979). *Экономика Казахстана за 60 лет: 1917-1977*. Алматы. 117 (Aşımбайev, Tüymeбай. (1979). *Kazakistan ekonomisi 60 yılda: (1917-1977)*. Almatı. 117)
- Ашимбаев, Түймебай. (1980). *Экономический потенциал и эффективность его использование*. Алматы. (Aşımбайev, Tüymeбай. (1980). *İktisadi potansiyel ve onun kullanımının verimliliği*. Almatı.)
- Ашимбаев, Түймебай. (1981). *Қазақстан экономикасы 60 жылда*. Алматы. 40 (Aşımбайev, Tuymeбай. (1981). *Kazakistan ekonomisi 60 yılda*. Almatı. 40, 55)
- Ашимбаев, Түймебай. (1982). *Экономика Казахстана: Свершение преспективы*. Алматы. 30 (Aşımбайev, Tüymeбай. (1982). *Kazakistan ekonomisi: başarıları, umutları*. Almatı. 30)
- Ауезов, М. (1959). *История Казахской ССР*. Алматы. 169, 395, 585 (Aueyov, M. 1959. *Kazak SSC tarihi*. Almatı. 169, 395, 585)
- Баишев, Сактаган. (1949). *Социалистическая Индустриализация Казахстана*. Алматы. 150, 187 (Bayışev, Saktagan. (1949). *Kazakistan'ın sosyalist endüstrisi*. Almatı. 150, 187)
- Баишев, Сактаган. (1955). *Великие Социалистические Преобразование в Казахстане*. Алматы. (Bayışev, Saktagan. (1955). *Kazakistan'da Ulu Sosyalist Düşüncesinin Oluşumu*. Almatı.)
- Баишев, Сактаган. (1963). *Очерки Истории Коммунистической Партии Казахстана*. Алматы. 269 (Bayışev, Saktagan. (1963). *Kazakistan Komünist Partisinin Tarihi*. Almatı. 269)
- Баишев, Сактаган. (1967). *Развитие Народного Хозяйства Казахстана за 50 лет Советской Власти*. Алматы. 22,37, 50, 65 (Bayışev, Saktagan. (1967). *Sovyetler hakimiyetindeki Kazakistan'ın ulusal ekonomisinin gelişmesi*. Almatı. 22,37, 50, 65)
- Баишев, С. (1967а). *История индустриализации Казахской ССР*. Том 1. Алматы. 37, 38, 220, 226. (Bayışev, S. (1967а). *Kazak SSC'sinin endüstrileşme tarihi*. Cilt 1. Almatı. 37, 38, 220, 226)
- Баишев, Сактаган. (1974). *Очерки экономической истории Казахской ССР*. Алматы. 154, 188, 190, 208, 244, 247, 271 (Bayışev, Saktagan. (1974). *Kazak SSC'nin ekonomik tarihi*. Almatı. 154, 188, 190, 208, 244, 247, 271)
- Баишев, Сактаган. (1977). *Социалистическая Строительство Казахстана в востановительный период*. Алматы. (Bayışev, Saktagan. (1977). 326. *Kazakistan'ın sosyalist inşaatında yeniden yapılanma dönemi*. Almatı. 326.)

- Баишев, Сактаган. (1980). *Истории Казахской ССР*. Алматы. 14. (Bayışev, Saktagan. (1980). *Kazak SSC'nin tarihi*. Almatı. 14, 382, 406)
- Берденова, Кулаш. (2000) *Общая и экономическая История Казахстана*. Алматы. (Berdanova, Kulyaş. (2000). *Kazakistan'ın genel ve iktisadi tarihi*, Almatı.)
- Бродель, Ф. (1985). *Динамика капитализма*. Париж. (Braudel, F. (1985). *Kapitalizm dinamiği*. Paris.)
- Boratav, Korkut. (1982). *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*, Ankara.
- Бородин, В.В. (1985). *Экономическая история социалистических стран*. Москва. 65, 77, 83, 94, 117, 130 (Borodin, V.V. (1985). *Sosyalist devletlerin ekonomisinin tarihi*. Moskova. 65, 77, 83, 94, 117, 130.)
- Бурджалов, Э. (1955) *Ұлы Октябрь социалистік революциясының маңызы неде*. Алматы. 25, 30, 35, 42, 68 (Burcalov, E. (1955). *Ulu Ekim Sosyalist Devriminin Önemi неде*. Almaty. 25, 30, 35, 42, 68)
- Бухарин. Н. И. (1990). *Избранные произведения*. Москва. 188–189. (Bukharin. N.İ. (1990). *Seçilmiş eserler*. Moskova. 188-189)
- Carr, E.H. (2012a). *Bolşevik Devrimi: 1917-1923*. İstanbul: Metis Yayınları (1,2,3 cilt). 77.
- Carr, E.H. (2012). *1917 Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Birikim Yayınları. (b)
- Carr, E.H. (2013). *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*. İstanbul: Yordam Kitap. 47
- Жакупбеков, Серик. (1976). *Казахстан в период построение экономического фундамента социализма*. Алматы. (Çakupbekov, Serik. (1976). *Sosyalizm iktisadın temeli atılması dönemindeki Kazakistan*. Almatı.)
- Çölolu. H. (1987). *İktisadi Sistemler*. Ankara. 195, 499, 501
- Чуланова, Г. (1962). *Очерки историй народного хозяйство КазССР*. том-2. Алматы. (Çulanov, G. (1962). *Kazak SSC'nin ulusal ekonomisinin tarihi kompozisyonu*. Almatı.)
- Чуланова, Г. (1965). *Очерки историй народного хозяйство КазССР*. том-2. Алматы. (Çulanov, G. (1965). *Kazak SSC'nin ulusal ekonomisinin tarihi kompozisyonu*. Almatı.)
- Чунтулов, В.Т. (1987). *Экономическая История СССР*. Москва. 160, 194, 205, 218, 230, 253, 264, 273, 275, 280, 285, 294, 299, 304 (Çuntulov, V.T. (1987). *SSCB'nin Ekonomik Tarihi*. Moskova. 160, 194, 205, 218, 230, 253, 264, 273, 275, 280, 285, 294, 299, 304)

- Дауылбаев, Н. (1955). *Росцвет Экономии и Культура Казахской ССР*. Алматы. (Daulbayev, N. (1955). *Gelişen ekonomi ve Kazak SSC (sosyolist sovyet cumhuriyeti) kültürü*. Almatı.)
- Государственное издательство. 1956. *Об итогах выполнения пятилетнего плана развития СССР и союзных республик на 1951-1955*. Москва. 95, 119. (Devlet yayın evi. 1956. *SSCB ve cumhuriyetler birliğinin 1951-1955 yıllar arındaki beşinci beş yıllık planının gelişmesinin sonuçları*. Moskova. 95, 119)
- Дильмухамедов, Е. Д. (1963). *Обработывающая и горная промышленность Казахстана*. Алматы. 177 (Dilmuhamedov, E.L. (1963). *Kazakistan'ın işleme ve dağ endüstrisi*. Almatı. 177)
- Dobb, M. (1981). *Kapitalizm, Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Дьяченко. В. П. (1978). *История финансов СССР 1917-1950*. Москва. 13, 25. (Dyaçenko. V. P. (1978). *SSCB'nin maliye tarihi 1917-1950*. Moskova. 13)
- Энгельс, Ф. (1955). *Положение рабочего класса в Англии, Сочинение том 2, второе издание*. Москва. (Engels, F. (1955) *İngiltere'deki işçi sınıfının durumu*. 2. Cilt. Moskova.)
- Hermann, Weber. (1979). *Enternasyonal-Belgeler*. (Çeviren Ümit Kıvanç) İstanbul: Belge Yayınları
- Ержанов, А. (1969). *Қазақ ССР-ның құрылуы – КПСС Лениндік ұлт саясатының жүзеге асуы*. Алматы. (Ercanov, A. (1969). *Kazak SSC-nin kuruluşu – SDKP Lenin'in ulus siyasetinin orataya çıkması*. Almaty.)
- Есентугелов, Арыстан. (1995). *Экономика Независимого Казахстана: История Рыночных Реформ*. Алматы. (Esentugelov, Arystan. (1995). *Bağımsız Kazakistan'ın ekonomisi: piyasa reformlarının tarihi*. Almatı.)
- Фадеев, И.Я. (1959). *Развитие капитализма в России (50-60-е гг XIX)*. Москва. 5, 14, 55, 67 (Fadeev, İ.Y. (1959). *Rusyada Kapitalizmin gelişmesi (19 yüzyılın 50-60'ları)*. Moskova. 5, 55, 67)
- Fedeev, A., Çerminski, E., Golikov, G. (1966) *Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Kuruluşu*. Moskova. 14
- Фадеев, Н. (1974). *Совет Экономической Взаимопомощи*. Москва. 27. (Fadeev, N. (1974). *Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi*. Moskova. 27.)
- Falkus, M. E. (1986). *Rusya'nın Endüstrileşmesi*. (Çev. Alâeddin Şenel). Anlara: V Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı), 43

Heywood, A.J. (2003) *Political Ideologies: An Introduction*. London. 115

Хромова, П. (1982). *Экономическая История СССР*. Москва. 60, 150, 155, 175, 193, 218 (Hromova, P. (1982). *SSCB'nin Ekonomik Tarihi*. Moskova. 60, 150, 155, 175, 193, 218)

Huberman, L. (2013). *Sosyalizmin Alfabeti*, Ankara: Sol Yayınları. 57,58, 59, 60

İnternet: History of the NAM. *Cipac*.URL: <http://www.nam.org/About/History-of-the-NAM/>, Son Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2015

İnternet: National Digital History Of Kazakhstan. *Cipac*.URL: <http://e-history.kz/kz/publications/view/1479>, Son Erişim Tarihi:14.10.2016

İнтернет: Большая советская энциклопедия. Статья «Капитализм» *Cipac*.URL: <http://bse.sci-lib.com/> (İnternet: Büyük Sovyet Ansiklopedisi. “Kapitalizm” Makalesi. *Cipac*.URL: <http://bse.sci-lib.com/>, Son Erişim Tarihi: 25 Eylül 2015)

İнтернет: Словарь и Энциклопедия в Академике *Cipac*.URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/155150/> 15.10.2015 (İnternet: Akademikteki sözlük ve enseklopedi. *Cipac*.URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/155150/>, Son Erişim Tarihi: 15.10.2015)

İнтернет: Словарь и Энциклопедия в Академике *Cipac*.URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/159648> 12.11.2015 (İnternet: Akademikteki sözlük ve enseklopedi. *Cipac*.URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/159648>, Son Erişim Tarihi: 12.11.2015)

İнтернет: National Digital History of Kazakhstan. Қазақтар неге ұлы, орта, кіші жүз атанды? *Cipac*.URL: <http://e-history.kz/kz/contents/view/1834> 12.10.2016 (İnternet: National Digital History of Kazakhstan. Kazaklar niye Büyük, Orta ve Küçük cüz diye adlandırıldı? *Cipac*.URL: <http://e-history.kz/kz/contents/view/1834>, Son Erişim Tarihi: 12.10.2016)

İнтернет: National Digital History of Kazakhstan. Дәстүрлі қазақ қоғамының әлеуметтік-құқықтық ерекшеліктері *Cipac*.URL: <http://e-history.kz/kz/contents/view/837> Son Erişim Tarihi: 12.10.2016 (İnternet: National Digital History of Kazakhstan. Geleneksel Kazak toplumunun sosyal-hukuki farklılıkları. *Cipac*.URL: <http://e-history.kz/kz/contents/view/837>, Son Erişim Tarihi: 12.10.2016)

İнтернет: История возникновения и становления Кренгольмской мануфактуры *Cipac*.URL: <http://www.stena.ee/blog/oldnarva/istoriya-vozniknoveniya-i-stanovleniya-krengolmskoj-manufactory>. Son Erişim Tarihi: 12.10.2016 (İnternet: Krenholm Fabrikasının oluşum tarihi. *Cipac*.URL: <http://www.stena.ee/blog/oldnarva/istoriya-vozniknoveniya-i-stanovleniya-krengolmskoj-manufactory>, Son Erişim Tarihi: 12.10.2016)

Интернет: Белые и Красные. Cipec.URL: <http://on-infantry.narod.ru/ww1/infarusgw.htm> 12.10.2016 (İnternet: Beyaz ve Kırmızı. Cipec.URL: <http://on-infantry.narod.ru/ww1/infarusgw.htm>, Son Erişim Tarihi:12.10.2016)

Gömeç, Saadettin. 2006. *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara.

Галужов, П. Г. (1968). *Социальное отношение в Казахском ауле и переселенческое деревне Казахстана в начале XX века*. Алматы. 40, 55 (Galuzov, P.G. (1968). *Kazak köylerinde sosyal ilişkiler ve Kazakistan köylerinden 20 yuzyıl başında taşınmalar*. Almatı. 40, 55)

Гатовский. Л.М. (1957). *Советский Социалистическая Экономика 1917-1957*. Москва. 35, 67, 89, 194, 215, 244, 227 (Gatovsky. L.M. (1957). *Sovyet Sosyalist Ekonomisi. 1917-1957*. Moskova. 35, 67, 89, 194, 215, 244, 227)

Глодков, И. А. (1960). *Советское Национальное Экономика 1921-1925*. Москва 85. (Gladkov, İ.A. (1960). *1921-1925 yıllarındaki Sovyet ulusal ekonomisi*. Moskova. 85)

Инсаров, М. (2006). *Марксизм и революционная партия пролетарията*. Москва. 30, 56, 75. (İnsarov, M. (2006). *Marksizm ve proleterlerin devrimci partisi*. Moskova. 30, 56, 75)

Карибжанов, Сулейман. (1964). *Рост Национального Дохода и Благосостояние Трудящихся Казахстана*. Алматы. (KARİBCANOV, Suleyman. (1964). *Milli gelirin artması ve Kazakistan'daki işçilerin refahı*. Almatı.)

Касымбаев, Ж.К. (1990). *Города Восточного Казахстана 1861-1987*. Алматы. 47 (Kasimbayev, J.K. (1990). *Doğu Kazakistan şehirleri*. Almatı.)

Пятилетний план развития народного хозяйства и культурно-социального строительства Казахской АССР (1928/29-1932/33 гг.). (1930). Алматы. (Kazak OSSC'nin halk ve medeni - sosyal yapısının inşaasının beş yıllık gelişme planı (1928/29-1932-33yy). (1930). Almaty.)

Kautsky, Karl. (2008). *Proletarya Diktatörlüğü*. İstanbul. 33

Карасаев, Г.М. (2004). *Қазақстанның шығыс, Алтай өңірінің өнеркәсіп дамуының кейбір тарихынан XIX екінші жартысы XX ғасырдың басы*. Алматы. 47, 65 (Karasayev, G.M. (2004). *Kazakistan'ın Doğu, Altay bölgesinin endüstrisinin gelişmesinin bazı tarihinden*. Almatı. 47,65)

Кетебаев, К. (1970). *Экономика Казахстана за 50 лет*. Алматы. 7, 8, 30, 40 (Ketebayev, K. (1970). *Kazakistan ekonomisi 50 yılda*, Almatı. 7, 8, 30, 40)

Кетебаев, К. (1972). *Казахстан в Новой Пятилетке*. Алматы. (Ketebayev, K. (1972). *Yeni beş yıllık planda Kazakistan*, Almatı.)

- Киікбаев, Н. (1953). *Қазақстан халқының социалистік ұлт болып қалыптасуы туралы*. Алматы. 7, 15 (Kiyikbayev, N. (1953). *Kazakistan Halkının Sosyalist Ulus Olarak Oluşması Hakkında*. Almatı. 7,15)
- Кириченко, М. и Простоякова, И. (1981). *Стратегия экономического развития СССР на современном этапе*. Москва. 45, 50 (Kiriçenko, M. ve Prostoyanko, İ. (1981). *Günümüzde SSCB'nin ekonomik gelişmesinin stratejisi*. Moskova. 45, 50)
- Киселев, А., Щагин, Э. (2002). *Новая история Отечество XX век*. Москва. 432. (Kiselev, A., Şagin, E. (2002). *Vatanın yeni tarihi 20.yüzyıl*. Moskova. 432)
- Хрущев, Н.С. (1962). *Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйство*. Том-1. Москва. 303 (Khrushchev, N.S. (1962). *SSCB'de komünizmin inşası ve ziraatın geliştirilmesi*. Cilt-1. Moskova. 303, 409)
- Климушев, В.Я. (1965) *Маркстік стратегия мен тактика туралы Лениндік еңбек*. Алматы. (Kalimuşev, V. (1965). *Marksist strateji ile taktik hakkında Lenin'in çalışmaları*. Almaty.)
- Кожин, В. В. *Россия. Век XX-й (1901–1939). История страны от 1901 года до «загадочного» 1937 года (Опыт беспристрастного исследования)*. Москва. 15, 32, 50 (Kojinov, V.V. (1999). *Rusya. 20 asır (1901-1939). Devlet Tarihi 1901-den gizli 1937 yılına kadar*. Moskova. 15, 32, 50)
- Коллективное работа. (1956). *Резалюция 8-го съезда Коммунистической партии Казахстана по Отчетному докладу ЦК КП Казахстана*. Алматы. 13 (Kolektif çalışma. (1956). *Kazakistan Komünist partisininin 8. Konsey kararı Kazak SSC MK KP gelişim raporundan*. Almatı. 13)
- Коллективное работа. (1957). *Новостройки шестой пятилетки Казахстана*. Алматы. 8 (Kolektif çalışma. (1957). *Kazakistan'daki altıncı beş yıllık dönemin yeni inşaatları*. Almatı. 8, 9)
- Коллективная Работа. (1960). *Советская Народная Экономика*. Москва. 29. (Kolektif çalışma. (1960). *Sovyet halk ekonomisi 1921-1925*. Moskova. 29.)
- Коллективное работа. (1963a). *Народное хозяйство Казахстана в 1960 и 1961 гг.* Алматы. 21, 38, 39, 117, 252 (Kolektif çalışma. (1963a). *1960 ve 1961 yıllarındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 21, 38, 39, 117, 252)
- Коллективное работа. (1963b). *История Казахской ССР. Эпоха Социализма*. Алматы. 715, 716 (Kolektif çalışma. (1963b). *Kazak SSC tarihi. Sosyalizm dönemi*. Almatı. 715, 716)
- Коллективное работа. (1963c). *Очерки Историй коммунистической партий Казахстана*. Алматы. 336, 371, 465, 467 (Kolektif çalışma. (1963c). *Kazakistan'ın Komünist Partisinin Tarihi*. Almatı. 336, 371, 465, 467)

Коллективное работа. (1967). *Народное хозяйство Казахстана*. Алматы. 21 (Kolektif çalışma. (1967). *Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 21)

Коллективное работа. (1968). *Народное хозяйство Казахстана в 1966. Статистический сбор*. Алматы. 25, 30, 31 (Kolektif çalışma. (1968). *1966 yılındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi. İstatistik toplama*. Almatı. 25, 30, 31)

Коллективное работа. (1971). *Народное хозяйство Казахстана*. Алматы. 4 (Kolektif çalışma. (1971). *Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 4, 38)

Коллективное работа. (1972). *Народное хозяйство Казахстана в 1971 г.* Алматы. 23 (Kolektif çalışma. (1972). *1971 yılındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 23)

Коллективное работа. (1975). *Народное хозяйство Казахстана в 1974 г.* Алматы. 103, 138, 144 (Kolektif çalışma. (1975). *1974 yılındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 103, 138, 144)

Коллективное работа. (1976). *Народное хозяйство Казахстана в 1975 г.* Алматы. 40, 72, 101 (Kolektif çalışma. (1986). *1975 yılındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 40, 72, 101)

Коллективное работа. (1981). *Народное хозяйство Казахстана в 1980 г.* Алматы. 45, 75 (Kolektif çalışma. (1981). *1980 yılındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı. 45, 75)

Коллективное работа. (1981a). *26-й съезд КПСС: Стенографический отчет*. Том 1. Москва. 52. (Kolektif çalışma. (1981a). *SBKP'nin 26. Konsey Raporu*. Cilt 1. Moskova. 52.

Коллективное работа. [26-й съезд КПСС: Стенографический отчет. Том 1. \(М.: Политиздат, 1981\)](#)

Коллективное работа. (1986). *Народное хозяйство Казахстана в 1985 г.* Алматы. 39, 46, 48, 101 (Kolektif çalışma. (1986). *1985 yılındaki Kazakistan'ın ulus ekonomisi*. Almatı.)

Кольцов, В. (1961). *Развитие промышленности Казахстана*. Алматы. 109, 120 (Kolsov, V. (1961). *Kazakistan endüstrisinin gelişmesi*. Almatı. 109, 120)

Кондратов, Н. Д. (1927). *СССР в 1925-1926 Конъюнктура всемирного национального экономики*. Москва. 39, 50 (Kondratev, N.D., (1927). *1925-1926 SSCB ve dünya ulusal ekonomisinin konjonktürü*. Moskova. 39, 50)

- Котов, Н.В. (1955). *Марксизмнің Россияға енуі таралуы*. Алматы. 78 (Kotov, N.V. (1955). *Marksizm'in Rusya'ya Gelmesi Hakkında*. Almaty. 78)
- Ковалевский, М. *Экономический Строй России*. Санк-Петербург. 26. 32 Kovalevskiy, M. (1899). *Rusya'nın Ekonomik Yapısı*. Sank-Petersburg. 26, 32
- Кузмин, Н. С. (1963). *Коммунистический Партий Советского Союза и его историческое опыт создание нового экономиского политика*. Москва 25, 79, 84 (Kuzmin, N.S. (1972). *SBKP'nin yeni ekonomik politikanın oluşturulmasında tarihi tecrübe*. Moskova. 25, 79, 84)
- Куйбушев, В. (1927). *Система провление индустрияции*. Москва. 85. (Kuuybişev, V., (1927). *Endüstri yönetim sistemi*. Moskova. 85)
- Кунаев, Динмухаммед. (1966а). *Ленинская Национальная Политика*. Москва. (KUNAYEV, Dinmuhammed. (1966a) *Lenin'in ulusal politikası*. Moskva.)
- Кунаев, Д.А. (1966b). *Отчетный доклад Центрального комитета Компартии Казахстана XII съезду Коммунистической партии Казахстана*. Алматы. 8, 18 (Kunayev, D.A. (1966b). *Kazakistan Komünist Partisinin XII Kongresine Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin Raporu*. Almatı. 8, 18)
- Кунаев, Д. А. (1976). *Отчетный Доклад ЦК Компартии Казахстана XIV съезду Коммунистической Партии Казахстана*. Алматы. 12 (Kunayev, D. A. (1976). *Kazakistan'ın Komünist Partisinin XIV Koseyine Kazakistan Merkez Komitesi Komünist Partisinin Raporu*. Almatı. 12, 33)
- Куртанов, Иван. (1973). *НЭП- в Казахстане*. Алматы. (Kurtanov, İvan. (1973). *Yeni iktisadi politika (NEP) – Kazakistan'da*, Almatı.)
- Küçük, Yalçın. (1973). *Endüstrileşme Sürecinin Temel Sorunları Sovyet Döneminde (1925-1940)*. İstanbul
- Küçük, Y. (1988). *Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Kuruluşu*. Ankara: Dönem yayınevi.
- Küçük, Yalçın. (2011). *Sosyalist Açıdan Ekonomi Politik – Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Kuruluşu*. İstanbul.
- Ларин. Ю. (1920). *Производственная пропаганда и советское хозяйство на рубеже 4-го года*. Москва. 22. (Larin. Yu. (1920). *Endüstri propagandası ve Sovyet ekonomisi 4. yıl sınırında*. Moskova. 22.)
- Лельчук, В. С. (1984). *Индустриализация СССР: история, опыт, проблемы*. Москва. 74, 89, 95, 109, 120, 135 (Lelçuk, V.S. (1984). *SSCBnin endüstrileşmesi: tarih, tecrübe, sorunlar*. Moskova. 74, 89, 95, 109, 120, 135)

- Ленин, В.И. (1899). *Развитие капитализма в России*. Санк-Петербург. 34, 35, 62, 75 (Lenin, V.İ. (1899). *Rusya'daki kapitalizmin gelişmesi*. Sank-Petersburg. 34, 35, 62, 75)
- Ленин, В.И. (1902). *Что Надо Делать?* Москва. (Lenin, V.I. (1902). *Ne Yapmalı?* Moskova.)
- Ленин, В.И. (1963). *Полное Сочинение*. Москва. 25, 26, 61, 101 (Lenin, V.I. (1963). *Tüm Eserler*. cilt VI. Moskova. 25, 26, 61, 101)
- Ленин, В. И. (1967a). *Попятное направление в русской социал-демократии*. [т. 4. Москва](#). 25, 32, 70 (Lenin, V. İ. (1967a). *Geçmişten günümüze Rusya Sosyal-Demokrasisi*. 4.c. Moskova. 25, 32, 70)
- Ленин, В. И. (1967b). *Проект и объяснение программы социал-демократической партии*. [т. 2. Москва. 102](#). (Lenin, V. İ. (1967b). *Sosyal-Demokrasi programının proje ve açıklaması*. 4.c. Moskova. 269-270)
- Ленин, В. И. (1967c). *Речь на III Всероссийском съезде профессиональных союзов*. [т. 40. Москва](#). 309. (Lenin, V. İ. (1967c). *III. Tüm Rusya sendikalar toplantısında konuşması*. 40. cilt. Moskova. 309)
- Ленин, В. И. (1967d). *О смешении политики с педагогикой*. [т. 10. Москва](#). 357. (Lenin, V. İ. (1967d). *Pedagojiye siyasetin karışması*. 10.c. Moskova. 357)
- Ленин, В.И. (1967e). *Полное Сочинение*. Москва. 30 (Lenin, V.I. (1967e). *Tüm Eserler*. cilt 1. Moskova. 30)
- Ленин, В.И. (1967f). *Полное Сочинение*. Москва. 20, 22 (Lenin, V.I. (1967e). *Tüm Eserler*. cilt 2. Moskova. 20, 22)
- Ленин, В.И. (1969). *Собранные Сочинении*. Москва. 386, 387, 427 (Lenin, V.I. (1969). *Seçme Eserler*. cilt 2. Moskova. 386, 387, 427)
- Ленин. В.И. (1969a). *Собранные сочинение*. Москва. 122. 226. 222 (Lenin. V.İ. (1969). *Seçilmiş eserler*. Moskova. 122. 226. 222)
- Ленин. В. И. (1969b). *Полное собрание сочинений*. том 43. Москва. 218, 219, 148, 370. (Lenin. V.İ. (1969b). *Seçmeli Eserleri*. C.43. Moskova. 218, 219, 148, 370)
- Ленин. В. И. (1969c). *Полное собрание сочинений*. том 44. Москва. 308 (Lenin. V.İ. (1969c). *Seçmeli Eserleri*. C.44. Moskova. 308)
- Ленин. В. И. (1970). *Полное собрание сочинений*. том 39. Москва. 95 (Lenin. V.İ. (1970). *Seçmeli Eserleri*. c.39. Moskova. 95)

- Lenin, V.I. (1979). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V.İ. (1997). *Seçme eserleri*. İstanbul. 47, 48
- Lenin, V.İ. (2003). *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, İstanbul: Eriş Yayınları.
- Lenin, V.İ. (2009). *Devrim, Demokrasi, Sosyalizm*. Seçme yazılar. İstanbul: Yordam Kitap.
- Луцкий, Е.А. (1956). *История СССР (1861-1917)*. Москва. 75 (Luskiy. E.A. (1956) *SSCB Tarihi (1861-1917)*. Moskova. 75)
- Маркс, К., Энгельс, Ф. (1952). *Развитие социализма от утопии к науке*. Москва. 303 (Marx, K., Engels, F. (1952). *Utopyadan bilime sosyalizmin gelişmesi*. Moskova. 303)
- Маркс, К., Энгельс, Ф. (1955a). [Манифест Коммунистической партии](#). Сочинение 2. том 4. Москва. 429 (Marx, K., Engels, F. (1955a). *Komünist Partinin Manifestosu* . 4.c. Moskova. 429)
- Маркс, К., Энгельс, Ф. (1955b). *Собранные сочинение*. т. 3. ч.1. Москва. 245, 246 (Marx, K., Engels, F. (1955b). *Toplanmış eserler*. 3.c. 1.b. Moskova. 245, 246)
- Маркс, К., Энгельс, Ф. (1960). *Собранные сочинение*. т. 23. Москва. 517 (Marx, K., Engels, F. (1960). *Toplanmış eserler*. 23.c. Moskova. 517)
- Маркс, К., Энгельс, Ф. (1961a). *Собранные сочинение*. т. 25. ч.1. Москва. 321 (Marx, K., Engels, F. (1961a). *Toplanmış Eserler*. 25.C. 1.B. Moskova. 321)
- МАРКС, К., Энгельс, Ф. (1961b). *Собранные сочинение*. т. 2. ч.1. Москва. 60 (Marx, K., Engels, F. (1961b). *Toplu eserler*. 2.c. 1.b. Moskova. 60)
- Маркс, К., Энгельс, Ф. (1961c). *Собранные сочинение*. т. 26. ч.1. Москва. 422 (Marx, K., Engels, F. (1961c). *Toplanmış eserler*. 23.c. 1.b. Moskova. 422)
- Marx, K., Engels, F. (1969). *Komünist Partinin Manifestosu*. 2. Eser. 4.Cilt. Moskova
- Маркс, К. (1961). [Капитал](#). Издательство 2. Москва. (оригинал книги 1867) ([Marx, K. \(1961\). Kapital](#). Moskova. (eserin orijinali 1867 yayınlanmıştır).)
- Marx, K., Engels, F. (1976). *Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı*. cilt 1. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2004). *Komunist Manifesto*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Marx, Karl. (2007) *Fransa'da Sınıf Savaşmaları'na Giriş*. (Çeviren Sevim Belli) Seçme Yapıtlar. (Eserin orijinali 1850'de yayımlandı) c.1. Ankara: Sol Yayınevi.
- Мастер, Абрам. (1967). *Союзные Республики в новой пятилетке 1966-1970*. Москва. 16, 19 (Master, Abram. (1967). *Cumhuriyetler birliği yeni beş yıllıkta (1966-1970)*, Moskova. 16, 19, 20)
- Мезис, Л. (1994). *Социализм*. Москва. 56, 70. (Mezis, L. (1994). *Sosyalizm*. Moskova. 56, 70)
- Михайлов, Ф. (1973). *Совхозное строительство Казахстана*. Алматы. 245 (Mihailov, F. (1973). *Kazakistan'ın sovhoz yapilanması*. Almatı. 245, 255)
- Михайлов, В. (1996). *Хроника великого джута*. Алматы. 82 (Mikaylov, V. (1996). *Büyük açlığın Kronolojisi*. Almatı. 82)
- Моминов, Ф., Дильмухамедов, Е. Д. (1963). *Очерки истории рабочего класса дореволюционного Казахстана*. Алматы. 176 (Mominov, F., Dilmuhamedov, E.L. (1963). *Devrime kadarki Kazakistan'ın işçi sınıfının deneme tarihçesi*. Almatı. 176)
- Мұхтарова, Оразгүл. (1998). *Қазақстандағы XX-ғасырдың алғашқы онжылдықтарындағы аграрлық реформалар тарихнамасы*. Алматы. (Muhatova, Orazgul. (1998). *Kazakistan'daki 20-yüzyılın başındaki onyillik ziraat reformlarının tarihçesi*. Almatı.)
- Мусин, Ч. (2005). *Қазақстан тарихы*. Алматы. 301 (Musin, Ç. (2005). *Kazakistan tarihi*. Almatı. 301.)
- Неиштод, Соломон. (1962). *Социалисті өндірісті орналастыру принциптері және Қазақ ССР-ның экономикалық дамуы*. Алматы. 27 (Neyştodt, Solomon. (1962). *Sosyolist üretimi yerleştirme ilkeleri ve Kazak SSC ekonomisinin gelişmesi*. Almatı. 27)
- Nicolas, W. (2001) *Sovyet Devletinin Tarihi 1900—1991*. Paris. 30, 170
- Нурсултанов, А. (1992). *Золотое Прииртисье*. Алматы. 34 (Nursultanov, A. (1992) *Ertis'in altın çevresi*. Almatı. 34)
- Özlemoğulları. N. (1998). *İktisadi sistemler*. Bursa: Ezgi kitap evi. 124
- Панкратова, А. (1963) *Формирование Пролетариата в России (XVII - XVII вв.)*. Москва. 20, 36, 45 (Pankratova, A. (1963). *Rusya'da Proleteryanın Oluşması (XVII-XVIII yy)*. Moskova. 1963. 20, 36, 45)

- Паномарев, Б. Н. (1963). *История Коммунистической Партии Советского Союза*. Том 4. Москва 44, 72, 205, 263. (Ponomarev, B.N., (1963). *SBKP tarihi*. cilt 4. Moskova. 44, 72, 205, 263)
- Райзберг, Б. А. (2012). *Современный социально-экономический словарь*. Москва. 206-207. (Rayzberg, B. A. (2012). *Modern sosyo-ekonomik sözlük*. Moskova. 206-207)
- Rabinowitch, A. (2014). *Devrime Doğru*. İstanbul: Yordam Kitap. 29, 30
- Reed, J. (2011). *Dünya 'yı Sarsan On Gün*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Романов, Ю. И. (1977). *Осуществление Ленинской идеи электрификации в Казахстане*. Алматы. 286 (Romanov, Y.İ. (1977). *Kazakistan'da Lenin'in elektrifikasyon fikrini gerçekleştirmek*. Almatı. 286)
- Самохин, Ю.М. (2001). *Экономическая История России*. Москва. 175, 180, 284, 290, 295, 299, 301, 350 (Samohin, Y.M. (2001). *Rusya'nın Ekonomik Tarihi*. Moskova. 175, 180, 284, 290, 295, 299, 301, 350)
- Solus, P.G. (1975). *Sosyalizmin ekonomi politiği*. Ankara: Sol Yayınları. 21, 43
- Сталин, И.В. (1950). *Пролетариат табы мен пролетариат партиясы*. Алматы. 37, 42, 55 (Stalin, İ.V. (1950). *Proletarya Toplumu ve Proletarya Partisi*. Almaty. 37, 42, 55)
- Сталин, И.В. (1948). *Сочинения*. Том-9. Москва. 22, 334. (Stalin, İ.V. (1948). *Eserleri*. 9.cilt. Moskova. 22, 334.)
- Сталин, И.В. (1954). *Сочинения*. Том-1. Москва. 294, 295. (Stalin, İ.V. (1954). *Eserleri*. 1.cilt. Moskova. 294, 295.)
- Шафаревич, И.Р. (1994). *Сочинения*. Москва. Том-1. 174 (Şafareviç, İ.R. (1994). *Eserler*. 1.Cilt. Moskova. 174)
- Шамшатов, И. (1974). *Колхозное строительство Казахстана*. Алматы. 74 (Şamşatov, İ. (1974). *Kazakistan'ın kolhoz yapılanması*. Almatı. 74)
- Шубин, А. (2007). *Социализм. «Золотой век» теории*. Москва. 40, 105 (ŞUBİN, A. (2007). *Sosyalizm; "Altın çağ" teorisi*. Moskova. 40, 105)
- Тойнби, А. (2010). *Постижение истории*. (Переводчик: Жарков Е. Д.). Москва (оригинал 1934). 62 (Toynbee, A. (2010). *Tarih Çalışması*. (Çeviri: Carkov. E. D.). Moskova (eserin orijinali 1934). 62)

Турсунбаев, А. Б. (1970). *Путь Казахстана к социализму*. Алматы. 19, 50, 87, 91, 150 (Tursunbayev, A. B. (1970). *Kazakistan'ın sosyalizme doğru yolu*. Almatı. 19, 50, 87, 91, 150)

Trotsky, L.D. (1976). *Sürekli Devrim*. İstanbul: Köz Yayınları.

Trotsky, L.D. (2006). *İhanet uğrayan Devrim*, İstanbul: Alef Yayınevi.

Пятилетний план народно-хозяйственного строительства СССР. (1929). Том 3. Москва. 306. (*Ulus ekonomisinin inşasında SSCB'nin beş yıllık planı*). (1929). Cilt 3. Moskova. 306.

Важник, Я. (1940). *20 лет Казахской ССР*. Алматы. 15, 17 (Vajnik, Ya. (1940). *Kazak SSC'ne 20 yıl*. Almatı. 15, 17, 99)

Вальтер, У. (1969). *Международное Совещание Коммунистических и Рабочих Партий*. Москва: Издательство мир и социализм. (Valter, U. (1969). *Uluslararası Komünist ve İşçiler partisi Toplantısı*. Moskova: Mir ve Sosyalizm yayınevi.)

Виленский, Евгений. (1980). *Ликвидация Безработицы и Ограрного Перенаселение в Средней Азии и Казахстана 1917-1932*. Алматы. 132 (Vilenskii, Evgeni. (1980). *İşsizliğin ortadan kaldırılması ve ziraat için Orata Asyada ve Kazakistan'da nüfus değişimi 1917- 1932*, Almatı. 132)

Виноградов, В.А. (1976). *История социалистической экономики СССР*. Москва. 150, 168, 176, 185, 295, 325. (Vinogradov, V.A. (1976). *SSCB'nin sosyalist ekonomisinin tarihi*. Moskova. 150, 168, 176, 185, 295, 322, 325.)

Vincent, K.S. (1984). *Pierre-Joseph Proudhon and the Rise of French Republican Socialism*. New York: Oxford.

Володихин, Д. М. (2010). *Гражданская война в России: энциклопедия катастрофы*. Москва: Сибирский цирюльник. 55, 120, 142. (Volodihin. D.M. (2010. *Rusya'daki iç savaş: Felaket ansiklopedisi*. Moskova: Sibirya selyulik. 55, 120, 142)

Яковлев, Б. Х. (1960). *Экономические отношения СССР в период строительства социализма*. Москва. 161, 177, 193, 217 (Yakovlev, B.H., (1964). *SSCB'de sosyalizm inşası döneminde zirai ilişkiler*, Moskova. 161, 177, 193, 217)

13-й съезд КП Казахстана. (1971). Almatı. 178 (Kazakistan KP 13. Konseyi. (1971). Almatı. 272)

14-й съезд КП Казахстана. (1976). Almatı. 351 (Kazakistan KP 14. Konseyi. (1976). Almatı. 351)

23-й съезд КПСС. (1966). Москва. 16 (SBKP 23. Konseyi. (1966). Moskova. 16)

- (1930). *Пятилетний план развития народного хозяйства и культурно-социального строительства Казахской АССР (1928/29-1932/33 гг.)*. Алматы. 91. ((1930). *Kazak OSSC'nin halk ve medeni - sosyal yapısının inşaasının beş yıllık gelişme planı (1928/29-1932-33yy)*. Almaty. 91)
- (1936). *Социалистическое строительство КАСРР*. Алматы. 211. ((1936). *KASSC sosyalist inşası*. Almaty. 211)
- (1938). *2-я Пятилетка развития народного хозяйства Казахстана (1933-1937 гг.)*. Алматы. 91. (*Kazakistan'ın ulus ekonomisinin gelişmesi (1933-1937)*). (1938). Almaty. 91)
- (1940a). *Итоги развития народного хозяйства и культуры строительство КазССР за годы второй пятилетки*. Алматы. 40. ((1940). *İkinci beş yıllık dönemde Kazak SSC'nin ulus ekonomisinin ve kültürünün inşası*. Almaty. 40)
- (1940b). *Социалистическое строительство Казахстана за 20 лет* Алматы. 107. ((1940). *Kazakistan'ın sosyalist inşası*. Almaty. 107)

EK – 1. Kazak SSC'nin 1916 - 1985 yılları arasındaki hayvan sayısı (bin)

Hayvan türü	1916	1922	1928	1933	1938	1940	1946	1950
Büyükbaş hayvan	5062	2580	6534	1363	3085	3324	3518,7	4402,3
Koyun	18364	6712	19169	2100	5259	6992	10249	16440,7
Domuz	278	-	275	74	367	589,8	149,2	306,4
At	4340	1608	3545	528	636	815,7	851,8	1325,5
Deve	733	491	1058	89	95	101,2	94,9	120,6
Toplam	28777	11391	30581	4154	9442	11822,7	14863,6	22595,5

Devamı

1955	1961	1966	1971	1976	1981	1985
4753,1	5543	6833	7285,5	7723,5	8692,9	9165,3
21337	28517	30120	31777	34579,3	35207,5	35485
992,3	1773,1	1734,5	2265,7	1677,5	1331,8	2968
1480,6	1158	1070	1245,4	1331,8	1299,7	1455
141	140	129,9	129,6	124,3	123,1	132,8
28704	37131	39887	42703	45436	46655	49206

EK-2. Kazak SSC'nin 1913-1985 yıllar arasındaki tarım ürünleri (1913-1955 yıllar arası yıllık ortalamayla, 1960-1985 yılları arası beş yıllık ortalamayla (bin ton) olarak gösterilmiştir.

Ürünler	1913	1928	1932	1937	1940	1945	1950
Tahıl	2162,2	3505,6	-	2566,2	2516	1902,3	4765,4
Pamuk	9,9	35,3	-	123,8	93,6	57,3	118,8
Şeker pancarı	-	-	-	-	385	1193,1	5407
Patates	177,7	336,9	-	-	394	577,5	1160
Sebze	-	-	-	-	172	-	1840

Devamı

1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
-	18709,6	14525,4	20667	21662	27497	21321
-	174,4	217,7	241	305,2	316,5	302,1
-	1148,3	1492	2275	2195	2227	1785
-	1267,2	1181	1741	1819	1947	1952
-	395,7	559	692	894	1040	1159

EK-3. Kazak SSC'nin 1913-1985 yılları arasındaki endüstri ürünler üretimi

Ürünler	1913	1928	1932	1937	1940	1945	1950
Elektrik enerji, (saatte milyon kW)	1,3	7,5	66,5	302,7	632	1148	2620
Petrol, (milyon ton)	0,118	0,25	0,247	0,49	0,69	0,75	1,05
Kömür, (milyon ton)	0,09	0,037	0,822	4,2	6,9	12,05	17,3
Dökme demir, (milyon ton)	-	0,032	0,062	0,14	-	-	-
Demir madeni, (milyon ton)	-	-	-	-	-	-	-
Metalürji makineleri, tane	-	-	-	-	-	-	-
Ekskavatör, tane	-	-	-	-	-	-	-
Çelik, (bin ton)	-	4,3	5,9	17,7	-	4,6	131,2
Çimento, (bin ton)	-	-	3,5	5,5	-	-	15,7
Tuğla, (milyon tane)	-	6,3	43,9	213	220,2	98,3	347,3

Devamı

1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
5608	10494	19237	34748	52452	61530	83000
1,39	1,6	2	13,2	23,9	18,7	22,8
27,9	32,4	45,8	61,6	92,2	115,375	130,8
-	0,274	1,624	1,8	-	-	-
-	5,8	14,1	18,2	21,5	25,8	23

Devamı

-	931	766	2302	2399	2879	-
-	110	307	668	1416	1803	-
234,5	304,8	1123,4	2225,3	-	-	-
365	2173	-	5653	-	7099	7549
622,4	1236,2	-	-	-	-	-

EK-4. Kazak SSC'nin 1940-1985 yılları arasındaki hafif sanayi

Ürünler	1940	1950	1955	1960	1965
Pamuk lifi (bin ton)	35	42,8	-	60,7	70,4
Çorap (milyon çift)	0,239	13,7	19,7	23,9	42,2
İç giyim (milyon tane)	0,11	1,8	5,6	13,1	30,1
Dış giyim (milyon tane)	0,2	1,3	2,3	3,4	6,9
Deri ayakkabı (milyon çift)	1,2	3,3	6,3	12,3	14,9
Keçe ayakkabı (milyon çift)	0,9	1,3	1,9	2,9	3,1
Halı (bin m2)	5	-	-	113	172

Devamı

1970	1975	1980	1985
96,6	118,5	98,2	91,9
56,3	66,4	69	76,7
37,4	47,2	67,3	69,5
23,9	27,7	28,3	30,8
27,8	30,3	30,2	32,3
3,2	3,01	2,6	3,02
513	1014	1700	2400

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Soyadı, Adı : ZHETIBAYEV, Zhanture
Uyruğu : Kazak SSC
Doğum Tarihi : 24.08.1987
Doğum Yeri : Kazak SSC
Medeni Durumu : Bekar
GSM : 0554 383 87 31
E-posta : jantik_87@hotmail.com

Eğitim Durumu:

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi / İktisat ABD.	Devam ediyor
Y.Lisans	Ahmet Yesevi Üniversitesi / İktisat Bölümü.	2008-2010
Lisans	Ahmet Yesevi Üniversitesi / Maliye Bölümü.	2004-2008

Yabancı Dil Bilgisi:

Rusça, İngilizce. Türkçe

Yayınlanmış Bilimsel Çalışmaları:

Zhetibayev, Zhanture. (2016). Revival Of The Soviet Union's Economy In The New Economic Policy Period. History, Literature and Society: Selected Articles. 131-136

Zhetibayev, Zhanture. Prof.Dr. Zhetibayev, Kopzhasar (2016). The Effect Of Lenin's Application Of The New Economic Policy On The Economy Of Kazakh's Autonomy Soviet Socialist Republic.

Hobiler:

Masa tenisi, Kitap okuma, Voleybol, Boks

GAZİ GELECEKTİR..

